GÂRLAN A. MICTAT

FUNDAMENTĂRI METODOLOGICE ÎN ETNOPSIHOLOGIE

Lumen

GÂRLAN A. MICTAT

FUNDAMENTĂRI METODOLOGICE ÎN ETNOPSIHOLOGIE

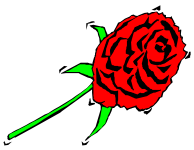

Iubitei mele
Daniela Cristina

Tehnoredactare computerizata:
Morariu Irina Maria
Coperta:
Sandu Antonio

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
Mictat Garlan : Fundamentări metodologice în etnopsihologie
Iasi: Editura Lumen, 2004
P:280 , cm 148x210
ISBN: 973-85927-x-y

GÂRLAN A. MICTAT

FUNDAMENTĂRI METODOLOGICE ÎN ETNOPSIHOLOGIE

Lumen

Cuprins:

Prefaţă 7

Introducere 10

Capitolul I. 17

Etnicitate şi interetnicitate. 17

1. Actualitatea relaţiilor interetnice la sfârşitul secolului al XX-lea 17

2. Concepte şi orientări de bază în psihologia etnică 23

3. De la diagnoza psihosocială a personalităţii 37

la abordarea personalistă a etnicităţii 37

Chestionar Bales - forma A 46

CAPITOLUL II 53

Imagini etnoculturale interne şi externe 53

de psihologia poporului român 53

1. Tentative de conturare a psihologiei poporului român - 53

Bogdan Petriceicu Haşdeu şi posteritatea sa 53

2. Studii despre români – Constantin Rădulescu Motru, ... 61

Mihai D. Ralea, Athanase Joja şi alţii. 61

3. Alteritatea germană a profilului etnocultural al românilor 83

prin Hermann von Keyserling şi Klaus Heitmann. 83

CAPITOLUL III 97

Probleme metodologice în cercetarea etnopsihologică 97

1. Probleme metodologice în etnopsihologie 97

2. Obiective, ipoteze, principii 103

3. Constituirea grupurile etnice de cercetare 105

4. Gruparea, ordonarea şi manevrarea bazei de date 113

5. Diagnoze de valori, trăsături şi stiluri etnice 119

Chestionarul PPN –50 119

6. O analiză de fidelitate 138

7. Alte date de prelucrare statistică 149

8. Diagnoza distanţelor inter- şi intraetnice 156

Chestionarului Bogardus -1995 156

Capitolul IV.....176

Un model de investigaţie între cerinţe şi posibilităţi.....177

Bibliografie 185

Anexe Chestionar PPN-50.....187

Anexa 1 Inventar de medii si abateri standard.....187

Anexa. 2.Inventar de medii si abateri standard 205

Anexa 3. Praguri de semnificatie statica.....213

Anexa 4. Inventar de note brute si procente 238

Anexa 5.1 Analize de fidelitate.....271
Romani – Autoevaluare 271

Anexa 5.2 Analize de fidelitate 278
Români – Retroevaluare 278

Prefață

În primul rând, se cuvine a sublinia importanța și actualitatea deosebită a temei abordate, prin faptul că, în prezent, în țara noastră se desfășoară un amplu proces de reașezare a întregii vieți sociale pe baze democratice, în care principiul reprezentării drepturilor omului și al noilor relații etnice dintre majoritate și minoritate, devin un termen esențial al creației politice. Cunoașterea și evaluarea lor *acum* prin metodologii valabilă și pentru viitor, reprezintă obiective prioritare ale cercetările de psihologie, sociologie sau antropologie culturală, în vederea centralizării și înlăturării condițiilor obiective/subiective generatoare de tensiuni sau conflicte.

În al doilea rând, în condițiile unei viitoare Uniuni Europene cu 25 de state și 40 de limbi vorbite, care se dorește a fi o Uniune a Națiunilor, cu frontiere transparente și granițe extinse, cu o liberă circulație de capitaluri, mărfuri și persoane este foarte probabil să apară perspectiva ca fiecare țară și popor să se raporteze la celelalte în condiții de minoritate. Pentru că în fața unor fenomene de globalizare și „californizare" extinse de la Atlantic la Ural, fiecare țară va dori să-și păstreze limba, bogăția culturală, valorile specifice, credințele, etc, situație care va impune un nou val de cunoaștere și comunicare între ele cu adăugarea unui set suplimentar de normative la dosarul *Minorități și relațiilor etnice*.

În al treilea rând, în cazul lucrării de față, trebuie de remarcat seriozitatea și meticulozitatea cu care autorul a înțeles să abordeze pe cont propriu o temă de mare complexitate în care de obicei se angajează echipe întregi de cercetători. Semnificativ este că în efortul său autorul a reușit o delimitare a domeniului de investigație numai pe latura psihosocială a relațiilor interetnice - și mai ales etnopsihologică a specificului național-contrându-se pe elaborarea cu aplicarea unui model de investigare mai adecvat și mai eficient față de alte direcții prezente în literatura de specialitate. Pentru aceasta autorul a desfășurat o amplă activitate de informare și documentare bibliografică, fiind parcurse cele mai importante lucrări românești și străine consacrate studiului psihologiei popoarelor, în general, și a psihologiei poporului român în special. Subliniez capacitatea de selecție, cu ordonarea critică a rezultatelor și concluziilor la care au ajuns diverșii autori care și-au propus să realizeze profilul psihologic al poporului român, relevând pe de o parte, diferențele mari de opinii din acest domeniu, iar pe de altă parte, limitele modelelor metodologice utilizate. Prin analizele comparative pe care le întreprinde și prin comentariile pertinente pe care în mod argumentat le dezvoltă, autorul aduce în prima parte a lucrării o contribuție meritorie la sintetizarea unui tablou teoretic unitar al datelor și

ideilor relevante cuprinse în lucrările publicate în domeniul etnopsihologiei poporului român şi a unor minorităţi naţionale de pe pământul României.Pornind tocmai de la această serioasă şi matură evaluare a ceea ce s-a produs şi s-a scris în acest domeniu până la data demarării cercetărilor proprii, autorul a ajuns la concluzia că obiectivul cel mai important constă în elaborarea unui model de investigaţie cu unele valenţe experimentale care să suplinească neajunsurile celor care au fost folosite până în prezent şi să permită o evaluare obiectivă a modului de personalizare a comunităţilor sociale în cadrul relaţiilor etnice studiate. Domnia sa în literatura de specialitate vine cu o concepţie personalistă în abordarea etnicităţii, printr-un recurs la conceptele psihologiei diferenţiale pe care le aplică în studiul comunităţilor naţionale ca entităţi sociale personalizate. În opinia autorului, un tipar experimental aplicat în diagnoza relaţiilor etnice trebuie să permită atât relevarea aspectelor de distanţă socială dintre comunităţile coabitante, cât şi a specificului etnopsihologic prin stabilitatea unor trăsături de personalitate colectivă, care se îmbină în diferite combinaţii de la un neam la altul. Această ipoteza de la care porneşte autorul este corectă metodologic şi în concordanţă cu obiectivul declarat, respectiv: posibilitatea decelării unui ansamblu de trăsături - valori şi distanţe interetnice cu intensităţi variabile de manifestare, între comunităţi conlocuitoare pe baza unui model diagnostic special adaptat. Modelul său include trei elementele esenţiale şi originale :

- principiul dublei perspective în determinarea trăsăturilor etno-psihologice prin demersuri de auto- şi retroevaluare ;
- unitatea diadică a analizei referitoare la cercetarea relaţiilor interetnice prin considerarea succesivă a relaţionării a două câte două comunităţi etnice
- bidirecţionalitatea investigaţiei, atât spre cadrul axiologic intern cu orientare spre valori şi atitudini caracteristice fiecărei comunităţi, cât şi spre cadrul relaţional extern, al distanţelor sociale dintre comunităţile etnice luate în studiu.

Ca instrumente specifice de cercetare s-au folosit chestionarele PPN – 50 şi Bogardus –95, pe care autorul le-a supus unei analize riguroase din perspectiva modelului său, introducând următoarele corecţii şi reformulări necesare :

◊ eliminarea inversiunii punctajelor la ultimele 2 întrebări ale chestionarul Bogardus din cadrul variantei de aplicare Neveanu ;

◊ modificarea parţială în cadrul chestionarului Bogardus a scalei de evaluare, îndeosebi în zona de mijloc la treapta III, unde răspunsul "şi da şi nu" a fost plasat spre treapta II într-o formulare nouă, prin varianta "nu sunt sigur";

◊ simplificarea instructajului cu accente pe intensitatea contactelor sociale ;

◊ nominalizarea în chestionar a comunităţilor etnice din zona cercetată ;

◊ deschiderea unor posibilităţi de manifestare şi evaluare succesivă a unor distanţe sociale bilaterale, atât faţă de propriul grup etnic cât şi faţă de fiecare comunitate conlocuitoare, cuprinsă în aria de investigaţie.

Aceste corecţii şi modificări prezintă o serie de avantaje metodologice care sporesc originalitatea concepţiei sale. Din aceste avantaje menţionăm :

- posibilitatea reproducerii, reexpermentării şi recomparării rezultatelor care s-au obţinut în cadrul altor cercetări efectuate cu acelaşi instrument ;
- stimularea subiecţilor din fiecare grup supus investigaţiei la o dublă scalare de atitudini : una din perspectivă internă, faţă de propria comunitate şi alta din perspectivă externă, faţă de alte comunităţi etnice coabitante ;
- comparabilitatea distanţelor etnice obţinute, ca expresii ale relaţiilor dintre comunităţi, graţie caracterului unitar al sistemului unităţilor de măsură
- evidenţierea distanţelor critice dintre comunităţi, din mai multe puncte de vedere.

Grupul experimental pe care a fost probat modelul de cercetare a cuprins 350 de subiecţi, selectaţi după criterii de competenţă observaţional - evaluativă din toate comunităţile etnice ale Dobrogei, cu câte 50 de subiecţi din comunităţile mari de români, turci, romi şi lipoveni şi câte 30 subiecţi din comunităţile mai mici de armeni, greci, italieni şi ucraineni. Rezultatele obţinute au fost supuse unei minuţioase prelucrări statistice, calculându-se medii artistice, abateri standard, indicii de semnificaţie în trei variante : de autoevaluare, retroevaluare şi de integrare a datelor pe ansamblul eşantionului. Acestea au permis stabilirea unui ansamblu de trăsături / valori definitorii pentru cele 9 comunităţi investigate, dar şi a unui imens material faptic a căror explorare şi prezentare monografică cu siguranţă va face obiectul unui al doilea volum de lucrări.

În concluzie, consider că prezenta lucrare aduce o contribuţie notabilă la fundamentarea metodologică a cercetărilor în etnopsihologie, realizată la un nivel ştiinţific ridicat, într-un stil de redactare acurat şi atrăgător, ceea ce o face plăcută la citit, prin care devine accesibilă şi marelui public.

Prof. univ. dr. Mihai Golu

Introducere

După anul 1990 aşa-zisa perioadă de tranziţie din spaţiul Europei de Est, deşi a promovat extensia drepturilor individuale a adus cu sine în zone limitrofe României şi fenomene rău prevestitoare. O astfel de experienţă am avut-o în Banat, în anul 1995, în cursul unui „banal" sondaj de opinie efectuat într-un sat de sârbi. Fără a fi cunoscute evenimentele din fosta Iugoslavie, în numai 2-3 zile cât a durat acea recoltare de date într-o mică comunitate sârbească din clisura Dunării, am fost surprinşi de oscilaţiile din cadrul ei. Pe durata cercetării, de la o zi la alta, atitudinea sârbilor localnici a evoluat de la cea de cooperare normală până la cea de refuz şi închidere totală la comunicare. Abia după developarea ulterioară a rezultatelor am înţeles teama generalizată a acestei minorităţi, ca reacţie spontană, concomitentă la grozăviile comunicate prin mijloacele de presă din metropola sârbilor de peste Dunăre. Astăzi evenimentele din Iugoslavia se cunosc pe deplin. Acest stat a dispărut. În deceniul trecut, în urma sa au rămas 20.000 de morţi în Croaţia, 10.000 în Bosnia, 5.000 în Kosovo şi peste 1.000.000 de refugiaţi împrăstiaţi în toată Europa, plus blocarea economică a zonei balcanice pentru tot traficul dunărean. Iar pentru toţi analiştii acestei regiuni populate cu un întreg lanţ de grupuri minoritare, situaţia conflictului iugoslav este departe de se încheia. Ca o urmare a acestor evenimente este că mai devreme sau mai târziu, într-o viitoare *Constituţie Europeană* în chip necesar se va impune şi înscrierea unui punct privitor la protecţia minorităţilor etnice, cel puţin a celor din acest spaţiu ; faţă de care realizările pozitive ale modelului interetnic românesc pot fi considerate ca cele mai stabile.

Dar problematica interetnicităţii, cu indiscutabilele sale efecte pe termen lung a pătruns cu greu în aria preocupărilor academice. In perioada postbelică, în toată Europa şi de Est şi de Vest, această temă a fost puternic escamotată. Abia în urma unor fenomene grave de după anul 1990 s-a observat un reviriment al studiilor etnice în direcţia drepturilor omului. Am putea spune că ştiinţele sociale, atât cele din România cât şi cele din alte ţări europene, odată cu marile mutaţii social-politice de pe continent, nu au fost pregătite cu răspunsuri satisfăcătoare la problemele grave ale acestui sfârşit de secol. De aceea, problematica minorităţilor pe plan european a devenit un subiect activ, pe termen lung.

In acest context, după o îndelungată practică în psihologia personalităţii pe acţiuni de selecţie/valorificare resurse umane, la propunerea prof. univ. dr. P. Popescu Neveanu şi la clasa prof. univ. dr. Gheorghe

Neacşu, m-am înscris la o teză de doctorat în cadrul unui demers mai larg privind *Etnopsihologia poporului român în pragul mileniului III*.

Secţiunea care mi-a revenit a cuprins aspectele metodologice ale unor instrumente de lucru în vederea aplicării conceptelor de personalitate modală. Iar partea de noutate a tezei trebuia să permită fundamentarea abordării etnopsihologice a specificului naţional al românilor, *inclusiv din perspectiva altor neamuri*.

De aceea concentrarea investigaţiilor pe zona Dobrogei nu a fost întâmplătoare. Intr-o regiune relativ restrânsă de cca. 15.570 km.p. cu o populaţie de cca.1.000.000 de locuitori, conlocuiesc de veacuri 9 comunităţi distincte de români, turci, tătari, ucraineni, ruşi-lipoveni, armeni, greci, italieni şi ţigani care se cunosc bine între ele. Dar în această eterogenitate dobrogeană de comunităţi latine, musulmane şi slave, cu cea mai balcanică poziţia pe teritoriul României, în toată istoria sa din perioada otomană până şi la cea prezentă a administraţiei româneşti, nu s-au consemnat conflicte etnice sau confesionale, similare celor din regiuni apropiate precum cele din Balcani, Republica Moldova, Caucaz sau Crimeea. De asemenea, deşi înapoiată economic, Dobrogea acestui sfârşit de secol prezintă o surprinzătoare doză de maturitate, receptivitate şi deschidere la problematica interetnică. In cercetare, acest climat s-a tradus prin absenţa riscurilor de falsificare a datelor sau a refuzurilor la intervievări pe o tematică socială relativ sensibilă, cum ar fi cea a relaţiilor interetnice. De aceea, prin stabilitatea sa istorică şi etnoculturală, această zonă poate fi citată cu uşurinţă ca model de securitate est-europeană şi un cadru adecvat de experimentare a unor instrumente de cercetare etnică.

Iniţiativa acestei teme a aparţinut prof. univ. dr. P. P. Neveanu care între anii 1993 –1995 în cadrul Institutului de Psihologie al Academiei Române, a prezentat un prim model de chestionar pentru evaluare psihologică de trăsături şi valori, alături de testul *Big-Five*, cunoscut şi sub denumirea *The Berkeley Personality Profile,* elaborat de americanii Ketty şi Eillen Dohane ; recent comentat şi la modă un timp în literatura română de specialitate prin S. Chelcea (1992) şi M. Zlate (1994). Tot în cadrul Academiei Române, un al doilea colectiv de lucru la această temă condus de subsemnatul împreună cu Narcisa Fornea, Dan Rădulescu s-a constituit şi în cadrul Institutului de Cercetare a Calităţii Vieţii. Planul pentru întreaga cercetare avea un dublu scop : experimentarea unei noi „baterie de teste" şi aplicare într-un domeniu relativ nou al etnopsihologiei. Suplimentar se încerca o validare a chestionarului de valori şi trăsături etnice, dificil de aplicat, printr-o raportare la rezultatele testului *Big-Five,* care părea mai analitic, mai atractiv şi cu mai multe şanse de recoltare a datelor ; acest

anteproiect având indiscutabile elemente de progres faţă de analizele filozofice realizate pe aceeaşi temă de M. Ralea (1934) şi C. Rădulescu Motru (1937).

Cu toate aceste elemente pozitive dezbaterile asupra acestei baterii nu au întrunit toate sufragiile. O serie de observaţii critice s-au operat încă de la început. Astfel, deşi testul american *Big-Five* este o construcţie bine realizată, el rămâne o simplă probă de personalitate din care rezultă un profil individual fără valenţe etnologice. Pe când noua propunere de *Chestionar* pentru diagnoze de valori şi trăsături orientat spre grupuri etnice era în primul rând un instrument etnologic pentru obţinerea unui profil colectiv, chiar dacă părea prea academic şi greu de manevrat. De exemplu, cuprindea itemi de genul : spirit satiric, simţ diplomatic, practicism, dominativitate, fatalism, imitativitate, etc, greu de explicat în condiţii de teren unor persoane fără o pregătire necesară. Dar pentru o diagnoză psihologică de specific naţional românesc cea mai discutată problema a fost modelul abordării „mono-etnice" a temei, cu alegerea şi rezumarea itemilor numai pentru aplicare pe respondenţi români, în condiţiile în care un instrument de investigaţie prin definiţie trebuia să fie general-valabil, disponibil şi verificabil pentru orice neam. De asemenea în toate studiile etnopsihologice de factură mono-etnică apar tendinţe de supraevaluare şi deformare a rezultatelor, semnalate la timpul lor de Stela Teodorescu, Luminiţa Iacob (1987) şi alţii care, necesita un sistem de echilibrare conceput încă din faza de proiectare.

Problema era că la data cercetării aceste observaţii depăşeau cadrul unei analize monografice a românilor şi impunea un alt mod de aplicare într-un cadru comparativ mai larg , pe mai multe grupuri etnice, cel puţin pentru evaluarea lor şi din alte perspective, cu investigaţii suplimentare de relaţii etnice şi specific naţional, ceea ce însemna un alt plan de proiectare a temei, a cărei aplicare în final a fost amânată într-o etapă ulterioară.

Astfel, în perioada anilor 1993 - 1995 aceste studii desfăşurate în cadrul celor două Institute ale Academiei Române s-au realizat în condiţii de teren, cu un model mono-etnic primar, pe principiul „magister dixit", în care atât scopul cercetărilor cât şi loturilor experimentale agreate îi aveau în vedere numai pe români, selectaţi numai din rândul oamenilor de artă şi cultură, cu o prioritate acordată testului *Big-Five*, în care nu s-a procedat la o analiză suplimentară de relaţii sau perspective etnice. Iar rezultatele acestor cercetări s-au publicate în anii următori (P. Neveanu, I. Mânzat, P. Vasilescu, 1995 / 1997).

După această fază, în care s-a consumat şi aventura *Big-Five*-ul în etnopsihologie, în anul 1996 am reluat activitatea la acest instrument sub denumirea: *Chestionar de valori şi trăsături etnice PPN-50*, cu aplicare pe un

model comparativ compus din 9 grupuri etnice coabitante din Dobrogea, într-o tentativă de definire mai largă a etnicității prin interetnicitate. Acest model este mai realist, întrucât sub raport social-politic orice neam suportă un proces de concentrare şi individualizare geografică cu forjarea unui profil de calităţi şi defecte inclusiv etnopsihologice, într-o continuă confruntare, coabitare şi raportare istorică la alte neamuri. La acest model de abordare multi-etnică a temei au fost asimilate două mari concepte de lucru. Primul reprezintă principiul dublei perspective, dezvoltat de mulţi autori precum J. Bery şi P. Dasen (1974), St. Jones (1978), P. Iluţ (1983), I. Radu (1990) care impune un efort de tratare simultană „din înăuntru şi din afară" a fiecărei comunităţi, prin proceduri echivalente de auto şi retro-evaluare. El este esențial în prima parte a investigației pentru echilibrarea perspectivelor de evaluare în condiţii de teren, când se aplică pe mai multe comunități etnice coabitante. Al doilea principiul are în vedere conceptul de personalitate modală, cu originea în termenul de „mod" ca medie statistică şi : "… reprezintă o variantă de personalitate, surprinsă într-un portret colectiv care selectează trăsăturile psihologice cu frecvențele cele mai ridicate, dintr-o colectivitate dată." (I. Radu,1994). Închidem citatul, cu adăugarea noastră că această colectivitate poate fi şi una etnică, distanțele dintre etnic şi social fiind minime. Asimilarea acestui concept în cadrul unor diagnoze de specific național se impune prin faptul că aceste analize sunt prin definiție studii comparative între sisteme structurale de trăsături şi valori cu intensități de manifestare diferită de la o comunitate la alta, în care trebuie să se adauge un set de procedee statistice pentru însumarea şi estimarea lor. Pe această cale urmând a se decela manifestările stabile de minimă sau maximă frecvență, variabile de la un specific național la altul. La aceste tendințe trebuie adăugată şi faza de maturitate a psihologiei sociale de azi. In acest domeniu metodologiile de explorare a realităților subiective în zona interetnicității s-au rafinat foarte mult. Cu toate acestea, o anumită „ingratitudine" a temei se menține prin faptul că situația şi studiul minorităților naționale de la o țară la alta nu se prezintă identic. Echivalențele în acest sector sunt foarte rare. Fiecare din relațiile ceho-slovace, sârbo-croate, greco-macedonene, turco-kurde, anglo-irlandeze etc, au specificul lor. Dar în toate aceste cazuri singura atitudine comună a protagoniştilor în sfera acestui subiect este numai cea de inflamare socială. Din acest motiv, a dezvolta un sistem de evaluare cât de cât unitar pentru toţi actorii din preajma unui conflict, este o încercare pe cât de dificilă, pe atât de necesară. Față de atitudinile partizane care se dezvoltă în chip contradictoriu, după opinia noastră, poziția ingrată a unui analist poate fi salvată numai printr-o mare cantitate de informație probatorie, obținută pe baza unei atitudini de minimă intruziune, cu un

sistem metodologic de maximă obiectivitate. Astăzi, psihologia socială poate dezvolta astfel de studii, folosind sisteme unitare de variabile transculturale cu indicatori siguri de caracterizare şi prognoză a comportamentelor etnice, valabile pentru orice neam. Departajarea corectă de distanţe, relaţii, atitudini între protagonişti, pe baza unui set unitar de trăsături psihologice, reprezintă tocmai modelul de abordare personalistă a etnicităţii. Această concepţie permite obţinerea unor diferenţieri de specific naţional, cu posibilităţi de individualizare etnică a unor trăsături psihologice pe fiecare din actorii cercetaţi. In această privinţă, din punctul nostru de vedere, cea mai importantă condiţie a fost aceea de constituire a colectivelor de experţi şi evaluatori cuprinşi în grupurile de cercetare. Fiecare persoană selectată trebuie să cunoască foarte bine specificul etnic al tradiţiilor locale, prin contacte directe cu ele. Numai în acest fel cadrul regional de relaţii şi trăsături transculturale poate fi apreciat într-o deplină cunoaştere a semnificaţiei sale.

Cu toate acestea, din experienţa unor conferinţe şi comunicări cu susţinere publică sau lucrări predate la tipar, materialul ştiinţific fiind foarte nou a ridicat multe semne de întrebare. Deseori, faţă de rezultatele obţinute am primit solicitări pentru explicaţii privind fie partea de teorie, fie cea de concepţie, fie de metodă. De aceea, am considerat necesar ca indiferent de comunitatea studiată, cele două lucrări ale acestei teze vor cuprinde întregul flux de date din cursul cercetării simultan cu metodologia folosită, pe fiecare comunitate studiată. Chiar dacă în acest fel unele aspecte se vor relua, în mod unitar ele vor prezenta suficient material demonstrativ pentru cele mai exigente analize.

În privinţa etnopsihologiei, nu suntem primii care ne lansăm în acest domeniu; dar după o absenţă a preocupărilor academice din România ultimilor 50 de ani, se cuvine a face câteva precizări. De problematica identităţii etnice se ocupă deopotrivă şi alte ştiinţe precum : antropologia, istoria, lingvistica şi etnografia, sociologia, politologia, etc, în cadrul cărora sunt de remarcat câteva diferenţe. De exemplu, etnografia la nivel descriptiv, narativ, are în vedere prezentarea de obiceiuri cu elemente de vestimentaţie, folclor, tradiţie, în general cu orientare spre aspectele exterioare, obiective şi concrete de manifestare etnică. În comparaţie cu această disciplină, etnopsihologia abordează aspectele interne, subiective, cu orientare spre analizele de relaţii etnice dintre comunităţi. *De asemenea, în toate lucrările, tendinţa noastră a fost de a comuta orientarea iniţială, literară din cadrul etnopsihologiei spre o tratare a sa ca subdomeniu de psihologie socială.* Noi considerăm că această concepţie este mai bine ancorată noilor realităţi, pentru că desfăşurarea analizei la nivelul contactelor directe dintre oameni şi comunităţi etnice

diferite, poate avea un marcat caracter explicativ asupra unor comportamente individuale sau colective. Spunem aceasta pentru că, în abordarea fenomenului etnic şi mai ales interetnic, în unele ştiinţe precum antropologia, etnografie, filozofia, chiar politologia, există un plus de orientare istorică cu o tendinţă de ruptură faţă de prezent. Fapt pentru care la nivelul timpurilor de azi când între popoare apar conflicte etnice de tot felul, numai pentru că se vorbeşte o altă limbă sau se practică alte credinţe, explicaţiile acestor discipline asupra unor evenimente incendiare, sunt cel puţin nerealiste sau insuficiente.

Astfel, putem spune că etnopsihologia nu este un fenomen de cultură, ci cu precădere un fenomen de psihologie socială. Obiectul ei nu este „un sistem lingvistico-mitologic", ca în viziunea lui B.P. Haşdeu, model care nu a fost abandonat nici până în prezent. Iar interdisciplinaritatea existentă şi inerentă acestui domeniu este de importanţă secundară, necesară numai pentru o încadrare tematică în vederea stabilirii unor limite. Partea specifică şi de profunzime a *obiectului de lucru în etnopsihologie, cu aplicare la cunoaşterea identităţii etnice, are în vedere numai cercetarea manifestările de personalitate colectivă, fie că sunt trecute, prezente sau viitoare*, cu toate implicaţiile lor asupra altor domenii de activitate. Dar în această carte, din motive de timp şi spaţiu ne vom limita numai la suita acestor manifestări de profunzime, cele privitoare la implicaţiile interdisciplinare fiind mult mai largi, ele pot deveni un plan de lucru pentru o altă lucrare.

Capitolul I.
Etnicitate şi interetnicitate.

1. Actualitatea relaţiilor interetnice la sfârşitul secolului al XX-lea

Etnicitatea, prin efectele sale normative la scara unor comunităţi întregi, prin marea sa rezistenţă culturală în timp şi spaţiu, prin procesele de identificare psihologică pe care le dezvoltă reprezintă unul dintre domeniile cele mai complexe din punct de vedere social şi cele mai delicate din punct de vedere politic. La acest sfârşit de mileniu, prăbuşirea imperiului sovietic în Europa Centrală şi de Est, odată cu ridicarea şi intrarea civilizaţiei occidentale într-un nou ciclu de dezvoltare, a antrenat după sine un evantai de procese şi mutaţii social-politice pe întregul continent european. Dintre acestea, unele procese au fost pe deplin previzibile precum cel de eradicare a concepţiilor comuniste, pe când altele au găsit Europa complet nepregătită. Ne referim la tranziţia economică şi la regruparea geopolitică a unor regiuni care în spaţiul sud-est european, au fost scăpate de sub control.

În aceste condiţii era inevitabilă apariţia unor tensiuni de tot felul, pe cât de severe pe atât de variate, de la divorţul „de catifea" ceho-slovac, până la sângerosul conflict iugoslav. La o analiză mai atentă, pe zone critice, în regiuni diferite dar cu manifestări similare, se observă că nici soluţiile puse în practică nu au prezentat o adecvare locală. Această temă nu reprezintă o caracteristică a tuturor ţărilor est-europene ; o reducere a cauzelor numai la căderea imperialismului comunist din Europa de Est reprezintă a analiză simplistă. Deşi presiunea forţelor paneuropene de federalizare a continentului a sporit în intensitate, cu ample acţiuni de spiritualizare a frontierelor, cu libera mişcare de servicii, mărfuri, capitaluri, persoane etc., totuşi, presiunile naţionalist-protecţioniste s-au menţinut.

Acestea au fost remarcate cu surprindere tocmai în cadrul unor naţiuni vechi, cu un contur bine definit precum ciudatul caz al Padaniei din nordul Italiei, cazul Scoţiei sau al Ţării Galilor din Anglia sau a Ţării Bascilor din Spania. La fel de semnificativă este şi recenta intervenţie experimentală a Statelor Unite în structura relaţiilor interetnice din fosta Iugoslavie. In perioada anilor 1995 - 2000, după războaiele din Bosnia, numai pentru această nouă republică balcanică de cca. 2,5 milioane locuitori, S. U. A. au investit fără succes cca. 5 miliarde de dolari pentru transformarea partidelor etnice din acest stat în partide cu orientări politice, indiferent de originea etnică a cetăţenilor; situaţie care în România s-a realizat fără tensiuni şi fără intervenţii speciale. Dacă aceste cazuri de interetnicitate au o puternică

conotaţie politică, în schimb, în alte situaţii, mai vizibilă este partea socială a conflictului. Ne referim la situaţia minorităţii romilor (ţiganilor), puternic discriminată în toate ţările europene. Problema romilor (ţiganilor) reprezintă un reper semnificativ tocmai prin caracterul atipic al sistemului lor de valori. Acest popor nomad, sosit pe continentul european în perioada migraţiei popoarelor, nu a reuşit niciodată să se grupeze într-un teritoriu naţional. El prezintă un mixaj de înapoiere culturală şi natalitate ridicată, având toate şansele de a alerta orice fel de neamuri în spaţiul cărora se află. Dar, din punct de vedere istoric, minorităţile etnice în Europa au reprezentat din totdeauna o problemă. Cazul romilor (ţiganilor) ocupă un loc modest, comparativ cu capitole distincte de diplomaţie, politologie şi istorie europeană care cuprind diferende etnice de tot felul pe toată perioada istoriei contemporane. Formarea istorică a unor enclave minoritare a evoluat paralel cu dezvoltarea statelor naţionale, de la destrămarea unor imperii urmată de ample mişcări migratorii, până la apariţia unor decalaje economice din epoca contemporană. Iar faptul că raportul dintre etnicitate şi politică a fost speculat în scopuri de manipulare şi contrapunere a diferenţelor naţionale nu mai este o noutate.

Adevărata problemă a relaţiilor etnice constă în marea varietate sub raportul situaţiilor regionale, cu dificultatea cuprinderii lor într-o cauzalitate unitară. De la o zonă la alta sau de la o ţară la alta, această problematică este departe de a fi liniară. Multitudinea elementelor circumstanţiale cu caracter regional este foarte mare ; situaţii interetnice relativ similare au manifestări complet diferite. Din acest punct de vedere, conflictul ceho-slovac nu poate fi echivalat cu cel sârbo-albanez sau turco-kurd.

Cu toate acestea, din punct de vedere istoric, dacă vom compara momentele de război şi de pace prin prisma măsurilor care s-au luat - de discriminare, de asimilare forţată, deportări, presiuni asupra frontierelor, intervenţii armate, etc. - vom constata că starea dominantă a fost de partea convieţuirii paşnice, a relaţiilor de echilibru şi nu de partea tensiunilor critice. Ca urmare, concluzia la nivelul normei sociale constă în faptul că până la urmă se va impune tot consensul cu buna convieţuire dintre popoare şi nu conflictul dintre ele. In această privinţă, este previzibil că istoria va fi de partea compromisului multicultural şi nu de partea naţionalismului agresiv. Acest consens s-a exprimat în modificări de atitudini ale majorităţii faţă de minorităţi. Pe plan european, în secolul nostru, se cunosc manifestări dintre cele mai rasiste, naţionaliste şi segregaţioniste, urmate de măsuri şi atitudini de acceptare a minorităţilor la viaţa social-politică a majorităţii. Acest fapt s-a realizat pe baza unui ansamblu de reglementări pentru recunoaşterea identităţii naţionale în viaţa colectivităţii. Astăzi, pe mapamond se caută cu

febrilitate noi direcţii teoretice şi aplicative în problema naţională cu particularizări privind racordarea etnicităţii la perspectiva modernizării. Riscuri de tensiuni există în primul rând pentru naţiunile mai puţin dezvoltate şi mai puţin pregătite să facă faţă dinamizărilor fără precedent de la nivelul schimburilor transnaţionale de tot felul. In aceste procese, dezavantajarea demografică a unor minorităţi în afirmarea specificului lor este evidentă. In lumea de azi, în care forţa concurenţei financiar-economice va depăşi graniţele ineficienţei organizaţionale şi naţionale, pericolul unor comunităţi de a se sufoca în înapoiere şi datorii economice poate cuprinde naţiuni întregi. La această răscruce a istoriei sunt puţine posibilităţi : ori înscrierea popoarelor în fluxul proceselor de globalizare printr-un efort de afirmare şi conservare, pe direcţia unei prosperităţi care să le permită posibilitatea de a face faţă proceselor transnaţionale (efort care prin educaţie şi organizare economică impune dezvoltarea unor calităţi specifice), ori izolarea de restul lumii, în enclavare etnică şi opoziţie tradiţionalistă în contextul unor autarhii care nu poate conduce decât la o atrofiere a capacităţilor de concurenţă şi performanţă, echivalentul unei morţi mai lente.

În acest context socio-politic, efortul de precizare a trăsăturilor pozitive din specificul naţional nu a fost preţuit întodeauna la valoarea sa. De pildă, un reputat filozof ca P. P. Negulescu, în anul 1936, considera că un astfel de efort ar fi prea complicat, iar în final, studiul unor calităţi şi defecte etnice s-ar reduce numai la câteva adjective decorative. Dar în zilele de azi determinarea unor calităţi specifice pentru orice neam, pentru fiecare moment al dezvoltării sale, alături de opera de asanare şi contrabalansare a unor defecte, este necesară şi posibilă cu punerea în valoare a fondului nativ de capacităţi, a tezaurului natural de căi şi mijloace pentru progres şi supravieţuire istorică. Pe baza lor, naţiunile, prin ample procese de adaptare la situaţii conjuncturale politice, economice, sociale, tehnico-ştiinţifice etc., rareori prielnice devenirii lor, au reuşit să se menţină în forme noi de cultură şi civilizaţie. De aceea, pentru a face faţă situaţiilor complexe ale modernizării, orice naţiune conştientă de destinul ei desfăşoară acţiuni de punere în valoare a fondului nativ, cu prioritate în rândul tineretului, acestea fiind legate de obiective social-politice de o importanţă fundamentală.

Astăzi abordăm problematica raporturilor majoritate-minoritate pe terenul psihologiei etnice. De pildă, graniţele dintre state nu sunt numai frontiere fizice care din perspectivă individuală au o importantă dimensiune psihologică, întrucât oferă o stare de confort subiectiv, cu menajarea înainte de toate a sentimentelor de apartenenţă la o anume comunitate. Noile situaţii de „spiritualizare a frontierelor“ (de liberalizare economică cu intensificarea fluxurilor migratorii) creează o stare de alertă faţă de pătrunderea

necontrolată a unor grupuri în spaţii geografice străine, ameninţând cu pierderea omogenităţii etnice şi a specificului naţional. Dar, faţă de aceste procese, în toate timpurile s-au constatat reacţii de respingere, de izolare şi intoleranţă până la forme extreme de rasism. In aceste situaţii de „alertă etnopsihologică", soluţia civilizată constă în stabilirea unor măsuri juridice, politice, care să protejeze atât sentimentele majorităţii prin reglementări bi- şi multilaterale, cât şi recunoaşterea unor drepturi şi obligaţii ale minorităţilor, la nivelul unor standarde internaţionale recunoscute. Drepturi care permit o protecţie etnoculturală fără tensiuni, cu obligaţii de loialitate faţă de majoritate, suveranitatea şi independenţa de stat. In această privinţă, soluţionarea juridică a problemelor litigioase, indiferent de caracterul spinos şi de durata negocierilor, este infinit mai avantajoasă decât riscurile şi pagubele inerente unor abordări militare. De aceea, în avans faţă de clarificarea militară şi juridică a acestor aspecte este de preferat a ridica alte probleme. De exemplu, care ar fi standardele de convieţuire normală, de dreptate politică, de stabilitate socială, convieţuire morală etc, în ierarhia de valori a unor comunităţi, până să se ajungă la un conflict deschis. Sau care ar fi planul, nivelul sau cadrul de armonizare şi de reciprocă acceptare, dintre standardele de valori ale mai multor neamuri conlocuitoare , în mod inevitabil variabile de la o comunitate la alta. Dar, până la formularea de răspunsuri, întâi trebuie definit setul de valori, trăsături comune şi distincte de specific naţional. Problema identificării standardelor este necesară pentru a determina care din ele au cea mai mare frecvenţă în comportament şi cel mai mare impact asupra unor practici curente, respectiv cu cel mai mare efect modelator asupra identităţii etnice. Problema clarificării cadrelor de armonizare este necesară pentru ca, în final, între majoritate şi minoritate să se stabilizeze o politică socială de convieţuire normală în mod necesar nediscriminatorie. In acest sens, în România, de după anul 1990, printr-o lungă suita de reglementări juridico-administrative s-a depus un mare efort de reglementare a drepturilor persoanelor apartenente minorităţilor naţionale în conformitate cu acordurile internaţionale (Năstase Adrian, 1998). Această suită de acte normative au pus bazele unui model interetnic românesc relativ distinct şi benefic, cel puţin faţă de alte ţări limitrofe României. Caracterul pozitiv al acestui model constă în faptul că orice formulă de soluţionare parlamentară a relaţiilor etnice, va fi oricând net superioară faţă de orice fel de manifestări agresive şi militare, cel puţin prin cortegiul de distrugeri pe care îl implică şi efectele istorice pe care le dezvoltă.

Din altă perspectivă, în dezbaterile actuale pe teme etnice, asistăm la o tendinţă de dualizare a punctelor de vedere, remarcată de mulţi analişti. Diferenţele etnice asupra unui cadru problematic au o tendinţă de polarizare

a punctelor de vedere din interiorul sau din afara comunității respective. Indiferent de varietatea lor, în orice societate democrată, libera exprimare de opinii este un fapt normal, care concură la lărgirea posibilităților de mediere, motiv pentru care aceasta este considerată o metodă pozitivă de soluționare a problemelor în cauză. Dificultățile inerente varietății de opinii apar atunci când se pune problema de a stabili soluții. Evident, varietatea opiniilor poate avea o extensie de la consens până la divergență. Pentru realizarea unor comparații în condiții de obiectivitate sunt necesare stabilirea în avans a unui gen de operații globale de evaluare pe criterii unice sau unanim acceptate. Din acest punct de vedere, medierea şi comunicarea interculturală presupun prestabilirea unui suport metodologic unitar, care să asigure acelaşi cadru comparativ de cercetare, pentru toate diferențele constatate, de la avansarea de propuneri, afirmarea de atitudini şi coduri, până la acceptarea unor standarde de comportament. Dacă, indiferent de problemele abordate, diagnoza diferențelor de opinii şi de perspective va folosi tot atâtea criterii şi tot atâtea metode diferite de evaluare, atunci cu certitudine toate rezultatele vor deveni sterile. Prin urmare, până la obținerea unor concluzii, în acest domeniu trebuie să existe un segment anterior oricărei analize, ordonat în avans, care să poată fi încadrat într-un subcapitol de etnometodologie. Acestui termen relativ recent, H. Garfinkel (1974) îi consacră o lucrare privitoare la modalitățile prin care oamenii schimbă între ei diferite semnificații, de interpretare şi exteriorizare a realității sociale. Autorul notează că accentul principal al etnometodologiei este pus pe studiul cunoaşterii sociale şi în practică, pe metode existente la nivelul simțului comun. El distinge 3 categorii de fenomene :

- un stoc al cunoştințelor aflate la dispoziția actorului social, care cuprinde totalitatea definițiilor, indicațiilor, regulilor, convențiilor şi normelor de grup prin care persoana înțelege lumea socială ;
- o atitudine naturală în planul vieții cotidiene, cu funcțiunea de a sintetiza cunoaşterea şi experiența actorilor sociali cu privire la lumea lor;
- o anumită practica din care rezultă un model de gândire la nivelul simțului comun prin intermediul căreia realitatea socială este cunoscută şi experimentată ca un spațiu de întâlnire între experiențe şi semnificații subiective.

Studiul acestor trei categorii este important pentru a sublinia caracterul convențional al procedeelor sociologiei tradiționale - după expresia autorului - şi rolul cunoaşterii comune în viața socială, bazat pe strategiile elementare ale „bunului simț". In concepția autorului, viața fiind eminamente practică, studiul etnometodologei va fi guvernat de intersubiectivitate. De asemenea, autorul acordă o importanță deosebită

limbajului şi în general expresiilor lingvistice utilizate. În funcţie de argumente şi împrejurări, o situaţie socială este înţeleasă şi chiar mai bine acceptată, când oamenii comunică mai des, ca parteneri. Astfel, o situaţie prezentată într-un mod mai stăruitor pe cale verbală poate fi însuşită şi reciproc acceptată mai uşor. Etnometodologia a trezit ecouri şi în România prin Gh. Râpeanu (1966) care vede în ea un mod de valorizare a cunoaşterii comune în sociologie. Din această perspectivă, autorul notează că „... sociologii trebuie să efectueze o descriere a vieţii sociale cotidiene care să nu difere de explicaţiile pe care actorii sociali înşişi le au despre această viaţă socială. " Evident, etnicitatea este un domeniu interdisciplinar, fapt care îi conferă o cotă ridicată de complexitate. Pentru exemplificare, amintim diferenţa existentă între perspectiva filozofică şi cea etnopsihologică în abordarea etnicităţii, ca şi cea dintre sociologie şi psihologie. Dacă din perspectiva filozofică, identificăm o necontenită căutare de înţelesuri globale ale etnicităţii, psihologia etnică va căuta să descopere şi să descrie cât mai multe elemente şi componente constitutive ale aceleiaşi etnicităţi. Astfel, în cercetarea structurii acestui domeniu deosebim cel puţin două mari planuri :

- unul intern, al manifestărilor valorice ale identităţii, cu accent pe diagnoza trăsăturilor specifice din perspectiva psihologiei generale şi diferenţiale ;
- altul extern, al manifestărilor relaţionale, accesibile din perspectivă psiho-sociologică.

În acest cadru, noi ne angajăm într-un model cantitativ de cercetare pe ambele planuri, în care cel extern, orientat spre relaţiile bilaterale dintre comunităţi, are un marcat caracter dinamic, pe când planul intern are un marcat caracter descriptiv, având în vedere structurile interne de trăsături şi valori etnice specifice fiecărei comunităţi studiate. În majoritatea cercetărilor de acest gen, indiferent de perspectiva ştiinţifică, se abordează cu precădere planul intern care este mai uşor, prin viziuni descriptive şi prin lucrări monografice (Compans,1999; Laptantin F. 2000). Studiile referitoare la aspectele relaţionale sunt mai rare, cu un grad mai mare de dificultate, acest plan fiind mai dinamic şi mai ramificat. Pe de altă parte, întrucât valorile afirmate cât şi relaţiile manifeste sunt ale aceleiaşi comunităţi, pentru edificare este obligatoriu ca aceste planuri să fie parcurse unitar. Între sistemul intern de valori şi cel relaţional-extern al unui grup etnic trebuie să existe o legătură explicativă de continuitate.

2. Concepte şi orientări de bază în psihologia etnică

După o lungă gestaţie cursul secolului al XIX-lea, conceptul de etnicitate va intra în peisajul cotidian relativ recent, odată cu lucrările Conferinţei de Pace de la Paris din anii 1919-1920 care au dezbătut pe larg situaţia si drepturile minorităţilor odată cu apariţia unor noi frontiere. Dar preocupări şi referinţe asupra acestui concept au existat întotdeauna. O primă încercare filozofică de analiză a cauzelor care ar sta la baza deosebirilor psihologice dintre naţiuni o găsim în Anglia în anul 1742, odată cu apariţia lucrării *On National Character* a lui David Hume. Ulterior, alte preocupări remarcabile de definire a popoarelor apar în Germania, în anul 1840 prin *Prelegerile de filozofie asupra istoriei* ale lui G.W. Hegel (1968, p. 74 şi 79). El va defini conceptul de popor „prin toate înfăptuirile sale, prin religia, sistemul juridic, constituţia, moravurile, arta şi ştiinţa alături de dibăcia tehnică, teritoriul istoric, limba vorbită şi scrisă... cu întregul cuprins al orânduielilor, întâmplărilor şi acţiunilor sale". La fel, evoluţia istorică, în accepţiune hegeliană, este tot un proces spiritual în care poporul este numai alcătuirea exterioară a unor înfăptuiri spirituale, caracteristice pentru fiecare epocă din dezvoltarea sa. Modelul filozofic hegelian, dominat de un înalt spiritualism, va avea o influenţă decisivă asupra conturării ulterioare a domeniului şi implicit asupra întregii culturi europene.

Discipolii lui G. W. Hegel, H. Steinthal şi M. Lazarus, iniţiază în anul 1860 prima revistă de psihologia popoarelor, apărută la Berlin, intitulată *Zeitschrift fur Volkerpsychologie Sprachwissenschaft.* Această revistă, până în anul 1880, s-a publicat în circa 20 de volume. Ea a fost o sursă de inspiraţiei pentru toţi intelectualii timpului. De pildă, prin M. Eminescu, ne-a ajuns în ţară articolul programatic al acestei publicaţii, documentul mijlocitor fiind un conspect în limba germană, rămas în caietele sale de tinereţe din perioada anilor 1871-1873, moment consemnat de D. Murăraşu (1967). Tot lui M. Eminescu îi revine meritul de a fi introdus în România şi termenul de *psihologie etnică,* apărut într-un articol al ziarului *Timpul* din luna mai, în anul 188o. Este util a menţiona direcţiile acestei discipline, pe care le-am extras din acelaşi articol programatic al lui H.Steinthal şi M. Lazarus, conspectat de M. Eminescu, în traducerea lui D. Murăraşu. Astfel, după aceşti autori, psihologia popoarelor este o ştiinţă orientată spre analiza faptelor psihologice în contextul unor situaţii sociale. Ea cercetează produsele culturale ale popoarelor, cu accent crescut pe geniul lor creator, variabil de la un popor la altul, în forme concrete de manifestare. Stilul acestei reviste a fost mai mult literar decât ştiinţific, cu o mare atracţie în lumea oamenilor de cultură. Acest stil se va accentua şi mai mult prin W. Wundt care, între anii

1900 -1919, editează 10 volume de acelaşi gen. In această împrejurare, perspectiva etnoculturală va deveni cu timpul o direcţie distinctă de studiu, mai ales în mediile filologice; riscul de identificare intuitivă a unor trăsături, mai mult sau mai puţin etnice, în operele unor clasici ai literaturii respective, fiind cea mai la îndemână tentaţie în orice act de literatură comparată.

Dintre preocupările similare de pionierat în România, în acord cu cele germane ale secolului trecut, consemnăm pe cele ale lui B. P. Haşdeu (1985) prin cele două chestionare editate la Iaşi, unul juridic în anul 1878 cu 400 de întrebări, numit de autor *Programă pentru obiceiurile juridice ale poporului român* şi altul lingvistic apărut în anul 1886 cu 206 întrebări. Tot el va fi primul care va folosi în limba română în mod paralel termenul de *etnopsihologie,* în cadrul unor prelegeri ţinute în 1880 la Academia Română.

Cele mai organizate studii europene asupra popoarelor şi etnicităţii, însă, vor continua la iniţiativa lui A. Miroglio, în cadrul Centrului de Studii şi Cercetări de Psihologia Popoarelor, înfiinţat în anul 1938, la Le Havre. Acest Centru va funcţiona sub egida Universităţii din Caen care ulterior se va muta la Rouen. In anul 1946 acest centru editează o revistă cu apariţie trimestrială, intitulată *Revue de Psychologie des Peuples,* care, din anul 1970, îşi va schimba denumirea în cea de *Ethnopsychologie.* O parte din numerele ei dintre anii 1959-1975 au ajuns şi în România. De-a lungul timpului, la acest periodic au publicat autori cu lucrări consacrate în domeniu precum J. Cazaneuve, G. Le Brass, G. de Michaud sau Sylvaine Marandou din Franţa, Ot. Klinberg din SUA, A. Miroglio din Italia, Anita Earsten din Germania, H. Fischer din Elveţia, D. Hollander din Olanda şi alţii. De asemenea, numărul popoarelor de pe toate continentele lumii studiate în paginile revistei trece de 100.

În privinţa acestui tip de studii, în acelaşi interval de timp, constatăm în România interbelică acelaşi ritm şi acelaşi interes cu realizări remarcabile. Nu este locul pentru a ne referi la diversitatea foarte mare a lucrărilor şi disciplinelor ştiinţifice care s-au angajat pe tema specificului naţional al poporului român, domeniu în care nu există om de cultură român care să nu fi operat cel puţin un studiu. Complexitatea temei este derivată şi din inter-disciplinaritatea ştiinţelor sociale în abordarea etnicităţii, fiecare cu locul şi rolul său.

Din perioada interbelică amintim autori cu lucrări monumentale cum ar fi D. Gusti, C. Rădulescu Motru, Gh. Zapan, A. Chircev sau I. M. Nestor. C. Rădulescu Motru a schiţat în primul volum din *Enciclopedia României,* în anul 1937, o lucrare de ansamblu despre *Psihologia poporului român* prin care a pus valorificarea trăsăturilor moral-pozitive ale poporului român la baza progresului social-politic al naţiunii. De la D. Gusti s-a păstrat un

mare număr de monografii asupra satului românesc, cu considerații teoretice valoroase asupra conceptelor de națiune şi de popor. O astfel de distincție a fost operată în *Sociologia Națiunii* din care citäm: "...o națiune lipsită de voință recade în starea naturală de popor şi devine o simplă comunitate de voință, de conştiință şi de aspirații. Popoarele trăiesc o viață pasivă de fatalism şi resemnare; pe când națiunile trăiesc o viață activă de luptă pentru un ideal şi de creare a unui destin propriu. "Pe modelul cercetărilor etnografice ale lui D. Gusti se fac studii şi pe țigani. In anul 1944, I. Chelcea publică un volum amplu de studii despre *Țiganii din România. Monografie etnografică.*

Un studiu asupra inteligenței la români a fost realizat de I. M. Nestor în perioada 1943 – 1948. Acest studiu de mare amploare trebuia să facă parte dintr-o altă lucrare a Academiei Române, concepută în vederea unei *Antropologii somato-psihologice românești* inițiată în anul 1948 de D. Gusti, C. Parhon, D. Caracostea, N. Bagdasar, C. Rădulescu Motru, V. Pavelcu şi alții. In această cercetare antropologică au fost cuprinse cca. 59.817 de persoane, fiind lucrarea cu cel mai mare număr de subiecți realizată până în prezent într-o cercetare românească. Deşi se reuşise partea cea mai grea, de recoltare a datelor de teren, lucrarea nu s-a putut încheia datorită instaurării proletcultismului în România, fiind „dictată" scoaterea ei din planul Academiei. Chiar neterminată fiind, ea a fost citată pe plan internațional de H. Pieron, într-o lucrarea devenită clasică (*Traite de psychologie appliquee,* vol. 6, 1958, p. 1389-1390).

De asemenea, cercetările perioadei interbelice au reținut nu numai evoluția etnologică a românilor din aceasta epocă, ci şi evoluția diverselor minorități, consemnate Al. Arbore, în ample lucrări monografice apărute în *Analele Dobrogei,* pe sate şi comunități de țigani, evrei, turci, tătari, găgăuți, lipoveni, armeni, bulgari etc. Intr-o manieră diferită, bazată pe un dezvoltat aparat statistic apare lucrarea lui A. Chircev privind *Atitudini sociale* (1941) focalizată nu numai pe populația românească ci şi pe germanii, ungurii şi evreii din Ardeal.

Trebuie consemnate solidar şi cercetările de etno-sociologie ale comunităților românești de dincolo de Bug, efectuate între anii 1942 - 1944 de A. Golopenția, pierdute în mare parte ca urmare a ocupației ruseşti. După anul 1990, A. Rațiu (1991) va da la lumina tiparului unele fragmente din aceste studii în revista de Sociologie Românească nr. 6 din anul 1993. De asemenea, în lucrarea neterminată de *Antropologie somato-psihologică la români,* inițiată în anul 1948 sub coordonarea lui C. I. Parhon, urma să fie abordată dimensiunea intraetnică, prin comparații pe comunități regionale,

româneşti şi minoritare, pe provincii istorice, medii geografice, departamente administrative etc.

După căderea „cortinei de fier", această direcţie de cercetare a fost practic abandonată. De-a lungul a 40 de ani, în revistele de psihologie, sociologie sau antropologie din România pot fi consemnate numai 4 lucrări de factură etnopsihologică declarată, toate cu caracter preliminar. Una dintre ele este datorată lui Ath. Joja (1965) sub titlul *Profilul spiritual al poporului român*, alta lui V. Caramelea (1979) rămasă în faza de premise, iar celelalte două aparţin Luminiţei Iacob împreună cu Stela Teodorescu (1982) şi respectiv, Luminiţei Iacob (1987). După anul 1990, Luminiţa Iacob şi Gh. Iacob (1995) vor relua ideea abordării specificului naţional la români; ei vor selecţiona cca. 224 de titluri cu opiniile a 132 personalităţi din ştiinţa şi cultura românească fără a reuşi să ajungă la studiu de specific naţional. In aceeaşi lucrare autoarea dezvoltă observaţii paralele asupra studiilor de specialitate din România comparativ cu cele din Occident. De notat că toate studiile postbelice româneşti, tratează în exclusivitate problematica poporului român şi în nici o altă revista românească nu există studii sau cercetări privind psihologia etnică a altor neamuri, nici din România şi nici de pe alte meridiane. In paralel cu problematica personalizării specificului naţional, pe plan extern s-au dezvoltat studii asupra *stereotipurilor etnice.* Au fost efectuate cercetări asupra acestui concept de către D. Katz şi K.W. Bradly, care au folosit pentru studiul lor procedeul listelor de atribute (check-lists). Cea mai reprezentativă cercetare multiculturală a fost realizată de W. Buchman şi H. Cantril (1962), la cererea serviciilor UNESCO intitulată „*Cum se văd naţiunile unele pe altele*". Caracteristica principală a etno-stereotipurilor nu este reprezentată atât de conţinutul ştiinţific cât mai ales de gradul de circulaţie la nivelul reprezentărilor publice. Din acest punct de vedere, ele se apropie mai mult de imaginea unui clişeu etnic de suprafaţă şi mai puţin de sfera unor trăsături etnopsihologice de profunzime, cu manifestări permanente sau pe termen lung. Fixarea unor demarcaţii precise între conceptul de trăsătură etnopsihologică şi cel de etno-stereotip rămâne dificilă. Pentru notele de caracterizare etnică cu confirmare istorică putem folosi fără nici un risc termenul de trăsătură etnică. In alte note de caracterizare, pozitive sau negative dar fără o recunoaştere istorică sau multietnică, ne apropiem evident de imaginea unui clişeu stereotip mai mult sau mai puţin conjunctural.

In perioada postbelică, în vestul Europei, studiile asupra etnicităţii au continuat să se dezvolte în două direcţii de cercetare: una cu accent crescut pe factorul cultural şi alta mai recentă pe dezvoltarea în domeniul psihologiei sociale a conceptului de *personalitate modală.* Din perspectiva primei direcţii,

G. A. Heuse (1953) definea *etnicitatea ca „o expresie psihosociologică a grupului uman"* caracterizată prin „ proprietăți istorice, lingvistice şi culturale", iar A. Kardiner (1939), R. Linton (1945) şi alții, în scopul conturării elementelor descriptive ale caracterului național, au introdus conceptul *personalității de bază*. Ei au folosit acest termen pentru a pune în evidență efectele modelatoare ale culturii asupra personalității, în formarea unor psihologii comune pentru toate persoanele din aceeaşi colectivitate considerată a fi o realitate de „baza". O teoretizare a rolului factorului cultural în structura personalității de bază a fost făcută şi de M. Dufrenne (1966). După el, acest concept reprezintă „o configurație psihologică particulară, proprie membrilor unei societăți date, care manifestă un anume stil de viață şi asupra căruia indivizii brodează variantele lor singulare". Caracterul de „bază" se constituie nu atât sub forma unor tipologii individuale, cât mai ales ca o *„matrice etnică din care se dezvoltă trăsăturile de caracter "* ale comunității respective.

In general, dificultatea de conturare a elementelor de specific național pe baza concepției etnoculturale este dată atât de varietatea tematică şi tipologică a lucrărilor care urmează a fi studiate cât şi de necesitatea metodologică de a valorifica sinergic şi datele oricărei perspective ştiințifice spre a le integra cu perspectiva psihologică, singura care se constituie în condiție *sine qua non* a şansei de a decela specificul etnicității. In acest mod simultan sau succesiv, cercetarea psihologică şi etnografică sau folclorică, istorică, geografică, istorico-literară etc, vor face proba practică a codisciplinarității şi interdiciplinarității. In acest sens, Alfred Fouille, în lucrările sale *Psychologie du peuple francais* din anul 1898 şi *Esquissse psychologique des peuples europeenes* din anul 1902, semnala necesitatea unei *duble lecturi ;* analistul trebuie să consemneze „ideile forță" ale diferitelor popoare, în direcția celor mai elevate aspirații, prezente în aptitudinile unor mari personalități, care prin geniul lor creator au exercitat efecte modelatoare asupra profilului spiritual şi s-au conservat în memoria colectivă a comunității. In ciuda dificultăților rezultate din amploarea viziunii şi a modului de lucru, această direcție a înregistrat rezultate remarcabile. Astfel, G. de Michaud (1971) - creatorul unui Laborator de Etnopsihologie de la Nanterre/Franța - a realizat o metodologie de explorare a operelor literare în vederea elaborării unor *etnograme* care în final permit determinarea unor *etnotipuri*. El le va defini ca pe „un ansamblu de conduite, legate între ele, reperabile şi descriptibile obiectiv, stabile şi generale la o populație dată ". G. de Michaud atribuie etnotipurilor sensurile unui *cod implicit,* ca o colecție de elemente cuprinse într-o *matrice primară* prin care se oferă posibilitatea de cunoaştere a comunității respective. Intr-o accepțiune strict psihologică

acestea sunt trăsături supraordonate de personalitate, cu grad mare de frecvenţă în cadrul unor colectivităţi umane. G. de Michaud va prezenta diferite metode pentru conturarea lor*: „eşantionare a autorilor",* cu apel la criterii de notorietate a acestora după formaţia lor intelectuală sau gradul de erudiţie; de *„eşantionare a operelor literare",* la o limită de cca. 20 - 25 de titluri pentru „profilul fiecărui popor". Operaţia de „eşantionare" se referă la opere literare şi lucrări istorice, romane clasice, cărţi de călătorie sau monografii. El chiar selecţionează unele citate sau portrete reprezentative semnate de autori şi personalităţi remarcabile din cadrul acestor popoare.

Este important de semnalat progresul ştiinţific înregistrat în acest domeniu, cu trecerea de la diagnoza globală a produselor culturale, greu de realizat şi de lungă durată, la etapa cercetărilor pe eşantioane etnice prin studii de frecvenţă a trăsăturilor comune pentru întreaga colectivitate. Faţă de viziunea etnoculturală care presupunea un mare efort, realizat pe căi intuitive, cercetarea psihosocială a grupuri restrânse de eşantioane etnice reprezintă un alt demers, cu o particularizare a etnicului pe conceptul de *personalitate modală.* Originea noţiunii este plasată într-un studiu al lui L. L. Thursthone (1931) privitor la „scara intervalelor aparent egale", ca procedeu de măsurare a atitudinilor. In cadrul ei Thursthone încerca să stabilească o serie de egalităţi de-a lungul unui şir continuu de diferenţe perceptibile dar relativ egale. Autorul notează posibilitatea determinării unor judecăţi şi valori modale în direcţia celor de mare frecvenţă şi de mare şansă, pentru a fi considerate adevăruri obiective. Ulterior, *scările de atitudini Thursthone* se vor generaliza devenind un mod curent de prezentare sau de recoltare a datelor în sondaje de opinii şi atitudini politice. Succesul lor s-a bazat pe faptul că subiectului în cauză nu i se cere o părere personală, în sensul emiterii unor judecăţi de valoare, ci doar o clasare de judecăţi după intensitatea lor. Cu alte cuvinte, sarcina subiectului nu este de proiecţie subiectivă a unor aserţiuni, rezultate dintr-o interpretare personală, ci numai una de scalare/clasare/măsurare obiectivă a unor formulări deja prezentate în chestionar. Această tehnică cu impact comportamental, în cadrul studiilor de personalitate, încearcă o punere în evidenţă a trăsăturilor dominante, prin selecţia celor cu cea mai mare frecvenţă dintr-o anume colectivitate. Ulterior, prin Price Williams (1973), s-a atribuit *conceptul de personalitate modală* d-nei Cora Dubois, care manifesta convingerea că indivizii aceleiaşi culturi trebuie să prezinte o serie de caracteristici comune. Pornind de la termenul statistic de „mod", Cora Dubois considera că, deşi în orice cultură există o diversitate de indivizi, totuşi, tipul cel mai frecvent (dintr-o cultură) poate fi opus ca personalitate modală unui alt tip dintr-o altă cultură. In perioada postbelică au survenit o serie de clarificări, prin echivalarea acestui concept

cu cel de caracter naţional. Echivalarea a fost realizată de Inkeles şi Levinson (1954), cu menţiunea că termenul de *caracter naţional* prezintă dificultatea de a fi prea cuprinzător, definit mai mult ca un pattern instituţional, care poate fi tratat atât ca temă culturală, cât şi ca studiu de psihologie sau tipologie rasială. Dar, după opinia noastră, aplicarea conceptului de personalitate modală la etnicitate reprezintă numai un caz particular pentru că, prin studiul ei, se pot grada diverse alte tipologii profesionale, politice, artistice, sportive etc. In psihologia etnică, studiul acestui concept mai are o varianta în *etnotipurile* lui P. Grieger (1961). El preia şi adaptează acest concept etnocultural pe studii personologice. In accepţiunea sa, etnotipurile sunt trăsături dominante în cadrul unor populaţii omogene, fiecare popor având un etnotip propriu susţinut de o realitate statistică. In cercetările sale, P. Grieger sa folosit de bine cunoscuta caracterologie a lui Heymans, Wiersma şi La Senne, întocmită pe parametri de emotivitate, activitate şi secundaritate, cu cele 6 tipuri de activ/ non-activ, emotiv/ non-emotiv, secundar şi primar. Pe baza combinaţiilor dintre ele, P.Grieger aplică chestionarul Heymans-La Senne pe mai multe naţiuni şi stabileşte 4 tipuri de popoare :

- popoare introvertite, cu secundaritate şi emotivitate dominantă, în care îi trece pe germani, finlandezi şi japonezi;
- popoare fluctuant-emotive dar primare, precum cele latino-americane sau euro – mediterane ;
- popoare perpetuante, puţin emotive, dar secundare precum olandezii şi englezii;
- popoare extravertite caracterizate prin primaritate şi slabă emotivitate precum cele de cultură franceză.

La apariţia acestui studiu, A. Miroglio a considerat tipologia lui P. Grieger drept discutabilă, pe motiv că pentru obţinerea ei ar fi nevoie de mare omogenitate populaţională. Dar această condiţie este greu de obţinut în cazul naţiunilor moderne. Intre ele există deosebiri constante de la o regiune la alta. Analiza critică a lui A. Miroglio are nevoie de câteva amendamente. Popoarele mari, de genul naţiunilor moderne, au un caracter multimodal, cu multe trăsături secundare. Din acest motiv, se pune problema unor eşantionări diferite pe mai multe zone geografice, pentru că fiecare zonă poate prezenta etnotipuri proprii. Dar, pentru diagnoza unor diferenţe etnice specifice pe comunităţi omogene, din zone geografice limitate, nu este nevoie de eşantioane mari. Astfel, conceptul de personalitate modală sa impun în psihologia etnică drept o nouă direcţie de cercetare. In acest sens, I. Radu (1994) notează că ea "... *reprezintă o variantă de personalitate, surprinsă într-un portret colectiv care selectează trăsăturile psihice cu frecvenţele cele mai ridicate dintr-o colectivitate dată* ". Tehnica de lucru constă în a aborda eşantioane etnice

stratificate cărora li se aplică un test sau un chestionar unic, prin care se consemnează reacţiile/manifestarile/atitudinile diferite ale colectivităţii, prin selectarea trăsăturilor comune cu frecvenţele cele mai mari, respectiv, a trasăturilor modale. Problema acestei medode de diagnoză a personalităţii nu este numai una de scalare a unor frecvenţe, operaţiune care în sine nu prezintă dificultăţi. Problema „ modalelor“ care se obţin este în primul rând una de validare a unor frecvenţe medii din cât mai multe direcţii, folosind deci în mod obiectiv cât mai multe criterii. Ulterior observaţii numeroase formulate de A. Miroglio, Luminiţa Iacob şi Stela Teodorescu, în acţiunile de interevaluare ale comunităţilor au constatat că diferenţele de trăsături şi atitudini obţinute pot fi foarte mari în una şi aceeaşi comunitate, chiar şi atunci când grupurile de lucru sunt relativ omogene. In această privinţă, practica a impus folosirea unor *noi concepte interetnice*, respectiv cel de *auto-imagini,* rezultate din acţiunile de autoevaluare ale comunităţii, de *hetero-imagini*, rezultate din opiniile altor grupuri etnice şi de *retro-imagini,* rezultate din acţiunile de evaluare de către alte comunităţi asupra grupului de referinţă. Separarea acestor grupuri de imagini care în acelaşi timp reprezintă şi grupuri de atitudini, era necesară pentru că, încă din 196o, K.Pike (1967) a semnalat în antropologie o suspectă dualitate a observaţiilor, demonstrată de faptul că specificul de valori analizat se prezintă într-un anume mod pentru un observator extern grupului etnic în cauză şi cu totul altfel din perspectiva internă a membrilor săi. Chiar dacă în limba română aceste moduri de investigaţie au primit denumiri diferite precum *perspectiva „emică”* pentru analiza efectuată din interiorul comunităţii şi, respectiv, *perspectiva „etică* “ pentru cea efectuată din afara ei, termeni care reprezintă traducerea directă a celor anglo-saxoni, totuşi în esenţă problema rămâne aceeaşi (I. Radu, 1994 şi alţii). Acest fenomen exprimă o realitate şi în acelaşi timp o sursă preţioasă de cercetare. Pe această tematică o dezbatere a fost făcută de J. Bery şi P. Dasen (1974) care au prezentat o schemă a acestei dualităţi ca în tabelul alăturat.

ABORDAREA „ EMICĂ”	**ABORDAREA „ETICĂ”**
- consideră conduita din interiorul sistemului	- consideră conduita de pe opoziție din afara sistemului
-studiază o singura cultură	- studiază mai multe culturi prin comparație
- matricea interpretativă este descoperită de analist	- structura şi grila de clasificare este elaborată de analist
-criteriile sunt relative la caracteristicile sistemului	- criteriile sunt considerate a fi generale şi universale

Orice comunitate etnică manifestă o tendință naturală de închidere psihologică față de exterior şi de alte neamuri, concomitent cu o mai mare deschidere către problematica internă. Dar, în acelaşi timp, acest fapt provoacă o restructurare puternică a sistemului său axiologic. constatându-se tendințe care conduc la modificări de portretizare, în funcție de poziția internă sau externă a interlocutorului. La analiza de frecvență a acestor trăsături, în acord cu alți autori precum A. Miroglio, I. Radu, L. Iacob, am constatat deosebiri *între tendințele de supraevaluare din autoimagini,* comparativ cu *tendințele de subevaluare din cadrul unor retroimagini*. Diferențele dintre auto- şi retroimagini sunt atât de constante încât pot fi considerate ca normă şi legitate în acest domeniu. Folosind obligatoriu acelaşi instrument de diagnoză, putem afirma cu certitudine ca într-un fel se conturează trăsăturile modale stabilite pe eşantioane etnice din interiorul unor comunități şi altfel „modalele” stabilite din afara lor. Totuşi valorile modale din perspectiva alterității, cu toate tendințele lor de severitate şi sub-evaluare, au frecvențe mai apropiate între ele (vezi cap. IV). Prezența lor, cu valoare comparată în cadrul unor operațiuni de validare, devine necesară pentru că oferă posibilitatea de confruntare a trăsăturilor obținute de la mai multe eşantioane. Aceste aspecte de detaliu impun, în cadrul studiilor relaționale de psihologie etnică, distincții între conceptul de *alteritate internă* şi cel de *alteritate externă*. Intr-un fel se manifestă un set de atitudini, opinii şi trăsături în condițiile alterități interne, respectiv între comunități istoric conlocuitoare, şi în alt fel în condițiile unei alterități externe, respectiv, între comunități fără nici un contact direct (istoric) între ele. Ca urmare, în cadrul operațiunilor de comparare interetnică a trăsăturilor modale, reperul alterității presupune stabilirea unor condiții speciale de eşantionare interetnică după prezența sau absența contactelor directe dintre comunități. Această dualitate a diferențelor de date care se obțin pentru aceeaşi comunitate, una din perspectiva analizei interne şi alta -relativ diferită - din perspectiva celei externe, reprezintă o

problemă deschisă în dezbaterea ultimelor decenii. In privința ei nu s-a putut încă răspunde la întrebarea care dintre aceste perspective ar fi mai potrivită. In acest sens, susținem opiniile unor autori ca St. Jones (1978), P. Iluț (1983) sau I. Radu (1994), care reclamă necesitatea obiectivității științifice, cu extensia cadrului metodologic în direcția unei viziuni comparate. Aceasta se realizează prin lărgirea perspectivei şi a câmpului de date, atât din interiorul comunității cât şi din afara sa ; la prezentarea datelor sunt trecute cel puțin ambele viziuni de lucru, atât pentru cea internă cât şi pentru cea externă. St. Jones, la conturarea „modalelor etnice", în locul disjuncției dintre planurile identității şi alterității, va propune principiul complementarității dintre ele. El susține dublarea analizei, cu alternanța datelor obținute până la integrare cu suprapunerea planului etic peste cel emic.

În acord cu observațiile acestor autori, şi noi am recurs la aceste procedee în determinarea trăsăturilor modale a 9 comunități dobrogene, chiar dacă procedura de lucru, de la proiectare, eşantionare până la redactarea rezultatelor este mai anevoioasă. Intenția noastră, comparativ cu alți autori, nu a fost doar de obținere a unui profil etnic integrat, ci mai ales de validare şi confirmare a profilului obținut, din cât mai multe perspective de comparare.

In privința termenului de minoritate națională, acesta s-a impus după Conferința de pace de la Paris din anii 1919-1920 care a conturat şi accepțiunile juridice ale noțiunii. In cadrul Conferinței, *termenul de minoritate națională* s-a folosit pentru a desemna partea unei națiuni care trăieşte între granițele altui stat, ca parte a unui popor cu conştiința identității naționale, cu un mod propriu de ființare. Aceasta face ca numărul minorităților de pe mapamond să fie foarte mare şi foarte puține state să fie locuite în exclusivitate de o singură etnie. La fel de puține sunt şi statele (federative de exemplu) care au putut cuprinde un întreg neam, în acelaşi teritoriu național. Din aceste motive, credem că termenul de minoritate națională este mai potrivit decât cel de minoritate etnică. La aceste precizări, psihosociologia occidentală adaugă unele aspecte discriminative. De pildă, după Anthony G. şi Rosalind J. Dworkin (l981), minoritatea prezintă patru caracteristici principale respectiv, calitatea de a fi identificabil, puterea diferențială a grupului, conştiința de sine a membrilor şi un tratament discriminativ, chiar peiorativ din partea majorității. Semnalăm în definiția lor, observația mai veche reluată din perioada interbelică a lui Luis Wirth (1945), după care grupul minoritar trebuie tratat în mod diferențiat mai prost, iar membrii săi trebuie să fie conştienți de acest lucru. Dar opiniile lui L.Wirth trebuie privite cu rezervă. Astfel, din cele 17 minorități naționale active pe teritoriul

României, numai față de romi (țigani) se poate constata o relativă tratare discriminativă, atât din partea majorității românești cât și din partea minorităților conlocuitoare. In România, în cazul altor relații etnice nu s-au constatat efecte peiorative. De aceea, mai realistă considerăm a fi opinia Margaritei Sanchez (1993). Ea consideră că nu naționalitatea în sine determină discriminarea străinului, ci numai anumite caractere individuale sau de grup asociate naționalității respective. Tocmai astfel de trăsături asociate pot exercita o mai mare influență în conturarea comportamentului național, pe direcția unui anumit specific. *Problema discriminării* o considerăm semnificativă în cadrul modelului nostru de cercetare, întrucât, din perspectiva alterității, în toate eșantioanele etnice se constată aceleași atitudini cu distanțe mari și foarte mari față de romi (țigani) pe motive asemănătoare. Pluralitatea grupurilor etnice, cu puncte de vedere similare față de romi (țigani), atât la nivel de distanțe cât și la nivel de valori, impune plasarea cauzelor de discriminare în interiorul acestei comunități, respectiv pe calitățile și mai ales pe defectele caracteristice acestui neam. De aceea, noi credem că distanțele etnice față de ei sunt provocate în mod exclusiv de trăsăturile interne acestei comunități. Evaluări etnice diferite prezintă nuanțări diferite față de romi, dar global atitudinile „antigipsi" sunt o reacție externă la trăsăturile interne specifice modelului etnocultural al romilor (țiganilor).

Această constatare este semnificativă, întrucât se poate generaliza într-o anumită măsură pentru susținerea ipotezei că discriminarea etnică are ca prim impuls declanșator în deosebi aspecte de cauzalitate internă a grupurilor minoritare. Comportamentul extern, prin relațiile și distanțele pe care le manifestă, reprezintă un factor derivat din aceste trăsături, o consecință secundară față de ele. O acțiune asupra relațiilor externe nu provoacă schimbarea semnificativă a unor trăsături - calități sau defecte etnice, însă intervenția în planul intern al trăsăturilor modale se resimte în mod deplin și semnificativ în comportamentul exterior al comunității, inclusiv în relațiile sale cu alte neamuri.

Facem aceste observații pentru că în interetnicitate există un mare câmp de manifestare pentru tot felul de prejudecăți, clișee, stereotipuri, percepute variabil de la un neam la altul. Din acest punct de vedere popoarele se cunosc puțin între ele și vehiculează o largă serie de *etnoimagini deformate*. O nouă știință - *a imagologiei* - ca ramură a psihologiei sociale face eforturi de retușare în acest plan. Astfel, G. Lebras (1965) consideră imagologia domeniu multidisciplinar privind fenomenele de percepție, opinie, atitudini și judecăți globale care s-au format de-a lungul timpului în cadrul unor comunități față de alte națiuni. Formarea imaginilor etnice se

realizează pe calea contactelor directe dintre comunităţi şi pe baza produselor etnoculturale vehiculate de mijloacele mass-media sau de reprezentanţii lor. Imagologia, prin cercetările sale asupra imaginilor reciproce dintre naţiuni, caută a risipi prejudecăţile, percepţiile deformate sau stereotipurile simplificatoare ; pentru acest motiv A. Miroglio a rezervat o rubrică permanentă în cadrul publicaţiei *Revue d'ethnopsychologie*.

In România, cercetări recente pe imagini, reprezentări publice şi stereotipuri etnice au fost efectuate de S. Chelcea (1996). Studiul stereotipurilor nu se confundă cu cel al trăsăturilor naţionale. Aceste trăsături, în concepţia majorităţii specialiştilor au un caracter de „bază" şi fac parte din sfera comportamentelor etnoculturale de profunzime; etnostereotipurile reprezintă un set de clişee „sui generis" cu caracter de suprafaţă populat cu multe prejudecăţi.

Fără o serioasă demonstraţie asupra validităţii de conţinut, între un stereotip etnic şi o trăsătură modală nu se poate pune un semn de egalitate. In funcţie de cum se dezvoltă în rândul tineretului aceste etnostereotipuri, cu modificările care apar în structura cognitivă şi incidenţa lor asupra grupurilor naţionale, concluziile autorilor nu au fost prea optimiste. Chiar în tentativele de corectare a unor imagini negative, aceste acte „iluministe" nu conduc la efecte majore în eliminarea unor neînţelegeri sau detensionarea unor relaţii. O tratare prea abstractă a etnostereotipurilor fără o punere în legătură cu tensiunile social-politice ale colectivităţii nu are nici un efect asupra lor. Incidenţa fenomenelor de etnocentrare, amploarea intereselor de grup, gradul de saturare afectivă a unor prejudecăţi rasiale, toate se înscriu pe o paletă largă de manifestări, de la xenofobie şi refuz, până la ostilitate şi violenţă. In final, ele conduc la formarea unor clişee etnice cu o stabilitate greu de modificat. Singura cale de despărţire a lor rămâne ieşirea din izolarea naţională, cu sporirea contactelor dintre grupuri şi mai ales conectarea la un efort bilateral sau multilateral, în vederea atingerii unor scopuri supraordonate de interes comun. Numai acest gen de acţiuni pot avea efecte pozitive asupra gradului de cunoaştere reciprocă. De asemenea, în legătură cu procesele de *identificare etnopsihologică,* reţinem observaţiile lui Lange şi Westin (1981), după care comportamentul uman trebuie înţeles în termenii intenţiilor, scopurilor, aspiraţiilor şi a modului în care sunt percepute aceste intenţii de diverse grupuri şi nu doar în funcţie de conflictele obiective dintre ele. Această tematică este importantă pentru că, pornind de la aceste conflicte s-a formulat problema interetnicităţii. Autorii sesizează faptul că, până la conflicte obiective, tensiunile trebuie să apară şi să se conştientizeze mai întâi pe terenul unor discrepanţe subiective. De aici va rezulta şi orientarea altor analişti în această direcţie. Astfel, C. Camilleri (1990) face

observaţii pe terenul coerenţelor sau incoerenţelor subiective, la nivelul *codurilor minoritare de valori*. După el, există reacţii diferite la structura de coduri etnoculturale, prin care grupurile tradiţionale, îndeosebi rurale, prezintă o atitudine mai bine sistematizată şi mult mai coerentă. In cadrul lor se constată o mai mare prescriptivitate a normelor transcedentale şi confesionale ale grupului. Aceste norme sunt mai puţin prescriptive şi mai puţin coerente în cadrul grupurilor minoritare urbane. Astfel de observaţii am consemnat şi noi în zona Dobrogei, mai ales între comunitatea preponderent rurală a lipovenilor, comparativ cu cea preponderent urbană a armenilor. Camilleri continuă cu observaţii utile modelului nostru de cercetare. Astfel, reacţiile la caracteristicile codurilor valorice ale majorităţii s-ar datora conţinutului de reprezentări şi valori propuse. Aceste reacţii valorice, în accepţiunea autorului, ar fi generate mai ales de distanţele dintre coduri. Cu cât distanţele etnice ar fi mai mari, cu atât procesul de afiliere al unei minorităţi la grupul majoritar ar fi mai dificil. Dar, faţă de concepţia sa, suntem datori a face o serie de precizări. Autorul aduce în prim plan o observaţie preţioasă privitoare la existenţa unui raport mobil de interinfluenţă între codurile valorice şi distanţele etnice ale comunităţii. El chiar notează ipoteza potrivit căreia distanţele ar fi un factor cauzal de influenţă asupra codurilor. In această privinţă, după rezultatele cercetărilor noastre, autorul face o eroare de optică. Nu distanţele externe dintre comunităţi sunt cele care pot influenţa codurile interne de valori. Factorii cauzali, cu caracter determinant care provoacă modificări în relaţiile externe ale comunităţii sunt tocmai codurile interne şi nu invers. In privinţa acestor sisteme axiologice, alţi autori fac observaţia că purtătorii unor coduri etnoculturale diferite sunt nevoiţi să stabilească o coerenţă subiectivă care să le ordoneze manifestările. Acest fapt, în plan comportamental, ar genera o serie de manifestări de rezolvare sau de surclasare a unor posibile contradicţii obiective. Pascon (1971) şi Tonalbi (1982), citaţi de Liebkind (1984), susţin existenţa comportamentelor de „amenajare" sau de „mascare" a disconfortului subiectiv în rezolvarea unor conflicte intrapsihice, până la variante de „mulare" a acestuia, conceptele fiind luate din domeniul psihanalitic al mecanismelor compensatorii.

În privinţa comportamentului de „mulare", acesta ar fi prezent la unii minoritari care, din motive mai mult pragmatice decât etnice, trec cu uşurinţă de la un cod etnic la altul, după solicitările unor situaţii. In aceste forme de adaptare s-a vorbit şi de un anume oportunism identitar. După opinia noastră, acesta este un comportament cu totul particular, slab semnificativ într-o tipologie etnică.

Alte tipologii din sfera tendinţelor de identificare etnopsihologică au fost propuse de către Moscovici şi Paicheler (1978), citaţi de Nicoleta Turliuc (1996), pornind de la siguranţa şi nesiguranţa psihologică resimţită de grupurile majoritare/minoritare în cadrul relaţiilor dintre ele. Se consemnează patru variante posibile de manifestare, astfel:

1. majoritate nesigură se va angaja în comparaţii cu comunitatea minoritară, dar pe o bază de identificare intergrupală puternic defensivă ;
2. o majoritate stăpână pe situaţie poate tolera existenţa unei minorităţi diferite şi poate lua în considerare punctele ei de vedere ;
3. o minoritate nesigură va încerca să se compare cu populaţia majoritară din cât mai multe puncte de vedere. Pentru ea majoritatea va reprezenta modelul ei de aspiraţie, membrii minorităţii fiind dispuşi la o puternică identificare cu codurile de valori ale majorităţii ;
4. o minoritate sigură de ea şi de valorile ei, va depune eforturi de afirmare a diferenţelor şi particularităţilor specifice, prezentând o puternică identificare psihologică de grupul şi valorile sale. Aceasta poate deveni defensivă numai când respectiva minoritate a interiorizat concepţiile majorităţii în cadrul unor norme proprii de valori.

Această tipologie este de asemenea în funcţie şi de coerenţa elementelor subsumate credinţei de apartenenţă, cu forme simple sau complexe de manifestare. O coerenţă simplă este caracteristică minoritarilor care îşi asumă integral sistemul de valori, fie al lor, fie al majorităţii. In primul caz se realizează o sacralizare a valorilor etnice proprii în sensul unei închideri ontologice faţă de majoritate. Este o concepţie practicată îndeosebi de minoritarii care se simt în siguranţă. In cel de-al doilea caz, se realizează o convertire la valorile majorităţii, pe fondul unei stări de siguranţă. Cel mai adesea, aceste tipuri sunt proprii grupurilor cu o autoapreciere şi un statut social mai scăzut. O coerenţă complexă apare în grupurile minoritare care nu evită problema confruntării codurilor proprii de valori cu cele ale majorităţii, tocmai pe fondul unei siguranţe superioare de sine. In atare situaţii se constată un efort de selectare a elementelor valorice din ambele culturi, fie printr-un efort de reelaborare a propriei identităţi, fie în condiţiile unor puternice interacţiuni cu majoritatea sigură de sine. In această variantă, minoritarii încearcă să-şi păstreze specificitatea într-o formulă asemănătoare majorităţii, ceea ce reprezintă o strategie pozitivă de acomodare. Nu este exclus ca această strategie să poată avea la bază şi unele scopuri materiale. Intenţia dominantă este de centrare a întregii comunităţi pe dimensiunile comune ambelor grupuri etnice cu tendinţa de a modifica ceva şi din valorile majorităţii (Liebkind, 1981). In cazul prelungirii acestui proces, grupurile în cauză şi relaţiile interetnice dintre ele vor evolua spre manifestări de

supraidentificare şi supraordonare a unor scopuri noi, în direcţia unui noi societăţi, până la caracteristicile unui pluralism etnocultural. După părerea noastră, o astfel de coerenţă interetnică complexă, în caz de menţinere pe termen lung, poate însemna depăşirea istorică a unor contradicţii.

3. De la diagnoza psihosocială a personalităţii la abordarea personalistă a etnicităţii

După cum s-a remarcat în capitolul anterior, în studiul etnicităţii s-au profilat două mari viziuni. Prima - etnoculturală - reprezentată în principal de K. Lazarus, W. Wundt, H. Kaiserling şi Guy Michaud a doua - psihosocială - iniţiată de A. Kardiner şi R. Linton, continuată de M. Dufrenne (1966), St. Jones (1978) şi J. Stoetzel. Aceste viziuni nu sunt contradictorii şi nu se diferenţiază doar prin metodă. Un exemplu - argument în acest sens este reprezentat de studiul cercetătoarei Ruth Benedict, axat pe corelaţia dintre personalitate şi cultură, care a elaborat cunoscutul profil etnopsihologic al japonezului (vezi lucrarea *Sabie şi crizantemă).* Contrareplica lui J. Stoetzel concretizată tot într-un profil etnopsihologic al japonezului (vezi lucrarea *Fără sabie şi crizantemă)* apare după un deceniu şi este realizată pe baza unor anchete statistice de opinie. Când s-a pus problema validităţii lor, s-a apelat la un diplomat japonez acreditat într-o ţară europeană pentru a face aprecieri asupra ambelor lucrări. Urmarea a fost aceea că prima lucrare a fost apreciată ca un portret artistic realizat de un pictor, iar cea de a doua a fost apreciată ca o reuşită reproducere fotografică. Se înţelege că deosebirile dintre cele două lucrări plasează diferenţele dintre metode într-un plan secundar, în sensul că principalele trăsături etnice pot fi obţinute la fel de bine prin fiecare din cele două metode. Dar când se pune problema descrierii şi evaluării diferenţelor cauzale, cercetarea trece în domeniul psihologiei sociale diferenţiale. Această situaţie impune, pe de o parte, dezvoltarea conceptului de trăsătură, iar pe de altă parte redefinirea etnicului ca personaj social, cu identitare proprie şi particularităţi specifice. Astfel, perspectiva personalistă impune tratarea etnicului prin interetnicitate, ca personaj colectiv, un actor autonom la scara istoriei, indiferent de spaţiul teritorial de manifestare. Caracterul autonom al etnicităţii se manifestă atât faţă de alte popoare, cât şi faţă de succesiunea propriei evoluţii a perioadelor istorice. In definiţia etnicului, esenţială rămâne problema transmiterii din generaţie în generaţie a întregului ethnos de credinţe, convingeri, trăsături confesionale, lingvistice, de produse materiale şi culturale, mentalităţi, educaţie şi obiceiuri, inclusiv forme specifice de asociere în organizaţii

politice, istoric recunoscute. In această viziune, după opinia noastră, cadrul geografic are o valoare secundară. El se poate pierde sau modifica prin migraţii ori presiuni de tot felul dar schimbările istorice de geografii etnologice nu conduc automat la pierderea identităţii etnice care se poate conserva prin continuitate şi pe teritoriul altor popoare. Stau mărturie situaţiile din Europa cu rezistenţa în migraţie a neamuri de armeni, evrei sau ţigani, cu origini atestate în Caucaz, Iudee, până în India (M. Merfea 1994). Astfel, prin manifestările sale globale, *ethnosul* reprezintă zona de conştiinţă vie a unui personaj colectiv, cu trecut, prezent şi viitor specific, ca o entitate singulară la scara evoluţiei istorice şi antropologice. Conceptual, în sfera sa de cuprindere identificăm sisteme proprii de convingeri, valori, aptitudini şi talente, comportamente şi trăsături specifice sau comune cu ale altor popoare, personalizate în cultură, artă sau ştiinţă, inclusiv în atitudini particulare faţă de alte neamuri. Adeziunea noastră la acest mod de definire a etnicităţii din perspectiva psihologiei etnice, provine din convingerea că pe această cale se pot explica mai uşor varietatea psihologiilor naţionale.

In privinţa conceptului de *trăsătură,* bazele descriptive au fost formulate de G. W. Allport. El considera trăsăturile ca elementele de stabilitate şi consistenţă în structura personalităţii, elemente deductibile dar nu observabile în mod direct. La J. Watson (1931) trăsăturile reprezintă reacţii generalizate în comportamentul individual sau colectiv.

P. Popescu Neveanu (1978) adaugă asupra lor o viziune dinamică şi le consideră dispoziţii psihofizice capabile să funcţioneze autonom, având un rol constant în autoreglarea comportamentului. Controversele în problematica trăsăturilor s-au centrat asupra uneia sau alteia dintre principalele strategii de abordare propuse de G. W. Allport care sublinia existenţa a două strategii de abordare, una *idiografică şi alta nomotetică.* Prima dintre ele surprinde manifestările numai pe calea observaţiei empirice, cu accent crescut pe unicitate, exclusivitate şi irepetabilitate. Cea de a doua a fost terenul unor variate luări de poziţie, cele mai multe realizând un consens potrivit căruia trăsăturile de personalitate apar şi se dezvoltă ca urmare a unor legităţi generale de structurare, modelare şi sistematizare.

G. W. Allport, K. Lewin şi W. Stern (1930) propun o împărţire în: *trăsături stilistice şi trăsături direcţionale.* Cele stilistice ar fi de factură aptitudinală, cu caracter instrumental, pe motiv că se adresează unor moduri de operare, de raportare şi de acţiune a persoanei în relaţie cu alte entităţi. Dintre acestea notăm inteligenţa, creativitatea, profesionalitatea, spiritul comercial, spiritul întreprinzător etc. Cele direcţionale sunt de factură motivaţională sau de tip atitudinal, în care particularităţile de caracter, în plan

relaţional, se exprimă cel mai bine: ospitalitatea, seriozitatea, dominativitatea, zgârcenia, hărnicia, gelozia etc.

In fapt, la nivelul personalităţii, *trăsăturile se integrează în tipologii*, respectiv „familii“ astfel că una sau mai multe dintre ele se manifestă printr-o relativă dominanţă şi generalitate. Gradul de dominanţă al unor trăsături poate da denumirea tipului (de exemplu tipul artistic, cultural, teoretic, economic etc). De asemenea, acest grad poate creşte şi se poate generaliza din punct de vedere psihologic până la rangul de valoare. In literatura personologică s-au structurat două mari modele de abordare a tipului : unul univoc sau non-contradictoriu şi altul ambivalent, contradictoriu sau conflictual. In primul caz sunt vizibile una sau două trăsături dominante, restul fiind subordonate. In cel de-al doilea caz manifestările sunt ambivalente, chiar multivalente, trăsăturile aflându-se într-o competiţie ierarhică permanentă. In această concurenţă se impun numai trăsăturile socialmente acceptate, care permit persoanei o adaptare optimă. Ca urmare, în masa unei colectivităţi întodeauna va exista o gradualitate a trăsăturilor de personalitate pentru că toate au un grad variabil de manifestare în cursul adaptării sociale.

In general, din perspectivă psihosocială sensul axiologic este propriu tuturor trăsăturilor de personalitate; potrivit acestuia unele sunt considerate pozitive, altele negative şi de acea unele sunt tratate drept valori, cum ar fi de exemplu, trăsătura de „serios”. Tipologic aceasta este o denominaţie pentru un individ ca aparţinând unei familii (a oamenilor serioşi)**;** axiologic, în calitate de calificativ social, aceasta poate semnifica situarea pe o anumită treaptă a unei scări imaginare de „seriozitate”. Pentru psihodiagnoză este importantă perspectiva din care se face o anumită calificare şi obligatoriu un anumit criteriu de evaluare. Astfel, în ceea ce priveşte modul sau forma de evaluare, putem obţine o situare a evenimentului „individual“ în sfera de cuprindere a unei comunităţi psihologice (când se are în vedere tipul) sau o situare a aceluiaşi eveniment într-o ierarhie a elementelor de conţinut (când se are în vedere valoarea). Aceasta nu înseamnă automat că trăsăturilor tipologice nu le este proprie o ierarhie posibilă din punctul de vedere al semnificaţiei valorice. De regulă, se procedează cu necesare precauţii atunci când se „taxează “ indivizi sau colectivităţi din punctul de vedere al respectivelor trăsături. Nu credem că ne putem apropia întru-totul de opinia lui H.Eysenck (1963) după care trăsăturile rezultate din analiză factorială se supun automat unei poziţionări ierarhice, doar pentru simplul motiv că fiecare trăsătură poate fi un factor distinct; dacă acest fapt se produce, atunci criteriul valabil este cu siguranţă statistic şi cantitativ. Reţinem mai degrabă observaţiile lui G. Allport după care dispoziţia ierarhică a trăsăturilor în

psihologia persoanei diferă de la un individ la altul precum şi de la un grup la altul, ceea ce ne atrage atenţia asupra necesităţii de a nu suprapune analiza tipologică peste cea de vocaţie, în pofida unor reale legături între ele. Cu alte cuvinte, pe baza unui criteriu fin diferenţiator, trăsăturile tipologice se înscriu într-o paletă care distinge evenimentele pe suprafaţă, pe când trăsăturile valorice se înscriu pe o scală cu mai multe trepte şi disting evenimentele pe niveluri de conţinut.

In practica obişnuită a cabinetelor de psihologie, indiferent de scopul examinărilor, există trei concepţii de construcţie a tipului de personalitate :

- psihopatologică, bazată pe diverse teste cu scări clinice de evaluare a persoanei, precum M.M.P.I. etc, ;
- clasică, bazată pe raporturile temperament- aptitudini - caracter ;
- psihosocială, bazată pe teste situaţionale şi tipologii sociale.

După opinia noastră, cele mai adaptate metode de psihologie diferenţială pentru explorarea persoanei în contextul valorilor etnice sunt cele de factură clasică şi psihosociale. Ne însuşim avertismentul lui P. Williams (1973) care, în privinţa mijloacelor proiective, cita din cercetările şi rezultatele lui D. Kaplan referitoare la folosirea testului Rorschach şi a T. A.T. a lui Muray: în numeroase date comparative pe hinduşi, javanezi, zuluşi sau chinezi thai, toate răspunsurile obţinute au fost preponderent de domeniul motivaţiei şi al comunicării, mult mai puţin de domeniul personalităţii. Aceste teste, prin construcţia lor, nu admit adaptări de formă, de instructaj, de mod de lucru etc., la specificul cultural al altor popoare, încât, prin utilizarea lor în alte sisteme culturale, datele obţinute depind în mod excesiv şi deformator de caracteristicile procedurale folosite. De aceea, D. Kaplan şi P. Williams au propus utilizarea altor metode, de altă factură, precum interviul sau chestionarul cu posibilităţi mai largi de aplicare. P. Williams (1973) se şi referă la necesitatea abordării acestui domeniu prin folosirea unor *variabile transculturale*, cu caracter general valabil, care permit o măsurare de trăsături etnotipologice identice în orice parte a lumii.

Posibilitatea de comparare a variabilelor, corectă din punct de vedere metodologic este problema principală a acestui domeniu. De aceea, completarea cadrului metodologic cu procedee de factură psihosocială reprezintă o direcţie mai bine adaptată cercetărilor etnopsihologice de astăzi. Un prim succes în cercetarea factorului uman în contextul relaţiilor interpersonale a fost reprezentat de dezvoltarea tehnicilor cantitative de investigaţie. Un pionier al acestei orientări a fost J. P. Moreno (1946), care a realizat o măsurare a nivelurilor de atracţii şi repulsii existente în grupul social. Practica psihologică implică, în mod constant corelarea concluziilor obţinute în laborator cu rezultatele determinate în teren. In această privinţă,

un sector fertil pentru experimentele psihosociale a fost grupurile şcolare. Pe aceste grupuri, între anii 1931-1933, Gh. Zapan realizează *metoda aprecierii obiective a personalităţii*. Pe baza ei autorul intenţiona perfecţionarea, la nivelul puterii de apreciere a profesorilor şi elevilor, unor diverse capacităţi şi atitudini de învăţare. Tehnica a constat în a cere elevilor ca după rezolvarea unor probleme de matematică, gramatică, limbi străine etc. , să noteze care sunt primii 30 % şi ultimii 30% din clasă la fiecare din materiile la care s-a făcut testarea. Acelaşi lucru se cerea şi profesorului lor de la materia respectivă. Prin repetiţii consecvente, s-a observat că după 2-3 luni erorile de apreciere scad foarte mult, iar consensul general al elevilor şi profesorilor asupra celor fruntaşi şi codaşi devenea din ce în ce mai mare. In final, din compararea clasificărilor efectuate de fiecare elev, se putea examina gradul de obiectivitate al tehnicii . Motivul pentru care autorul solicita scalarea pentru primii şi ultimii 30% nu era întâmplător. Curba de frecventă Gauss, împărţită în cinci clase, ne dă aproximativ următoarea distribuţie : 10%, 20%, 40%, 20% şi 10%. Deci, pentru a putea ordona cele 5 calificative de foarte slab, slab, mediu, bun şi foarte bun, era suficientă clasarea primilor şi ultimilor 30%, restul de 40 % rămânând pentru cei cu performante medii. Avantajul rezidă şI în faptul că performanţele extreme sunt mai uşor de sesizat comparativ cu cele medii, iar acurateţea aprecierilor depinde integral de gradul de intercunoaştere dintre elevii cuprinşi în experiment ; cu cât măsura conlucrării, convieţuirii dintre elevi este mai ridicată, cu atât şi obiectivitatea interaprecierilor va fi mai mare .

Pe plan mondial, şi alte studii asupra dimensiunii atracţie-respingere au relevat modalităţile de reacţie la nivelul grupului. Astfel, F. Leary (1957), citat de P. Golu (1974, p. 148-158), clasifică 8 categorii de comportament exprimate în 8 tipuri de manifestări, ca în imaginea alăturată. Aceste categorii de manifestări îşi au originea în tendinţele valorice proprii persoanelor în cauză, însă acest fapt nu este semnalat de autor. Studiul său se limitează numai la sistematizarea reacţiilor interpersonale, directe şi reciproce ocolind implicaţiile personologice. Cu timpul, se va înţelege că intensitatea unor reacţii comportamentale de grup este dependentă şi de reacţiile pe care fiecare persoană le primeşte din partea celorlalţi. Intensitatea depinde şi de aspectele calitativ-valorice ale reacţiilor. Astfel, când persoana A este puternic atrasă de persoana B (sau de alte persoane), ea are tendinţa de a atribui fie valori pozitive în general, fie valori asemănătoare sieşi în particular.

Categorii de comportament.	Tipurile corespunzătoare de reacţii.
1. Dirijează, conduce, sfătuieşte, dă indicaţii	1. Suscită respect sau supunere
2. Ajută, susţine compătimeşte	2. Suscită încredere sau acceptare
3. Este de acord cooperează acţionează cu prietenie	3. Suscită sprijin sau afecţiune
4. Respectă, se confiază, admiră, caută sprijin	4. Suscită sfatul sau ajutorul
5. Acţionează timid, modest, ascultă, cu sensibilitate, face ceea ce trebuie	5. Suscită sfatul sau ajutorul interlocutorului
6. Se revoltă, manifestă prudenţă, scepticism , anticonformism	6. Suscită penalizare sau respingere
7. Atacă, penalizează sau acţionează dur	7. Suscită penalizare sau respingere
8. Exploatează, respinge sau refuză.	8. Suscită neîncredere sau inferioritate

In acest sens, T. Newcomb (1970) a realizat experimente interesante prin utilizarea chestionarului de valori al lui Spranger. In anul 1928, Spranger elaborase şi publicase lucrarea *Types of Men* prezentând cele şase tipuri de valori, cu cele 6 tipuri ideale „de oameni", respectiv: omul teoretic, practic, estetic, social, dominativ şi religios.

Pornind de la acest chestionar, T. Newcomb solicită la 17 persoane să ordoneze aceste tipuri ca valori propriu-zise, după importanta lor, după cum crede fiecare, dar şi după cum ar crede celelalte 16 persoane. S-a obţinut pe această cale un total de 272 de estimări. Din compararea răspunsurilor fiecărui subiect cu cele 16 estimări făcute de el „în locul" celorlalţi subiecţi, se pot consemna care sunt cei mai apreciaţi şi, respectiv, cei mai depărtaţi subiecţi, din perspectiva valorilor auto- şi retroevaluate (primite).Aşa cum reiese din tabelul următor, nivelurile de atracţie sunt mai ridicate în raport cu cele ale indivizilor pe care subiecţii îi apreciază ca fiind foarte apropiaţi de ei (de rangul 1 şi 2):

Relaţia dintre atracţia faţă de altul şi percepţia acordului cu el, folosind chestionarul de valori al lui Spranger, după T. Newcomb

Rangul	**Numărul de indivizi estimaţi de fiecare din cei 17 subiecţi ca fiind cel mai în acord cu el**	
de atracţie	Răspunsuri reale	Aşteptări teoretice
1 - 4 foarte ridicat	19	8,5
5 - 8 ridicat	6	8,5
9 - 12 coborât	7	8,5
13-16 foarte coborât	2	8,5
Total	34	34

Concluziile care s-au impus au reflectat faptul că baza psihologică a atracţiei şi respingerii interpersonale o reprezintă atribuirea sau dotarea partenerilor de interacţiune cu o serie de caracteristici care se manifestă în final prin atitudini pozitive sau negative.

Aceasta înseamnă că, în cursul relaţionării, fiecare partener are deja elaborat un plan cognitiv de reprezentare a celorlalţi, construit din diferite atribute, componente şi dimensiuni, plan obligatoriu şi premergător manifestărilor sale. Reglarea comportamentală a manifestărilor externe, presupune obligatoriu un decalaj psihologic de faze cu etape şi momente diferite de coexistenţă. O concluzie importantă pentru cercetarea noastră, este faptul că planul relaţional extern al unei comunităţi oarecare este în funcţie de referenţialul ei axiologic. Ulterior, în perioada postbelică, în studiul personalităţii prin tehnica listelor de adjective, se va ajunge la scara atributelor bipolare din teoria diferenţiatorului semantic a lui Osgood. Procedura era simplă: un cuvânt sau o secţiune verbală este supusă unei acţiuni de evaluare la trecerea ei prin treptele unei scale, din care în final rezultă un profil evaluativ. De exemplu : între 2 liste de adjective, două grupe de elevi din clasele VII şi X au răspuns la întrebarea „care sunt sensurile cuvântului *inginer*". Iar pe o suită de diviziuni de la -3 la +3 se marca treapta potrivită cu o încercuire. Acest procedeu reprezintă o modalitate de aproximare cantitativă de sensuri şi intensităţi privitoare la proprietăţile unui stimul.

„INGINER “

slab	-3	-2	-1	0	1	2	3	puternic
activ	-3	-2	-1	0	1	2	3	pasiv
mic	-3	-2	-1	0	1	2	3	mare
rece	-3	-2	-1	0	1	2	3	fierbinte
bun	-3	-2	-1	0	1	2	3	rău
încordat	-3	-2	-1	0	1	2	3	destins
inert	-3	-2	-1	0	1	2	3	mobil
neplăcut	-3	-2	-1	0	1	2	3	plăcut
serios	-3	-2	-1	0	1	2	3	neserios
perseverent	-3	-2	-1	0	1	2	3	neperseverent
etc	-3	-2	-1	0	1	2	3	etc

Cu tot caracterul ambiguu al acestor scări, notaţiile de la -3 la +3 nefiind subiectiv egale, această tehnică de studiu a atitudinilor a avut răspândire. In practică se mai observa o tendinţă de „fugă“ a răspunsurilor către gradaţia zero, care în caz de peste 40 %, putea fi un indicator de instructaj necorespunzător. Un timp această metodă propusă de Osgood a avut succes, chiar „un efect de modă”, dar şi înlocuită cu alte proceduri pe aceeaşi tendinţă de eliminare din teoria diferenţiatorului semantic a unor defecte de scalare.

Mai apropiat cercetării noastre cu posibilitatea unor diagnoze în spaţiul relaţiilor de grup este cunoscuta metodă a *evaluării interpersonale a personalităţii* elaborată de R. F. Bales (1970). Concepţia autorului s-a fundamentat după numeroase experimente amintite şi de unii autori români (P. Golu 1974, p. 216-220). El prezintă o viziune tridimensională asupra grupului plasat într-un spaţiu parametrizat cu următoarele 3 axe bipolare :

- o dimensiune a orientărilor sus/jos, codificate cu U/D, respectiv *upward* şi *downward* pentru tipuri de manifestări dominative respectiv submisive;
- o dimensiune a orientărilor anterior/posterior, codificate F/B respectiv *forward/ backward* pentru tipuri de manifestări radicale/ conservatoare;
- şi o dimensiune a orientărilor laterale pe axa pozitiv/negativ, codificate P şi N pentru manifestări de simpatie/antipatie.

Pentru a acoperi combinaţiile acestor seturi de atitudini, autorul perfectează un chestionar cu 26 de întrebări pentru diagnoza a *27 de tipuri de personalitate interpersonală.* Chestionarul se prezintă în 3 forme de aplicare, unul cu caracter fundamental şi două pentru validare şi predicţie (P.

Mureşan, 1980, p.118-119). La administrarea lui, fiecare întrebare are un răspuns codificat pe direcţia specializărilor comportamentale, iar subiectul se apreciază atât pe sine cât şi pe ceilalţi. Redăm alăturat o punere în pagină a acestui instrument cu codurile de răspuns utilizate, pe baza celor 3 orientări valorice de mai sus.

Pentru determinarea tipului de personalitate se parcurg următorii paşi

1. Se face suma totală a fiecărei orientări valorice, respectiv, total U; D; P; N; F şi B.

2. Orientările opuse se compară două câte două, respectiv, U/D; P/N ; F/B şi se scad sumele mai mici din cele mai mari.

De exemplu : 10/ U - 8/ D = 2 U ; 13/ P -5/ N = 8 / P sau 14 / F - 4 / B = 10 / F .

3. Din aceste operaţii rezultă în fiecare caz un indice dominant; din exemplul de mai sus acesta este 2U , 8 P şi 10 F. Conform unei reguli stabilite de autor în analiza manifestărilor direcţionale nu se iau în considerare diferenţele mai mici de 3 puncte. Din exemplul prezentat diferenţa dintre U şi D va fi omisă fiind mai mică de trei ; astfel, „indicatorul sintetic direcţional final" este format numai din două litere respectiv „PF".

4. In accepţiunea autorului, acest indicator final reprezintă *tipul de personalitate interpersonală* care se identifică într-o descriere lărgită din a doua parte a lucrării sale, intitulată *Tipologia rolurilor de grup şi direcţiile lor valorice.* Redăm în continuare şi paragrafele acestei tipologii.

Se observă că cele 26 de întrebări ale chestionarului corespund celor 26 de tipuri de personalitate, plus unul, respectiv tipul AVE rezultat din anularea tuturor direcţiilor spaţiului tridimensional interpersonal. O prezentare succintă a acestor tipuri a fost realizată şi de P. Mureşan (1980, p. 103-116). Când examinatorul extinde administrarea chestionarului pe tot grupul de subiecţi într-un formular centralizat, atunci prin ordonarea nominală a rezultatelor, lângă autoevaluarea persoanei apar comparativ şi toate retroevaluările colectivului despre el. Retroevaluările permit o marcată creştere a cantităţii de informaţie asupra persoanei în cauză, cu analize suplimentare asupra diferenţelor de percepţie, a tipului de personalitate şi a modului individual de relaţionare a persoanei în colectiv.

De subliniat că aceste *caracterizări modale* se obţin de pe o poziţie relativ pasivă din partea examinatorului. Rolul psihologului examinator se rezumă la partea de administrate şi de interpretare finală a datelor. Informaţia, efortul şi contribuţia maximă la conturarea profilului de calităţi/defecte al fiecărui membru se realizează în cea mai mare parte prin activitatea de interevaluare a grupului respectiv. Partea de prelucrare a datelor poate fi trecută şi pe calculator. Important este faptul că elementele de intervenţie din partea

cercetătorului sunt reduse, eventualele acuzaţii de subiectivitate manifestată din partea sa fiind uşor de respins.

Chestionar Bales - forma A

Instrucţiuni La întrebările prezentate se răspunde prin DA sau NU, în dreptul fiecărei persoane. La transcriere se trec numai codurile corespunzătoare pentru DA şi respectiv NU.	**Răspunsuri codificate**		**Membri grupului cu subiectul**					
Nume Prenume ..... Vârstă ..... Ocupaţia..... Şcolaritate.....	Cod DA	Cod NU	1	2	3	4	5	n
1. Primeşte el (ea) interacţiuni din partea altora ?	U	D						
2. Ii place să fie în fruntea grupului ?	UP	DN						
3. Este în măsură să realizeze o sarcină importantă ?	UPF	DNB						
4. Îşi asumă responsabilităţi pentru sarcini de conducere ?	UF	DB						
5. Tinde spre autoritate autocratică ?	UNF	DPB						
6. Tinde să domine ?	UN	DP						
7. Cere satisfacţii şi avantaje ?	UNB	DPF						
8. Se crede distractiv ?	UB	DF						
9. Este cordial şi personal ?	UPB	DNF						
10. Vă stârneşte admiraţia ?	P	N						
11. Ii ajută pe ceilalţi să-şi afirme sau confirme opiniile ?	PF	NB						
12. Pledează pentru opiniile/ convingerile conservatoare ale grupului?	F	B						
13. Tinde să fie întodeauna obiectiv ?	NF	PB						
14. Consideră independenţa sa individuală este foarte importantă ?	N	P						
15. Crede că alţii se conformează prea mult la normele de conduită morală şi socială ?	NB	PF						
16. Respinge superstiţiile în general ?	B	F						
17. Dvs. îl (o) simpatizaţi ?	PB	NF						
18. Reuşeşte să-i facă pe alţii să înţeleagă şi să simtă că îi admiră ?	DP	UN						

19. Crede el, pentru alţii, că relaţiile de egalitate şi umanism sunt foarte importante ?	DPF	UNB						
20. Este un tip introvertit, introspectiv ?	DF	UB						
21. Crede el că este necesar să se recurgă la sacrificiu de sine pentru scopuri superioare ?	DNF	UPB						
22. Este un tip refractar ?	DN	UP						
23.Acceptă cu uşurinţă insuccesul şi retragerea?	NBD	UPF						
24.Pare să se abţină pasiv de la cooperare?	DB	UF						
25. Stabileşte relaţii şi se identifică cu persoane neprivilegiate din colectiv ?	DPB	UNF						
26. Tinde să se deprecieze ?	D	U						

De exemplu, tipul UPF, în caracterologia psihosocială a lui R. F. Bales, ocupă o poziţie antero-supero-pozitivă în cadrul modelului tridimensional al autorului şi este orientat spre acţiuni de solidaritate şi progres social, capabil şi acceptat de colectiv pentru acţiuni de conducere a grupului. Operaţiunea de poziţionare a persoanei în cadrul colectivului este stabilită în primul rând de către membrii grupului, prin acţiuni cumulate de retroevaluare a persoanei în cauză. De aceea profilul rezultat din auto-evaluare este secundar. De asemenea, acest tip de personalitate este considerat de autor drept „progresist" şi diametral opus celui „conservator" codificat DNB, cu o poziţie postero-negativ-inferioară în cadrul grupului şi orientare spre acţiuni de retragere, insucces social, cu tendinţe de singurătate. Astfel, prin această tehnică a fost elaborată o modalitate de măsurare şi vizualizare a relaţiilor psihosociale din cadrul unui grup, în acelaşi timp cu una de diagnoză a personalităţii modale. Obiectivitatea procedurii se referă la faptul că nu permite la nivelul persoanei libera manifestare a unor tendinţe interpretative. Oricât de fluctuante ar fi stările de conştiinţă, fragmentele de opinii care se obţin pe baza numărului suficient de mare de itemi, prin etapele următoare de prelucrare a datelor se ajunge *la o fază de interverificare a lor*, până la stabilizarea unui profil modal suficient de individualizat.

Ca urmare, întreaga activitate de evaluare este una de cuantificare/scalare/clasare obiectivă a unor atitudini cu o mică pondere a celei de interpretare a datelor, pentru partea de redactare a tipului de personalitate autorul oferind o largă tipologie descriptivă. In concluzie, prin analiză factorială şi în terminologia experimentului psihosocial, autorul a

defrişat o corelaţie stabilă între trăsăturile interne de caracter ale fiecărui membru şi relaţiile interpersonale ale grupului său.

Tipologia rolurilor de grup şi direcţiile lor valorice	1.	tipul	AVE	oscilant, mediu şi pluridirecţional,
	2.	tipul	U	orientat spre putere şi succes material,
	3.	tipul	UP	orientat spre succes social,
	4.	tipul	UPF	orientat spre solidaritate şi progres social,
	5.	tipul	UF	orientat spre loialitate şi cooperare în grup,
Robert Freed Bales, 1970	6.	tipul	UNF	orientat spre autoritate autocrată,
	7.	tipul	UN	orientat puternic spre afirmare,
	8.	tipul	UNB	orientat puternic spre individualism şi recompense,
	9.	tipul	UB	orientat spre relativism valoric,
	10	tipul	UPB	orientat spre sprijin emoţional şi entuziasm,
	11	tipul	P	orientat spre egalitarism,
	12	tipul	PF	orientat spre iubire altruistă
	13	tipul	F	orientat spre convingerile conservatoare din grup,
	14	tipul	NF	orientat spre obiectivitate,
	15	tipul	N	orientat spre izolare individualistă,
	16	tipul	NB	orientat spre respingerea conformităţii sociale,
	17	tipul	B	orientat spre respingerea convingerilor conservatoare,
	18	tipul	PB	orientat spre liberalism permisiv,
	19	tipul	DP	orientat spre încredere în bunătatea altora,
	20	tipul	DPF	orientat spre salvare prin dragoste,
	21	tipul	DF	orientat spre autocunoaştere şi subiectivitate,
	22	tipul	DNF	orientat spre auto sacrificiu pentru cauză şi valoare,
	23	tipul	DN	orientat spre respingerea succesului social,
	24	tipul	DN	orientat spre insucces şi retragere,

		B	
25	tipul	DB	orientat spre reţinere de la cooperare,
26	tipul	DPB	orientat spre identificare cu cei ne privilegiaţi,
27	tipul	D	orientat spre dezapreciere de sine.

Dar condiţia cea mai importantă pentru determinarea acestor raporturi este reprezentată de gradul cât mai avansat de intercunoaştere la nivelul grupurilor de lucru, aspect semnalat şi în metoda aprecierii obiective a personalităţii a lui Gh. Zapan (1933). Chiar R. F. Bales face menţiunea ca înainte de aplicarea chestionarului este obligatoriu să existe şi să se verifice o cât mai îndelungată perioadă de coabitare şi de rezolvare colectivă a unor sarcini comune de grup. Cu toate acestea, în practica examinărilor psihologice de cabinet, întrunirea acestor condiţii face din chestionarul R. F. Bales un instrument greu de utilizat. El nu se poate aplica decât pe grupuri cu un grad avansat de intercunoaştere.

O prezentare mai largă a tehnicii Bales a fost realizată de M. Zlate şi Camelia Zlate (1982, p. 56 - 72) care au remarcat următoarele avantaje : posibilitatea de înscriere a datelor obţinute pentru toţi membri grupului într-un tabel centralizator; posibilitatea analizei de poziţionare şi distribuţie a membrilor în spaţiul relaţiilor de grup; vizualizarea poziţiei fiecărui subiect în spaţiul tridimensional pe baza descrierilor numerice înscrise în tabelul centralizator; determinarea coaliţiilor probabile dintre membrii grupului. In privinţa limitelor metodologice autorii constată caracterul formalizat şi mult prea diagnostic al acestei metode. Din aceste motive ei propun o nouă modalitate de determinare a personalităţii interpersonale pe următoarele principii :

a). îmbogăţirea celor şase dimensiuni opuse cu alte câteva aspecte specifice acţiunii individului în grup, respectiv: obiectiv/subiectiv, cooperator/individualist, egoist/altruist, activ/pasiv, creativ/non-creativ, pacificator /tensionant, conformist/non-conformist, etc.

b). depăşirea scopului de stabilire a unui anume tip de personalitate, în vederea unei caracterizări mai ample, pe dimensiuni mai semnificative, inclusiv spre cele cu caracter contradictoriu, fără necesitatea unui apel suplimentar la un material de descifrare a codurilor folosite.

Pentru acest principiu autorii propun două variante astfel :

- una în care se prezintă fiecărui membru, pe cale verbală sau scrisă, o listă cu două dimensiuni opuse, din care se cere o opţiune pentru cea corespunzătoare membrilor în cauză ;

- alta mai dezvoltată în care se prezintă sub formă de întrebări 9 trăsături-tendințe ale unor comportamente de grup, fiecare cu o scală Lickert compusă din cinci intervale egale.

Prezentăm alăturat un formular de răspuns pentru această variantă.

Foaie de răspuns pentru varianta 2 (Mielu Zlate şi Camelia Zlate, 1982)

Întrebări	**Subiecţii grupului**			
In ce măsură subiectul...tinde să fie	1.	2.	...	n
- dominator				
- sociabil				
- conformist				
- activ, participativ				
- facilitator de interacţiuni pozitive, constructiv				
- altruist				
- creativ				
- obiectiv				
- cooperant				
Se notează cu : 1. într-o foarte mică măsură 2. într-o mică măsură 3. într-o oarecare măsură 4. într-o mare măsură 5. într-o foarte mare măsură				

In cazul acestei variante caracterizările finale de personalitate se fac prin reținerea acelor tendințe care întrunesc acordul mai multor membri ai grupului. După modul de centrare a răspunsurilor se reţin cele pozitive sau negative. Dacă evaluările sunt mai împrăştiate se face o medie aritmetică (numărul total de puncte acordate, împărțit la numărul membrilor care au făcut interevaluarea) care se valorizează astfel :

- ceea ce trece de 3 puncte se reține ca trăsătură dominant -pozitivă,
- ceea ce se plasează la nivel 3 se anulează, deoarece, după opinia autorilor înseamnă că membrii grupului au păreri foarte contradictorii asupra persoanei respective,
- ceea ce este mai mic de 3 indică prezența trăsăturilor dominant - negative.

In acest fel, pe lângă trăsăturile dominante, se obţin şi gradele lor de manifestare. Din aceste observații, reținem posibilitatea de diversificare a metodelor de evaluare interpersonală a personalităţii, pe alte dimensiuni, chiar prin instrumente mai simple față de tehnica Bales. Dar, din punctul nostru de vedere cel mai semnificativ aspect semnalat de autori constă în posibilitatea folosirii acestor proceduri nu numai pentru diagnoza persoanei dar şi pentru analiza trăsăturilor de grup ca entități globale, sub forma unor

profile de grup. Ei pun problema convertirii prin intermediul grupului a acestor instrumente de vizualizare a trăsăturilor individuale, în instrumente de redare grafică a trăsăturilor psihosociale ale unor grupuri ca entități distincte. Pentru aceste diagnoze au în vedere cele 16 proprietăți „clasice" ale grupurilor mici prezente în orice manual de psihologie socială, dezvoltate pe larg şi de P. Golu (1974, cap. XV). Pe baza lor, autorii propun o prezentare sub forma unui chestionar cu 16 întrebări, tot cu o scală Lickert pe 5 trepte de evaluare. Pentru construcția profilului psihosocial, pe un formular cu dublă intrare se trec pe verticală cele 16 proprietăți şi pe orizontală cele 5 trepte de evaluare. De asemenea, în dreptul fiecărei proprietăți se trec mediile aritmetice rezultate de la toți membri grupului. In final prin unirea acestor medii aritmetice se obține un grafic de proprietăți dominante şi secundare cu intensități diferite de la un grup la altul.

Proprietățile psihosociale ale grupurilor (Mielu Zlate şi Camelia Zlate, 1982)

Proprietățile grupului	Intr-o foarte mică măsură	Intr-o mică măsură	Intr-o oarecare măsură	Intr-o mare măsură	Intr-o foarte mare măsură
1 Consensul					
2. Conformism					
3.Autorganizarea					
4. Coeziunea					
5. Eficienţa					
6.Autonomia					
7. Controlul					
8 Stratificarea					
9Permeabilitatea					
10.Flexibilitatea					
11Omogenitatea					
12.Tonul donic					
13.Intimitate					
14. Forță					
15Participare					
16.Stabilitate					

Aceste studii şi cercetări asupra raporturilor. Subiectul nostru de investigaţie depăşeşte cadrul persoanei. Grupul considerat se dintre trăsăturilor psihologice au semnalat următoarele aspecte semnificative:

- între trăsăturile individuale şi de grup există o relaţie stabilă de influenţă reciprocă
- pentru aceste manifestări există o diversitate de tehnici de evaluare;
- aceleaşi liste de trăsături din psihologia persoanei se pot adapta şi pentru studiul trăsăturilor de grup, sub forma unor profile cu caracter modal.

Intr-un capitol de interetnicitate noi am apelat la diferite tehnici de explorare a grupului pentru prezentarea cadrului de diagnoză a personalităţii modale din perspectivă socială. *In cazul nostru procedeele evaluării interpersonale a personalităţii au fost convertite într-un model de evaluare interetnică a etnicităţii* constituie nu din persoane ci din comunităţi etnice dobrogene care se cunosc bine între ele în urma unei îndelungate convieţuiri istorice. Prin aplicarea conceptelor de psihologie diferenţială noi vom trata comunităţile naţionale ca *entităţi sociale personalizate,* care prin atitudini specifice întreţin o varietate de relaţii etnice şi pot fi caracterizate pentru diagnoza specificului naţional pe baza unui larg evantai de trăsături etnopsihologice.

CAPITOLUL II
Imagini etnoculturale interne şi externe de psihologia poporului român

1. Tentative de conturare a psihologiei poporului român - Bogdan Petriceicu Haşdeu şi posteritatea sa

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi pe toată durata celui de al XIX-lea, cercetarea ştiinţifică a determinismului social se cristalizează pe două direcţii teoretice : una de antropologie rasială, cu reprezentanţi de seamă cum sunt Alfred de Gobineau (1855) şi V. de Lapouge (1899) şi alta etnopsihologică cu promotori reprezentativi precum M. Lasarus, H. Steinthal (1860), cărora ulterior se va alătura şi W. M. Wundt (1900).

De tematica specificului naţional vor fi atraşi şi o serie de intelectuali români ca J. Crăciunesco, cunoscut prin lucrarea *Le peuple romain d'après ses chants nationaux, essais de littérature et de morale* (apărută la Paris în anul 1874 în editura Hachette), Popescu Pană cu teza de licenţă *Psihologia poporului român după literatura poporană* (editată de Universitatea Bucureşti în anul 1897) şi N. Vaschide cu un studiu de *Psihologie socială* în viziunea doctrinară a lui G. Tarde (apărut iniţial la Paris în anul 1900, tradus în limba română şi publicat la Bucureşti în anul 1901). Din aceeaşi perioadă trebuie menţionat şi B. P. Haşdeu (1840-1907) întrucât alături de M. Eminescu care introdusese în presa vremii termenul de *psihologie etnică*, el va fi primul care va folosi pe cel de *etnopsihologie,* în cunoscutele prelegeri ţinute la Academia Română în anul 1880. Studiile sale au fost reunite într-un volum de *Scrieri filozofice*, prefaţat de V. Vetişanu (1985, partea a IV-a, pag. 297-369). El considera această disciplină ca pe o ştiinţă a sufletului unor naţiuni şi recunoştea caracterul încă neconturat al acestui domeniu. De asemenea, în componenţa etnopsihologiei mai cuprindea literatura populară, arta, estetica, obiceiurile şi lingvistica. Tot de la B. P. Haşdeu s-a păstrat o cercetare multidisciplinară, inclusiv etnopsihologică, demarată dar nefinalizată. Am considerat oportună menţionarea ei pentru că ea rezumă pentru orice analist dificultăţile şi complexitatea cercetărilor din acest domeniu. In anul 1877, autorul primeşte o adresă din partea lui D. G. Chiţu, pe atunci ministru al Instrucţiunii Publice, cu o propunere de cercetare intitulată *Obiceiurilor juridice ale poporului român,* pe care ministrul o motivează astfel: „ ... spre a da o mai mare dezvoltare posibilă studiului originilor instituţiilor noastre naţionale şi antice, cu care se ocupă astăzi mai mulţi bărbaţi eruditi ai ţării. Am crezut că ar fi de cel mai bun folos dacă am avea un chestionar juridic şi unul limbistico-

mitologic pentru culegerea şi descrierea moravurilor, instituţiilor şi datinelor noastre...care să facă, ca să zic aşa, un bogat *vade - mecum* al învăţătorului, preutului, revizorului etc, pentru a spicui de pe acest vast teren prin toate ţările lăcuite de Români " (1882, pag. 7). După mărturisirea sa, eminentul enciclopedist primeşte „cu adevărată fericire" propunerea şi în 2-3 ani realizează o primă bibliografie de lucru. Este menţionată o lucrare despre datini şi obiceiuri juridice a lui M. Grimm, apărută la Gottingen în anul 1854, intitulată *Deutsche Rechtsaterthumer*. Dintr-o revistă ştiinţifică apărută la Agram, în anul 1866, traduce o altă lucrare despre „*Obiceiurile juridice la Slavi"* a juristului croat dr. V. Bogisich, pe baza unui chestionar cu 347 de întrebări. Despre această cercetare, B. P. Haşdeu notează că abia prin 1874 dr.V. Bogisich va publica la Zagreb o parte din concluziile sale sub titlul *Colectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium*. De asemenea, din spaţiul rus, „cu pestriţa varietate a elementelor sale etnice", actualizează un chestionar cu 127 întrebari al lui Efimenco şi Metveev, realizat în anul 1877, în cadrul unei cercetări privind datinile ţărăneşti de lângă Arhanghelsk, sub egida Societăţii Geografice din Petersburg. Din aceste lucrări, el va întocmi pentru spaţiul românesc un prim chestionar cu 400 de întrebări repartizate în trei secţiuni: una despre *Sat* (de la întrebarea 1 la 147), a doua despre *Casă* (de la întrebarea 148 la 310) şi a treia despre *Lucruri* (de la întrebarea 311 la 400). Cu timpul, el sesizează că aceste secvenţe nu sunt total corespunzătoare ; după cum declară în *Programa* sa : „împărţirea pe care am făcut-o noi înşine nu este deloc ştiinţifică, ci eminamente poporană şi anume românească" (1882, pag. 15). De fapt, el a încercat o adaptare a materialului la nivelul simţului comun, pentru a se face mai bine înţeles, cu eliminarea unor neologisme, puţin cunoscute de popor, această concepţie fiind esenţial pozitivă. Amintim aceste aspecte întrucât, la peste un secol distanţă, într-o cercetare similară şi noi ne-am confruntat cu aceleaşi probleme. In prima fază de pretestare a chestionarului PPN cu 50 de itemi, am constatat lipsa de înţelegere a unor termeni. De aceea, pentru etapa de aplicare s-a impus elaborarea unei vocabular explicativ, ca instrument auxiliar. Fără acest vocabular am fi fost în situaţia de a renunţa la unele formulări care ar fi însemnat deteriorarea grupărilor de itemi din cadrul analizei de stil. In continuare, B. P. Haşdeu, deşi notează în *Programa* sa că respectivul chestionar cu 400 de întrebări, este prea mare, ulterior îi adaugă un al doilea chestionar „lingvistico-mitologic" cu încă 200 de itemi. Aceste două piese, în accepţiune actuală, aplicate în teren, cu uşurinţă pot fi numite *chestionar - mamut*, cu şanse minime în recoltarea datelor, mai ales pentru timpurile de atunci. Pentru completarea lui, autorul face apel la învăţători, profesori de limbă română, preoţi, revizori şcolari, notari, primari, etc , în general toţi cei

pe care astăzi i-am putea denumi generic operatori de teren, cu o oarecare pregătire în ştiinţe sociale, de la care va primi anual „teancuri de răspunsuri" (1985, pag. 328). După alţi doi ani, în 1884, constată că cercetarea începută merge greu şi în urma unei alocuţiuni difuzate prin Academie, formulează o „*Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română ",* în care mai face un apel de grabnică recoltare. Dar cu tot efortul depus, nici până la sfârşitul secolului nu s-au putut aduna toate chestionarele planificate de el pe teritoriul Principatelor Unite. După opinia noastră, aceasta s-a datorat în primul rând structurii necorespunzătoare a instrumentului utilizat. Iar insistenţa cu care autorul a perseverat pentru menţinerea în teren a unui astfel de chestionar, credem că a fost motivată de lipsa de repere şi de precedent a cercetării sale. Având în vedere varietatea elementelor de specific naţional, cu datini şi obiceiuri variabile de la o zonă la alta, autorul s-a simţit obligat să acorde o mai mare importanţă etapelor de validare a concluziilor obţinute. In cadrul cercetărilor multidisciplinare de specificitate a poporului român, el a sesizat importanţa interverificării unui volum cât mai mare de date primare obţinute numai din teren şi nu adunate din cărţi. Astfel, în instructajul său, operatorul era orientat „să se ferească de a împărtăşi ca obicei al poporului vreo măsură adusă în sat prin legea cea scrisă de astăzi ". Datele urmau a fi culese „din popor", în spiritul bunului simţ, numai pe baza normelor de convieţuire nescrise dintre săteni. B. P. Haşdeu a fost permanent conştient de faptul că, indiferent de construcţia modelului de cercetare, cadrul naţional-cultural fiind foarte variat, în toate etapele va exista un risc de invalidare a rezultatelor. Volumul uriaş de date recoltate şi posibilităţile metrologice slabe de atunci au fost principalele dificultăţi care au condus la eşecul acestui proiect. Mai este de notat şi modul cum înţelegea el principiul experimentului în acest domeniu prezentat într-un discurs ţinut la Academie în anul 1880, publicat de I. Câmpineanu (1880 pag. 27); B. P. Haşdeu considera că „metoda experimentală constă în a aduna cu exactitate fenomene şi iarăşi fenomene, a le compara cu de-amănuntul unele cu altele, a le grupa după caracteristici esenţiale, pentru a trage apoi din ele o concluzie, firească, directă şi nesilită". Dar acest mod de lucru, în pofida unor premise valabile, exprimă o mare confuzie metodologică. Aşa-zisa sa metodă experimentală era eminamente comparativă. Cu această viziune suntem departe de principiul stimulării unor procese, al controlării unor manifestări, al determinării unor grade de semnificaţie sau al investigării în „n" variante de manifestare a unui fenomen dat .

Cu toate acestea B. P. Haşdeu rămâne primul intelectual român care a sesizat importanţa acestui domeniu şi a pus problema individualizării unor

naţiuni pe temeiuri ştiinţifice, ceea ce îl face pilduitor din multe puncte de vedere.

Un alt autor, de la începutul secolului XX, a fost D. Drăghicescu (1870-1945), filozof şi diplomat, primul titrat român în sociologie cu un doctorat la Paris în anul 1904, sub conducerea lui E. Durkheim. Dintre lucrările sale amintim : *Determinism biologic şi determinism social* (1903), *Rolul individual în determinismul social* (1904), *Din psihologia poporului român* (1907), *Partide politice şi clase sociale* (1922), *Adevăr şi revelaţie* (1934). De interes pentru tema de faţă este lucrarea din 1907. După cum remarca şi V. C. Galiceni, care a prefaţat ultima ediţie din anul 1995, cartea lui D. Drăghicescu, din multe puncte de vedere, „a apărut sub auspicii nefavorabile", în perioada „României Mici", într-o fază de imaturitate a culturii româneşti. După părerea noastră, printr-o aşa-zisă analiză psihologică a poporului român, autorul a realizat o lucrare pe baza unor factori de climă, întindere geografică şi evoluţie istorică, cu multe insuficienţe explicative. El a afirmat un determinism linear între harta „neisprăvită" a României de atunci şi caracterul „neisprăvit" al românilor. In această viziune, în raport cu continuitatea istorică a poporului nostru, a rezultat un număr prea mare de defecte. Astfel, notează autorul „ .. cât timp harta ţării noastre va fi înjumătăţită şi pe teritoriul limbii româneşti vor exista bariere, cât timp contururile organismului nostru geografic vor fi nedefinite şi neisprăvite, nici sufletul nostru nu se poate isprăvi." (1995, pag. 416). D. Drăgicescu consideră că nedesăvârşirea geografică a românilor afectează şi partea lor „mintală", cu următoarele aprecieri cauzale: „…cu privire la nedesăvârşirea operelor mintalităţii noastre – lipsă care decurge din nedesăvârşirea spiritului românesc, rămas încă incomplet din pricina necompletării organismului geografic – este învederat că această lipsă nu va dispare decât dispărând cauza ei." (1995, pag. 420). Dar, teoria factorului geografic, dezvoltată cu precădere de Montesquieu în lucrarea *Spiritul legilor,* după care popoarele ar fi predestinate de istoria şi geografia lor, a demonstrat în timp o închidere conceptuală faţă de spiritualitatea şi psihologia unui popor. Astăzi ştim că un mediu social spiritual, activ, care a beneficiat de cultivare sistematică este independent de geografie. In acest sens, remarcăm rezistenţa spiritual - educativă a unor minorităţi aflate în emigraţie, de exemplu, evreii sau armenii din Europa sau italienii din America. In perioada de fundamentare a lucrării, la sfârşit secolului XIX această teorie era deja complet depăşită. Chiar imediat după apariţia lucrărilor lui Montesquieu (1689-1755), enciclopedişti precum H. Holbach (1723-1789) sau Helvetius (1715-1771) au criticat sever ideile sale şi au contestat valabilitatea concepţiilor „geografiste". In problematica spirituală ei au accentuat rolul metodelor educaţionale în

modelarea structurilor de personalitate şi au atribuit o valoare secundară factorilor de mediu natural. De asemenea, şcoala franceză de etnopsihologie, cu un reprezentant de seamă la acea dată ca A. J. E. Fouillée (1903), punea accentul pe rolul elitelor şi personalităţilor reprezentative din istoria poporului respectiv şi nu pe factori de mediu. La sfârşitul secolului al XIX-lea, în perioada de elaborare a lucrării sale, se cristalizaseră suficiente curente etnoculturale pentru adaptarea lor la spaţiul naţional românesc. Cu toate acestea, sub titlul unei lucrări de psihologie, D. Drăghicescu dezvoltă o întreagă panoramă geo-istorică a poporului român, în care sunt acuzate toate influenţele străine la care acesta a fost supus în mod inexorabil. La el, ideea de adaptare, acomodare, preluare, comunicare, împrumut în raport cu alte popoare nu există. Sub influenţa ţărilor vecine acest autor afirmă la români dezvoltarea a tot felul de defecte psihologice întinse pe capitole întregi de interpretări istorice extrem de subiective, din care citäm : „ *Urmările căderii Ţărilor Române sub turci, Intrigile şi trădările boierilor, Grecii şi urmările lor sufleteşti, Influenţa orientului "* etc. Când se referă la particularităţile românilor ardeleni – la acea dată în minoritate în cadrul Imperiului austro-ungar – autorul notează : „…adevărul este că şi caracterul energic al transilvănenilor…nu este curat în toată masa lui. Energia lui este departe de a egala cu cea a părinţilor noştri daco-romani. Ceea ce se mai păstrează nu este decât o izbucnire adâncă, care se întâmplă rar şi pe care o îneacă o viaţă umilită, supusă şi fricoasă de toate zilele." (1995, pag. 352) . In acest fel, nici un neam din vecinătatea poporului român nu a fost iertat de contactul cu românii pentru că : „ ..la noi au poruncit şi s-au făcut stăpâni toţi câţi au trecut pe la noi şi pe lângă noi. Bulgarii ne-au poruncit şi ne-au supus la voinţa**,** limba, religia şi organizarea lor de stat, … ungurii ne-au poruncit, precum ne poruncesc încă în Transilvania şi Banat, …. turcii ne-au poruncit şi au impus voinţei noastre capriciile şi obiceiurile lor, grecii ne-au poruncit şi au pătat caracterul cu umbre nesănătoase, în sfârşit ruşii ne-au impus … până şi alfabetul cu scrierea lor. " (1995, pag. 354). In privinţa bulgarilor, când se referă la denumirea voievodatelor şi cnezatelor româneşti din epoca medievală, acest autor face o altă afirmaţie exagerată. Deşi originea denumirilor este slavă, aceste formaţiuni statale s-au constituit în mod independent de influenţele străine. Românii au împrumutat numai termenul verbal în vreme ce modul de organizare socială a rămas specific. Astfel, pentru el nota dominantă a românilor sub înrâurirea vieţii sale istorice este numai *neprevederea şi nepăsarea* „….care fac ca toate lucrurile la noi să fie provizorii şi efemere" (1995, pag. 375). La fel, „mintalitatea" noastră a fost influenţată istoric „în chip adânc", până a ajuns o *inteligenţă incoerentă şi inegală în cugetare şi acţiune*, pe considerentul că toate fructurile ei „poartă pecetea

inegalității, incoerenței, a lipsei de metodă şi de unitate." (1995, pag. 375). Pentru prezentarea unor calități D. Drăghicescu face apel la scrierile unor călători străini prin țările române, care de cele mai multe ori au fost mai pertinente decât analizele lui. Astfel, din lucrarea lui R. Perrin intitulată *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie,* cu apariție concomitentă la Bucureşti şi Paris în anul 1839, redă un citat modest după care „..femeile sunt bine făcute, talia lor care nu întrece mijlocia este zveltă şi de o cochetărie plăcută. Ele sunt brune, blânde amabile şi prevenitoare" (1995, pag. 414). Dar aceeaşi lucrare este analizată şi de N. Iorga, care reține de la R. Perrin un plus de impresii ceva mai consistente din care amintim : „..dar [românii] sunt oameni foarte primitori, plăcuți, doritori de progres. Țin mult la francezi, în care văd rezumatul cel mai complet al civilizațiunii europene. Femeile lor, în general frumoase, sunt excelente muzicante. Ospitalitatea lor plină de acel *bon ton* întipărit cu orientalism, pe care nu l-ar renega *(renieraient)* plăcutele noastre pariziene. Ele tratează orice conversație într-o limbă franceză tot aşa de pură, aşa de corectă, aşa de aleasă ca aceea a locuitorilor din Bloi. Ele au deprins jocuri apusene la baluri, la baluri mascate, unde sunt preferate cadrilul şi mazurca" (N. Iorga ,1981, vol. III, pag. 524 -528).

Pe tema ospitalității românilor ardeleni, autorul îl citează pe Alfred de Gérando, din lucrarea *La Transylvanie et ses habitants,* apărută la Paris în anul 1850 : :„…românii sunt foarte ospitalieri. Oricât ar fi de săraci niciodată nu refuză unuia mai sărac jumătatea din ceapa şi turta lor. Această ospitalitate românii o arată chiar către necunoscuți. Ei au obiceiul de a pune pe marginea drumurilor vase cu apă, pentru călătorii care pot trece seara dinaintea porților**,** lângă vasele de apă cei bogați mai pun şi pâine pentru cel care va veni noaptea …" (1995, pag. 414). A. de Gérando va fi apreciat de N. Iorga ca un mare prieten al clasei dominante maghiare din Ardeal, dar şi pentru descrieri pozitive la adresa românilor ardeleni din acel timp (1981,vol. IV, pag. 683 - 684).

In privința altor trăsături de caracter la români, D. Drăghicescu este de acord cu Gustave Le Cler, un alt călător francez din anul 1860, fost membru al unei delegații militare franceze a lui Napoleon al III-lea trimis în Principate. La încheierea misiunii sale în anul 1867, acesta publică la Paris o lucrare intitulată *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourait être,* în care el notează despre firea românilor faptul că „… rasa [lor] este occidentală, căci aminteşte în privința limbii şi fizionomiei pe italieni şi spanioli; numai obiceiurile lor sunt orientale "(1995, p. 415). Tot din lucrarea lui G. Le Cler, pe care N. Iorga îl considera „ca cel mai sigur în judecățile sale", sunt de amintit şi alte observații ale ofițerului francez despre țăranii români, respectiv „ ..bine comandați, acești oameni ar putea ține piept celor

mai buni ostaşi din Europa " (N. Iorga ,1981 vol. IV, pag. 661 - 662).

Cu aceste argumente este de mirare de ce autorul a refuzat evaluarea psihologică a unor perioade luminoase din istoria românilor aflate în proximitatea timpului său. Ne referim numai la generaţia paşoptistă, care printr-o putere de modernizare şi un radicalism fără precedent în istoria noastră a produs deschideri majore în modul de gândire şi acţiune al românilor. Sub influenţa paşoptismului, românii au rupt-o cu trecutul fanariot, cu orientul, cu balcanismul şi au întors în mod definitiv politica ţării pe direcţia integrării vest-europene. In această privinţă D. Drăghicescu a refuzat adnotarea unui lung şir de evenimente istorice decisive din timpul său care au pregătit şi previzionat noua orientare. Ne referim la Unirea Principatelor, modernizarea socială, latinizarea lingvistică, războiului de independenţă, cu ieşirea ţării din „neatârnare", eforturile de integrare în concertul european până la aducerea pe tron a unei case regale germane, occidentalizarea şi promovarea tineretului, alipirea Dobrogei cu ieşire României la Marea Neagră etc. Chiar în problema dezrobirii ţiganilor, cu toată opoziţia bisericii, această generaţie a cultivat la români un sentiment de jenă morală faţă de o serie de atitudini sclavagiste ; referitoare la vânzarea - cumpărarea cu anunţuri date în ziare a fetelor ţigănci prin acte publice. În mod perseverent, de-a lungul a 20 ani, paşoptiştii au depăşit această complicată problemă prin 4 rânduri de legi. Situaţia este semnificativă, întrucât în Statele Unite, în aceeaşi perioadă, americanii aflaţi într-o situaţie similară cu emanciparea negrilor, s-au lansat într-un penibil război civil ajungând la un pas de secesiune.

D. Drăghicescu prezintă în schimb o perspectivă realistă în analiza sărăciei la români -de altfel singura - la care constată ruptura socială dintre ţărani şi boieri. Din dorinţa probabilă de a nu se implica în alte exagerări, el preferă să dea cuvântul numai unor observatori străini. Sunt citate 2 lucrări ale contelui de Salaberry (1821), amintit şi de N. Iorga (198l, vol. ll, pag. 406), un călător francez prin Moldova şi Valahia din timpul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu, astfel **: „ …**în general sunt puţine ţările în care soarta ţăranilor să fie mai disprețuită. …Domnitorul, de la care ei cumpără cu taxe protecţia [statului], nu este destul de puternic să-i apere de supuşii Porţii, nici destul de generos să-i susţină împotriva boierilor ; apăsaţi şi despoiaţi şi de unii şi de alţii, temându-se să nu li se ia de fisc boii şi plugul ei preferă să nu le mai aibă şi aleargă la mijloacele perfide ale cămătarilor, cărora le vând dinainte pentru câţiva piaştri recolta lor de grâu, lână, vin şi ceară " (1995, pag. 386). Din aceste motive, ţăranul nu este leneş din fire, ci pentru că toată munca lui ajunge în folosul altora. Cauza acestor trăsături o constată în modul de repartizare al terenurilor. El dă exemplul satelor de moşneni de la

Rădăuşani din Suceava şi cele de clăcaşi de la Soleşti din Vaslui. La Rădăuşani, din anul 1864 până la anul 1900, terenurile s-au redistribuit de 3 ori iar satul a ajuns să înflorească economic, pe când la Soleşti se vegetează într-o sărăcie lucie şi ţăranii „îşi istovesc puterea braţelor pe moşia boierească pe care locuiesc“ (1995, pag. 388). El va prelua şi din observaţiile lui E. Regnault (1856), un publicist francez susţinător din străinătate al ideilor de unitate naţională a românilor, cu următorul citat**:** „Cei care trăiesc din sudorile lor sunt învinovăţiţi de lene şi apatie. Dar, de ce ar face sforţări mai mari, când fiecare brazdă pe care o trag pe pământ este în profitul altora. Şi de ce ar ieşi ei din nepăsarea lor obişnuită, când fiecare îmbunătăţire în coliba lor ar fi ocazia unor noi despuieri. ”(1995, pag. 387) Ca urmare, reaua credinţă a ţăranilor – susţine D. Drăghicescu, se găseşte în sistemul de despuiere practicat de guvernanţi. Această observaţie este susţinută şi de F. G. Laurençon (1821) , un alt martor ocular al revoluţiei şi al evenimentelor de la 1821, citat de autor care scria că „ …şerbia în care se găsesc şi despoierile ce se comit asupra lor [ţăranilor] i-au făcut vicleni şi înşelători. Dar greşeala este a guvernelor şi nu a lor ” (1995, pag. 391). In pragul răscoalei de la 1907, interesantă este soluţia naţionalizării pământului prezentată de D. Drăghicescu, împreună cu susţinerea propunerii lansate de Spiru Haret pentru înfiinţarea unei bănci agricole de stat, (1995, pag. 432), ambele propuneri fiind cu totul revoluţionare pentru Principatele Române de atunci. In opinia lui D. Drăghicescu : „ acordarea de pământ la cei lipsiţi [de el] este adevărata temelie, pe care se poate clădi un edificiu de reforme economice, sociale şi morale. ... Împroprietărirea ţăranilor nu se poate realiza decât prin ideea naţionalizării solului patriei, înţelegând prin aceasta nu vreo măsură revoluţionară, ci o îndrumare făcută cu moderaţie şi în mod treptat ” (1995, pag. 432). Din toată documentarea sa, aceasta este singura teză pozitivă care îl va salva în ochii posterităţii. Dar toată această concepţie poate caracteriza un studiu de sociologie ţărănească şi nu o lucrare de psihologie etnică. Astfel, deşi lucrarea s-a dorit a fi o analiză psihologică a poporului român, ea a rămas numai o frescă istorică, plină de defecte la adresa lui. In documentarea sa nu apare un primat de trăsături etnopsihologice pozitive care să justifice continuitatea şi identitatea românilor în spaţiul carpato-ponto-danubian. In studiul său este evident numai faptul că acest popor a fost copleşit şi pervertit de răutatea străinilor. Ca o confirmare a metodei greşite de fundamentare a temei numai pe bază de defecte, cu trecerea timpului observaţiile sale au rămas inconsistente, pentru că supoziţiile sale avansate numai pe baza unor interpretări social-istorice nu s-au confirmat. După apariţia lucrării din anul 1907, românii din *România Mică* au ajuns în *România Mare*. Această transformare s-a realizat în

mod inevitabil numai prin calităţile şi valoarea celor din timpul *României Mici* şi nu a celei *Mari*, de mai târziu. Nici un popor nu poate progresa numai pe bază de defecte. In cultura şi progresul oricărui neam slăbiciunile nu pot fi decisive. A nu semnala ponderea mai mare a unor calităţi în continuitatea istorică a unor popoare reprezintă cel puţin o lipsă de intuiţie psihologică.

2. Studii despre români – Constantin Rădulescu Motru, Mihai D. Ralea, Athanase Joja şi alţii.

Definirea etnicităţii prin interetnicitate reprezintă o cale de diagnoză a specificului naţional şi de aceea, dezvoltarea unor sinteze comparative cu puncte de vedere culturale, sociale sau filozofice, interne şi externe, datorate unor autori români şi străini, rămâne o direcţie fertilă în personalizarea unei naţiuni. Evident că reprezentanţii punctelor de vedere interne ar fi cei mai numeroşi, întrucât nu există intelectual de marcă în cultura românească să nu fi atins acest subiect. Dar în orice fel de studii sau cercetări în acest domeniu rămâne deschisă problema obiectivităţii acţiunilor de evaluare a unor trăsături prin evitarea unor atitudini partizane sau demagogice, întinse de la denigrare până la etnolatrie, mai ales când apar declaraţii despre popoare superioare sau inferioare. Naţionalul în sine nu este decât un principiu formativ. El rămâne o metodă de modelare a individului în plan social prin îmbinarea calităţilor native ale poporul său cu cele izvorâte din experienţa actuală. De aceea, în teoria specificului naţional este greu a nominaliza intelectuali români sau străini care au reuşit operaţiuni de individualizare etnică sau fără excese naţionaliste. Această situaţie fiind valabilă şi în cazul psihologiei românilor cu numeroase note, studii, referinţe, observaţii în toate epocile dezvoltării sale. Dar în marea lor majoritate aceste scrieri sunt numai analize unicat, efectuate de personalităţi mai mult sau mai puţin ilustre, din care nu se poate extrage un sistem de evaluare valabil, verificabil, aplicabil şi de alţi analişti. Pe de altă parte, trebuie de adăugat că în marea lor majoritate aceşti autorii nici nu au pus problema unor modalităţi de verificare a aserţiunilor pe căi experimentale, multe dintre ale rămânând la rangul de observaţii personale foarte relative. Un exemplu ar fi sondajul de opinii realizat în anul 1900 în paginile periodicului *Noua Revistă Română*, proiectat şi prezentat de George Cojbuc, Anghel Demetrescu, Ovid Densuşianu, C. Rădulescu sub forma unui *Chestionar privitor la psihologia poporului român,* (ultimul fiind şi redactor la această revistă), cu următoarele patru întrebări:

1. Care operă literară, după părerea dvs. exprimă cel mai bine firea şi aspiraţiile neamului românesc ?
2. Care ar fi trăsătura dominantă din firea românului ?
3. Care sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţionalităţi ?
4. Care fapt istoric a scos mai bine la iveală calităţile şi defectele neamului românesc ?

După nota redacţiei, acest sondaj se realiza : „ în scopul limpezirii multor probleme sociale ”, cu solicitarea de răspunsuri alături de vârstă, profesiune şi localitatea de rezidenţă, urmând ca cele din ţări străine să fie traduse, cu publicarea treptată a tuturor scrisorilor sosite la redacţie în perioada iunie - octombrie 1900. Este de reţinut interesul autorilor pentru surprinderea specificului naţional în opere literare româneşti, prezenţa unor trăsături etnice într-un fapt concret de experienţă personală, respectiv cu invitaţii adresate românilor de peste hotare aflaţi în contacte directe cu străinii din respectivele ţări. De asemenea, prin ultima întrebare se mai dorea o analiză de corespondenţă între diverse însuşiri etnopsihologie cu diferite evenimente istorice, ceea ce reprezintă o întreagă dezbatere greu de finalizat.

Dar într-o accepţiune strict ştiinţifică, acest sondaj nu poate fi considerat un *Chestionar*, datorită lipsei unor modalităţi de prelucrare ulterioară a răspunsurilor care trebuiau stabilite în acelaşi timp cu lansarea temei. Chiar din formularea întrebărilor se vede că autorii nici nu s-au gândit la o astfel de prelucrare. De exemplu, întrebarea 2 avea o referinţă prin care se cerea cititorului istorisirea unui întreg episod : „ din care să se vadă deosebirea de purtare dintre un Român, Maghiar, Rus sau Evreu.”, ceea ce conduce la o variabilitate de alternative greu de prevăzut şi mai ales greu de ordonat. Iar răspunsurile cititorilor „respondenţi” s-au publicat integral aşa cum s-au primit la redacţie, dar cu multe date incomplete. De exemplu, un cititor din Viena, în vârstă de 30 ani, fără profesiune declarată, răspunde numai la întrebarea 2 cu opinia că trăsături dominate din firea românilor ar fi numai „curajul de spirit” şi „curajul de inimă”, fără răspunsuri la întrebările 1, 3 şi 4.

Sau un medic de 26 ani , fără localitate declarată, răspunde numai la întrebările 1, 2 şi 3. El apreciază că firea şi aspiraţiile românilor se exprimă cel mai bine în „ poezia populară”; la capitolul trăsăturii dominante trece scepticismul şi fatalismul; la calităţi notează firea muncitoare şi răbdătoare, iar ca defecte sunt firea risipitoare, superficială, imorală şi rutinieră.

Un alt cititor, avocat din Piatra Neamţ, răspunde cu M. Eminescu, notează fatalismul ca trăsătură dominată, la calităţi generice trece : bun, blajin, milostiv şi răbdător, iar la defecte generice notează neîncrederea,

scepticismul, lipsa spiritului de economie, de întreprindere şi de asociere, chiar leneş şi indolent. Interesant este că acelaşi cititor simte nevoia de a mai face o separare între însuşirile „poporului de jos", caracterizat prin curăţenie de caracter, sinceritate, entuziasm, cu oameni cu dor de neam şi ţară ; faţă de „poporul de sus" considerat intrigant şi linguşitor, superficial, lipsit de solidaritate, cosmopolit şi adorator de străini, cu oameni fără caracter, fără cinste şi onoare, pentru că la aceşti români : „cine este cinstit trece drept prost". Pe aceleaşi diferenţe etnice de categorii sociale, mai remarcă la „clasa de mijloc" faptul că această categorie socială românească ar fi una care „ aşteaptă totul de la stat cu înclinaţii spre funcţionarism şi cariera armelor", după care românul se naşte bursier, trăieşte funcţionar şi moare pensionar, comparativ cu „burghezia de sus" caracterizată prin vanitate şi fanfaronadă.

Amintim că la acest *Chestionar* au răspuns şi autori de renume precum istoricul Vasile Pârvan sau scriitorul Jean Bart. Ultimul remarcă corect că : „problema aşa cum este pusă chestiunea e peste măsură de grea "; dar dificultatea constatată de el o punea pe seama deosebirilor care „înstrăinează" diferitele clase sociale, acestea fiind aşa de mari încât : „nu se poate surprinde nici o trăsătură de unire între ele. Adesea o clasă [socială] este mai apropiată de clasa altei naţiuni, decât de clasa aceleaşi naţii". Un alt respondent a fost şi Alexandru Macedonski. Acesta într-un exces de originalitate a apreciat la români drept însuşire dominată numai „ papagalismul", cu simţul onoarei la capitolul calităţi, poeziile lui G. Cojbuc la opere literare reprezentative şi „alegerea actualei dinastii", ca evenimentul istoric cel mai semnificativ. Dar suplimentar, la renumitul poet, observăm că în caracterizarea românilor nu a notat defecte din cele solicitate la cea de a treia întrebare a chestionarului.

Cu ocazia acestui sondaj, o altă observaţie care trebuie operată are în vedere faptul că unii cititori au simţit în analiză nevoia unor comparaţii cu alte popoare. De exemplu un locotenent de marină notează că : „ … o altă deosebire capitală între român, evreu şi ungur este obrăznicia ", faţă de care românul ar fi „ mai prejos" faţă de alte neamuri. La fel un alt cititor apelează la diade comparative cu nemţii, grecii, sârbii sau evreii. Dintre aceştia numai neamţul este privit ca un ideal de muncă şi perseverenţă, românul : „ având dorinţa de a călca pe urmele lui ". Pe când la celelalte naţii asociază conotaţii negative ; grecii sunt caracterizaţi prin manifestări extreme şi oscilante cu „uşurinţa de a parvenii … ei ştie foarte bine să-şi facă afacerile personale, pe când celălalt [românii] le cam neglijează ". La rândul lor, evreii ar fi un „ vehicul de corupţiune" dar care: „ se înţeleg bine între ei, pe când românii se duşmănesc şi se ceartă pe lucruri de nimic". Tot atât de semnificativ este că

unii respondenţi au procedat la o distribuţie zonală de trăsături şi diferenţe etnice pe zone istorice, respectiv Oltenia, Muntenia, Moldova sau Ardeal.

Cu toate minusurile acestui sondaj efectuat cu peste un secol în urmă, prin absenţa unui mod de prelucrare date, dar mai ales prin relativitatea opiniilor exprimate, el va indica realitatea acestei teme precum şi existenţa unor variate serii de trăsături etnopsihologice, din care unele putem spune că au rămas active pe tot parcursul secolului XX. Cu toate dificultăţile de rigoare reproducem o sistematizare a răspunsurilor în anexa acestui capitol (tab. nr. 2. 4). Ulterior, în anul 1910, C. Rădulescu Motru, va publica o lucrare mai amplă, cu titlul: *Sufletul neamului nostru, calităţi bune şi defecte.*

Dar relativitatea exprimării unor poziţii foarte personale faţă de această temă va continua şi mai târziu în perioada interbelică. A se vedea pesimismul şi criticismul lui E. Cioran din *Schimbarea la faţă a României* (1990, pg. 51,52, 54), cu prima ediţie în 1936, în care fără a contesta patriotismul autorului, vedea această ţară ca „îmbâcsită de superstiţie şi scepticism ” . Şi cu tot efortul analitic pe care la dezvoltat, el a rămas un revoltat cu acuze severe la capitolul lipsei de originalitate a românilor şi faţă de faptul că ei nu ar fi avut ardoarea, eroismul şi entuziasmul dorit de el, ceea ce reprezintă o atitudine extrem de subiectivă. La fel de relativă este şi ontologia lui L. Blaga, cu menţiunea că din toate conceptele sale poetico-filozofice (spaţiu mioritic, orizont temporal anabasic, catabasic, etc), pentru etnopsihologie numai cel de matrice stilistică ca structură etnică „genuină” , este real şi operaţional, valabil pentru orice popor. Cu mai multă reţinere şi un mai mare efort de obiectivitate s-au pronunţat istorici precum A. D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga până la Dimitrie Onciul şi Constantin C. Giurăscu. Dar şi în cazul lor, cu toate elementele de continuitate a trăsăturilor etnice afirmate de ei, nu credem că acestea pot fi considerate definitive. Fluctuaţii şi frecvenţe diferite în manifestări, fie pozitive fie negative se pot observa de la o epocă la alta, sau aceleaşi trăsături pot avea condiţionări diferite. De exemplu, recunoscuta ospitalitate a românilor poate avea ca resort fie inteligenţa, fie diplomaţia, fie teama sau un plus de toleranţă, fie ceva din fiecare sau apare mai evidentă când se ia în comparaţie cu aroganţa şi trufia altor neamuri. Dacă la acestea mai adăugăm şi ticăloşiile politicianiste, prezente şi ele în orice popor, care în toate timpurile au uzat de aceste însuşiri mai ales din cele negative şi permanent le-au sacrificat pe cele pozitive de dragul unor interese electorale de moment , putem avea o imagine suficientă asupra aspectelor acestui domeniu.

Dintre reprezentanţii de seamă ai culturii române, cu preocupări mai bine încadrate într-o viziune etnopsihologică, merită a fi menţionaţi : C.

Rădulescu Motru (1868 -1957) , M. D. Ralea (1896 -1964) şi Ath. Joja (1904 -1972).

Din vasta operă a lui C. Rădulescu Motru, autorul teoriei vocaţiei şi a personalismului energetic, notăm *Cultura română şi politicianismul* (1904), *Psihologia martorului* (1906), *industriaşului* (1907), *a ciocoismului* (1908), *a revoluţionarului* (1908), *Vocaţia românilor* (1932), *Psihologia poporului român* (1937), *Românismul - Catehismul unei noi spiritualităţi* (1936), *Etnicul românesc* (1942) etc. O parte din lucrările sale au fost republicate sub titlul *Personalismul energetic şi alte scrieri* în editura Eminescu, Bucureşti,1984 ; altele s-au republicat de curând într-o colecţie de studii şi eseuri, intitulate *Psihologia poporului român* (1998). Ciclul de studii şi articole din perioada anilor 1900-1910 s-a caracterizat printr-o polemică contestatară continuă a politicianismului considerat „o degenerare a adevăratei politici", cu efecte grave în cultura naţională. Dintre acestea, autorul va menţiona corupţia vieţii morale, degradarea binelui, încălcarea brutală a sincerităţii şi folosirea drepturilor politice numai pentru realizarea unor interese personale. Analiza acestor trăsături devine mai clară în studiul *Sufletul neamului nostru, calităţi bune şi defecte* prezentat într-o conferinţă ţinută la Ateneu în ziua de 21 februarie 1910, în care, între altele, se ocupă de tăria de caracter, credinţa religioasă, atitudinea faţă de muncă, pasiunea pentru politică, conformismul şi solidaritatea, spiritul întreprinzător, gregarismul, tradiţionalismul, în raport cu dorinţa de occidentalizare. Astfel, în manifestările spiritului întreprinzător, la începutul secolului al XX-lea, autorul constată că românul în calitate de producător : „ aşteaptă întodeauna să vadă ce fac alţii ca să înceapă şi dânsul. Dacă nimeni nu începe, nu începe nici dânsul. Nici cele mai energice sfaturi nu reuşesc ai clătina rutina şi al îndrepta spre întreprinderi individuale." (1998, p. 40).Comparativ cu spiritul industriaşului occidental, cel românesc prezintă o motivaţie cu totul deosebită; „sufletul industriaşului din ţările apusene este stăpânit de frigurile muncii şi riscurile luptei. Pe când în sufletul industriaşului român regăsim numai abilitatea politicianului. Capitalistul român nu are încredere în forţele lui individuale….ca cel mai sărac dintre compatrioţii săi, el se bizuie exclusiv pe protecţia statului ". (1998, p. 40). In concepţia lui C. Rădulescu Motru „cunoaşterea sufletului unui neam cu dezvăluirea calităţilor şi defectelor acestuia, nu este o operă de patriotism, ci o serioasă operă de ştiinţă. Această cunoaştere trebuie să o stabileşti cu aceeaşi obiectivitate cu care se stabileşte orişice altă cunoştinţă despre lumea fizică". (1998, p.34). După cel de-al treilea deceniu de activitate ştiinţifică, el completează tezele personalismului energetic cu cele ale analizei vocaţionale. Pentru aceasta, mai întâi a făcut distincţia între individualitate şi vocaţie. Pe prima o regăsim în orice manifestare psihologică, pe când cea de a doua

aparţine numai operelor de cultură, prezente la individualităţi puternice, exprimând performanţe supramedii. In cazul însuşirilor vocaţionale la români, el lansează ideea discutabilă a *Marelui Anonim,* preluată mai târziu şi de Lucian Blaga. In spiritualitatea românilor raportată la cea apuseană el constată o mare lipsă de individualităţi reprezentative, aportul acestora la fondul culturii universale fiind foarte scăzut. In această privinţă, ceea ce izbeşte din primul moment este contribuţia foarte scăzută a celor din partea de sus, faţă de munca anonimă şi contribuţia foarte mare a celor din partea de jos a societăţii. Dacă în Occident regăsim opere desăvârşite numai prin individualităţi de geniu - în opinia autorului – *românii s-au afirmat numai prin colaborări colective*, prin unificare lingvistică, prin arta populară, prin latura instrumentală a muncii, prin obiceiurile pământului, organizarea juridică etc. Această observaţie este amendabilă pentru că şi la români se pot nota personalităţi de talie europeană precum N. Olahus, D. Cantemir, M. Eminescu, C. Brâncuşi sau H. Coandă. Totuşi ideea *Marelui Anonim,* cu predominarea la români a efortului colectiv faţă de cel individual, va fi susţinută şi de alţi filozofi. Prin această constatare, el explică o serie de disonanţe apărute în scăderea constantă a interesului românilor pentru occidentalizare, de la 1848 până în perioada interbelică. Cauza afirmată de autor este că individualismul european, trecut prin ţărănismul şi imitaţia românească, a realizat în România numai rezultate mediocre, în loc să producă opere minunate ca în Apus. Astfel „…pe câmp economic, individualismul apusean, în loc a deştepta spiritul capitalismului întreprinzător, a deşteptat poftele de prădare a avutului public. Niciunde ca în România, individualismul n-a creat mai mulţi indivizi lacomi, cu mai puţine vocaţiuni individuale. Conştiinciozitatea, perseverenţa în muncă, aprecierea timpului, toate aceste însuşiri pe care le admirăm la oamenii de vocaţie din Apus, nu s-au revărsat asupra muncii româneşti. Europenizarea a adus după sine o industrie parazitară, un comerţ bancar putred, o agricultură care ocoleşte munca pământului şi trăieşte din legi de expediente, a fabricat indivizi români plini de pofte şi planuri fantastice,…. dar nu a fabricat, decât foarte rar indivizi productivi şi statornici în muncă, care să ia răspunderea unor opere durabile" (1984, p. 738). In cadrul analizei privitoare la rolul vocaţiei în progresul general, el precizează o relaţie de opoziţie între „colaboraţia anonimilor" şi slaba promovare socială a iniţiativei individuale, care constituie baza capitalismului european. La baza culturii apusene, remarcă el, se află dispoziţiile vocaţionale şi nu egoismul indivizilor. În opinia lui, personalismul românesc a fost condus în ultima sută de ani de un temperament anarhic. De aceea, cultura şi vocaţia românilor trebuie să intre sub conducerea unei voinţe luminate, în direcţia unui personalism energetic.

Pe baza acestor observaţii, el va elabora în anul 1937 studiul *Psihologia poporului român*, editat de Societatea Română de Cercetări Psihologice Bucureşti, în care va fundamenta un nou model metodologic, cu plasarea în domeniul psihologiei sociale a întregii problematici de determinare şi explicitare a însuşirilor sufleteşti ale unor populaţii. In concepţia sa, aceste însuşiri se condiţionează prin 3 factori :

- fondul biologic ereditar al populaţiei;
- mediul geografic;
- caracterele instituţionale dobândite de populaţie în timpul evoluţiei sale istorice.

In fondul biologic interesează dispoziţiile normale şi mai ales patogene care influenţează viaţa psihică a populaţiei. Dispoziţiile normale interesează mai puţin, acestea fiind dirijabile ; cele anormale sunt mai importante pentru că ies de sub controlul oricărei educaţii. In mediul geografic se cuprind toate formele de energie care înconjoară şi provoacă reacţii în psihologia populaţiei, respectiv: clima, natura solului, mijloacele de producţie, terenul muncii, flora, fauna, natura graniţelor etc. In caracterele instituţionale se cuprind toate manifestările tipice de natură spirituală. Aceste manifestări aparţin experienţei istorice a comunităţii care, prin tradiţie, se repetă în mod constant pe perioade îndelungate. In ele se cuprind limba şi limbajul, obiceiurile morale şi juridice, concepţiile preferate în preţuirea lumii şi a vieţii, trăsăturile naţionale. El menţionează că gradul de influenţă al celor 3 factori este variabil. Pentru populaţiile cu un mare trecut istoric, actualitatea sufletească este mai puternic influenţată de caracterele instituţionale ajunse şi ele la o puternică consistenţă. In comunităţile cu instituţii spirituale inconsistente, factorii ereditari şi de mediu au o influenţă covârşitoare. De aceea, specifică C. Rădulescu Motru „ *nu toate populaţiile sunt capabile de cultură naţională.* Sunt populaţii care trăiesc mii de ani fără ca în sufletul lor să prindă rădăcini caracterele instituţionale. Ele trăiesc într-o veşnică copilărie având un suflet stăpânit când de influenţa eredităţii biologice, când de influenţa mediului geografic " (1998, p. 12-13). La popoarele care se ridică la o cultură naţională se pot nota şi particularităţi de cristalizare a experienţelor istorice în instituţii cu funcţii spirituale specifice. La rândul lor, instituţiile odată înrădăcinate, preiau conducerea întregii vieţi psihologice a comunităţii cu impunerea de noi norme celorlalţi factori de mediu şi chiar celor ereditari. In consecinţă studiile de etnopsihologie se vor diferenţia şi particulariza, de exemplu, pe psihologia socială a poporului francez, psihologia socială a poporului englez, psihologia socială a poporului rus etc. , fiecare cu structura şi destinul său. Aşa înţelegând lucrurile, el prezintă şi dificultăţile acestui domeniu ştiinţific : „ … cu cât cultura unui

popor este mai veche şi mai originală, cu atât obiectul de studiu al acestei ştiinţe despre acest popor este mai mare şi mai specific. La fel şi invers. Cu cât un popor este mai tânăr, cu o cultură mai nouă sau mai puţin originală, cu atât şi ştiinţa noastră despre el va fi mai restrânsă şi mai puţin specifică " (1998, p. 14). Cu aceste observaţii va nota şi faptul că: "această situaţie este valabilă şi pentru psihologia socială a poporului român" (1998, p. 15). Astfel, C. R. Motru ridică două probleme de factură metodologică, una a dificultăţilor de circumscriere a însuşirilor şi alta privitoare la finalitatea lor. In alţi termeni, astăzi, ordonăm aceste probleme în capitole de diagnoză şi respectiv prognoză a comportamentelor etnice. In acest sens, autorul face câteva observaţii de reală acuitate: „...oricâte date statistice şi observaţii scoase din experienţă am avea despre viaţa sufletească a poporului român, întrucât lipseşte conştiinţa clară a finalităţii spirituale a acestei vieţi, interpretarea datelor se va face în mod nesigur. Datele pot cel mult să justifice o finalitate spirituală dezvăluită prin instituţii precise şi desăvârşite, dar, când această finalitate nu este dezvăluită sau este dezvăluită nebulos şi fragmentar, atunci ele pot servi cel mult ca indicii supuse unei discuţii. Conştiinţa poporului român are până acum despre finalitatea spiritualităţii sale numai indicii şi încă indicii vagi "(1998,p.15).

In continuare, el dezvoltă observaţii personale mai vechi, puse sub semnul finalităţii trăsăturilor constatate, comparativ cu specificul culturilor occidentale. Putem spune că sub o altă formă şi el a dezvoltat ideea definirii etnicului românesc prin interetnicitate europeană. Astfel, el pune în discuţie relaţia de asemănare a *individualismul românesc* dominat de tradiţia muncii colective, cu *cea a individualismul occidental* care ar fi lipsit de această tradiţie. Pentru că „..la românii din lumea satului, fiecare sătean face numai ce face toată lumea. Altfel, ei nu se regăsesc în rândul lumii. La români, a ieşi din rândul lumii nu este un simplu risc, ci o curată nebunie." (1998, p. 16). Prin urmare, individualismul românesc ar fi de altă factură decât cel apusean. Individualismul burghez (apusean) este creator de instituţii şi chiar comercial în planul vieţii sociale şi economice, pe când cel românesc este considerat „...o simplă reacţie subiectivă, manifestarea unui egocentrism sub influenţa factorului biologic ereditar." (1998, p. 17). Ajuns la această concluzie el pune o nouă problemă cu întrebarea dacă individualismul românesc ar putea fi modelat sau nu, din care va deriva o altă trăsătură la români, respectiv *lipsa spiritului comercial.* El susţine această trăsătură - defect cu observaţia că marea majoritate a populaţiei de la sate „nu ştie a valora lucrurile după valoarea lor de schimb, ci numai după valoarea lor subiectivă de uz " (1998, p. 25). De asemenea, nici timpul nu este preţuit ca la popoarele din Apus. Situaţie faţă de care notează: „In târguri, românul stă şi se tocmeşte ceasuri întregi pentru

lucruri de nimic; tot aşa cum la petreceri îşi pierde zile şi nopţi întregi." (1998, p. 25). O altă caracteristică-defect la români ar fi *neperseverenţa* faţă de lucrul început. In privinţa ei autorul face apel la un citat din Ion Creangă, respectiv: *românul este greu până se apucă să facă ceva, că de lăsat se lasă uşor.* La această însuşire C. R. Motru se opreşte cu mai multă atenţie şi remarcă faptul că în agricultură, un român posesor de pământ este cel mai muncitor şi mai perseverent proprietar agricol. Fie câştigul cât de mic, el nu se îndură la părăsirea ogorului său. După opinia autorului, lipsa de perseverenţă nu ar fi specifică românilor. Neperseverenţa la lucru şi-a făcut apariţia prin secolul al XIX-lea, odată cu europenizarea şi înnoirea statului român, prin imitaţia instituţiilor apusene. Odată cu aceste înnoiri, în ocuparea slujbelor de stat, românii au intrat în epoca improvizaţiilor profesionale prin imitarea statelor occidentale. La toate popoarele civilizate, perseverenţa la lucru se susţine printr-un singur mijloc: selecţia candidaţilor în slujbe şi profesiuni, lucru care la noi nu s-a petrecut. Oriunde în lume, selecţia pe funcţii şi persoane se operează controlat, în mod raţional. Acolo unde profesiunile se ocupă fără selecţie, pe alte criterii decât cele de performanţă şi randament, apare şi neperseverenţa la lucru. Concluziile sale au fost că şi în cazul acestei trăsături se obţine aceeaşi disonanţă ca în cazul individualismului, respectiv, o nepotrivire între factorul ereditar şi cel instituţional, între fondul natural de capacităţi şi structura instituţiilor nou create. Românul, prin natura sa este *răbdător, conservator şi tradiţionalist,* dar acest set de trăsături naturale au fost pervertite de o viaţă instituţională greşită, prin imitarea unor instituţii străine. El a devenit lipsit de perseverenţă pentru că instituţiile statului l-au obligat la improvizaţii. Întâlnim aici accentele critice ale autorului, cu formulări prezente din faza de tinereţe din ciclul de lucrări *Cultura română şi politicianismul.* In această lucrare, pe lângă defecte, C. Rădulescu Motru recunoaşte şi o serie de trăsături favorabile, pe care le pune în discuţie în funcţie de motivaţia şi finalitatea acestor calităţi/defecte, în unitatea sufletească a poporului român. In concepţia sa, fără discuţii filozofice asupra finalităţii tipului de cultură dorit de români, spiritualitatea care insuflă acest tip este bine cunoscută. Această finalitate, pe terenul vieţii sociale, politice şi economice, după părerea autorului, poartă denumirea de *spirit burghez.* De fapt, astăzi l-am putea denumi *spirit occidental.* Se pune problema dacă se pot potrivi aceste caractere şi psihologii cel puţin cu *spiritualitatea românească.* In acest sens, în opinia sa, spiritul occidental pe terenul vieţii economice aduce un sentiment de supunere faţă de opinia majorităţii, cu o atitudine de respect faţă de obligaţiile liber contractate. Pentru un occidental nu există comerţ unde angajamentele contractate să nu fie respectate, iar pentru el comerţul este primul domeniu de activitate. Pe teren economic, la împărţirea

beneficiilor, spiritul occidental consideră libera concurenţă un judecător suprem. Cine reuşeşte în concurenţă are drept la beneficii. Cine pierde în concurenţă nu are dreptul să invoce apartenenţa etnică pentru că lupta pe piaţă se dă între indivizi cu drepturi egale. In domeniul vieţii sociale, acelaşi spirit occidental a făcut din iniţiativa individuală virtutea supremă a progresului. Pentru a păstra cultul acestei virtuţi el o transformat proprietatea individuală într-un fundament al vieţii sociale. Pe terenul vieţii politice, acest acord este slab. Democraţie există, dar se ştie că legile, obligaţiile şi angajamente asumate nu sunt respectate. Grav este că nerespectarea lor nu se datorează unei greşite sau incomplete educaţii cetăţeneşti. Nerespectarea legilor în psihologia românilor, în opinia sa, ar fi manifestarea directă a unui individualism subiectiv, care, la români ar reprezenta un titlu de mărire şi putere. In această privinţă, din perspectiva timpului opiniile sale pot fi considerate ca exagerate, dar formularea trebuie localizată la perioada antebelică. În privinţa vieţii economice acest acord ar fi şi mai vag. Libera concurenţă este insuficient integrată în moravurile poporului nostru pentru că „românul cere protecţie şi beneficii numai pentru că este român ” (1998, p. 29). Aici C. R. Motru se prezintă prea critic. Dimpotrivă, în tradiţia de peste un secol a românilor a existat o toleranţă cu manifestări accentuate de deschidere şi cosmopolitism, inclusiv interese de promovare a capitalului străin. Românii nu s-au speriat de concurenţa străină. Ei au înţeles că prin concurenţă se vor promova produse noi, tehnice sau culturale, cu caracter performant, iar interdicţia la import de produse străine pe criterii naţionaliste a fost întodeauna mai slabă.

In viaţa socială apuseană, unde se produc cele mai semnificative mutaţii şi manifestări, remarcă autorul că acest fapt la români este cu desăvârşire inexistent, pentru că „ ... gestul iniţiativei individuale pentru susţinerea progresului social cu întreprinderi mici şi mijlocii, riscante sau prin inovaţii personale, este cel mai plăpând vlăstar al sufletului românesc. ... şcoala nici măcar după un secol de înnoiri europene nu l-a putut fortifica. S-a ajuns la ceva contrariu “ (1998, p. 29). In anul 1937, referitor la această situaţie face următoarele observaţii: „Tinerimea noastră nu fuge de muncă, dar vrea o muncă în condiţii speciale; dacă se poate fără libera concurenţă, care să se răsplătească nu după produsul ei, ci după intenţiile muncitorului”(1998, p. 30). De asemenea„...sub mantia naţionalismului, membrii corpului didactic au strecurat în inima tineretului nostru tendinţe antiburgheze [antioccidentale]: unii prin propagandă directă, alţii prin toleranţă pasivă. Mentalitatea tinerimii noastre nu este un accident romantic, ci o fatalitate ereditară “ (1998, p. 31). Astfel, el va restrânge problema finalităţilor etnoculturale româneşti la un acord/dezacord cu specificul

psihologiei occidentale cu precizarea unor direcţii fundamentale în cercetarea ştiinţifică românească. In concepţia sa, dacă această înrudire există, atunci prin aplicarea sinceră a principiilor de politică economică vest-europeană se va putea progresa rapid, pedepsind apucăturile care ne îndepărtează. Iar dacă această înrudire nu există, atunci înainte de a copia alte instituţii europene, este necesar a vedea cine suntem şi ce putem pentru a nu rămâne străini în propria noastră spiritualitate.

Ulterior problema finalităţii energiilor spirituale este dezvoltată în *Românismul -Catehismul unei noi spiritualităţi* şi în *Etnicul românesc*, cu plasarea ei pe seama deciziilor politice. După părerea sa, aceste decizii au prezentat două mari slăbiciuni, perpetuate pe o perioadă îndelungată de timp, de la cea paşoptistă până la cea interbelică. La peste o jumătate de secol distanţă, el va relua teza formelor fără fond a lui Titu Maiorescu şi va amenda politicianismul românesc care, după părerea sa, a avut o evoluţie în afara românismului. In opinia sa, acest politicianism s-a remarcat printr-o lipsă de încredere condamnabilă în virtuţile neamului, mai ales din partea curentelor politice conservatoare, precum şi o imitare cu uşurinţă a unor instituţii străine, fără fond, din partea curentelor liberale. El era convins că poporul român, tânăr prin cultura sa, are dreptul la o politică proprie în concertul european bazată pe o educaţie superioară a însuşirilor sale naturale. Fiind un popor capabil de unitate naţională, fără a fi asupritor, inteligent dar fără reuşită în viaţa practică, moral şi brav fără a fi războinic, oţelit în lupta cu moartea şi sărăcia, românismul a fost lipsit de canalizarea spre o tehnică superioară a muncii. Politicienii care i-au văzut şi administrat sărăcia nu au fost în stare să-l îndrumare spre a fi mai econom. Nici la nivelul funcţionarului public nu s-a găsit o şcoală cu un mod de educaţie a respectului faţă de lucrul şi avutul public. Toată tehnica modernă care face forţa altor neamuri, la români a rămas numai pe ceea ce le-a dat natura. La fel şi alte însuşiri necesare în viaţă economică au rămas la nivelul unor simple trăsături naturale. şcoala nu i-a ales dascălii care să-i mijlocească dobândirea unor aptitudini profesionale pentru comerţ, industrie, servicii, pe baza cărora românii întreprinzători să poată pătrunde în concurenţa mondială. Întâlnim aici unele atitudini critice prezente în pagini de tinereţe din *Cultura română şi politicianismul.* Astfel, C. Rădulescu Motru eminent psiholog, filozof şi teoretician al etnicului românesc din perioada interbelică, cu toate accentele uneori mai severe, chiar polemice, este cel care a înţeles cel mai bine cauzele şi finalitatea socială a defectelor constatate în psihologia poporului român. Astăzi, în pragul secolului XXI când pentru români integrarea europeană reprezintă o problemă de maximă actualitate, se poate remarca cu uşurinţă perenitatea diagnozelor de psihologie etnică românească efectuate de C.

Rădulescu Motru încă de la începuturile secolului XX.

In privința lui Mihai D. Ralea (1896-1964), psiholog, sociolog, estetician, filozof, politician, eseist, fost vicepreşedinte al Academiei Române în perioada postbelică, a fost cel care în anii de ruptură şi sovietizare a societății româneşti din perioada dictaturii comuniste a reuşit să mențină continuitatea unui nucleu al oamenilor de ştiință din epoca democrației occidentale. Lucrările sale au fost reunite în volumele *Interpretări* (1927), *Etnic şi estetic* (1927), *Istoria ideilor sociale* (1930), *Atitudini* (1931), *Fenomenul românesc* (1934),*Valori* (1935), *Explicarea Omului* (1946), *Studii de psihologie şi filozofie* (1955), *Sociologia succesului* (1962, în colab.), *Introducere în psihologia socială* (1966, în colab.). Dintre acestea, cea mai semnificativă sub raport ştiințific rămâne *Explicarea Omului*, iar pentru observații de etnopsihologia românilor avem în vedere lucrarea *Fenomenul românesc.* In acest studiu între trăsăturile dominante la români el semnalează prezența *adapatabilității* şi a *spiritului tranzacțional* (1934, p. 6). Acestea se manifestă cu acuitate în situații critice de nedreptate, de nereguli, de criză etc. Avocații şi juriştii constată la români raritatea proceselor criminale – spre onoarea noastră – fără răzbunări din ambiții, orgolii, încăpățânări aşa cum se întâmplă la alte neamuri. La români, astfel de procese sunt rare. In situații grave de acest gen, românul preferă o tratare tranzacțională directă şi dacă se poate fără avocați. M. Ralea constată actualizarea acestei atitudini complexe sub o formă mai vizibilă şi în lumea politică. El face observația că în cadrul succesiunii la putere a unor partide de stânga/dreapta, guvernările se împart între protagoniști. Scandalurile cu energii combative apar numai atunci când se încalcă tranzacțiile încheiate sau când unii vor să rămână la putere peste mandatul electoral. S-ar putea spune că politica înseamnă compromis şi că lucrurile se petrec la fel în toate țările. Dar şi în viața socială, românul prezintă acelaşi bun simț, cu toleranță şi scepticism față de manifestările răzbunătoare. Pentru el a fi rău, ranchiunos, răzbunător este echivalentul unei stări anormale, de dezadaptare. E un fel de nebunie, care orbeşte persoana, obligă la efort, la neglijarea intereselor, dar mai ales fixează individul într-o atitudine incompatibilă cu transformările realizate de adversar. Românii nu suportă atitudinile de perseverență în răzbunare. Pentru ei, omul perfect adaptat nu este nici bun nici rău. El trebuie să fie şi bun şi rău, după cum o cer împrejurările. La el, memoria răutății este mai scurtă. El aşteaptă un cât de mic act de pocăință din partea adversarului pentru a-i strânge mâna şi a şterge totul. De aici şi toleranța lui cu o suplă acomodare la schimbarea împrejurărilor. Perseverența unor neamuri în manifestări de ură, răzbunare, cu atitudini de ipocrizie şi perfidie sau cu pasiuni instinctive pline de invidie, prezente la popoarele din sudul Europei, de la portughezi până la greci şi turci, sunt rare până la absență în

cazul românilor. Aceştia din urmă nu înţeleg aceste atitudini şi le găsesc foarte obositoare. Toate aceste trăsături, remarcă M. Ralea, indică prezenţa unei capacităţi de adaptare pasivă, cu o apropiere relativă de pasivitatea orientală, dar fără a fi abulică. De pildă, românul se adaptează cu uşurinţă în străinătate. Învaţă repede limbi străine, se acomodează uşor la noile moravuri inclusiv la prejudecăţi locale. El nu se pierde în melancoliile dezrădăcinaţilor, cu nostalgii prelungite faţă de locurile natale, adoptă imediat manierele claselor înalte, fără a lăsa loc să se cunoască originea lui ţărănească şi rareori un fiu de ţăran „ ajuns" îşi mai aduce aminte de mediul idilic din care a pornit. De asemenea, tot în legătură cu adaptabilitatea, M. Ralea explică şi progresul modern al românilor, fiind printre puţinele neamuri care a trecut de la perioada fanariotă la un vizibil progres occidental. Numai că această evoluţie a fost dominată cu precădere de aspecte formale cu mai slabe implicaţii de fond cultural. In fapt, invocata evoluţie a satisfăcut numai criteriile de acomodare formală la noile instituţii europene. Pentru că noua civilizaţie „nu a fost inventată " pe măsura unor nevoi specific româneşti. Procesul a fost de adaptare numai ca improvizare a unor soluţii şi instituţii străine. Astfel, în anul 1935, M. Ralea a remarcat caracterul formal al instituţiilor noastre constituţionale în cele mai variate domenii de activitate, de la tehnică şi industrie, până la servicii şi comerţ. De aici el a tras concluzia că în România occidentalismul este încă instabil, efemer pe orice plan, întrucât îi lipseşte postamentul unor creaţii de substanţă proprie. Dar chiar formal fiind, acest progres reprezintă dovada unor capacităţi de suplă acomodare, valabile şi pentru evoluţii viitoare. Pentru aceste situaţii, pe baza unor funcţii similare de adaptabilitate, el recurge la analogia *România -Belgia Orientului* (1934, p.18) întrucât şi belgienii sunt un popor care s-a modernizat prin import de cultură europeană, fără un efort de producţie proprie. Acest tip de adaptabilitate, între anumite limite poate fi considerat pe de-o parte trăsătură pozitivă de caracter, dar şi o sinteză psihologică de mai multe însuşiri. Aceasta înseamnă că funcţia de adaptare, rapidă şi exactă la diverse împrejurări, presupune cel puţin şi o inteligenţă dezvoltată ; pe baza căreia M. Ralea remarcă faptul că românii pot fi recunoscuţi ca un popor *inteligent* „ fără nici o exagerare naţională " (1934, p. 19). După opinia sa, capacitatea de cunoaştere a românilor este vie, suplă, limpede, cu interes activ, fără misticisme şi fără nebulozităţi. Întrucât cel care trebuie să se adapteze în mod continuu, are nevoie de luciditate clară, fără visuri poetice sau mituri grandioase care pot falsifica realitatea. Inteligenţa românească nu este imaginativă, ca cea franceză şi nici prea abstractă, raţionalistă şi uscată, cu excese de logică şi rigoare precum este cea germană. Inteligenţa românilor este mai mult ironică, implicând un efort de excludere a *naivităţii*. (1934, p.

21). Ea are ceva din mefiența țăranului român în fața propagandei electorale, bănuindu-i de minciună pe toți candidații la alegeri (1934, p. 22). După opinia autorului, românul este cel mai puțin naiv din Europa. Toate neamurile occidentale au în specificul lor momente de relaxare în care le place să se joace cu inteligența, precum copiii. Francezul, englezul, italianul, chiar germanul au capacitatea de a se deplasa intelectual de la ocupațiile curente, pentru a se lăsa purtați de aparențe în tot felul de jocuri cu o credulitate înduioșătoare. In această privință, însă, românul nu este niciodată un candid. Luciditatea sa, spiritul critic, sentimentul de actualitate în utilizarea inteligenței nu-i permit manifestări naive. In accepțiunile lui P. Janet, am putea spune că inteligența românului este de un tip care nu abdică de la funcțiile realului. M. Ralea notează că „..o astfel de structură intelectuală din care lipseşte naivitatea şi iluzionismul, exclude fără îndoială şi ceva din sentimentul religios". (1934, p. 23). Acolo unde domnește luciditatea şi bunul simț, sentimentul credinței prinde mai greu. Pietatea sufletească până la adorație, nevoia de comunicare mistică cu marele tot care reprezintă esența religioasă a vieții sufletești, este mai slab reprezentată la români. Numai în rândul țărănimii din zonele rurale mai găsim un sentiment religios, bazat pe un fel de bigotism, cu frica de Dumnezeu, pentru că însăşi clerul şi categoria socială a popilor este puțin respectată. In această privință, este necesară schimbarea condițiilor vieții morale şi sociale şi abia apoi educația religioasă. Funcțiile sufletești cele mai bine dezvoltate la români, după M. Ralea, sunt cele care favorizează adaptabilitatea: în primul rând cele intelectuale, precum spiritul de observație, inteligența în înțelegerea clară şi exactă a realităților, dar cu unele rezerve în privința imaginației. (1934, p. 25). Această rezervă poate fi amendată, pentru faptul că şi imaginația este tot o funcție intelectuală. De aceea, ține să nuanțeze faptul că românul nu este un fantast. El nu are tendința de transformare a vieții în plăsmuiri cu pierderi de timp în reverii prelungite. Pe de altă parte, în această analiză, el sesizează o lipsă importantă. Intr-un studiu de profil psihologic național efectuat fără demersuri istorice, nu se pot explica continuitatea şi stabilitatea îndelungată a unui neam, numai pe bază de inteligență şi spirit tranzacțional. De aceea, în legătură cu adaptabilitatea, M. Ralea completează aceste însuşiri cu prezența unui instinct curios de simulație prin care „..adaptabilitatea noastră a fost câteodată în momentele cele mai grele aproape echivalentă cu o *simulare a morții* [Pe baza ei]... ne-am redus individualitatea şi combativitatea, ca să nu iritățm inamici prea puternici şi ne-am reținut de la orice afirmare de sine ca să ne putem salva viața." (1934, p. 27).

Intrarea României în spațiul „cortinei de fier" a însemnat o pierderea până la lichidare a direcției de maturitate începute în perioada interbelică.

După cel de al II-lea război mondial studiul etnicului românesc a fost condamnat ca „relicvă mic burgheză ” iar promotorii săi, practic toată pleiada spiritualităţii româneşti, a fost pusă la index. Presiunile comuniste de degradare până la lichidare fizică a fostei elite au fost atât de mari încât cei mai mulţi intelectuali vor pleca din ţară. In emigraţie au rămas E. Cioran (1911-1995) autorul lucrării *Schimbarea la faţă a României* (1936) M. Eliade (1907-1986) ajuns în Statele Unite în anul 1948 a devenit şeful neegalat al catedrei de istoria religiilor, până la adânci bătrâneţi. După moartea sa, Universitatea din Chicago îi va prelua numele. La fel B. Munteanu (1897-1972), autorul lucrării *Panorama de la littérature contemporaine* (1938), rămâne ca profesor universitar la Paris şi devine primul referent român la premiul Nobel pentru literatură, şi lista poate continua. Pentru cei rămaşi în ţară, viaţa lor va fi un dezastru. M. Vulcănescu (1904-1952), filozof, sociolog şi economist de renume mondial, moare în puşcăriile comuniste. C. Rădulescu Motru (1868-1957), după anul 1950 are domiciliu forţat în propria casă, unde se va suferi până la adânci bătrâneţi. Comuniştii i-a refuzat pensia de profesor universitar pe motiv că ar fi fost moşier şi toate marile lui lucrări ştiinţifice au fost scoase din circuitul cultural-ştiinţific. Singurul studiu semnificativ din acest timp, ca un ecou al perioadei interbelice, este un articol cu titlul *Profilul spiritual al poporului român* al lui Ath. Joja (1904 -1972), filozof, logician, profesor la Universitatea Bucureşti. Chiar în funcţia de preşedinte al Academiei Române, în perioada 1960-1970, când tema etnicităţii era încă sensibilă, pentru a nu atrage atenţia autorităţilor, Ath. Joja şi-a publicat articolul numai în limba franceză, în anul 1965. Editarea şi traducerea sa în limba română se va face mai târziu, într-o ediţie postumă, în volumul *Athanase Joja–Filozofie* (1978). In acest studiu autorul dezvoltă comentarii despre originea românilor în vechile populaţii geto-dace din secolul al III - lea şi al IV-lea î. Hr., care vieţuiau în zonele munţilor Carpaţi şi pe ambele laturi ale Dunării până la Marea Neagră. Începând cu secolul I peste aceste neamuri s-au suprapus influenţe romane. Astfel, în anul 27 d.Hr., Dobrogea intră sub supravegherea militară a Imperiului roman şi este colonizată în anul 57 cu cca. 100.000 de sarmaţi, bastarni şi geto-daci de către guvernatorul Tiberius Plautius Silvanus pentru a-i pune la muncă şi a plăti impozite. Colonizarea romană s-a extins în urma celor două războaie daco-romane. Începând cu perioada împăratului Traian, Dacia va intra sub administraţia directă a Romei până în anul 271, cu influenţe stabilizatoare până mai târziu în secolul al VI-lea. Aceasta va fi perioada de prefacere a limbii dace într-o limbă romanică, după cum afirmă Ath. Joja. In perioada secolelor al VI-lea şi al X-lea, noul nucleu lingvistic european rezistă valurilor de influenţe etnoculturale din partea popoarelor migratoare. Cele mai

persistente influenţe din acel timp au fost din partea slavilor. De la ei ne-au rămas denumiri de persoane, animale, unelte agricole, cereale, procedee în prelucrarea metalelor, inclusiv cuvinte pentru însuşiri fizice şi morale. După secolul al X-lea, valurile slave care nu au trecut Dunărea spre actuala Bulgarie vor fi asimilate de populaţiile daco-romane locale, ele fiind cele mai numeroase entităţi din această parte a Europei. Din această epocă fundamentală de etnogeneză, Ath. Joja, deşi se angajează într-un studiu de „formare a conştiinţei poporului român", exclude două mari momente semnificative : procesul de asimilare a creştinismului început în secolul I şi preluarea alfabetului slav ca scriere oficială de cancelarie domnească, din secolul IV până la reforma ortografică de trecerea a limbii române la grafia latină din 1866. In privinţa creştinismului românesc, acesta s-a consolidat în cadrul culturii greco-bizantine iar spaţiul său de spiritualitate s-a extins între Grecia, Roma şi Bizanţ. După prăbuşirea imperiilor bizantin şi otoman, fiind un popor cu voinţă pentru progres, ştiinţă şi cultură, începând cu sec. al XVIII-lea, românii au trecut la asimilarea culturii occidentale, iniţial prin iluminismul francez şi ulterior a altor curente de factură europeană. Astfel, după Ath. Joja, „…fizionomia morală a poporului român se caracterizează prin următoarele componente**:** precumpănirea raţiunii, raţionalismul, realismul, sentimentul viu al naturii, melancolia doinei, sentimentul naţional adânc dar sobru, un spirit de largă toleranţă, putere remarcabilă de absorbţie, spirit de măsură şi înţelegere corectă a situaţiilor, cu un refuz al misticismului.". In acest registru sunt şi unele trăsături contradictorii. Ne referim la melancolie şi simţul umorului, pe care autorul le asociază cu vivacitatea dansurilor populare. Autorul pune problema contradicţiei pe seama „puterii armonizatoare" a unei – *cum mente latine* - respectiv, a unei cumineţenii specifice, prezente în judecata dreaptă a lucrurilor, în raţiune şi în limpezimea minţii, pe considerentul că românilor nu le plac excesele şi au un simţ dezvoltat al măsurii. Acest spirit al măsurii a dezvoltat o capacitate specifică de toleranţă şi receptivitate la ideile altora, cu o forţă deosebită de absorbţie spirituală. Dar, trebuie să notăm că Ath. Joja nu remarcă defecte în profilul psihologic al românilor. Toate observaţiile sale sunt orientate numai pe calităţi. De asemenea, lucrarea sa este realizată fără trimiteri la D. Drăghicescu şi fără argumente suplimentare cu observaţia pertinentă că influenţa spaţiului geografic nu are caracter determinant. Geografia poate imprima unele trăsături dar nu este o condiţie *sine qua non* în personalizarea specificului naţional. In raport cu spaţiul de origine, naţionalul nu trăieşte în mod pasiv; el se manifestă prin potenţiale de autodepăşire ca un factor viu şi independent al istoriei, cu drept de influenţă activă şi efecte modelatoare atât asupra evoluţiei sale cât şi asupra cadrului geografic.

O concluzie generală asupra acestor lucrări constă în faptul că toate studiile au fost realizate pe temeiul unor metode intuitive şi au reprezentat puncte de vedere personale. Nici unul din ele nu prezintă un sistem de verificare a aserţiunilor avansate şi nu depăşesc valoarea unor studii filozofice sau literare realizate pe baza unui plus de cultură psihologică.

Pe această temă, după căderea comunismului în România, în mod treptat se remarcă o rapidă deschidere în abordarea etnicităţii din perspectiva mai multor discipline. Astfel, din perspectivă sociologică, Cobianu Băcanu Maria (1991) ca un *remember sociologic* din cadrul unor cercetări efectuate între anii 1979-1980 în zona Tg. Mureş, rămase nepublicate, constată aspecte de biculturalitate, bilingvism, consens şi transfer la comunităţile etnice de români, maghiari şi ţigani din această zonă. Ulterior aceeaşi autoare într-o altă cercetare efectuată în anul 1996 constată unele mutaţii în identitatea etnică a romilor (ţiganilor). De exemplu, la întrebarea *Cum vi se pare mai potrivit să li se spună celor din etnia romilor ?* adresată unui eşantion cu 475 de romi (ţigani) din zona Ploieşti, răspunsurile au fost următoarele **:** 1. romi/ 18, 7 % ; 2. ţigani/ 53, 9 % ; 3. indiferent/ 27, 2 % ; 4. nu ştiu sau nu răspund/ 0, 2 %. De asemenea, aceeaşi autoare va semnala şi riscurile de pierdere a identităţii etnice regionale a românilor aflaţi în situaţia de minoritari în judeţele Harghita şi Covazna din România (Cobianu Băcanu Maria,1998). Temă care va fi reluată şi de Mungiu Pipidi Alina (1999) în lucrarea *Transilvania Subiectivă.*

Intr-un documentar privind *Relaţii interetnice, realităţi şi perspective*, V. Guţu (1995) desfăşoară o analiză asupra conflictului transnistrian şi a relaţiilor etnice actuale din Republica Moldova. Tot în viziune relaţională D. C. Rădulescu (1997) face observaţii asupra unui *model interetnic românesc,* rezultat în urma unor acumulări de experienţe istorice în raport cu alte minorităţi migratoare, cu elemente distinctive în spaţiul sud-est european. De asemenea, sunt de semnalat numeroase studii şi cercetări din folclorul şi etnografia unor minorităţi naţionale din România. S. Selian (1999) prezintă o imagine completă a comunităţii armene cu trecut, prezent şi viitor în volumul *Schiţă istorică a comunităţii armene din România,* într-un studiu cu o bogată bibliografie. Dorina Raceu (1997) constată conservarea unor obiceiuri de familie în comunitatea elenă din satul Izvoarele, judeţul Tulcea, iar P. Roskos (1999) face un expozeu al minorităţilor etnice slave din vestul României. Emilia Martin Nagy (2000) într-o comunicare despre *Particularităţile etnice în cultura materială a românilor din Ungaria* constată pierderea unor trăsături etnice la românii din Bedeu, Micherechi şi Crâstor. Mai poate fi notat un studiu de Pompilia Szellner (2000) privind *Rolul comunităţii germane din judeţul Arad ca factor regional de integrare europeană* în raport

cu comunitatea nemţilor plecaţi din Ardeal după cel de al doilea război şi stabilizaţi în regiunea Bavariei din Germania. Intr-o altă lucrare privind *Studiul dublei perspective în cadrul relaţiilor etnice ale comunităţii italiene din judeţul Tulcea*, elaborată de M. Gârlan (1999) autorul constată un set de diferenţe specifice între români şi comunitatea italiană din zona comunei Greci, jud. Tulcea. Tot din zona Dobrogei, M. N. Onal (1997) prezintă un studiu etnografic intitulat *Din folclorul turcilor dobrogeni,* în care sunt consemnate obiceiuri despre naştere, căsătorie şi deces la minoritatea turcă din România. Un studiu despre minoritatea bulgarilor pavlikeni, de confesiune catolică, este realizat de P. Rankov (2000) în comuna Vinga, judeţul Timiş. O cercetare recentă asupra relaţiilor interetnice din Transilvania a fost realizată între anii 1996-1998 prin colaborarea internaţională a Universităţilor Cluj, Bucureşti şi Kossuth din Debrecen - Ungaria, de către F. Pozsony şi R. G. Anghel (1999) pe o temă privind *Modele de convieţuire în Ardeal la Zăbala, jud. Covasna.* Publicarea lucrării a fost realizată cu ajutorul Fundaţiei Soros pentru o Societate Deschisă. In cadrul convieţuirii dintre românii, maghiarii şi romii (ţigani) din comuna Zăbala, autorii notează câteva aspecte de competiţie şi segregare economică astfel **:**

- „gospodăriile maghiare au în general mai mult teren arabil şi ceva mai multă fâneaţă decât cele româneşti. In schimb, au membri mai puţini şi mai bătrâni, iar casele sunt ceva mai vechi ;
- gospodăriile româneşti au în general mult mai multe oi, mai mulţi cai şi căruţe decât cele maghiare. In privinţa vacilor şi autoturismelor situaţia este aproximativ egală ;
- In general, gospodăriile ţigăneşti nu au nimic din punct de vedere economic, în afara de câteva căruţe, cai şi autoturisme. In schimb, din punctul de vedere al numărului de membri le surclasează pe celelalte două “ (1999, p. 48).

De asemenea, autorii consideră că pentru românii şi maghiarii din Ardeal o problemă mai importantă este reprezentată de conlocuirea cu populaţiile de romi (ţigani) **:** „ Atât pentru etnia maghiară cât şi pentru cea română ţiganii din Zăbala sunt un punct de referire negativă care este adesea formulat în opoziţie cu raportarea la propriile poziţii. Strategiile de separare şi comportamentele discriminatorii există şi se reînnoiesc continuu iar diferenţele culturale mari sunt în permanenţă experimentate în viaţa cotidiană atât a maghiarilor cât şi a românilor “ (1999, p. 133). De aceea, multe cercetări actuale au în vedere problematica romilor (ţiganilor). Dintre acestea enumerăm cercetarea *Ţiganii între ignorare şi îngrijorare* realizată de C. Zamfir şi Elena Zamfir (1993), în care autorii avertizează asupra situaţiei social-economice a acestei comunităţi; Alex. Bălăşescu (1997), într-un

sondaj realizat în comuna Cristieni judeţul Sibiu, observă deosebiri între „ţigani" şi „ţiganii de mătase", ultimii având un statut material superior pentru că „au bani" şi „au munci mai bine plătite"; Viorel Achim (1998) publică unul dintre cele mai complete studii privind *Ţiganii în istoria României.* De asemenea, S. Cace şi Maria Ionescu (2000), într-o lucrare recentă despre *Practici pozitive în comunităţile de romi,* autorii prezintă câteva acţiuni de protecţie socială cu o serie de instituţii finanţatoare, împreună cu adresa completă a peste 100 de organizaţii neguvernamentale care se ocupă de problematica romilor (ţiganilor) din România.

In acest larg evantai, putem nota şi câteva lucrări de factură psihosociologică. Astfel, o cercetare de amploare desfăşurată în două faze a fost realizată de S. Chelcea şi colaboratorii. In prima fază, din anul 1991, s-a avut în vedere o cercetare despre *Imaginea de sine a românilor* realizată pe 1.401 cazuri cu o analiză de calităţi morale, *fără o diagnoză de defecte.* Din cele 100 de trăsături etnopsihologice prezentate în chestionare, s-au reţinut în procentaje semnificative numai 19 dintre ele, prelucrate pe ponderi şi echivalenţe semantice (vezi tabelul nr. 2.1). Intr-o a doua fază, acelaşi colectiv a publicat un studiu de *Reprezentare socială a identităţii naţionale la români* pe un eşantion cu 1024 cazuri (S. Chelcea şi colaboratorii, 1996). In această cercetare, pe lângă calităţile morale au fost cuprinse şi *o serie de defecte atribuite şi acordate, atât românilor cât şi altor minorităţi* precum germanii, maghiarii şi ţiganii (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2.1.
Trăsături atribuite românilor
de români (S. Chelcea 1991)

1. Cinstea	12,46 %
2. Hărnicia	11,67 %
3. Ospitalitatea	9,92 %,
4. Patriotismul	9,53 %,
5. Spiritul de muncă	6,o6 %,
6. Vitejia	4,60 %,
7. Curajul	3,86 %
8.Devotamentul faţă de patrie şi popor	3,72 %
9. Corectitudinea	3,24 %,
10. Omenia	3,12 %,
11Spiritul de dreptate	2,48 %
12. Iubirea de ţară	1,65 %
13 Iubirea de patrie	1,45 %
14. Demnitatea	1,37 %
15. Răbdarea	1,28 %,
16. Iubirea de pace	1,35 %,
17. Eroismul	1,13 %,
18. Sinceritatea	1,13 %,
19. Inteligenţa	1,o5%

Chiar dacă cercetările acestui colectiv au avut în vedere numai *problematica stereotipurilor etnice,* faţă de studiile anterioare, ele reprezintă un vizibil progres, întrucât prin metoda aplicată există posibilitatea de verificare a rezultatelor. Pe baza unor liste de itemi, persoanelor intervievate li se cerea o nominalizare de calităţi şi defecte pentru fiecare comunitate cercetată. Instructajul deşi relativ simplu în aplicare prezintă şi câteva riscuri. Prin solicitarea de calităţi sau defecte, accentul se pune numai pe trăsături „bune sau rele", mai mult cu caracter etic şi mai puţin cele cu caracter psihologic. Manifestările morale faţă de cele psihologice sunt mai uşor de observat. In acest fel, apar în evidenţă mai ales comportamentele de suprafaţă de felul unor clişee conjuncturale, aflate la nivelul bunului simţ, mai puţin cele de profunzime cu caracter stabil şi de prognoză. Acest aspect, în cercetarea de mai sus, devine vizibil prin apariţia unor trăsături echivalente, dar cu valorizări diferite. De exemplu, în tabelul nr. 2.1 itemii 4, 8, 12 şi 13 respectiv patriotismul, devotamentul faţă de patrie şi popor, iubirea de ţară şi iubirea de patrie, au toţi acelaşi sens al atitudinii faţă de ţară,

chiar dacă sunt situaţi în poziţii diferite. De aceea, distanţele între poziţiile 4 şi 13 din acest tabel nu sunt consistente şi pot deruta analistul.

Tabelul nr. 2. 2.
Trăsăturile etnopsihologice atribuite de români altor minorităţi. (S. Chelcea, 1995)

Germani		**Maghiari**		**Ţigani**	
Calităţi %	Defecte %	Calităţi %	Defecte %	Calităţi %	Defecte %
Harnici 15,4	Distanţi 24,5	Uniţi 28,5	Răi 18, 8	Uniţi 42,2	Hoţi 31,0
Cinstiţi 12,0	Egoişti 16,3	Harnici 18,3	Şovini 15,8	Inteligenţi 9,8	Leneşi 13,5
Muncitori 7,7	Orgolioşi 5,1	Gospodari 11,4	Îngâmfaţi 0,4	-	Violenţi 9,7

Tot pe această temă, într-o viziune descriptivă, mai poate fi semnalat şi un articol intitulat *Reprezentările relaţiilor interetnice într-un cartier cosmopolit* , realizat de Simon Patrick (2000) în cartierul parizian Belleville, cunoscut pentru eterogenitatea plurietnică a emigranţilor săi, în care autorul remarcă fenomene asociate acestui tip de coabitare a unor grupuri etnice foarte diferite.

Pentru a se evita imprecizia din utilizarea unor itemi, noi am considerat necesar ca, la prezentarea acestora, registrul trăsăturilor etnopsihologice să fie scalat pe 5 trepte de evaluare, iar pentru înţelegerea deplină a sarcinii de evaluator a subiecţilor a fost ordonat şi un vocabular explicativ adiacent instructajului, care poate fi consultat în mod facultativ. Astfel, într-o cercetare privitoare la *Valori, atitudini şi relaţii etnice la români* (M. Gârlan, 1995), cu un set de 50 de itemi, aplicat pe 350 de cazuri, s-au putut departaja o serie de trăsături modale şi submodale. Pentru obţinerea fiecărei trăsături s-a operat media aritmetică a 5 trepte de evaluare, pe cele 350 de cazuri (vezi tabelul nr. 2.3.)

Tabelul nr. 2. 3. Trăsături modale şi submodale la români.

Trăsături modale	Media aritmetică
1. Ospitalitatea	4,75
2. Ataşamentul faţă de România	4,68
3. Sentimentul istoriei	4,67
4. Simţul frumosului	4,66
5. Prietenia	4,63
6. Mândria	4,57
7. Simţul umorului	4,53
8.Preţuirea propriei identităţi etnice	4,52
9. Credinţa religioasă	4,52
10.Independenţa	4,51

Trăsături submodale	Media aritmetică
40. Disciplina şi organizarea	3,98
41. Spiritul comercial	3,97
42. Spiritul critic	3,95
43. Imitativitatea	3,93
45. Perseverenţa până la finalizare	3,89
46. Individualismul	3,61
47. Supuşenia	3,61
48. Fatalismul	3,30
49. Scepticismul	3,12
50. Agresivitatea	2,59

Itemii acestui instrument fac parte dintr-un studiu elaborat de P. P. Neveanu (1994) în care avansa propunerea utilizării în acest domeniu a chestionarelor Big-Five şi PPN-50, fără conceptul unei analize de relaţii şi distanţe etnice. Ulterior, P. P. Neveanu şi colaboratorii (1997), într-un efort de precizare formulat într-un studiu cu privire la *O abordare teoretică şi metodologică a etnopsihologiei poporului român,* se vor rezuma numai la chestionarul Big-Five, datorită numărului relativ mare de cercetări întreprinse peste hotare cu acest instrument.

Din acest modul de cercetare a rămas în sarcina noastră *percepţia românilor din perspectiva altor neamuri şi analiza de structură a relaţiilor]etnice*. Până la atingerea acestui obiectiv trebuiau clarificate următoarele aspecte:

- paralel cu studiul atitudinii directe a românilor faţă de români, trebuia deschis un al doilea plan de cercetare al atitudinilor reciproce, din perspectivă externă asupra românilor, prin introducerea conceptului de *alteritate*;

- mai era nevoie ca în domeniul psihologiei etnice datele obţinute din dualitatea perspectivelor să fie comparabile pe baza unei *metodologii identice pentru ambele planuri*, aspect care impunea un cadru cantitativ de interevaluare reciprocă;

- în final, diferenţele etnopsihologice obţinute trebuiau individualizate pe grupurile etnice de cercetare într-o formă personalizată, *pe particularităţi de specific naţional.*

Astfel, deşi lucrarea noastră a reprezentat o secţiune din acelaşi modul, ea a avut alte probleme cu o altă evoluţie către un nou model, care va fi expus în capitolele următoare.

3. Alteritatea germană a profilului etnocultural al românilor prin Hermann von Keyserling şi Klaus Heitmann.

Oportunitatea analizelor de imagine asupra românilor din perspectiva altor neamuri se impune măcar pentru faptul că ele oferă puncte de vedere bazate pe alte repere - morale, culturale sau politice, dar întotdeauna specifice, pentru că indiferent din care perspectivă etnică s-ar trata această problemă în mod obligatoriu trebuie să existe şi un sistem metodologic de argumentare a constatărilor operate.

De fapt, însăşi conceptul de identitate nu se poate defini fără o raportare la un *alter-ego*. Identitatea etnică de orice fel se personalizează şi se defineşte numai printr-o acţiune de raportare continuă în timp şi spaţiu, de delimitare şi distanţare faţă de specificul altor neamuri. Se constată existenţa unei modalităţi sensibile de configurare a unor valori, din perspectiva altor sisteme etno-culturale sau dintr-o altă perioadă istorică. De asemenea, construcţia specificului identitar diferă după punctele de vedere adoptate de autori, dar este şi în funcţie de calitatea informaţiilor deţinute de ei. In această privinţă, în mod inevitabil se deschide o zonă imagologică de subiectivitate greu de argumentat, motiv pentru care tentativele reuşite în acest domeniu merită a fi mediatizate tocmai pentru raritatea lor.

De exemplu, din perspectivă franceză autori cu lucrări recente sunt Michel Dion şi Claude Karnoouh . Primul are un articol de 18 pag. intitulat : *L' identite etnique en Roumanie*, publicat în anul 1992, în volumul : *Cahiers Internationaux de Sociologie* , vol. XCIII pg. 251 – 268. Al doilea publică un eseu turistic trecut prin toate miturile culturii româneşti, tradus şi în limba română de editura Humanitas, anul 1994, cu titlul : *ROMANII – Tipologie şi mentalităţi*. Dar prin accentele mai bine marcate pe trăsături de personalitate colectivă şi prin mutaţiile apărute în reprezentările nemţilor despre români, mai interesante considerăm a fi opiniile din epoci diferite ale lui Hermann von Keyserling şi Klaus Heitmann. *Analiza spectrală a Europei* a lui H. von Keyserling este o lucrare celebră din perioada interbelică editată la Heidelberg în 1929, republicată la Iaşi în anul 1993, în traducerea lui Victor

Dunea, sub egida editurii Institutului European pentru Cooperare Cultural - Ştiinţifică. În cadrul ei, autorul a căutat să surprindă specificul şi rolul fiecărei naţiuni europene în unitatea de stil a acestui continent, în marea miză pan-europeană care se anunţa încă de la începutul sec. XX. In viziunea sa, etnicitatea şi interetnicitatea popoarelor europene sunt noţiuni complementare, în care calităţile şi defectele lor coexistă în virtutea unei legi a compensaţiei. Dar cu tot paneuropenismul său, geografia de stiluri etnopsihologice ale continentului nostru apare ca foarte limitată. Pentru el, la acea dată, Europa nu se întindea de la Atlantic până la Ural. Ea avea o mărginire occidentală, pe o „frontieră " numai din Anglia până spre Suedia şi Ungaria, restul popoarelor europene fiind tratate la capitolul ţări baltice sau balcanice. De exemplu, în *Das spektrum Europas*, pentru ruşi nu s-a rezervat nici un capitol de tratare distinctă, deşi lucrarea abundă în referinţe la istoria, specificul şi cultura lor. La fel pentru Polonia şi polonezi. Concluziile sale sunt de o manieră foarte personală, cu aceleaşi accente subiective, atât în privinţa portretizării românilor cât şi în privinţa portretizării altor popoare europene. Faţă de aceste limitări, autorul oferă unele justificări. De exemplu, pentru perioada din jurul anului 1928, el constată că : „ în Rusia spiritul european a fost măcelărit în chipul cel mai detestabil " (1993, pag. 329). Faţă de Rusia din epoca tezelor leniniste, de pe poziţiile personalismului european notăm la acest autor de cea mai tipică cultură europeană, acuzaţiile ridicate împotriva bolşevismului pentru ideologia sa de reprimare a individului şi de dizolvare a lui într-un tot colectiv şi nediferenţiat. In privinţa românilor, perspectiva lui H. von Keyserling este eminamente geopolitică, cu plasarea Românie în Balcani. Autorul îi vede pe românii de la începutul acestui secol ca fiind mai apropiaţi de ruşii şi greco-bizantinii meridionali decât de latinii vest-europeni. El consideră argumentele de origine latină ale românilor sunt pură fantezie. Notează că : "… toate manifestările culturii româneşti pe care le-am cunoscut, poartă cu ele un caracter bizantin. Bucătăria este aproape identică cu cea rusească, de unde rezultă că amândouă îşi au obârşia în Bizanţ ... de la spirit până la poezie " (1993, pag. 281). Doar ţăranul român este văzut într-o viziune pozitivă cu atribute spirituale de ordine şi onestitate, respectiv : "…numai ţărănimea este perfect sănătoasă precum rasele vechi [ale Europei] şi conservatoare până în măduva ei..." (1993, pag. 281). In privinţa calităţilor, H. Keyserling vede răspândirea lor numai pe la sate, pe când în lumea oraşelor din epoca Principatele Unite, autorul constată că onestitatea nu mai are aceeaşi forţă de atracţie. La oraşe „ .... este mai răspândită corupţia, ca o expresie normală ori măcar primitivă a circumstanţei, precum amabilitatea, aşadar ceva omenesc şi personal.." (1993, pag. 281). In acest mod el surprinde câteva elemente de

specificitate românească cărora le conferă cauzalităţi inegale din care citäm **:** „Witzul [spiritul] românesc cel mai bun este realmente bizantin. Şi astăzi mai există în România o artă a epigramei care din antichitate nu mai înfloreşte nicăieri altundeva. Poezia lirică, importantă pentru această ţară, ca pentru nici una dintre cele moderne, … ar putea fi definită ca o expresie a specificului slav sau neogrec, dacă un anume simţ al voioşiei…n-ar recomanda insistent o comparaţie cu lirica germană şi chiar cea havaiană. Aici se află, cu siguranţă, ceva caracteristic românesc, care, ca orice unitate de stil, ar fi prost înţeleasă dacă am privi departe înapoi " (1993, p. 278). Dar, în continuare autorul se dezminte şi plasează spiritul liric al românilor în origini traco-scite. In privinţa viitorului României Mari, deşi *Analiza spectrală a Europei* apare în anul 1929 autorul apreciază ca Tratatul de la Versailles a fost numai o „cârpăceală" (1993, pag. 278). In raport cu acest Tratat, deşi presa vremii mediatizase suficient formula potrivit căreia vechiul Imperiu Austro-Ungar nu a fost decât o „închisoare a popoarelor", în comentariile sale asupra românilor aminteşte numai de recuperarea Basarabiei, pe care o consideră normală din punct de vedere etnic. Dar, H. Kayserling nu comentează întregirea României cu Transilvania. Faţă de acest moment cu ample consecinţe social-istorice, severul analist al culturii pan-europene s-a abţinut să facă prognoze. De aceea, mult timp intelectualitatea românească a pus sub semnul întrebării obiectivitatea sa. El nu a negat funcţia şi caracterul european al românilor, dar bazat pe o fundamentare creştin - ortodoxă a latinismului lor, le-a văzut viitorul numai într-o renaştere a spiritului slavo - bizantin, într-un total contratimp cu o întreagă direcţie social - politică a societăţii româneşti.

La peste o jumătate de secol distanţă de el, din acelaşi spaţiu occidental, K. Heitmann, introduce o schimbare majoră în optica nemţilor faţă de români. Lucrarea sa privitoare la *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german*, are prima ediţie la Stuttgart în anul 1985 şi o traducere în limba română în anul 1995, prin efortul lui D. Hîncu şi al editurii Humanitas. Autorul utilizează o bibliografie largă de peste 6oo de titluri, cu autori germani, români şi străini, ordonată de la D. Cantemir până la P. Hoftättter şi Z. Ornea.

Ca şi H. von Kayserling, K. Heitmann, se limitează la perioada dintre anii 1775-1918, deşi unele concluzii sunt valabile şi pentru perioada României Mari. Dar într-o schimbare semnificativă, autorul îi în vedere pe toţi românii din spaţiul lor istoric. Pentru noi, un alt aspect semnificativ este că, deşi filolog la bază, el se încadrează bine în direcţiile actuale ale etnopsihologiei de orientare culturală. K. Heitmann apelează la un limbaj profesional, aminteşte de concepţiile lui P. Hoftättter (1973) şi consideră că

în analiza specificului național termenii de „modal“ şi „basic personality” reprezintă un fond comun de personalitate [modală] definită cultural (1995, pag. 29). Autorul, tratează şi numeşte caracterele etnice ca trăsături populare şi le analizează ca pe „un sistem interdependent compus din mai multe variabile” potrivit viziunii lui P. Hoftättter. Dintre acestea, cele mai importante ar fi : numărul populațiilor, structura de vârstă, stadiul dezvoltării tehnologice, rolul politic jucat de ele pe plan regional şi internațional, tradițiile religioase şi culturale, plus toate celelalte trăsături care conferă fiecărui popor o amprentă unică şi particulară. In acest context, tehnica sa de lucru este de a verifica prezența sau absența unor trăsături românești, pe mai multe decade de timp, raportându-se la o seamă de autori germani şi vest europeni care au publicat referințe despre români. Aceasta fiind o modalitate culturală dar ştiințific corectă. Astfel, la capitolul de virtuți sociale el plasează la români pe primul loc „ospitalitatea împreună cu o strictă respectare a sărbătorilor şi a altor obiceiuri” (1995, pag. 214) şi o susține în acord cu observațiile lui Gebhari din anul 1782 şi cu referirile existente în *Geographia* lui K.F.V.Hoffman apărută în 1832. „Cota“ acestei virtuți, în jurul anului 1880 se pare că a fost într-o oarecare scădere, ceea ce K. Heitmann încearcă să explice sprijinindu-se pe un citat din L. Wechsler, potrivit căruia „virtutea națională atât de generală şi de caracteristică la moldoveni şi valahi, …care făcea ca la toate casele înstărite să existe mereu câte un tacâm pentru musafirii neaşteptați, să dispară în timpurile din urmă,… din cauza introducerii obiceiurilor moderne, fiind socotită chiar ridicolă ” (1995, pag. 218). Dar în anul 1909 Netzhammer, arhiepiscopul bisericii romano-catolice din România, împreună cu Salzer, apreciază din nou această „rară ospitalitate“ românească (1995, p. 220). La fel de bine sunt marcate urbanismul şi toleranța românilor, citate din G. Griselini în anul 1780 şi din E. Fischer în anul 19o4 (1995, pag. 220). Ultimul - medic german stabilit la Sibiu, cu doctoratul obținut la Bamberg în Germania, notează că „românii, ca de altfel şi ceilalți sud-europeni, suportă greu imixtiunile care să le reglementeze viața privată. In domenii în care noi germanii vrem ca autoritățile să ne comande pas cu pas; ei lasă frâu liber la arbitrariul indivizilor ” (1995, pag. 225). Aici există o aluzie la mentalitatea nemților, comentată şi de Paul Zarifopol în lucrarea *Din registrul ideilor gingaşe* cu observații la mulțimea de tăblițe, reguli, restricții, inhibiții, existente întotdeauna în lumea germană. De asemenea, din anul 1920 este citat confesorul militar Breunlich, potrivit căruia : „ românul trece, pe drept cuvânt, un soldat viteaz ”. El este de acord cu E. Fischer (1911) şi cu H. Kayserling (1929) după opinia căruia „la români numai sâmburele lor țărănesc este bun şi viteaz, pe când pătura de sus este coruptă. ” (1995, pag.

304). In privința vitejiei, K. Heitmann culege aserţiuni din anul 1777 de la Griselini şi Cara, autori italieni de istorii şi monografii ale Moldovei şi Valahiei care amândoi apreciau la români „curajul până la temeritate " (1995, pag. 299). In privința unor defecte, el se referă special la „indolența" relativă a românilor față de muncă. Dar, Heitmann consideră că această trăsătură merita o tratare separată, căreia îi consacră un capitol distinct, intitulat : *De ce nu sunt românii harnici ?* (1995, pag. 274) ; iar în cadrul acestei formulări interogative trebuie să remarcăm delicateţea, spiritul diplomatic dar şi nota de simpatie a autorului față de români. Pentru a răspunde la această întrebare, el culege opinii emise pe tot parcursul secolului trecut şi rezumă cauza constatată în repetatele situații istorice de opresiune, din partea invadatorilor străini dar şi datorită opresiunilor interne. Astfel, I. Jenne, alt analist de popoare sud-est europene din jurul anului 1810, explică de ce la moldoveni şi valahi nu exista nici o industrie şi nici un meşteşug : "…ei fug de muncă pentru că aceasta este doar o cale de a-şi atrage dări din ce în ce mai mari. In aceste condiţii, cum poate să existe o industrie… De aceea toate meseriile sunt pe mâna ţiganilor şi a străinilor din ţinuturile învecinate, care pot oricând beneficia de mai multă ocrotire decât localnicii, pentru că ei nu sunt victime atât de sigure ale jafului şi tiraniei cârmuirii ţării ca supuşii celor doua principate." (1995, pag. 275). Astfel, în opinia lui K. Heitmann, românii au devenit leneşi din cauza împrejurărilor. Această situație o constată şi în cazul valahilor transilvani, pentru care îl citează pe Raicevich, prezent la Curtea din Viena în anul 1790 pe vremea lui Frantz Iosef. Acesta, semnala faptul că „valahii transilvani au fost la fel de înjosiți de cuceritorii unguri ca şi ceilalţi [români] de către turci şi greci. Ba mai mult, în Transilvania ungurească există codice de legi în care valahii sunt puşi pe acelaşi picior de egalitate cu animalele" (1995, pag. 266). Observații similare sunt colecționate şi de la von Moltke din anul 1835, după care „valahul a învățat de la părintele său sa nu mai cultive pământul, decât atât cât să-i ajungă pentru viața sa mizeră, surplusul ar fi doar o pradă a stăpânitorilor sau a vrăşmaşilor săi." (1995, pag. 276). Această situație se întinde până în anul 1921, an în care autorul citează un alt analist în persoana lui Schaffnit. Acesta pe baza unor cercetări proprii găseşte „absolut de înțeles de ce țăranii români trebuie să fie mânați la muncă prin amenințări sau viclenie" . După opinia sa : „țăranul român se află într-o asemenea stare de dependență şi trăieşte în asemenea condiţii, încât astăzi ele sunt o ofensă la adresa oricărui simţ de omenie " (1995, pag. 279). K. Heitmann, ca şi H. von Kayserling, va dezvolta un capitol final de prognoză etnopsihologică asupra evoluției naționale a românilor. Dar, față de Kayserling, la peste o jumătate de secol distanță, îi vede pe români într-o maniera pozitivă . Astfel, subliniază că : „în

ciuda ipotecilor istorice românii sunt un popor cu viitor, … admirabilele lor predispoziţii şi talente lasă să se întrevadă progresul naţiunii… Printre promiţătoarele lor predispoziţii se fac remarcate via lor inteligenţă şi via lor mobilitate spirituală." (1995, pag. 397). Am citat îndelung din K. Heitmann, pentru că, după opinia noastră el oferă cel mai reuşit model de alteritate etnonoculturală a românilor din perspectivă externă.

Pe lângă alte consideraţii teoretice, din punctul nostru de vedere, tehnica lui de lucru a fost de a selecta şi verifica din opiniile altor autori cca. 20 de trăsături precum, onestitatea, cinstea, sensibilitatea artistică, inteligenta generală, mobilitatea spirituală, vitejia militară, temeritatea, corupţia şi demnitatea funcţionarilor publici, lipsa de hărnicie, spiritul gospodăresc, toleranţa etnică, dragostea de ţară a liderilor, credinţa lor religioasă, patriotismul şi dorinţa de unitate geopolitică a românilor, urbanismul, spiritul comercial, inclusiv tactul şi diplomaţia, care toate sunt analizate de-a lungul unei perioade evolutive de cca 150 ani. Procedural, aproape fiecare trăsătură este trecută prin filtrul unei analize a minimum 2-3 publicaţii referitoare la români, recoltate din tot spaţiul cultural german.

La H. von Keyserling, dar mai ales la K. Heitmann, există aceeaşi preocupare metodologică pentru problema validării aserţiunilor, de unde reiese şi lista foarte mare al autorilor citaţi. De aceea şi cercetarea lui K. Heitmann a durat cca. 10 ani. Cu toate acestea, ea s-a rezumat numai la un studiu de bibliotecă asupra românilor, realizat numai până în preajma primului război mondial. Pentru profilul românilor de după primul război mondial până în perioada postbelică ar fi fost normal să se publice şi un al doilea volum. Dar acest proiect a fost abandonat, probabil tocmai datorită prelungirii peste măsură a cercetării sale, cauzată în primul rând de dificultăţile metodei etnoculturale utilizate, precum şi a celor inerente acestui domeniu.

Tabelul nr. 2. 4. Date dintr-un sondaj de opinii realizat la Bucureşti în anul 1900 de ziarul *Noua Revistă Română* pe baza unui *Chestionar privitor la psihologia poporului român.*

Datele personale ale cititorilor respondenţi publicate în ziar : vârsta , profesiunea şi localitatea. (1, 2 , 3)				Întrebarea 1. **Ce opere literare după părerea dvs. exprimă mai bine firea şi aspiraţiile neamului românesc ?**	Întrebarea 2. **Care ar fi trăsătura dominantă din firea românului ?**	Întrebarea 3. **Care sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţiuni ?**		Întrebarea 4. **Care fapte istorice scot mai bine la iveală calităţile şi defectele sale**
Nr	1	2	3			**Calităţi**	**Defecte**	
1	30	_	Viena	_	Curajul de spirit	Curajul de inimă	_	_
2	30	Chimist	Viena	Legendele naţionale	Buni la inimă	Statornicia	Modeşti şi prea retraşi	1848 1877
3	27	Institu-tor	Bacău	I. Creangă	Lipsa de voinţă	În toate timpurile românii au avut o atitudine defensivă		
4	26	Medic	_	Poezia populară	Scepticismul Fatalismul	Muncitori Răbdători	Risipitor Superficial Imoral, Rutinier	_
5	_	Cititor	Paris	Baladele d-nei Elena Văcărescu	Mândria	Ospitalitatea Vitejia	Risipitor Nestatornic Neprevăzător	Unirea de la 1859. Războiul din 1877-78
6	42	Muncitor	-	Poeziile lui A. Pan V.Alecsandri G.Cojbuc M. Eminescu	Scepticismul Fatalismul	Ospitalitatea Dărnicia Îngăduinţa	Risipitor Nestatornic Neprevăzător	Unirea de la 1859 Bătăliile de la Griviţa din 1877
7	25	Ofiţer de marină	Const-anţa	I. Creangă	Agerimea minţii	Ospitalitatea AdaptabilitateaSimţu	Uşurinţa Fudulia Nepăsarea	Războiul de la 1877

						l practic Îndrăzneala		
8	32	Direc - tor de bancă	Piteşti	I.L. Caragiale, G.Cojbuc M. Eminescu	Patriotismul	Lipsa de ipocrizie	Nestatornicia, Fără dinamism, Neperseverent Chiar gălăgios.	Războiul de la 1877
9	-	Avocat	Piatra Neamţ	M. Eminescu G.Cojbuc	Fatalismul	Bun, blajin milostiv şi răbdător, în general. Cu trăsături suplimentare în curăţenia de caracter, sinceritatea şi entuziasmul la nivelul „ poporului de jos ” .	Sceptic şi neîncrezător Cu o lipsă a spiritului de economie. Slab de iniţiativă şi de asociere. Cu trăsături suplimentare în lipsa de solidaritate, a ideii de cinste şi onoare ; funcţionarism şi carierism la nivelul clasei de mijloc ; până la manifestări de vanitate şi fanfaronadă la nivelul „ poporului de sus ”.	-

Tabelul nr. 2. 4. Continuare I

Datele personale ale cititorilor respondenţi publicate în ziar : vârsta , profesiunea şi localitatea. (1, 2 , 3)				Întrebarea 1. **Ce opere literare după părerea dvs. exprimă mai bine firea şi aspiraţiile neamului românesc?**	Întrebarea 2. **Care ar fi trăsătura dominantă din firea românului ?**	Întrebarea 3. **Care sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţiuni ?**		Întrebarea4 **Care fapte istorice scot mai bine la iveală calităţile şi defectele sale**
Nr	1.	2.	3.			**Calităţi**	**Defecte**	
10	23	Student	Buc	I. Creangă	Nepăsarea	Ospitalitatea Răbdarea Chibzuinţa Veselia	Dispreţuitor faţă de ştiinţă Fără iniţiativă. Cu tendinţe de dezbinare între ei .	Epoca lui Ştefan cel Mare Războiul de la 1877
11	-	-	-	I.L. Caragiale prin piesa *O scrisoare pierdută. Sburătorul* de E. Rădulescu Al.Odobescu şi I. Ghica	Fudul şi Fatalist	Bunătatea Dărnicia Toleranţa	Blazarea, Lenea, Nesocotinţa, Risipa, Lipsa de energie. Credinţa că trebuie să fie veşnic umil.	Cele 4 puncte ale divanurilor ad-hoc şi detronarea lui Alcsandru Ioan Cuza

12	32	Preot	Banat	I. Creangă, I. Slavici G.Cojbuc Al. Xenopol	Răbdarea Blândeţea	Supunerea (ascultarea) Curajul Isteţime	Conservator, Neîncrezător, Credul şi Superstiţios. Fără ordine şi nedisciplinat. Cheltuitor mai mult decât câştigă. Fără împărţeală la agoniseală . Cu un exces de avorturi practicate fără teamă şi fără pedeapsă de la Dumnezeu.	Toate luptele lui Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazu. Răscoalele lui Horia şi Tudor Vladimirescu. Perioadele de la 1848, 1859 şi 1877
13	30	Jurist	Târgo-vişte	I. Creangă G. Cojbuc	Răbdarea	Inteligent Muncitor	Neprevăzător Lipsit de iniţiativă	Perioada de la 1877
14	-	Scriitor	Iaşi	G. Cojbuc	Papagalismul	Simţul onoarei	-	Alegerea actualei dinastii
15	23	Institu-	-	Poezia Toma Alimoş	Veselia Spiritul satiric	Primitor, Răbdător, Muncito,	Se lasă pe tânjeală. Este	-

		toare				cu gust pentru chefuială	ignorant şi beţiv. Nu este econom	
16	25	Student	-	-	Patriotismul cumpătat	Muncitor supus şi răbdător	Se mulţumeşte cu puţin	Perioada lui Ştefan cel Mare Revoluţia lui T. Vladimirescu
17	-	Locotenent de marină	C-ţa	A. Mureşanu Bolintineanu I.Creangă, G. Cojbuc,	Lipsa spiritului de iniţiativă în asociere cu lenea.	Ospitalitatea Răbdarea Munca	Fără orânduială. Fără încredere în forţele proprii Lipsa spiritului întreprinzător	Unirea de la 1859 şi Războiul de independenţă de la 1877
18	-	Student	Iaşi	G. Cojbuc, I.L. Caragiale pentru negustorimea şi aristocraţia oraşelor.	-	Cosmopolitismul	Nepunctual. Conservator Cu tendinţe de dezbinare între ei.	-

Tabelul nr. 2. 4. Continuare II

Datele personale ale cititorilor respondenţi publicate în ziar : vârsta , profesiunea şi localitatea. (1, 2 , 3)	Întrebarea 1	Întrebarea 2.	Întrebarea3	Întrebarea 4
	Ce opere literare după părerea dvs. exprimă mai bine firea şi aspiraţiile	**Care ar fi trăsătura dominantă din firea românului?**	**Care sunt calităţile şi defectele ce deosebesc naţionalitatea română de celelalte naţiuni ?**	**Care fapte istorice scot mai bine la iveală calităţile şi**

Nr	1.	2.	3.	neamului românesc ?		Calităţi	Defecte	sale ?
19	-	-	Bârlad	I. Creangă, G. Cojbuc	Melancolia optimistă	-	-	Perioadele 1821/ 1877
21	24	Licenţiat în drept	Ilfov	G. Cojbuc. I. Slavici	Fire bună şi răbdătoare	Inteligent şi răbdător	Neprevăzător, fără iniţiativă mai ales la „clasa de jos”.	Perioadele 1848 şi 1877-78
22	-	Locotenent	-	V.Alecsandri ,G.Cojbuc, Al. Vlahuţă, M.Eminescu,I.L.Caragiale	Veselia, Umorul.	Seriozitatea Cinstea.	Linguşirea şi insuficienţa patriotismului	Perioadele 1821, 1848, 1877-78
23	-	Locotenent de marină	Italia	I. Creangă, G. Cojbuc, Jean Bart, Bolintineanu	Tărăgăneala şi lipsa spiritului de iniţiativă	Ospitalitatea	Lipsa de orândui ală şi de raţionament	1859 şi 1877-78
24	-	Substitut	Caracal	Nici o operă literară nu are un caracter special. Totuşi I. Creangă, G. Cojbuc, V. Alecsandri, M. Eminescu, Mureşanu,	Cu sentimente de dreptate şi încredere în forţele proprii.	Inteligent, Moral,Vesel ,Muncitor,Viteaz.	Nu este solidar şi nu este ferm	Unirea de la 1859

				la un loc dau în opera lor aspiraţiile şi firea poporului român.				
25	30	Avocat	Iaşi	I. Creangă, G. Cojbuc, Sofia Nădejde	Năzuinţa de a avea cu ce trăi de azi pe mâine.	Muncitor Răbdător Ospitalier	Lipsa spiritului de iniţiativă şi asociere. Nu ştie să cumpănească munca. Bănuitor şi îndărătnic Nechibzuit. Politic indiferent. Cu o patimă până la orbire pentru „ bucăţica lui de pământ ”.	Revoltele ţărăneşti de la 1888 şi 1893
26	26	Farma-cist	Ilfov	G. Cojbuc. I. Slavici	Nepăsarea	La olteni : agerimea şi spiritul întreprinzător. La moldoveni : şiretenia şi vorba dulce. La munteni:optimismul, ospitalitatea şi entuziasmul de scurtă		-

						durată. La macedoneni : inteligenţa şi sârguinţa. La ardeleni: spiritul gospodăresc iar ca defecte lipsa de sociabilitate cu micime în suflet .	

CAPITOLUL III
Probleme metodologice în cercetarea etnopsihologică

1. Probleme metodologice în etnopsihologie

Diferenţele culturale şi etnopsihologice între popoare reprezintă un fapt evident, inclusiv la nivelul observaţiei empirice. În timp s-au impus în optica populară, ulterior în cea instituţională, opinii şi norme generale pentru a caracteriza din „interior" şi din „exterior" *personalitatea* unor popoare. Convieţuirile etnice cu atracţiile şi respingerile lor au generat în mod permanent o varietate de opinii *despre alţii*, deşi în toate aceste cazuri a funcţionat aceeaşi operaţie - criteriu al comparaţiei *dinspre sine*. La scară temporal-istorică, atâta timp cât doar empirismul a stat la baza generalizării experienţelor comune, rezultatele obţinute au fost departe de a oferi jaloane indubitabile de evaluare. Subiectivitatea constatărilor nu a putut fi depăşită decât în mod relativ prin forţa unor personalităţi excepţionale, care pe baza unor sancţiuni de speţă teoretică, au ghidat într-o măsură sau alta înţelegerea relaţiilor etnice pe perioade îndelungate de timp.

Astăzi, cercetarea etnopsihologică din România, după o întârziere de cca. o jumătate de secol, însoţită de deformări conceptuale şi lipsită de efectele benefice ale unor colaborări normale cu lumea ştiinţifică, se evidenţiază printr-un efort de recuperare academică. Pe această direcţie încercăm prezentarea unui model metodologic coerent, operaţional şi valid de investigaţie a realităţilor etnice şi a trăsăturilor psihologice de specific naţional. Dacă cea mai bună metodă este tocmai o teorie bine făcută, atunci putem considera că şi reciproca acestei aserţiuni este valabilă, pentru că o metodă bine elaborată este fără îndoială o cale generatoare de înnoire teoretică, mai ales în măsura în care satisface exigenţele unei gândiri experimentale. Modelul unei cercetări etnopsihologice, cu toate particularităţile sale legate de *obiectul cercetat,* rămâne în esenţă o variantă a celui psihosociologic. Principalele probleme privesc plasarea factorului uman în cadrul unor situaţii modelate, adaptate, repetabile şi controlabile, prin adoptarea unor indicatori cantitativi care să poată verifica un corpus de ipoteze în mod permanent. Un set de exigenţe metrologice speciale devin obligatorii în selecţia evaluatorilor pe criterii etnice, pentru o corectă analiză statistică în adaptarea procedeelor de prelucrare şi interpretare a datelor. Iar un astfel de model are datoria de a asigura un grad cât mai ridicat de obiectivitate în recoltarea şi raportarea datelor, ştiut fiind că în plan social întodeauna va mai rămâne ceva anevoie de eliminat cu diferite procente de subiectivitate.

În principiu, în orice domeniu de activitate a face un experiment constă în a plasa fenomenul studiat sub un control riguros în aşa fel încât să se pună în evidenţă condiţiile de apariţie, manifestare, modificare, cu aspectele lor cauzale, ca şi raporturile dintre variabila dependentă prin care se precizează dimensiunea fenomenului studiat şi variabila sau variabilele independente, prin care precizăm condiţia/condiţiile controlate de experimentator. De altfel, orice tip de experiment, inclusiv psihologic presupune o problemă de plecare sau o ipoteză, o definire a variabilelor dependente şi independente, o punere în acţiune de procedee, instrumente sau tehnici adecvate atât pentru controlul variabilelor cât şi pentru înregistrarea şi prelucrarea datelor, toate subordonate unei strategii a planului experimental adoptat. Se mai fac şi alte precizări. După T. Cook şi D. T. Campbell (1976) , un model experimental „ideal" presupune cel puţin 3 condiţii principale**:**

a. între variabilele independente şi cele dependente să existe o relaţie temporală de antecedenţă, potrivit principiului *cauza precede efectul* ;

b. în grupul variabilelor proiectate să existe o covarianţă teoretic plauzibilă, ceea ce, în urma experimentării, se probează prin consonanţă structurală sau prin diferenţe minimal semnificative;

c. să nu existe altă alternativă de explicare a modificării „dispoziţiilor" interacţioniste ale variabilelor dependente decât pe baza şi prin intermediul celor independente.

Prima condiţie vizează consistenţa teoretică a modelului experimental, cea de a doua se referă la exigenţele de fidelitate şi validitate, iar ultima are în vedere consistenţa internă. Dar de semnificaţie capitală rămân problema validităţii modelului elaborat. Nu este cert că, de exemplu, consistenţa internă ar reprezenta o condiţie suficientă a validităţii. În acest sens, D. T. Campbell formulase mai de mult timp cerinţa validităţii externe în psihologia socială prin generalizarea metodei şi a rezultatelor obţinute, ori aici sunt necesare câteva precauţii. Se ştie că semnificaţia unor rezultate experimentale este relativă la situaţia modelată metodologic în care respectivele rezultate au fost obţinute (vezi S. Chelcea,1982). Generalizarea, extrapolarea lor se realizează numai în limite bine trasate referitoare la reprezentativitatea eşantionului, la gradul de cuprindere a „montajului experimental", la gradientul integrării rezultatelor în teoriile deja cunoscute, natura variabilelor luate în considerare etc. De exemplu, este contrar spiritului metodologic o extrapolare a atitudinilor religioase ale unui eşantion de musulmani la altul de catolici etc.

In general, variabilele prezente într-un experiment etnopsihologic pot fi de 4 feluri :

a. variabile independente, prin factori introduşi de cercetător cum ar fi parametrii de intensitate, durată, frecvenţă sau alte valori care se modifică

puţin în timp;

b. variabile dependente, care suportă influenţa celor independente. Poziţia de dependenţă sau independenţă a unei variabile este relativă, ele fiind într-o relaţie cauzală numai în funcţie de cadrul general al experimentului. De pildă, în relaţiile cauzale existente între 4 persoane sau 4 fenomene oarecare, fiecare persoană sau fenomen are o poziţie independentă faţă de următoarea şi dependentă faţă de cea anterioară ;

c. variabilele condiţionale exterioare şi controlabile care exprimă o serie de permisivităţi exterioare relaţiilor cauzale presupuse, dar care trebuie menţinute la un nivel constant. De exemplu, în investigaţia de faţă, care plasează în centrul cadrului de cercetare conceptul de relaţie interetnică ca relaţie interpersonală, o variabilă exterioară este reprezentată de gradul cunoaşterii interpersonale (între membrii comunităţilor conlocuitoare de pe acelaşi areal geografic). Acest gen de variabile exterioare sunt destul de numeroase şi au o importanţă relativă : de exemplu, coeziunea internă a diferitelor comunităţi sau modul de mediatizare a relaţiilor interetnice de către diferite mijloace (mass media) pe plan local ş.a. ;

d. variabilele condiţionale exterioare şi necontrolabile care în condiţiile cercetărilor de teren sunt cele mai numeroase, fiind reprezentate de mulţimea unor factori secundari ca, de exemplu starea generală de sănătate a populaţiei investigate etc.

Şi această clasificare este relativă pentru că la nivelul socialului este imposibil de imaginat un fenomen care să epuizeze întreaga cauzalitate a producerii unui alt fenomen. Cu toate acestea, cadrul metodologic al analizei cauzale se asimilează la regula clasică a analizei epistemologice. În privinţa ei, E. Durkheim (1974, p.199), care a teoretizat canonul variaţiei concomitente, preciza că : „orice fenomen care variază într-un fel, ori de câte ori un alt fenomen variază în mod particular în acelaşi fel, este fie cauză, fie efect în raport cu cel de-al doilea fenomen, dacă sunt legate printr-un fapt de cauzalitate". Pe scurt, putem spune că relaţia cauzală dintre variabilele independente şi dependente se manifestă atunci când acestea cresc sau descresc în mod concomitent.

Pe acest canon s-au conturat majoritatea cercetărilor cu două grupuri de lucru - unul experimental şi altul de control, în care acţiunea de măsurare are loc înainte şi după introducerea factorului experimental. In general, introducerea uneia sau mai multor variabile într-un montaj experimental pune problema modului de prezentare a instrucţiunilor pentru comportamentul persoanelor cuprinse într-o eşantionare. Aceste instrucţiuni trebuie să fie bine înţelese de către toţi subiecţii investigaţi, indiferent de şcolaritate sau de experienţa lor. In cazul cercetării noastre, pentru

eliminarea unor tendinţe de deformare semantică şi pentru egalizarea gradului de înţelegere a itemilor, am adoptat un vocabular explicativ sub forma unor întrebări mai simple.

Dicţionarele de specialitate mai operează cu o clasificare în *experimente provocate şi experimente invocat*e. M. Richelle (2001, pg. 308), după o distincţie care ajunge până la părerile lui Claude Bernard, notează că :„experimentul provocat este cel pe care experimentatorul îl face în mod deliberat, oferindu-şi mijloacele de al realiza, în vreme ce experimentul invocat este acela într-un fel furnizat lui de către natură şi din care poate profita ”. Dar există situaţii, în care prin caracterul de provocare a modificărilor induse şi prin consecinţele sale asupra fenomenului cercetat, mai ales în rândul oamenilor, cercetătorul se poate expune unor implicaţii de ordin moral, situaţii care în domeniul psihologiei sociale sunt numeroase întrucât asupra mediului uman nu se poate acţiona cu orice fel de intervenţii (A. Cosmovici, 1996, p.40).

Pe de altă parte, nu toate procesele psihosociale se pot încadra în experimente provocate, datorită fie complexităţii, fie unicităţii lor. *De asemenea, experimentele provocate mai ales în domeniul relaţiilor etnice, uşor inflamabile, cu consecinţe dintre cele mai neprevăzute, rămâne sub semnul restricţiilor de ordin moral, fiind contraindicate pentru cercetarea acestui domeniu.*

Mai frecvente şi mai accesibile sunt *experimentele invocate,* (Cl. Bernard) numite şi *indirecte* (E. Durkheim), produse în condiţii social- istorice existente care şi ele permit o analiză sistematică de rezultate. *Experimentele invocate* descrise şi de M. Golu (1981, p. 96-97) au mai fost denumite şi *ex post facto,* pentru că variabila independentă, numită convenţional şi variabilă-stimul este non – experimentală întrucât, după Al. Roşca, „ experimentatorul nu o modifică, ci o utilizează ca dată de la natură sau de *condiţiile existenţei sociale ale omului*, cum sunt vârsta, sexul, pregătirea şcolară, relaţiile maritale dintre părinţii subiecţilor ” (1971, p.35). De aceeaşi opinie este şi P. P. Neveanu la care caracteristica de bază a experimentului psihologic este aceea „de a discrimina, pe căi indirecte, fapte de ordin subiectiv şi de a degaja relaţiile dintre subiectiv şi obiectiv, nu numai sub aspect cantitativ ci şi calitativ ” (1978, p. 255). În cadrul studiilor de atitudini - trăsături – valori, notăm importanţa experimentului invocat în etnopsihologie întrucât, prin caracterul lor interiorizat, în acord cu observaţiile lui G. W Allport, aceste manifestări sunt în primul rând o problemă de deducţie, întrucât nu se pot cerceta în mod direct. Din aceste motive considerăm că acest tip de experiment se adaptează cel mai bine cercetărilor de personalitate individuală sau colectivă, pe cel puţin două niveluri de complexitate.

Pe lângă problema abordării indirecte, la fel de complexă este şi problema procedurii de diagnoză a caracteristicilor de existenţă, stabilitate,

tărie, intensitate a trăsăturilor etnice, pentru a căror confirmare sau infirmare este obligatoriu a varia un mare număr de condiţii - situaţii sociale, care în final să facă o probă de existenţă. Fără un câmp cât mai larg de situaţii invocate, variate şi concomitente, pe direcţia unor manifestări de relaţie, atitudini şi diferenţe etnice, ar fi imposibilă estimarea acestor trăsături. Conceptual se mai operează distincţii între *experimentele de laborator, de teren şi natural*. In cazul celor de laborator există o mai mare posibilitate de control, cu o izolare mult mai precisă a variabilelor exploratorii, putându-se nota mai uşor comportamentele asociate pe care le dezvoltă. În laborator se pot experimenta situaţii care urmăresc acţiunea unei variabile în condiţii speciale, cu sau fără corespondenţă în realitatea înconjurătoare. Dar, în realitate situaţiile din teren nu se pot studia printr-o simplă suprapunere care să le identifice cu cele din laborator. Din acest motiv, mulţi autori cum ar fi L. Festinger, H. Ager sau F. H. Giddings folosesc pentru experimentele de laborator termenul de pur, adevărat sau de experiment ştiinţific. De fapt, există unele situaţii care nu pot fi studiate decât în laborator (de exemplu, efectele unui cutremur asupra populaţiei), pe când altele pot fi cercetate numai în condiţii de teren (de exemplu, situaţiile de risc ce impun antrenarea persoanei pentru a supravieţui în condiţii de periculozitate ridicată). In acest context, amintim experimentele devenite clasice asupra mărturiei, efectuate de Al. Roşca (1973), care deşi s-au desfăşurat în condiţii de laborator, sunt de fapt experimentate autentice de teren. Din aceste motive, unii specialişti resping experimentul de laborator. De exemplu, A. Chapanis (1967) afirmă în acest sens : „Teoriile care pot prezice numai ceea ce se petrece în cadrul celor patru pereţi ai laboratorului sunt teorii insuficiente". Deşi această formulare poate părea cam dură, ea este amintită pentru a sublinia trăsăturile principale ale experimentului de teren (J. R. French, 1963). Acesta este o cercetare bazată pe cunoştinţe teoretice, în care experimentatorul introduce o variabilă independentă într-o situaţie socială reală, în vederea verificării unei ipoteze. In acest caz, caracterul artificial este eliminat prin faptul că subiecţii sunt observaţi în condiţii cu caracter cotidian, fiecare din variabilele independente este dimensionată prin caracteristici specifice. In aceste situaţii, de cele mai multe ori, experimentatorul caută să nu influenţeze subiecţii cuprinşi în eşantion pentru că aceştia, conform scopurilor urmărite, sunt în totalitate motivaţi de o situaţie reală. De asemenea, generalizările rezultate din experimentele de teren au un mai mare temei de extindere a concluziilor faţă de cele din laborator. În privinţa experimentului natural, unii autori precum J. R. French, îl asimilează celui de teren, de care se apropie foarte mult pentru că se desfăşoară tot în condiţii obişnuite de viaţă. Numai că într-

un experiment natural se pot avansa ipoteze şi probleme în domenii încă nelămurite.

După autori ca M. Duverger (1961) experimentele de teren pot fi pasive sau active. In cele pasive, cercetătorul nu face apel la manierea variabilelor, ci se mărgineşte doar la notarea reacţiilor din partea subiecţilor cu înregistrarea schimbărilor din situaţia experimentată. O situaţie de experiment pasiv este şi aceea în care se caută a stabili o înlănţuire a factorilor care au generat anumite situaţii. Experimentul activ de teren are o variantă directă atunci când factorii cercetaţi sunt introduşi în mod nemijlocit şi controlat de către cercetător, iar subiecţii sunt puşi într-o situaţie cu totul nouă. Există şi variante de experiment activ indirect, în care factorii studiaţi nu sunt introduşi de cercetător, ci de alte centre de decizie sau pur şi simplu sunt generaţi de situaţii naturale provenite din tradiţii sau sisteme cultural-tradiţionale specifice, cu caracter zonal.

Din această analiză, pentru tema noastră de cercetare va rezulta următorul cadru experimental : vor trebui invocate şi prezentate pe cale orală sau scrisă, un set de condiţii sociale generatoare, orientate spre manifestări de relaţie, atitudine - trăsături - valori etnice, administrate identic pe grupuri etnice diferite, în mod comparativ, cuantificabil şi concomitent. Aceste grupuri etnice coabitante, vor fi cuprinse într-o acţiune de auto- şi retroevaluare reciprocă, în care grupul martor va fi cel de control şi va desfăşura o acţiunea de retroevaluare, iar grupul experimental va fi cel de referinţă şi va desfăşura o acţiunea de autoevaluare.

În aceste investigaţii, tocmai pentru că nu avem de-a face cu fenomene observabile în mod direct dificultatea cea mai mare apare la înregistrarea datelor. In domeniul psihosocial nu sunt măsurate persoane individuale ca atare, ci mai ales calităţi lăuntrice precum statutul social, coeziunea, starea de spirit, convingerea, trăsăturile de grup etc. De aceea, dublarea posibilităţilor de măsurare, prin alte căi decât cele „clasice", reprezintă o direcţie metodologică importantă. Una dintre ele se referă la studiul dublei perspective, prezentat de autori ca W. Berry şi P. Dasen (1974), St. Jones (1978) sau I. Radu (1994). Utilitatea sa este deplină atunci când, pentru experimentarea fenomenului analizat, putem folosi acelaşi instrument atât din perspectiva internă a grupului de referinţă cât şi din perspectiva externă a grupurilor-martor, ceea ce permite o dublă cuantificare de procese, fenomene, inclusiv trăsături etnice constatate în teren. Măsurarea, intersecţia, compararea, influenţa acestor planuri - interne şi externe, ca o covariaţie a variabilelor de cercetare pentru probarea ipotezelor avansate, fac în continuare obiectul acestui capitol.

2. Obiective, ipoteze, principii

In lumina unor proprietăţi generale de limbă, credinţă, rudenie, teritoriu, sistem de educaţie, istorie, tradiţii etc., comunitatea etnică se defineşte ca o entitate socială vie, un personaj colectiv cu o viaţă proprie, recunoscută de toţi membri ei sub o triplă fiinţare temporală: trecut, prezent şi viitor. În ansamblul de proprietăţi etnice cu manifestări generale şi particulare de natură social-politică, istorico-culturală sau internaţionale există şi suficiente elemente de factură psihologică . In acest evantai fenomenolgic, *ipoteza de bază a cercetării noastre vizează posibilitatea decelării unor trăsături-valori şi distanţe sociale cu intensităţi variabile de manifestare între comunităţi etnice conlocuitoare, prin intermediul unui model special adaptat pentru punerea în evidenţă a unor diferenţe specifice de factură etnopsihologică. In cazul de faţă problema metodologică este de a verifica într-un subdomeniu de psihologie socială, o procedură derivată din evaluarea interpersonală a personalităţii, adaptată sub forma interevaluării comunităţilor etnice coabitante într-un spaţiu geo-politic şi etno- cultural determinat.*

Astfel, din varietatea manifestărilor de specific naţional, ne-am limitat la zona Dobrogei, cu focalizarea cercetării pe *două direcţii principale:*

a. cadrul axiologic-intern privitor la configuraţiile de trăsături-factori, valori- atitudini, caracteristice fiecărei comunităţi din spaţiul mai sus amintit şi

b. cadrul relaţional-extern al acestor comunităţi sub forma distanţelor etnice dintre ele.

Implicit şi programat încă din faza de alcătuire a proiectului, se impunea verificarea unui model metodologic congruent pentru aplicarea sa în condiţii de teren, dar constituit pe baza unor rigori metodologice proprii unor experimente de laborator.

Modelul proiectat are anumite similitudini cu ceea ce numim cercetare-acţiune fiind unul care, pentru a-şi atinge obiectivul de investigaţie, provoacă manifestări (reacţii) de răspuns, în limite anticipate şi controlate destinate să asigure obţinerea din teren a cât mai multor date parţial *in vivo*. Referitor la acestea, reamintim o observaţie anterioară, prezentată poate prea laconic, faţă de care precizăm că fenomenul de provocare a unor situaţii etnice la scara relaţiilor reale între astfel de comunităţi poate fi cel mult un model absolut teoretic imaginabil, dar niciodată aplicabil, pentru că urmările cu deznodămintele posibile, nu ar putea fi nici măcar anticipate, cu atât mai puţin controlate. Gradul de intervenţie/provocare presupus de modelul nostru de investigaţie a fost restrâns numai la modalităţile de răspuns ale subiecţilor de cercetare care devin simultan şi judecători. Condiţiile restrictive pentru includerea lor în grupurile de cercetare, concomitent cu

„selecţia" pe regula aleatorului, sunt cele de conlocuitor în spaţiul dobrogean de un număr suficient de ani, de cunoaşterea comunităţilor locale, un nivel de instruire cel puţin mediu (cu unele excepţii de neocolit asupra cărora vom reveni cu explicaţii la timpul potrivit). Avem convingerea că, în acest fel, asigurăm un grad sporit de acurateţe şi obiectivitate asupra manifestărilor (răspunsurilor) obţinute, fără a declanşa reacţii perturbatoare, nici în viaţa comunităţilor şi nici în activitatea subiecţilor examinaţi.

Această condiţie metodologică cvasi-restrictivă determină unele completări în procedura de aplicare a probelor-test, asupra cărora vom reveni în descrierea metodelor de lucru. *In legătură cu probele-test, o exigenţă metodologică de prin rang se impune : instrumentele de cercetare trebuie să fie suficient de apte pentru a surprinde diferenţe etnice reale, care să garanteze cu certitudine obiectivitatea rezultatelor obţinute.*

Pe de altă parte, în domeniul interetncităţii sunt investigate de regulă numai diade de relaţii de genul români/maghiari ; români/germani etc. Pentru că într-o regiune oarecare pot exista mai multe comunităţi, într-o cercetare care se vrea cuprinzătoare sau chiar exhaustivă, aceste cupluri de relaţii se pot multiplica foarte mult până la forme de investigaţie supraextinse în timp şi spaţiu. In cazul Dobrogei, cu cele 9 comunităţi etnice active în această regiune, o cercetare pe dublete în permutări de relaţii ar cere o echipă de investigatori foarte numeroasă, cu costuri ridicate, întinde pe faze îndelungate de timp. De aceea, configurarea modelului metodologic are în vedere importante probleme de cuprindere şi operativitate, fără a sacrifica nici un procent din calitatea cercetării, în primul rând a exigenţelor ştiinţifice proprii unor investigaţii de teren. Montajul experimental a trebuit să includă probe-test care să permită obţinerea unei multitudini de răspunsuri în aproximativ acelaşi interval din timpul afectat examinării. După cum vom vedea în subcapitolul referitor la prezentarea metodelor de cercetare, noi ne-an inspirat din tehnicile de lucru ale lui R. F. Bales, operând transpoziţia modelului de evaluare interpersonală a personalităţii într-unul de evaluare interetnică a comunităţilor coabitante. Deosebirea esenţială dintre cele două modele, rezidă în aceea că subiecţii cercetării nu sunt simple persoane fizice ci 9 eşantioane etnice unitare sub un anumit unghi. Grupurile etnice de cercetare sunt formate pe principiul judecătorului colectiv (dezvoltat de Gh. Neacşu şi Delia Bantea, 1976), numai din cunoscători reali ai relaţiilor de convieţuire între grupurile studiate. Aceste persoane sunt posesoare a unei instruiri satisfăcătoare pentru rolul de „judecători/evaluatori" şi au calitatea de a fi membri reprezentativi în comunităţile de români, armeni, greci, italieni, turci, tătari, ţigani, ruşi-lipoveni şi ucraineni, din zonă. Acest calificativ necesar privitor la subiecţi (evaluatori) rămâne valabil doar cu

condiţia unui grad de intercunoaştere etnică cât mai avansat ; altfel spus, acest gen de investigaţie rămâne valabil cu condiţia unor contacte directe şi variate între grupurile comunitare cercetate, până la nivelul unor relaţii psihologice între ele. Se înţelege că, în cursul cercetării, acele chestionare care nu au fost completate în totalitate se exclud şi se continuă investigaţia cu alte persoane din „lista" de aşteptare care pe parcursul interviului fac proba competenţei în evaluarea comunităţilor studiate. Evident, chestionarele au fost astfel elaborate astfel încât rezultatele să poată fi introduse precis şi operativ în baza de date, în cele două secvenţe proiectate, respectiv : diagnoza de trăsături-valori şi diagnoza de relaţii (distanţe) etnice.

3. Constituirea grupurile etnice de cercetare

În această lucrare, constituirea unor grupuri etnice comparabile de cercetare a reprezentat o problemă aparte. Desigur, pentru un proiect de cercetare orientat numai spre conturarea unui model metodologic, ar fi fost de ajuns investigaţia a două - trei „extrase" de grupuri pentru a proba câteva elemente din valenţele sale. Totuşi, prilejul unei cercetări extinse nu putea fi ratat, chiar cu preţul prelungirii relative a perioadei de investigaţie şi a termenului de finalizare a lucrării.

De asemenea, în condiţiile unei zone cu 9 grupuri etnice istoric conlocuitoare, a lua în cercetare numai 2-3 din ele, putea conduce cu uşurinţă la acuzaţia de cercetare incompletă. În mod curent, în cadrul cercetărilor de teren se apelează la metodologia eşantionării, dar în cazul de faţă aceasta reprezintă o operaţiune plină de dificultăţi. Pentru o eşantionare reprezentativă de grupuri etnice, dificultatea principală constă în faptul că ponderea pe ţară a populaţiei româneşti majoritare (cu excepţia judeţelor Harghita şi Covasna) în România este de cca. 90 % faţă de 10 % a tuturor minorităţilor conlocuitoare.

Reprezentativitatea face ca metoda eşantionării să fie nepotrivită cercetării noastre din următoarele motive. Din punct de vedere teoretic, un astfel de raport transformă cercetarea de faţă, referitoare la un model generic de diagnoză relaţională şi de trăsături etnice, într-un caz particular de relaţii *inter-etnice* dintre majoritatea românească şi minorităţi. Pe când relaţiile *intra-etnice,* cu extensie la diagnoza celor dintre minorităţi, inclusiv cu partea comparată de trăsături ale fiecărei comunităţi, la fel de importantă pentru fundamentarea modelului nostru, ar fi căpătat o pondere secundară.

Însă cea mai mare dificultate se referă la marea varietate a situaţiilor demografice proprii fiecărei comunităţi dintr-un spaţiu geografic şi cultural-

istoric determinat. De exemplu, în zona Dobrogei, la data cercetării (vezi tab. nr. 3.1.) ţinând seama de proporţiile diferitelor comunităţi locale, la un procent de reprezentare de numai 0,5 % din populaţia etnică a regiunii, eşantionul total ar fi fost de 5.098 persoane cu următoarea compoziţie: 4.633 români, 138 turci, 130 ruşi-lipoveni, 120 tătari, 30 romi (ţigani), 20 ucraineni, 8 maghiari, 6 greci, 4 germani, 3 armeni, 2 bulgari, 1 evreu şi zero procente pentru alte minorităţi locale (de exemplu italieni din jud. Tulcea). Dar acest proiect de eşantion, cu tot realismul reprezentativităţii sale nu acoperă nici măcar obiectivele metodologice ale cercetării de faţă, care ţin de domeniul etnopsihologiei, fără a fi doar una a românilor şi nici nu poate fi realizat în timpul şi în posibilităţile unei singure persoane.

De fapt, în literatura românească de specialitate nu este menţionat nici un model de cercetare cu o eşantionare reprezentativă, zonală sau subzonală, care să cuprindă toate comunităţile etnice din regiunea examinată. Cercetările efectuate până în prezent s-au realizat numai pe principiul diadelor şi numai în legătură cu românii, respectiv relaţii români-ţigani, români-maghiari, români-germani etc. Motivul principal al acestui gen de investigaţii constă în faptul natural al prezenţei româneşti majoritare în toate regiunile istorice ale României ; cu menţiunea că această realitate nu exclude din etnologie sau etnopsihologie, posibilitatea altor direcţii de cercetare comparată.

Tabelul nr. 3.1 Recensământul populației din 1992 zona Dobrogea[1]

DOBROGEA	Jud. Constanța	Jud. Tulcea	Total populație	Eșantion reprezentativ 0,5 %
Populație din care:	748.769	270.997	1.019.766	5.098
Români și Aromâni	686.294	240.314	926.608	4.633
Turci	24.295	3.390	27.685	138
Ruși-lipoveni	5.720	20.434	26.154	130
Tătari	24.011	174	24.185	120
Țigani	4.620	1.363	5.983	30
Ucraineni	257	3.847	4.104	20
Maghiari	1.369	176	1545	8
Greci	466	764	1230	6
Germani	542	135	677	4
Armeni	532	36	568	3
Bulgari	184	127	311	2
Evrei	79	46	122	1
Polonezi	57	13	70	0
Alte minorități Italieni etc.)	313	178	491	0

În aceste condiții, din motive de operativitatea, în primul rând statistică, am recurs la constituirea unor grupuri etnice de cercetare comparată compuse din câte 50 persoane în cazul comunităților mai mari și câte 30 persoane din rândul comunităților locale mai mici, pe următoarele 7 criterii de alegere :

- să fie rezidente în zonă de cel puțin 15 ani ;
- nivelul de instruire al persoanei selectate să fie mediu spre superior ;
- în zona de rezidență a persoanei selectate, alături de populația majoritară

[1] Recensământul populației 1992 - Partea de structură etnică și confesională a populației, Comisia Națională pentru Statistică - ediția 1995.

să mai conlocuiască cel puţin alte 2-3 minorităţi etnice (sau chiar mai multe);

- persoana selectată să cunoască cât mai multe aspecte din specificul şi manifestările atât ale comunităţii sale, cât şi din cele ale comunităţilor coabitante;
- persoanele apartenente minorităţilor să fie membre ale unei organizaţii etnice locale cu sediu în regiunea cercetată ;
- în zona de rezidenţă a persoanei selectate, organizaţia etnică locală să-şi dea acceptul la sprijinirea unei astfel de cercetări prin alocarea temporară de timp şi spaţiu în sediul social pe care îl au ;
- tot în zona de rezidenţă a persoanei selectate organizaţiile etnice regionale, să-şi dea acceptul la delegarea unui responsabil pentru listarea nominală a cel puţin 100 de membri rezidenţi pentru identificarea, programarea şi chestionarea lor.

La aceste criterii - toate obligatorii pentru succesul unor astfel de investigaţii - în zona Dobrogei, corespund numai grupurile etnice de români, ruşi-lipoveni, turci, tătari, greci, armeni, italieni, ucraineni şi romi (ţigani).

Dacă prin caracterul majoritar, cercetarea şi constituirea grupului de români nu a ridicat probleme, situaţii specifice au apărut la constituirea grupurilor etnice din partea minorităţilor conlocuitoare. De aceea, condiţia existenţei unui sediu de organizaţie etnică, ca şi cea a prezenţei unui responsabil local din partea ei, pentru identificarea şi planificarea subiecţilor în baza unei „liste de aşteptare", au fost foarte importante. De exemplu, pentru eşantionul „cel mai greu", al romilor (ţiganilor), proiectat cu 30 de subiecţi, acesta s-a constituit după parcurgerea a peste 7o de cazuri în condiţii de sprijin nemijlocit la completarea chestionarelor. În acest fel, investigaţiile noastre s-au realizat pe colective mici de câte 2-3 persoane la sediul organizaţiilor etnice respective [2]. În acest fel ambele chestionare,

[2] La data cercetării, în anul 1995 a existat o excepţie pentru comunitatea italiană din jud. Tulcea, care încă nu avea un sediu social constituit. Motiv pentru care examinările s-au realizat la Tulcea în casa d-lui ing. Vals Salvatore, preşedinte al acestei comunităţi la acea dată. Această comunitate prezintă o concentrare de cca. 200 de famili, în zona comunei Greci, jud. Tulcea din care o parte s-au mutat în oraşele Tulcea şi Măcin. Localizarea lor în acest judeţ este de peste 100 de ani. Italienii dobrogeni afirmă o origine friulană,veniţi din regiunea Friuli, din Italia pe la mijlocul sec. XIX-lea. Astăzi, în comuna Greci ei deţin o biserică romano-catolică, o grădiniţă pentru instruirea copiilor în limba italiană şi un cimitir. Italienii din România, în anul 1994 au înfiinţat 2 organizaţii non-guvernamentale, una cu sediul în municipiul Tulcea sub titlul *Comunitatea Italienilor din judeţul Tulcea*, alta cu sediul la Iaşi şi filială în Bucureşti sub denumirea *Uniunea Italienilor din România*. Ulterior, ultima

PPN-50 şi Bogardus-95, au fost aplicate în mod controlat şi colectiv, cu explicaţii permanente pe diferiţi itemi. In plus, la fiecare chestionar s-a mai ataşat o listă tip vocabular, în care unii din termenii utilizaţi au fost explicaţi într-un limbaj mai simplu, uneori cu exemplificări intuitive. Aceste completări procedurale s-au impus din faza de pretestare.

Tabelul nr. 3.2 Distribuţia populaţiei majoritare şi minoritare din România în anul Recensământului din 1992

Populaţia totală din care	22.760.559	100 %
1. Români (1)	20.352.980	89,4
2. Maghiari (2)	1.620.199	7,1
3. Ţigani	409.723	1,8
4. Germani (3)	119.436	0,5
5. Ucraineni (4)	66.833	0,35
6. Ruşi-lipoveni (5)	38.688	0,21
7. Turci	29.533	0,19
8. Sârbi	29.080	0,19
9. Tătari	24.649	0,14
10.Slovaci	20.672	0,10
11.Bulgari	9.935	0,00043
12.Evrei	9.107	0,00040
13.Cehi	5.800	0,00025
14.Polonezi	4.247	0,00018
15.Croaţi	4.180	0,00018

(1)Inclusiv persoane care s-au declarat Aromâni (21.089) şi Macedoneni (6.999)
(2) Inclusiv persoane care s-au declarat Secui (831)
(3) Inclusiv persoane care s-au declarat Saşi (843) şi şvabi (6.292)
(4) Inclusiv persoanele care s-au declarat Ruteni (350)
(5) Inclusiv persoane care s-au declarat Ruşi (8.914)
(6) Inclusiv persoane care s-au declarat Caraşoveni (2.775) şi Ceangăi (2.165)

ramură a devenit mai activă şi a reuşit promovarea în Parlament a unui deputat.

16.Greci	3.897	0,00017
17.Armeni	2.023	0,00008
18.Alte naţionalităţi (6)	8.420	
19.Origine etnică nedeterminată	1.047	

Trebuie consemnată, o situaţie specială în cazul femeilor de romi (ţigani), care în principiu „ştiau carte", dar nu avea abilitatea necesară completării unor chestionare. Pentru a suplini acest neajuns, cu unii subiecţi, investigatorul a lucrat în mod nemijlocit la completarea probelor asigurându-se că aceştia au înţeles perfect sarcina de evaluare.

După cum se observă, din cadrul grupurilor de lucru constituite de noi în Dobrogea la data cercetării nu apar macedonenii. Faptul că la acea dată, ei au refuzat statutul de minoritari în România cu declaraţii colective pe baza cărora se consideră o ramură neo-latină a românilor a fost de ajuns pentru a-i cuprinde în grupul de români.

Importantă, în continuare, apare problema structurii grupurilor etnice dobrogene.

Această distribuţie de subiecţi evaluatori pe subcategorii de populaţie s-a operat în funcţie de răspândirea lor *de facto* în teren şi pe criterii de „compoziţie". Astfel, s-a putut recurge la proporţii egale pe subcategorii de bărbaţi şi femei ; s-au păstrat proporţiile pe criteriul vârstei (34 % tineri sub 30 ani, 47 % adulţi până în 55 ani şi 19 % vârstnicii peste 55 ani) şi s-au respectat proporţiile pe criteriul gradului de instruire şcolară (32 % persoane cu pregătire generală şi profesională, 44 % persoane cu pregătire medie şi 24 % cu pregătire superioară). Prin specificul cercetării, în această eşantionare *sui generis* a contat mai puţin distribuţia populaţiei majoritare, bine cunoscută de minorităţi, cu răspândire uniformă în zona cercetată. Prioritară a fost distribuţia persoanelor din minorităţile mici sau mai puţin cunoscute. Pentru a suplini gradul de cunoaştere mai restrâns, în zona localităţilor cu oarecare concentrare a acestor minorităţi, s-au încadrat cât mai multe persoane din cât mai multe grupuri etnice de contact. Distribuţia finală pe subeşantioane o prezentăm în tab. 3.3 şi 3.4.

Tabelul nr. 3.3.
Structura eşantionului dobrogean pe localităţi şi comunităţi etnice în anul 1995.

Comunităţi Localităţi	1 Români	2 Armeni	3 Greci	4 Italieni	5 Turci	6 Tătari	8 Romi	Ruşii Lipov	9 Ucrai	Total
1.Constanţa	9	28	11		20	12	13	7	2	102
2. Tulcea	9	2	9	10	7	2	10	20	16	85
3.Basarabi	5				1	5				11
4.Cobadin	9				4	11				24
5.Medgidia	4				7	15	2			28
6. Sulina								2		2
7.Slava Rusă	2							9	2	13
8.Babadag	3		5		3		1			12
9Murighiol	1						1		10	12
10Sarichioi	2							10		12
11Izvoarele	2		5					2		9
12.Greci	1			17			1			19
13.Măcin	1			3	3	3				10
14.Isaccea	2				5	2				9
15.Castelu							2			2
TOTAL 350	50	30	30	30	50	50	30	50	30	350

Tabelul nr. 3.4
Distribuţia eşantionului dobrogean pe comunităţi şi subcategorii de populaţie etnică

	Sub - categorii populaţie	Total	Români	Armeni	Greci	Italie	Turci	Tătari	Romi	Rusi Lipoveni	Ucra
Pe sexe	Femei	175	31	13	13	15	28	31	5	22	17
	Bărbaţi	175	19	17	17	15	22	19	25	28	13
Pe vârste	Tineri sub 30 ani	119	22	6	10	8	24	30	3	8	8
	Adulţi între 31-55 ani	166	23	17	10	16	20	13	23	31	13
	Peste										

	56 ani	65	5	7	10	6	6	7	4	11	9
Pe nivele de studii	Scoală Gen. si profesion	113	20	3	9	7	14	14	23	8	15
	Studii medii	156	22	13	15	13	26	26	6	23	12
	Post liceale	81	8	14	6	10	10	10	1	19	3
	Total	350	50	30	30	30	50	50	30	50	30

In Dobrogea au fost declarate şi alte minorităţi, de exemplu maghiarii, germanii, bulgarii, care nu au fost luate în studiu pentru că nu au acoperit criteriile de mai sus.

Pentru programarea, intervievarea şi urmărirea recoltării datelor, responsabilii din partea organizaţiilor etnice locale în anul 1995, au fost următoarele persoane :

- d-na Ecaterina Stan din Constanţa şi d-nul Cintian Bărbuleanu din Babadag, pentru tot grupul de români din Dobrogea;
- d-ra Luiza Benlian de la *Uniunea Armenilor din România*, filiala Constanţa;
- d-nul Anastase Panbucoglu din Constanţa şi d-na Irina Adela Aurora din Tulcea din cadrul *Uniunii Elene din România*, filialele Constanţa şi Tulcea;
- d-ra Neriman Molali din Constanţa şi d-na Reşit Minever din Tulcea, de la *Uniunea Democrată Turcă din România*, cu sedii la Constanţa şi Tulcea;
- d-rele Ismail Gulşen din Medgidia şi Gemal Fatme din Basarab de la *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani* din România, cu sediu la Constanta;
- d-nul George Mihăilă din Constanţa şi d-nul Preda Constantin de la *Partida Romilor*, filialele Constanţa şi Tulcea;
- d-nii Fortunatov Iosif din Tulcea şi Ivan Vitizov din Constanţa, de la *Comunitatea Ruşilor -Lipoveni din România,* filiala Tulcea;
- d-nul Damianov Grigore de la *Uniunea Ucrainenilor din România,* filiala Tulcea ;
- d-nul Vals Salvatore de la *Comunitatea Italienilor din Tulcea* cu sediu în Tulcea

Tuturor acestor colaboratori le adresez pe această cale cele mai sincere mulţumiri; fără sprjinul lor această investigaţie nu ar fi fost posibilă.

4. Gruparea, ordonarea şi manevrarea bazei de date

Dezvoltarea în ritm rapid a tehnicii de calcul de la generaţia calculatoarelor integrate la cele personale din ce în ce mai performante, a făcut posibilă constituirea unor mari baze de date cu numeroase facilităţi de manevrare. În planul cercetării noastre, chestionarul Bogardus-95 fiind de mică întindere, cu numai 7 întrebări nu a ridicat probleme de prelucrare. Alături de acest aspect, dar şi pentru faptul că în literatura de specialitate acest instrument este bine cunoscut, am preferat ca partea de prelucrare date la acest instrument să se realizeze manual. În cu totul altă direcţie a evoluat partea de prelucrare a datelor la chestionarul PPN-50. Fiind un instrument conceput pentru estimarea simultană a 50 de atitudini, cu aplicare pe 9 grupuri etnice, cantităţile de date obţinute de la un singur chestionar este foarte mare, respectiv de : 50 x 9 = 450 note/răspunsuri/evaluări. La rândul lor, formularele adunate fiind de la 350 de persoane, în final se obţine o bază de date cu 350 cazuri x 450 de note fiecare, cea ce conduce la un total cu 157.500 note/răspunsuri ; fiecare pe 5 trepte de evaluare. În mod evident, un astfel de instrument nu poate fi prelucrat manual. Deşi această direcţie de prelucrare automată a datelor a fost clară încă din faza de proiectare, totuşi datorită evoluţiei sistemelor informatice, s-au produs repetate eşecuri de încadrare a acestei mari baze de date în limbajele informatice utilizate. De exemplu, deşi la nivelul anului 1995 sistemul informatic *Word*-6 părea cel mai performant, acesta avea o parte de memorie insuficientă cu un sistem de operare/întabelare slab dezvoltat. Totuşi, în acest sistem impropriu pentru a nu se pierde timp şi pentru o trecere a datelor pe suport magnetic s-a realizat o primă faza de introducere a datelor pe calculator.

Între anii 1996 -1997 sistemul *Word* s-a perfecţionat până la varianta de astăzi sub forma *Word – 2000* cu o mai bună capacitate de operare, cel puţin prin faptul că toate notele din cadrul bazei noastre de date, se putea cuprinde într-un spaţiu (câmp) propriu, cu posibilităţi distincte de procesare pe fiecare notă, din fiecare spaţiu. Dar în acest limbaj partea de memorie şi volumul operaţiilor necesare au rămas în continuare insuficiente.

Datorită acestor slăbiciuni, trecerea automată a datelor din sistemul *Word-6* în *Word-2000* s-a realizat cu pierderi de date care au presupus alte etape de reconstituire. Abia după anul 1999, prin dezvoltarea sistemului *Excel,* mai bine adaptat pentru întabelarea unor mari baze de date, cu o memorie mai bună şi un număr mai mare de operaţii, a devenit posibilă o inventariere unitară a datelor obţinute cu acest chestionar. Dar şi în cursul acestei treceri de la sistemul *Word* la *Excel*, au a avut loc pierderi de memorie, care au impus etape suplimentare cu verificări şi completări de date. De

aceea, pentru control în aceste etape cu verificări repetate, este obligatorie păstrarea chestionarelor din teren şi pe suport – hârtie.

Întabelarea datelor pe calculator se face în funcţie de construcţia chestionarului PPN. Pus în pagină acesta se prezintă cu 50 itemii pe fiecare rând şi 9 rubrici pentru 9 neamuri nominalizate în dreptul fiecărui item (model formular anexă capitolul următor).

De aceea, în limbaj Excel, într-o primă formă de întabelare, toate cele 450 de note ale fiecărui chestionar s-au trecut pe un singur şir de date, ceea ce a însemnat 450 de coloane, iar chestionarele s-au înregistrat pe rânduri, în număr de 350. Dar pentru că sistemul *Excel* este limitat la 250 de coloane, această bază s-a împărţit în două „pagini", care ulterior a devenit principala dificultate a acestui limbaj pentru că ea a însemnat un dublu set de operaţiuni pe două pagini separate cu etape ulterioare de asamblare a lor.

Model de întabelare a datelor în sistem *Excel* pentru chestionarul PPN-50

Itemi	**1**	**Dominativitatea**									**2**	**Prietenia**								**3**	**Încrederea - etc**				
Chestionare pe gr. etnice	**Ro**	**Ar**	**Gr**	**It**	**Tr**	**Ta**	**Ro**	**Ru**	**Uc**	**Ro**	**Ar**	**Gr**	**It**	**Tr**	**Ta**	**Ro**	**Ru**	**Uc**	**Ro**	**Ar**	**Gr**	**It**	**Tr**	**etc**
1. Români	4	3	4	4	3	2	1	2	2	5	2	2	2	2	4	1	3	2	5	2	4	4	5	
2. Ro.	4	4	2	2	5	5	1	3	3	4	3	2	2	5	5	1	3	3	5	4	4	5	5	
…..	5	3	3	3	2	2	1	4	4	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	4	3	
50.Ro.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	3	4	3	3	3	3	5	4	4	4	5	5	5	5	
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	
51.Armeni	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	
52.Ar.	3	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	1	1	1	
….	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	5	5	5	4	4	4	4	3	3	2	
8o.Ar.	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	3	5	5	5	3	3	5	5	2	2	4	
	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	3	5	5	5	3	3	5	5	2	2	4	
81.Greci	5	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	4	4	4	4	2	4	4	5	5	3	3	2	
82.Gr.	5	4	4	4	3	4	1	2	2	4	4	4	4	4	4	2	4	4	5	5	3	3	2	
….	5	2	2	2	2	2	1	2	2	5	3	3	3	4	4	2	3	3	5	3	3	3	5	
110.Gr.	4	1	2	2	4	4	1	2	1	5	3	3	2	5	5	1	4	4	5	3	3	4	4	
	5	3	2	2	5	5	5	5	3	5	2	2	2	4	2	2	4	1	5	2	2	5	4	
111.Italieni	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	2	5	2	4	4	4	2	2	5	2	2	2	4	
112.It.	2	5	2	5	5	5	5	5	1	4	3	2	2	2	2	2	2	2	5	4	2	2	2	
…	4	5	3	5	3	3	5	5	5	5	2	2	2	4	4	4	2	2	3	2	2	2	4	
140.It.	5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
	4	3	2	4	5	5	1	1	1	4	2	4	4	4	4	1	2	2	2	2	2	2	2	

141.Turci	4	4	2	2	5	5	1	3	3	4	3	2	2	5	5	1	3	3	5	4	4	5	5	
142.Tu.	5	3	3	3	2	2	1	4	4	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	4	3	
……	5	5	5	5	5	5	5	5	5	3	4	3	3	3	3	5	4	4	4	5	5	5	5	
190.Tu.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	
191.Tătari	3	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	1	1	1	
192.Tă.	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	5	5	5	4	4	4	4	3	3	2	
……	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	3	5	5	5	3	3	5	5	2	2	4	
240.Tă.	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	3	5	5	5	3	3	5	5	2	2	4	
	5	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	4	4	4	4	2	4	4	5	5	3	3	2	
241.Ţigani	5	4	4	4	3	4	1	2	2	4	4	4	4	4	4	2	4	4	5	5	3	3	2	
242.Ţi.	5	2	2	2	2	2	1	2	2	5	3	3	3	4	4	2	3	3	5	3	3	3	5	
……	4	1	2	2	4	4	1	2	1	5	3	3	2	5	5	1	4	4	5	3	3	4	4	
270.Ţi.	5	3	2	2	5	5	5	5	3	5	2	2	2	4	2	2	4	1	5	2	2	5	4	
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	2	5	2	4	4	4	2	2	5	2	2	2	4	
271.Ruşi	2	5	2	5	5	5	5	5	1	4	3	2	2	2	4	2	3	3	5	3	3	3	5	
272.Ru.	4	5	3	5	3	3	5	5	5	5	2	2	2	4	5	1	4	4	5	3	3	4	4	
……	5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	4	1	5	2	2	5	4	
320.Ru.	4	3	2	4	5	5	1	1	1	4	2	4	4	4	4	4	2	2	5	2	2	2	4	
	4	4	2	2	5	5	1	3	3	4	3	2	2	5	4	2	3	3	5	3	3	3	5	
321.Ucrain.	5	3	3	3	2	2	1	4	4	5	4	4	4	4	5	1	4	4	5	3	3	4	4	
322.Uc.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	3	4	3	3	3	2	2	4	1	5	2	2	5	4	
…….	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	4	4	2	2	5	2	2	2	4	
350.Uc.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	

În acest format, ordinea de înregistrare a chestionarelor pe grupe etnice a fost următoarea : de la 1 la 50 - românii, de la 51 la 80 - armenii, de la 81 la 110 - grecii , de la 111 la 140 - italienii, de la 141 la 190 - turcii, de la 191 la 240 - tătarii, de la 241 la 270 – romii (ţiganii), de la 271 la 320 - ruşii-lipoveni şi de la 321 la 350 - ucrainenii. În acest sistem de întabelare şi pe un calculator *PC - Pentium III,* noi am realizat următoarele tipuri de manevre statistice : inventarul datelor pe note brute, procente, medii aritmetice, abateri standard, studiul probei de fidelitate *split-half* (pe baza testului Z) , analiza distribuţiei normale şi analiza gradului de semnificaţie a datelor (prin testului *T).* De exemplu, în prima fază, la primul item privind *dominativitate,* distribuţia notelor brute la români, furnizate din toate cele 350 chestionare, pe cele 5 trepte de evaluare au fost următoarele: 1/11; 2/11; 3 / 37; 4/73; 5/218 cu procentele corespunzătoare (vezi tabelul 3.5) .

Tabelul nr. 3.5 Inventarul de răspunsuri la chestionarul PPN-50 în note brute si procente.
Nr. cazuri : 350 din 9 grupuri etnice ; anul 1995 ; zona Dobrogea (extras *Anexa 4*)

Itemi	1 Dominativitatea / note brute								
note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	11	22	31	34	21	18	167	45	39
2	11	50	63	83	72	72	71	106	110
3	37	90	79	80	96	101	26	75	59
4	73	95	99	93	76	84	17	79	97
5	218	92	78	60	85	75	69	44	44
total	350	350	350	350	350	350	350	350	350

Itemi	1 Dominativitatea / %								
note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3,14.	6,29.	8,86.	9,71.	6,00.	5,14.	47,71.	12,86.	11,14.
2	3,14.	14,29.	18,00.	23,71.	20,57.	20,57.	20,29.	30,29.	31,43.
3	10,57.	25,71.	22,57.	22,86.	27,43.	28,86.	7,43.	21,43.	16,86.
4	20,86.	27,14.	28,29.	26,57.	21,71.	24,00.	4,86.	22,57.	27,71.
5	62,29.	26,29.	22,29.	17,14.	24,29.	21,43.	19,71.	12,57.	12,57.
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Itemi	2 Prietenia / note brute								
note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	12	6	5	10	16	190	33	31
2	6	33	43	45	25	32	48	76	76
3	23	88	65	42	71	77	33	51	42
4	62	97	109	86	95	90	36	77	85
5	258	120	127	172	149	135	43	113	116
total	350	350	350	350	350	350	350	350	350

Itemi	2	Prietenia %							
note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29.	3,43.	1,71.	1,43.	2,86.	4,57.	54,29.	9,43.	8,86.
2	1,71.	9,43.	12,29.	12,86.	7,14.	9,14.	13,71.	21,71.	21,71.
3	6,57.	25,14.	18,57.	12,00.	20,29.	22,00.	9,43.	14,57.	12,00.
4	17,71.	27,71.	31,14.	24,57.	27,14.	25,71.	10,29.	22,00.	24,29.
5	73,71.	34,29.	36,29.	49,14.	42,57.	38,57.	12,29.	32,29.	33,14.
total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Dar şi în acest sistem de operare *Excel* au apărut dificultăţi în special la analiza probei de fidelitate *split - half* . La această modalitate de testare a datelor, se compară media aritmetică totală a unui şir primar de date cu mediile altor 2 şiruri secundare separate faţă de şirul primar. Astfel, şirul S-1

este şirul tuturor notelor acordate de un grup unui item ; S-2 şi S-3 sunt şirurile rezultate din împărţirea în două a notelor iniţiale, respectiv cele cu număr de ordine impar şi cele cu număr de ordine par. În calcul se operează comparaţia S-2 şi S-3 cu reţinerea diferenţelor medii a căror valoare este dată de tabela „t"a lui Student (testul z).

Datorită cantităţii mari de date faţă de posibilităţile limbajului Excel, se recomandă fie calculatoare mai puternice, fie alte limbaje, fie rotaţia din când în când a acestei baze, pentru că limbajul *Excel* are o construcţie foarte inegală (cu numai 250 coloane pe verticală, faţă de 65.000 rânduri pe orizontală care obligă la un cadru de operare pe două pagini) . Operaţiile necesare pentru *split –half* se pot observa în tabelul nr.3.6 în care itemii chestionarului PPN-50, împreună cu cele 9 grupuri etnice studiate, se prezintă pe verticală. De exemplu, în tabel nr. 3.6. în cadrul itemului privind *dominativitatea,* studiată pe fiecare grup etnic, s-au trecut sumele a 3 şiruri de note, respectiv : a primul şir primar cu note din toate cele 350 chestionare, al doilea şir secundar în număr de 175 note/scoruri numai din rândul *chestionarelor pare* şi al treilea şir secundar tot în număr de 175 note /scoruri numai din rândul *chestionarelor impare*. În dreptul acestor sume s-a operat media aritmetică a fiecărui şir de date, iar într-o coloană separată s-a făcut diferenţa mediilor la şirurile pare şi impare. În cazul grupului de români, la itemul *dominativitate,* prin metoda par-impar, diferenţa estimată pe 350 de note/evaluări dintre cele două medii a fost de 0,09. Iar prin aceeaşi procedură, la itemul *prietenie,* tot în grupul de români, diferenţa dintre cele două medii pe acelaşi grup total de 350 de note/evaluări, a fost de 0,07.

Tabelul nr. 3.6. Rezultatele analizei de item la proba de fidelitate *split-half* obţinute la chestionarului PPN-50 aplicat pe 9 grupuri etnice. Numărul de note / evaluări pe fiecare item şi pe fiecare grup etnic a fost de 350.

Itemi PPN-50 pe grupuri etnice		SUMA	MEDIA	**DIFERENȚE par / impar**		MEDIA	SUMA		Itemi PPN-50 pe grupuri etnice
1. Dominativitatea	**Ro**	1.527	4,36			4,64	1.623	**Ro**	**2. Prietenia**
valori impare	**Ro**	761	4,35			4,60	805	**Ro**	valori impare
valori pare	**Ro**	777	4,44	**0,09**	**0,07**	4,67	818	**Ro**	valori pare
	Ar	1.235	3,53			3,81	1.333	**Ar**	
valori impare	**Ar**	627	3,58			3,83	670	**Ar**	valori impare
valori pare	**Ar**	608	3,47	**0,11**	**0,04**	3,79	663	**Ar**	valori pare
	Gr	1.183	3,38			3,89	1.360	**Gr**	
valori impare	**Gr**	602	3,44			3,88	679	**Gr**	valori impare
valori pare	**Gr**	581	3,32	**0,12**	**0,01**	3,89	681	**Gr**	valori pare
	It	1.115	3,19			4,08	1.427	**It**	
valori impare	**It**	567	3,24			4,06	711	**It**	valori impare
valori pare	**It**	548	3,13	**0,11**	**0,03**	4,09	716	**It**	valori pare
	Tr	1.184	3,38			4,00	1.401	**Tr**	
valori impare	**Tr**	583	3,33			3,99	699	**Tr**	valori impare
valori pare	**Tr**	601	3,43	**0,10**	**0,02**	4,01	702	**Tr**	valori pare
	Ta	1.174	3,35			3,85	1.349	**Ta**	
valori impare	**Ta**	576	3,29			3,78	662	**Ta**	valori impare
valori pare	**Ta**	598	3,42	**0,13**	**0,14**	3,93	687	**Ta**	valori pare
	Ti	806	2,30			2,12	742	**Ti**	
valori impare	**Ti**	421	2,41			2,14	374	**Ti**	valori impare
valori pare	**Ti**	385	2,20	**0,21**	**0,03**	2,10	368	**Ti**	valori pare
	Ru	1.019	2,91			3,46	1.211	**Ru**	
valori impare	**Ru**	507	2,90			3,50	613	**Ru**	valori impare
valori pare	**Ru**	512	2,93	**0,03**	**0,09**	3,42	598	**Ru**	valori pare
	Uc	1.044	2,98			3,51	1.229	**Uc**	
valori impare	**Uc**	517	2,95			3,55	621	**Uc**	valori impare
valori pare	**Uc**	527	3,01	**0,06**	**0,07**	3,47	608	**Uc**	valori pare

Noi am optat pentru analiza de fidelitate prin metoda par-impar din două motive.

În primul rând, după J.P. Guilford (1954, pg. 377) această metodă se recomandă atunci când subtestele care compun instrumentul reprezintă părţi paralele cu itemi de egală dificultate sau prezintă o egală împrăştiere a dificultăţilor cu un timp de lucru alocat în mod egal pentru fiecare item, faţă

de care chestionarul PPN-50 corespunde acestor condiţii.

De asemenea, majoritatea itemilor au avut distribuţii normale, ceea ce a eliminat utilizarea unor formule de calcul specifice unor distribuţii asimetrice şi neparametrice, ca de exemplu testul U preconizat de Man - Witney (Al.Roşca,178, pg.550).

În al doilea rând, la proba fidelităţii, majoritatea analiştilor recomandă formule mai complicate de calcul cu metode test-retest numai pentru grupuri mici de studiu (de tip şcolar, industrial) de până la 30 subiecţi. Pe când în baze mari de date cu câte 350 subiecţi, care au furnizat în cazul nostru un volum total de 157.500 de note / evaluări ; aplicarea, verificarea şi reexperimentarea unor formule complicate pentru verificarea fidelităţii devine prea dificilă.

5. Diagnoze de valori, trăsături şi stiluri etnice Chestionarul PPN –50

Opţiunea pentru cercetarea unor trăsături modale, alături de tipologia distanţelor etnice, a fost determinată de cerinţa îmbinării componentelor interne cu caracter de conţinut, cu cele externe de relaţie ale comunităţilor conlocuitoare dintr-un anumit spaţiu geo-politic şi socio-cultural. Mai mult, se conturase supoziţia că printr-o serioasă analiză comparativă ale componentelor interne pe criterii etnopsihologice, pe trăsături, valori şi stiluri de manifestare, cercetarea noastră poate accede la obţinerea unor informaţii esenţiale de diagnoză a specificului naţional. Chiar dacă în axiologie problema valorilor este încă un spaţiu de dispută, mai ales în privinţa genezei lor obiective sau subiective, totuşi de la Ed. Spranger (1923) şi T. Vianu (1942) acest domeniu a intrat într-o clasificare pe specii de valori teoretice, estetice, juridice, economice, politice, religioase etc, care astăzi este unanim acceptată. În cadrul unor expuneri mai largi, noi nu am dezvoltat distincţii suficiente între aceste noţiuni, din cel puţin trei motive. În primul rând, aspectul generic al conceptului de *valoare* este evident faţă de cel de *trăsătură*. În al doilea rând - cel puţin din a doua jumătate a sec. XX, în psihologie s-a acreditat ideea că orientările valorice cuprinse în atitudini, împreună cu trăsăturile de caracter ca elemente suplimentare de portretizare psihologică, exercită asupra comportamentului o serie de funcţii axio-reglatorii. În al treilea rând, pentru o deplină clarificare a acestor raporturi se impune o analiză separată, într-un capitol distinct, cu dezvoltare teoretică pe noţiuni conexe de ideal, norme sociale, atitudini, interese sau trebuinţe. Astfel, în cadrul acestor conexiuni, *idealul* la Petre Andrei (1945) reprezenta o

valoare generală de realizare a persoanei, spre care individul tinde să ajungă din toate puterile sale. Chiar dacă sociologul român avea în vedere numai personalităţile de excepţie, faptul că idealul, ca nivel de aspiraţie este o năzuinţă supraordonată care orientează şi alimentează energetic eforturile persoanei către anumite valori, reprezintă o aserţiune psihologică general-valabilă. De asemenea, fiecare specimen de valoare este legat de diferite norme sociale, ele reprezentând în expresie durcheimiană un alt set de dimensiuni supraindividuale. În acest sens, sunt de amintit o serie de observaţii efectuate de M. Rokeach. În accepţiunea sa, aceeaşi valoare poate fi un punct de referinţă pentru una sau mai multe norme, faţă de care valorile pot fi un termen de bază pentru acceptarea sau respingerea lor. Pe de altă parte, diferite norme sociale chiar însuşite sau practicate de un individ rămân exterioare lui, pe când valorile apar acestuia mai adânc şi mai intim ancorate în structura eului. În privinţa raportului *valoare - interes* tot M. Rokeach (1973) mai notează că: "Un interes este doar una dintre manifestările valorii şi prin urmare are numai câteva din atributele acesteia. Un interes poate…ghida acţiuni... poate servi unor funcţii de adaptare, apărare, cunoaştere şi actualizare ale eului. Dar interesul nu este clasificabil ca un mod ideal de comportament sau ca o stare ultimă a existenţei. Ar fi dificil de argumentat că un interes este doar un standard sau că are caracterul de „trebuie". (pag.22). Cele mai complexe relaţii apar în domeniul raporturilor valoare - atitudine pentru că din perspectivă socioculturală valorile apar ca fapte sociale supraindividuale, în cadrul cărora ele reprezintă doar un obiect al atitudinilor, iar acestea la rândul lor apar ca o reacţie a indivizilor faţă de valori. Iar acest nivel este numai un aspect al relaţiei. Dacă ne referim la principii şi valori interiorizate în structura personalităţii – ca principala zonă de interes pentru psihologie – aici diferenţele dintre atitudine şi valoare devin mai greu de realizat. La acest nivel autorul citat constată că diferenţele dintre aceste noţiuni decurg din faptul că atitudinea este un complex de convingeri, pe când valoarea în atitudine se referă la o singură convingere dar de mare generalitate – la care cu adăugirea noastră, aceasta fiind şi de mare stabilitate, inclusiv etnologică. La acest nivel interiorizat valorile apar ca principii fundamentale sau scopuri ultime ale existenţei, reduse la un număr foarte restrâns, apropiate decalogului, pe când atitudinile se prezintă sub forma unei pluralităţi de manifestări. Pentru ordonarea lor, de la G. W. Allport avem o ierarhie pe trei niveluri : la primul nivel sunt situate cele cardinale, considerate a fi de ordinul unităţilor; la al doilea nivel autorul plasează atitudinile principale, considerate a fi de ordinul zecilor şi pe un al treilea nivel sunt plasate atitudinile secundare care pot fi de ordinul sutelor de forme. Dintre aceste atitudini cele mai apropiate de zona valorilor

sunt numai cele cardinale. Astfel, cu funcţiile lor de ghidare a atitudinilor, acţiunilor şi judecăţilor umane, putem spune că valorile au un loc central în structura personalităţii, atât individuale cât şi a celei colective. De asemenea, tot prin atitudini se exprimă şi unele *trăsături de personalitate*, care se aseamănă cu valorile numai pe criteriul gradului de generalitate. Cu menţiunea că în psihologia personalităţii valorile reprezintă niveluri de aspiraţie cu un vizibil efort spre care se tinde, fiecare din ele putând fi un scop în sine, pe când la majoritatea trăsăturilor psihologice caracteristica majoră este de neutralitate axiologică, întrucât manifestările derivate, de exemplu din tipologia particularităţilor introversie/extroversie pot fi dominante comportamentale dar fără a fi un scop în sine. În acest fel chiar dacă în psihologie termenul de trăsătură circulă în mai multe sensuri, el este echivalat cu cel de particularitate relativ stabilă a unui proces şi mai ales ca element descriptiv în diagnoza personalităţii. Acesta este şi sensul prin care G.W. Allport defineşte trăsătura psihologică ca un element de stabilitate şi consistenţă a unui portret, a cărui existenţă se poate numai deduce, fără a se putea observa în mod direct. Iar dacă în redarea lor unii autori procedează mai *nomotetic* prin observaţii generale, iar alţii mai *ideografic* prin particularizarea unor trăsături până la singularizare, acesta este numai o chestiune de stil. Prin W. Stern, K.Lewin şi G. W. Allport s-a ajuns la împărţirea în *trăsături direcţionale* (motivaţionale, atitudinale) şi *trăsături stilistice* (instrumentale, aptitudinale). R.B. Cattell (1946) a făcut diferenţe între *trăsăturile de adâncime şi cele de suprafaţă*, iar în analiza factorială a personalităţii H. Eysenck tratează fiecare trăsătură ca pe un factor distinct. În privinţa inventarelor cu trăsături de personalitate, întocmite pe criterii lexicale, după G.W. Allport acestea se întind la cca. 17.000, după L. Klages ele ar fi de 4000 , iar după F. Baumgarten de cca. 1000 ; marile variaţiuni se explică prin opţiunea autorilor către o nominalizare a lor în trăsături simple sau complexe. Dar toate aceste clarificări au un marcat caracter teoretic, pentru că la nivelul unor cercetări aplicative graniţele dintre aceste concepte se topesc în realităţi fluide. Atât la nivel individual, cât şi la nivel grupal, inclusiv etnic, realitatea acestor concepte este greu de distins, cu multe manifestări coexistente, interferente sau suprapuse. În această privinţă, în practica sondajelor de opinie S. Chelcea (1982) acuză un mare grad de polisemie între aceste noţiuni. Pentru că un ideal odată constituit poate devenii el însuşi valoare, iar astfel unele trăsături de personalitate, mai ales din cele pozitive, precum harnic, cinstit, conştiincios etc, prin educaţie şi specializare se pot constitui ca trăsături-valori. Numai în acest fel se poate înţelege şi sistemul atitudine-valori formulat de R. Linton (1968) în care diferenţele dintre atitudinile generalizate şi valorile interiorizate se dizolvă până la identitate totală;

autorul notează că: „ …odată fixate în individ, sistemele atitudine-valoare acționează automat şi în cea mai mare parte la nivel subconştient ”. Acelaşi autor mai afirmă că: „importanța funcțională a sistemelor valoare-atitudine derivă inițial din conținutul loc emoțional ”. În acest fel, un mare număr de analişti precum A. Kardiner (1939), G.H. Mead (1967), R.Linton (1968), I Radu, P. Iluț, L. Matei (1994) au demonstrat importanța structurilor axiologice în formarea atitudinilor prin însuşirea modelelor culturale. De aceea fără a neglija necesitatea clarificărilor conceptuale, în mod real aceste diferențe se percep în funcție de perspectivă şi de accent. De exemplu, pentru un observator din afară, un întreg ansamblu de trăsături, interese sau nevoi pot fi considerate valori, convingeri şi scopuri de urmărit. Pentru că pe plan individual, în retorta subiectivității umane aceste noțiuni nu numai că se absorb şi se filtrează în modalități şi trăsături particulare, dar se şi topesc cu conversiuni sau sublimări în funcție de propriile calități fizice, intelectuale, emoționale ale persoanei. Din această cauză, în cadrul studiilor de atitudine şi comportament în mod permanent vom constata un câmp întreg de relații contradictorii. Dacă ținem seama de faptul că atitudinile, inclusiv etnice, se măsoară prin sondaje de opinii, atunci transcrierea metodologică a problemei se rezumă la *atitudini,* care au în vedere ceea ce oamenii simt şi gândesc, la *opinii declarate,* în funcție de ceea ce spun şi la *comportamente,* prin ceea ce fac. Din sutele de cercetări efectuate asupra acestor raporturi, pe lângă caracterul probabilistic al relației atitudine-comportament au ieşit în evidență şi factorii răspunzători de convergența sau divergența lor. Astfel, după I. Radu şi colab. (1994) situații de convergență apar când atitudinea este *o forță motivațională* care generează o acțiune specifică. În această calitate ea apare ca o cauză a comportamentului care se multiplică în toate actele sale. Acelaşi paralelism atitudine-comportament, se explică şi prin teoria disonanței cognitive cu tendința de a realiza convergențe între evaluări şi comportamente atunci când atitudinea apare ca un act de autoajustare (sau raționalizare) a acțiunilor noastre. În aceste cazuri comportamentul devine instrumentul, iar atitudinea reprezintă efectul. Dacă concordanța atitudine-comportament poate fi considerată mai naturală, discrepanțele dintre ele au fost cele mai studiate. Din mulțimea cauzelor decelate vom aminti numai câteva, cele mai multe fiind în zona interacțiunilor personalitate-situație, față de care este obligatoriu a pune în discuție prezentarea şi dezvoltarea sistemului metodologic implicat. Pentru că interpretarea primară, cea mai evidentă este aceea că *există atitudini adevărate sau specifice domeniului în cauză*, numai că instrumentele metodologice de depistare şi măsurare a lor nu au fost suficient de rafinate pentru a le surprinde. Numai faptul că domeniul studiilor de valori, trăsături şi atitudini se reduc în esență la instrumente

verbale, validitatea lor este privită cu multă precauţie. Aceasta întrucât, între respectiva trăsătură-valoare ca variabilă latentă şi opinia declarată a persoanei se interpun atâtea alte variabile (ce ţin de personalitatea subiectului, a anchetatorului, a temei de cercetare, a instrumentului folosit, a situaţiei de teren sau laborator, etc) încât probabilitatea unei situaţii de divergenţă între ele este cu mult mai mare decât a uneia de convergenţă. De exemplu, s-a constatat a fi foarte important *gradul de specificitate al răspunsurilor - atitudine şi a celor comportamentale.* M. Fischbein şi I Ajzen (1977) au arătat că această relaţie funcţionează în măsura în care se respectă gradul de corespondenţă dintre elementele atitudinii şi cele comportamentale. Ei au pornit de la ipoteza că că atât pentru atitudine cât şi pentru comportamentul deschis se pot formula 4 entităţi : acţiunea, obiectul înspre care acţiunea este îndreptată , contextul în care acţiunea are loc şi timpul (momentul) efectuării ei. În acest cadru metodologic, cu cât investigaţiile atitudine - comportament respectă mai mult simetria entităţilor considerate cu atât concordanţa dintre răspunsurile atitudinale şi cele comportamentale este mai mare, precum şi invers. Lipsa de corelaţie dintre atitudine-comportament se poate explica şi prin faptul că un comportament poate depinde de *mai multe atitudini,* din care noi nu o luăm în calcul pe cea mai relevantă. Alte discordanţe mai pot apare şi în urma unor *diferenţe de timp,* când distanţa temporală dintre cele două genuri de răspunsuri este prea mare. Timp în care au apărut alte modificări fie de atitudine, fie de comportament, fie din amândouă. Faţă de aceste aspecte metodologice, cel puţin de egală importanţă sunt şi factorii de personalitate cu referire în special *la tăria atitudinii respective.* Aspect care se referă la importanţa ei în sistemul atitudinal al personalităţii, dacă respectiva atitudine a fost însuşită prin experienţă directă sau are ca suport informaţii şi păreri venite de la alţii. Este clar că atitudinile periferice, bazate pe informaţii sărace, fără experienţe personale sau fără contacte directe au o slabă putere predictivă. Alături de tăria atitudinii trebuie de adăugat şi *gradul de accesibilitate,* fie din partea instrumentului folosit, fie din partea subiectului respondent, cu referire la uşurinţa cu care unele persoane îşi reamintesc diferite atitudini, date, informaţii (faţă de ei sau faţă de alte neamuri coabitante) cu care pot opera pe plan cognitiv. Cercetările întreprinse arată că un indicator valid de accesibilitate este şi timpul de răspuns cât mai scurt la respectivele sondaje, alături de un chestionar conceput cât mai simplu. De asemenea, factorii de personalitate, atât de natură individuală cât şi colectivă, în cadrul raporturilor atitudine-comportament, contează prin încadrarea lor în *constelaţii de atitudini specifice*, selecţionate cel puţin pe criteriul unor orientări apropiate. În cadrul lor, studii de laborator şi teren, arată că pentru conduite complexe şi de durată, inclusiv etnice, planul valorilor - în calitatea lor de standarde

apreciative pentru norme, trăsături şi atitudini-sunt un predictor comportamental mai bun. (M. Rokeach, 1979). De asemenea, după părerea noastră, asocierea trăsături-valori este şi mai accentuată în etnopsihologie pentru că gradul de generalitate la care trebuie să se opereze este sensibil mai ridicat în cercetările de personalitate colectivă faţă de studiul celei individuale. Ba chiar, în diagnoza trăsăturilor psihologice de specific naţional sunt mai uşor de sesizat diferenţe de orientare valorică, decât particularităţi din domeniul trăsăturilor etnice ; poate tocmai datorită unei mai mari inerţii şi a unei mai mari stabilităţi a valorilor în timp. De exemplu, în plan european sunt uşor de observat diferenţele de orientare valorică către competiţie şi concurenţă la popoarele din partea occidentală a Europei, faţă de orientările conservatoare şi de cultivare a tradiţiilor, cel puţin folclorice la cele balcanice. De aceea, în raport cu varietatea acestor situaţii, pentru chestionarul nostru de diagnoză a unor trăsături psihologice de specific naţional, am considerat mai oportună o abordare conexă a cuplului trăsături-valori.

Iniţial, în faza de proiectare a modelului nostru, s-a formulat opţiunea de a se utiliza cel puţin 2 instrumente complexe în acest domeniu, respectiv chestionarele Berkeley şi PPN. Pentru chestionarul de personalitate Berkeley, cunoscut şi sub denumirea de Big-Five, a existat un interes crescut. Apărut acum un deceniu într-un studiu semnat de psihologii Ketty şi Eillen Dohane (*Psychology Today, III, 1990)* împreună cu sistemul de cotare a răspunsurilor şi de articulare a 5 stiluri de personalitate propuse de L. Goldhors (Universitatea Oregon SUA), acest nou instrument va beneficia de un mare număr de studii publicate în reviste de prestigiu cu ar fi : *Journal of Personality*, *Journal of Personality Disorders*, *European Journal of Personality, Journal of Personality Assessment* sau *Psychological Inquiry*. Big-Five a cooptat şi atenţia unor psihologi români precum S. Chelcea, 1992 ; M. Zlate, 1994 sau P. P. Neveanu, I. Mânzat, P. Vasilescu şi alţii în 1997. Ultimul studiu cuprinde o analiză metodologică din cele mai pertinente cu o tentativă de adaptare a acestui instrument şi în abordarea etnopsihologică a poporului român. Dar investirea sa cu o vocaţie diagnostică în cercetările de psihologie socială s-a dovedit a fi anevoioasă şi costisitoare. De fapt, după părerea noastră, între cel două instrumente există câteva asemănări dar şi mai multe deosebiri. Prezentăm formatul primar al celor două *Chestionare* în anexa acestui capitol. La asemănări notăm sistemul de scalare pe 5 trepte cu posibilitatea de structurare a 5 stiluri de personalitate, chiar cu unele posibilităţi de echivalare. Astfel, la nivelul unor itemi se pot constata câteva corespondenţe psihologice între stilurile social (PPN) şi interpesonal (Big-Five); stilul activ (PPN) şi de muncă (Big-Five); afectiv (PPN) şi emoţional (Big-Five); cultural

(PPN) şi intelectual (Big-Five).

Dar la capitolul deosebiri acestea s-au dovedit a fi mai numeroase, astfel :

- *Chestionarul Big-Five* o este probă de personalitate cu variabile individuale fără valenţe etnologice ;
- *Chestionarul PPN-50* este o probă psihosocială, cu variabile transculturale specifică unei cercetări de etnopsihologie ;
- analiza celor 4 selfuri din Big-Five, respectiv *personal* (inner-self), *social* (outer-self), *imaginat* (ideal-self) şi *anxios* (feared-self) vizând media aritmetică a tuturor acestora pentru obţinerea celui real, nu are echivalent în PPN-50 ;
- prin construcţia sa, *Chestionarul PPN-50*, spre deosebire de Big-Five, poate dezvolta o diagnoză multiplă a fenomenelor de dublă perspectivă. Planurile intern şi extern ale fiecărei comunităţi etnice introduse în cercetare, pot fi examinate prin auto- şi retro-evaluare de către fiecare grup de studiu. De aceea, şansele ca acest instrument să surprindă diferenţe etnotipice sunt mai mari ;
- *Chestionarului Big-Five* este redus la 35 de itemi şi tot atâtea variabile, faţă de 50 de variabile din chestionarul PPN. Prin această extindere unele trăsături de exemplu, inteligenţa,dominativitatea, spiritul întreprinzător etc. apar mai bine reprezentate. Aceste aspecte au motivat un plus de fundamentare a chestionarului PPN încă din faza de documentare.

Tabelul nr. 3,7 Trăsături şi valori etnice cuprinse în chestionarul PPN-5o

1.DOMINATIVITATEA	18. SCEPTICISMUL	35. REALISMUL
2. INCREDEREA ÎN FORŢELE PROPRI	19. DISCIPLINA SI ORGANIZAREA	36.PREŢUIREA PROPRIEI IDENTITAŢI ETNICE
3.PRIETENIEA	20.BUNĂTATEA SI BLÂNDEŢEA	37. FATALISMUL
4.SENTIMENTUL NATURII	21. INTELIGENŢA	38.PROFESIONALISMUL
5. MODERNISMUL	22. SOLIDARITATEA	39. AMBIŢIA
6. SENTIMENTUL ISTORIEI	23. SIMTUL ONOAREI	40. INVENTIVITATEA
7. DISPOZŢIA SPRE INTRAJUTORARE	24. SPIRITUL INTREPRINZĂTOR	41.COMUNICATIVITATE A CU SINCERITATE
8. INDEPENDENŢA	25. EVITAREA CONFLICTELOR	42. SPIRITUL DE SACRIFICIU
9. OSPITALITATEA	26. SPIRITUL CRITIC	43. HĂRNICIA
1o CURĂTENIA SI HIGIENA	27.ATASAMENTUL FAŢĂ DE ROMÂNIA	44. MĂNDRIA
11. ADAPTABILITATEA	28.INDIVIDUALISMUL	45. CREDINŢA RELIGIOASĂ
12. TÂRIA DE CARACTER	29. PERSEVERENŢA	46. TOLERANŢA
13. SPIRITUL COMERCIAL	30. AGRESIVITATEA	47. ONESTITATEA
14 .SIMTUL FRUMOSULUI	31. TRADITIONALISMUL	48. SIMTUL RĂSPUNDERII
15. OPTIMISMUL	32.SUPUSENIA SI OBEDIENTA	49.CURAJUL/ CUTEZANŢA
16. IMITATIVITATEA	33.CAPACITATEA DE INIŢIATIVĂ	50.RECEPTIVI TATEA
17. OMENIA	34. SIMŢUL MORULUI	LA IDEILE ALTORA

Pentru că „lista trăsăturilor fundamentale de caracter variază mult de la un psiholog la altul" (A. Cosmovici, 1972, p. 13), după dezbateri prelungite, în care numărul lor a variat de la 25 la 75 itemi, s-a ajuns în final la o listă cu 50 trăsături (vezi tabelul nr. 3.7.). De exemplu , itemul iniţial „spiritul satiric" a fost înlocuit cu cel de „simţul umorului" ; sau variabila „simţ diplomatic" a fost descompusă în două coordonate, respectiv : „capacitatea de evitare a conflictelor" şi „receptivitatea faţă de ideile altora". La fel, variabila „practicism" a fost descompusă în două manifestări respectiv : „spiritul întreprinzător" şi „spiritul comercial". Alte trăsături au fost adăugate în completarea unor direcţii stilistice, de exemplu, variabila „ simţul onoarei" a intrat în seria celor 10 itemi din cadrul stilului moral. Le

fel, variabila „sincerității" a fost asociată cu actul comunicării, în polaritate cu comportamentele de „minciună" şi disimulare, ca dimensiuni general-umane la fel de prezente în orice act de comunicare, formula rezultată fiind cea a „comunicării cu sinceritate " etc. Din acest punct de vedere , criteriul principal de construcţie şi selecţie cu care s-a operat a fost de generalitate şi reprezentativitate transculturală, respectiv, trăsături suficient de generice, de sorginte psihologică pentru a fi aplicabile pe orice entitate etnică.

Tabelul nr. 3. 8. Chestionar de pretestare PPN-50 (extras)

TRUCȚIUNI In chestionarul de mai jos veți aprecia ceea ce este tipic în comunitățile românești şi conlocuitoare cunoscute şi trecute de dvs. în formular. La fiecare trăsătură aveți 5 alternative de răspuns : **1**/dezacord total; **2**/dezacord parțial; **3** /şi da şi nu; **4** /acord parțial şi **5**/acord total.				
Itemi şi comunități etnice	Români	_____	_____	_____
1. DOMINATIVITATEA				
2. INCREDEREA ÎN FORȚELE PROPRI				
3. PRIETENIEA				
4. SENTIMENTUL NATURII				
5. MODERNISMUL				
6. etc.				

Cu aceste variabile - item s-a întocmit un model de formular de genul unei liste de atribute, cu un instructaj succint, fără explicații asupra trăsăturilor şi fără nominalizarea comunităților din zona de aplicare. Pentru notarea intensității trăsăturilor manifeste ale minoritățile locale au fost lăsate câteva spații libere, care se completau în mod opțional. Oferim alăturat în tabelel nr. 14, lista de variabile - item cu un extras în tabelul 15 din primul model de *Chestionar PPN-50* utilizat în faza de pretestare. In a doua fază s-a trecut la pretestarea ambelor chestionare, Big-Five şi PPN-50 folosind acelaşi sistem de scalare cu 5 trepte, astfel: treapta 1/dezacord total ; treapta 2/dezacord parțial ; treapta 3/şi da şi nu; treapta 4/ acord parțial şi treapta 5/acord total. In această fază s-au constat următoarele defecțiuni **:**

- în ambele chestionare centrul scalei din treapta a III-a a cumulat toate rărpunsurile nesigure atât din spre treptele superioare cât şi din spre cele inferioare. Fenomenul de „fugă la centru a răspunsurilor nesigure", constatat şi cu ocazia aplicării chestionarului Bogardus, s-a acumulat într-un procent de cca. 55 - 65 % din scorurile (răspunsurile) recoltate ;
- la o analiză mai atentă, cauzele acestui fenomen la cele două chestionare au fost sensibil diferite. In cazul *Chestionarului PPN-50* mulți itemi nu au fost accesibili persoanelor intervievate sau persoanele cercetate nu aveau suficiente cunoştințe pentru evaluarea unor comunități etnice. In

cazul *Chestionarului Big-Five,* aplicarea sa în condiţii de teren, în afara unui laborator calificat de psihologie care să poată oferi asistenţa şi consultanţa necesară la întrebările mai complicate a condus la o completare superficială a chestionarului. De exemplu, în coloana III privitoare la selful imaginat (proiectat), răspunsurile „cum aţi dori să fiţi", au fost tratate numai ca un echivalent negativ al coloanei a IV-a privitoare la selful anxios (problematic) pentru întrebările „cum nu v-ar plăcea să fiţi". Tendinţele psihologice din selful imaginat nu reprezintă reversul matematic al celui anxios din „sectorul" nemulţumirilor individuale faţă de propria persoană. Astfel, diferenţele de sens dintre coloanele III şi IV care reprezentau 50 % din acest chestionar, nu s-au înţeles ;

- în cazul *Chestionarului PPN* multe trăsături privitoare, de exemplu, la fatalism, dominativitate, imitativitate, inteligenţă, adaptabilitate sau chiar individualism, nu au fost înţelese şi au fost estimate tot la treapta a III-a, respectiv prin formula „ şi da şi nu"

- în cazul *Chestionarului PPN* în evaluarea trăsăturilor etnice la minorităţi, datorită spaţiilor goale, la libera opţiune a subiecţilor, ca şi în cazul *Chestionarului Bogardus,* a rezultat acelaşi câmp de date lacunar asupra comunităţilor locale. Cu acest mod de investigaţie în afară de români şi de romi (ţigani), imaginea comparativă asupra altor entităţi etnice a fost atât de incompletă sau de inegală, încât datele de prelucrare nu au putut fi introduse la calculator.

In urma acestor dificultăţi, în privinţa *Chestionarului Big-Five* concluzia noastră a fost că acest instrument este prea „sofisticat" pentru a fi aplicat în condiţii de teren.

De asemenea, după părerea noastră, pentru studii de etnopsihologie modală nu este relevantă orice fel de variabilă psihologică. In acest domeniu prioritate are numai o relaţie bine clarificată metodologic între conceptul de trăsătură şi criteriul apartenenţei etnice. Dacă această relaţie nu este vizibilă încă din faza de proiectare, este foarte puţin probabil ca ea să se contureze ulterior. Faţă de un profil individual de personalitate obţinut prin aplicarea *Chestionarului Big-Five*, personalitatea modală este o structură ideală, reprezentativă pentru o colectivitate care se obţine numai prin selecţia trăsăturilor de mare frecvenţă dintr-o comunitate omogenă etnopsihologic. In acest caz, prin frecvenţă maximă se înţelege nu neapărat un procent de 100 %, ci una situată empiric mai sus comparativ cu alte frecvenţe. Iar o diagnoză etnopsihologică a personalităţii modale devine mai veridică, numai dacă se obţin mai multe frecvenţe (etnice) comparabile pentru aceeaşi trăsătură.

Pentru cercetarea noastră aceasta însemna un nou model de investigaţie prin care experimentatorul intervine în mod limitat, în stimularea / manifestarea unor reacţii cuantificabile faţă de aceeaşi variabilă - trăsătură, introdusă de cercetător ca proprie mai multor eşantioane etnice, cu posibilitatea de a se inter-evalua în mod simultan.

Aceste concluzii au impus refundamentarea cadrului metodologic cu eliminarea probei Big-Five şi introducerea unor modificări în *Chestionarul PPN-50,* comune metodologic cu ale *Chestionarului Bogardus-95*, astfel :

- s-a păstrat evaluarea pe 5 trepte de intensitate ;
- s-a modificat scala de evaluare în zona de mijloc, respectiv treapta III din formula „şi da şi nu" cu instrucţiunea de „acord în mică măsură" ;
- treapta II, din „dezacord parţial" s-a schimbat cu instrucţiunea „nu sunt sigur";
- s-a simplificat instructajul cu accent pe intensitatea manifestării fiecărei trăsături
- s-au nominalizat în chestionar comunităţile etnice coabitante zonei de aplicare ;
- *s-a introdus principiul dublei perspective prin instrucţiunea dublei evaluări. Prin instructaj, pentru fiecare grup etnic din teren aflat în relaţii de conlocuire, s-a creat posibilitatea de manifestare / evaluare succesivă, dar în timp continuu şi determinat, a trăsăturilor psihologice ale propriului grup, comparativ cu reacţiile /manifestările de intensitate ale altor comunităţi convieţuitoare ;*
- pentru uniformitatea gradului de înţelegere a trăsăturilor etnice şi eliminarea impreciziei unor termeni, „vechea" formulă a listei de atribute fără explicaţii a fost completată cu un vocabular - anexă sub forma unui set de întrebări mai simple şi mai explicite (vezi *Anexa 1*). Astfel, *inteligenţa* a fost exprimată prin formula **:** „Este un criteriu general pentru înţelegerea mai uşoară şi rezolvarea mai rapidă a problemelor curente. In ce măsură apreciaţi că respectivele comunităţi dispun de această trăsătură care le ajută în viaţă ? " . *Dominativitatea* a fost exprimată prin întrebarea **:** „In ce măsură există un interes deosebit pentru ocuparea de funcţii publice, pentru activităţi de conducere, cu manifestări de autoritate la următoarele comunităţi ?.." *Adaptabilitatea* s-a exprimat prin întrebarea **:** „In situaţii generale de tranziţie, cum este cea pe care o parcurge în prezent România, care dintre aceste comunităţi etnice se adaptează mai uşor (se integrează mai repede) la dificultăţile economiei de piaţă şi în general la nou ? ". *Agresivitatea,* a fost prezentată prin formula **:** „ In ce măsură aceste comunităţi prezintă manifestări agresive prin fapte sau expresii verbale care împiedică buna convieţuire cu celorlalte comunităţi". *Tăria de caracter* a fost exprimată prin următoarea formulă**:** „In ce măsură comunităţile etnice de mai jos dovedesc fermitate în manifestările lor obişnuite ?". *Spiritul comercial* a fost reformulat

astfel**:** In ce măsură se manifestă la aceste comunităţi spiritul comercial, sau cum se spune, fac afaceri şi au mirosul banului ?"; *imitativitatea* a fost exprimată prin întrebarea **:** „In ce măsură respectivele comunităţi imită şi copiază cu uşurinţă manifestările altor neamuri ?". *Modernismul,* se prezintă prin formula**:** „In ce măsura sunt orientate aceste comunităţi către schimbare şi modernism ? ". *Solidaritatea,* a fost exprimată prin întrebarea **:** „In acţiunile lor comune, în ce măsură aceste comunităţi manifestă sprijin si solidaritate în rezolvarea problemelor comune ale localităţilor în care trăiesc împreună ?". *Simţul onoarei,* a fost exprimat prin întrebarea **:** La care comunităţi etnice se manifestă respectarea cuvântului dat, a punctualităţii şi seriozităţii faţă de promisiunile făcute ? " etc (vezi Anexa 1) .

Tot în partea finală a fazei de pretestare a *Chestionarului PPN-50,* s-a realizat şi analiza de articulare a 5 dimensiuni stilistice. Principiul analizei stilistice a fost introdus în culturologie în perioada interbelică de către H. von Keyserling (1929), potrivit căruia toate popoarele europene cel puţin din perspectiva civilizaţiei creştine se cuprind în aceeaşi *unitate de stil.* La acest autor conceptul de stil este considerat o tendinţă sintetică, comună şi unificatoare, dar mai ales dominantă faţă de alte manifestări etnopsihologice (secundare).

La această versiune la care va adera şi L. Blaga (1935) cu dezvoltare în sensul unei *matrice stilistice genuine*, specifică unor colectivităţi, cu referire specială la românii din „spaţiul mioritic". În accepţiunea sa, matricea stilistică are un plasament subconştient, nu în sensul „ortodox" al unor instincte freudiene, ci la nivelul unor potenţe şi particularităţile creatoare. Cu tot stilul său poetico-filozofic – pentru unii prea vag, pentru alţii prea ermetic, ideea de unitate în diversitate a manifestărilor stilistice rămâne validă, mai ales la nivelul unor personalităţi reprezentative pentru cultura unor comunităţi. În estetică deosebim un stil clasic, baroc, antic sau rococo, în psihologia socială avem ample studii asupra stilurilor de conducere autoritare, democratice sau permisive; astfel, în orice domeniu s-ar plasa, *conceptul de stil exprimă acelaşi grad înalt de sinteză a unor trăsături comune*

Astfel, *Chestionarul PPN* este o resursă de abordare în etnopsihologie pe baza căreia se pot întocmi *structuri matriciale transculturale* în planul unor convingeri, aspiraţii, orientări etnice similare etc,. Direcţiile stilistice ale acestui chestionar se compun dintr-o „grilă" cu câte 10 trăsături-valori, aflate în relaţii de consonanţă **:**

1. *stilul tolerant,* orientat spre sociabilitate cu o variaţie de la atitudini de solidaritate socială până la forme de intoleranţă cuprinde următoarele trăsături: dispoziţia spre dominare (1), sentimentul istoriei (6), adaptabilitatea (11), imitativitatea (16), solidaritatea (21), ataşamentul faţă de România (26),

obedienţa şi supuşenia (31), preţuirea propriei identităţi etnice (36), comunicativitatea şi sinceritatea (41) precum şi toleranţa faţă de alte etnii (46);

2. *stilul moral,* orientat spre valorile cinstei şi onestităţii, cu o variaţie de la tăria de caracter până la individualism şi lipsă de omenie cuprinde următoarele trăsături: prietenia (2), dispoziţia spre întrajutorare (7), tăria de caracter (12), scepticismul (17), simţul onoarei (22) individualismul (27) omenia (32) fatalismul (37) spiritul de sacrificiu (42) cinstea (47);

3. *stilul activ,* dimensiune din sfera muncii cu o variaţie de la hărnicie şi organizare până la indisciplină cu fugă de răspundere ; cuprinde următoarele trăsături : încrederea în forţele proprii (3) independenţa (8) spiritul comercial (13) disciplina şi organizarea (18) spiritul întreprinzător (23) perseverenţa în sensul capacităţii de finalizare (28) capacitatea de iniţiativă (33) profesionalismul (38) hărnicia (43) şi simţul răspunderii (48) ;

4. *stilul afectiv*, în plan social şi interetnic, orientat spre relaţii paşnice, de evitare a conflictelor, cu o variaţie de la bunătate şi ospitalitate până la diferite forme de agresivitate cuprinde următoarele trăsături: sentimentul naturii (4), ospitalitatea (9), simţul frumosului (14), bunătatea şi blândeţea (19), capacitatea de evitare a conflictelor (24), agresivitatea (29), simţul umorului (34), ambiţia (39), mândria (44), cutezanţa şi curajul (49) ;

5. *stilul cultural,* orientat în sensul unor predispoziţii culturale spre valori intelectuale, el variază de la atitudini scăzute până la cele ridicate faţă de nou şi inventivitate; cuprinde următoarele trăsături: modernismul(5), curăţenia şi igiena(10), optimismul (15), inteligenţa (20), spiritul critic (25), tradiţionalismul (30), realismul (35), inventivitatea (40), credinţa (45) şi receptivitatea la ideile altora (50).Se observă amplasamentele itemilor în paşi din 5 în 5.

In mod suplimentar, prin faptul că fiecare item se scalează pe 5 trepte, există posibilitatea unei variante de cuantificare în note brute a fiecărei dimensiuni stilistice pe o plajă de intensitate a manifestărilor de la min. 10 puncte la un max. 50 puncte.

Cu ultimele modificări şi în conformitate cu grupurilor etnice planificate, s-a trecut la faza anchetei de teren, într-o nouă formă pe principiul dublei perspective, în care prin instructajul de aplicare se impunea existenţa unei acţiuni de retroevaluare din partea unor grupuri martor, şi a unei acţiuni de autoevaluare din partea grupului de referinţă. Astfel, estimarea intensităţii unor manifestări etnopsihologice s-a operat pe fiecare eşantion pe baza unei duble acţiuni de auto- şi retroevaluare. Iar în final, fiecare grup de cercetare (constituit de români, armeni, greci, italieni, turci, tătari, romi (ţigani), ruşi-lipoveni şi ucraineni) a fost succesiv şi grup martor şi grup de referinţă. De asemenea, investigaţia diferenţelor de relaţii şi trăsături etnice, pe baza celor două chestionare

Bogardus-95 şi PPN-50, s-a operat în acelaşi timp pe aceleaşi perechi de grupuri etnice. Precizările sunt necesare întrucât toate etapele ulterioare de prelucrare, a datelor şi de redactare vom ţine seama de diferenţele specifice generate de acest montaj metodologic, constituind un *studiu al fenomenelor de ecleraj* prin jocul perspectivelor de auto- şi retroevaluare. Aceste fenomene sunt inerente oricărei abordări relaţionale. In interetnicitate, fenomenele de ecleraj sunt asemănătoare cu efectul de mutiplicare din cazul oglinzilor paralele, în care fiecare tablou presupune o analiză imagologică separată. Astfel, în relaţiile dintre două comunităţi aflate în contact, fiecare grup poate prezenta câte două feluri de imagini etnotipice, una despre sine, alta despre altă comunitate. Nici una din aceste imagini nu este identică cu cealaltă. Dacă această analiză continuă cu relaţiile dintre 3 comunităţi aflate în contacte directe, prin evaluare interetnică se obţin 9 categorii de imagini etnotipice. Iar pentru 9 comunităţi, în conformitate cu modelul interetnic dobrogean utilizat de noi, numărul de imagini etnotipice creşte la 81. Pe această cale, în caracterizarea etnopsihologică a unei comunităţi, prin sondarea circulară a fenomenelor de ecleraj şi a relaţiilor infra-etnice din jurul ei, rezultă un ansamblu de diferenţe specifice care permit personalizarea (individualizarea) comunităţii respective cu trăsături valabile pentru o diagnoză de specific naţional. După părerea noastră, această fenomenologie de diferenţe naţionale obţinute numai prin PPN-50, nu se puteau cerceta prin *Chestionarul Big Five.*

Pentru ordonarea lor, introducem în mod obligatoriu trei concepte care desemnează trei tipuri de obiective-rezultat, cu menţiunea că toate aceste 3 categorii de profile servesc în diagnoză pentru una şi aceeaşi comunitate, respectiv :

- *profile auto-evaluate*, cu caracter intern, din datele comunităţii de referinţă
- *profile retro-evaluate*, cu caracter extern, din datele comunităţii-martor ;
- *profile integrate*, cu caracter de reper, din media statistică a celor de mai sus.

Evident că ordonarea şi prelucrarea acestui câmp de date impune un sistem de operare automată pe calculator. Softul este conceput în limbaj informatic *Excel* sub forma unui tabel cu dublă intrare, în conformitate cu datele din chestionar. Respectiv, există spaţii pe verticală pentru cele 50 de trăsături repartizate cu date factuale, inclusiv de apartenenţă etnică pentru cele 9 comunităţi de români, armeni, greci, italieni, turci, tătari, ţigani, ruşi-lipoveni şi ucraineni. Iar pe orizontală au fost înregistrare datele fiecărui chestionar.

La întabelare am avut în vedere următoarele dimensiuni: 50 de note de la fiecare item x 9 comunităţi înregistrate, plus 10 spaţii de date factuale de identificare, totalul unităţilor informaţionale pe chestionar fiind de 460.

Astfel, fiecare chestionar în cadrul soft-ului de prelucrare automată a fost introdus în calculator, pe un şir cu 450 + 10 de câmpuri, câte unul pentru fiecare unitate de informaţie. Pe coloane s-au trecut toate cele 350 de chestionare, respectiv 50 pentru lotul de români, 30 de armeni, 30 de greci, 30 de italieni, 30 de ţigani, 30 de ucraineni, 50 de turci, 50 de tătari şi 50 de ruşi-lipoveni. In această bază de date foarte mare, limbajele informatice de tip *Excel* prezintă avantajul unor prelucrări automate, fie pe tot tabelul, fie pe fişiere selective de eşantioane sau subeşantioane în funcţie de criteriile (reperele) folosite. Dar efortul de circumscriere şi personalizare ilustrativă a trăsăturilor specifice, decelate pe câteva din comunităţile etnice ale Dobrogei, va fi obiectualizat într-un capitol viitor.

Tabelul nr. 3.9.
Chestionar PPN-50 model completat (chestionarul 1 - grup armeni)

DATE PERSONALE :	INSTRUCTIUNI
Localitatea *Constanţa* Judeţul *Constanţa* Locul naşterii *urban* Sexul *feminin* Vârsta *26 ani* Stare civilă *necăsătorită* Pregătirea şcolară *liceu* Profesiunea *funcţionară* Religia *ortodoxă* Apartenenţa etnică *armeancă*	Chestionarul următor nu se mai referă la propria persoană. Pe baza lui veţi aprecia ceea ce este tipic în toate aceste comunităţi. Se notează cu o singura cifră din 5 alternative posibile, respectiv **:** **5** pentru acord în foarte mare măsură **4** pentru acord în mare măsură **3** acord în mică măsură **2** pentru nu sunt sigur **1** pentru nu sunt de acord. Pentru unii termeni utilizaţi vă rugăm să folosiţi vocabularul anexat

ITEMI SI COMUNITĂTI	Români	Armeni	Greci	Italieni	Turci	Tătari	Romi	Ruşi	Ucraineni
1. DOMINATIVITATEA	5	4	4	3	3	4	2	4	3
2. PRIETENIA	5	5	5	5	4	4	2	3	3
3. INCREDEREA ÎN FORŢELE PROPRII	4	4	4	3	4	4	1	2	2
4. SENTIMENTUL NATURII	3	3	3	3	3	3	4	2	2
5. MODERNISMUL	5	4	5	5	5	4	3	2	2
6. SENTIMENTUL ISTORIEI	5	4	4	2	3	3	1	2	2
7. DISPOZŢIA SPRE INTRAJUTORARE	5	4	4	4	3	3	2	3	3
8. INDEPENDENŢA	4	4	5	5	3	3	2	2	2
9. OSPITALITATEA	5	5	5	4	2	2	1	2	3
1o. CURĂTENIA SI HIGIENA	4	4	4	4	3	3	1	2	2
11.ADAPTABILITATEA	4	4	4	4	4	4	4	4	4
12. TÂRIA DE CARACTER	4	3	4	3	2	2	1	2	2
13. SPIRITUL COMERCIAL	3	5	5	4	4	3	2	2	2
14. SIMTUL FRUMOSULUI	4	4	5	5	5	3	1	2	2
15. OPTIMISMUL	3	3	2	2	3	3	2	2	2
16. CAPACITĂTI DE IMITATIE	4	3	3	3	3	3	2	2	2
17. SCEPTICISMUL	3	4	4	3	3	3	1	2	2
18. DISCIPLINA SI ORGANIZAREA	4	4	4	4	3	3	1	2	2

19. BUNĂTATEA SI BLĂNDETEA	4	4	4	4	3	3	1	1	2
20. INTELIGENȚA	3	4	5	5	5	4	1	3	2
21. SOLIDARITATEA	4	4	4	4	3	3	2	2	2
22. SIMTUL ONOAREI	4	4	4	4	3	3	1	2	2
23. SPIRITUL INTREPRINZĂTOR	4	4	5	5	5	4	2	3	3
24. EVITAREA CONFLICTELOR	4	5	5	4	4	4	1	2	3
25. SPIRITUL CRITIC	3	4	4	4	3	4	1	3	3
26. ATASAMENT FAȚĂ DE ROMÂNIA	5	5	5	4	4	4	5	4	4
27. INDIVIDUALISMUL	5	4	3	3	4	4	5	3	3
28. PERSEVERENȚA	4	5	5	4	5	4	2	4	4
29. AGRESIVITATEA	3	3	3	3	4	4	5	2	2
30TRADITIONALISMUL	4	4	4	4	4	4	3	4	4
31. SUPUSENIA SI OBEDIENTA	4	4	4	4	4	3	1	2	3
32. OMENIA	4	5	5	5	4	3	1	3	3
33. CAPACITATEA DE INIȚIATIVĂ	4	4	5	4	5	4	3	3	3
34. SIMȚUL UMORULUI	5	4	5	5	3	3	2	4	3
35. REALISMUL	5	4	5	4	3	3	2	2	2
36. PREȚUIREA PROPRIEI IDENTITAȚI	3	4	4	4	5	5	1	2	2
37. FATALISMUL ETNICE	3	3	3	3	3	3	3	3	3
38. PROFESIONALISMUL	4	4	5	4	4	3	1	4	4
39. AMBIȚIA	4	4	4	4	5	4	2	4	4
40. INVENTIVITATEA	5	3	4	3	2	2	1	2	2
41. COMUNICATIVI CU SINCERITATE	3	4	4	4	3	3	2	2	3
42. SPIRITUL DE SACRIFICIU	4	3	4	5	5	4	3	2	2
43. HĂRNICIA	4	4	5	4	3	3	1	4	3
44. MÂNDRIA	4	4	4	4	4	4	3	4	4
45. CREDINȚA RELIGIOASĂ	4	5	5	4	5	5	2	4	4
46. TOLERANȚA	3	5	5	5	3	3	1	3	3
47. ONESTITATEA	3	4	4	4	4	3	1	3	3
48. SIMTUL RĂSPUNDERII	3	4	4	4	4	4	1	4	4

49. CURAJUL SI CUTEZANȚA	4	3	4	4	4	4	2	3	3
50. RECEPTIVI LA IDEILE ALTORA	5	5	4	4	3	3	1	2	2

Chestionar Berkeley (Big Five) - adaptat

INSTRUCȚIUNI Chestionarul cuprinde 35 de trăsături grupate în 4 aspecte ale Eului dvs.
La fiecare trăsătură aveţi **5** alternative de răspuns, astfel **: A**. dezacord total ; **B**. dezacord parţial ; **C**. şi da şi nu ; **D**. acord parţial ; **E.** acord total**.** Veţi încercui o singură alternativă cu orientare numai după gradele de acord / dezacord şi nu după cifrele înscrise .

		CUM VĂ VEDEȚI DVS.					CUM CREZI CĂ TE VĂD CEILALȚI					CUM AȚI DORI SĂ FIȚI					CUM NU V-AR PLĂCE ŞI CHIAR V-AR NEMULȚUMI SĂ FIȚI					
		A	**B**	**C**	**D**	**E**	**A**	**B**	**C**	***D***	**E**	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**		**A**	**B**	**C**	**D**	**E**
1	Fire deschisă şi sociabilă	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Fire închisă nesociabilă	1	2	3	4	5
2	Preocupat de greşelile altora	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Indiferent la greşelile altora	5	4	3	2	1
3	Harnic şi de nădejde	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Comod şi delăsător	1	2	3	4	5
4	Calm în orice situaţie	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Neliniştit, frământat	5	4	3	2	1
5	Sensibil la frumos	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Insensibil la frumos	1	2	3	4	5
6	Rezervat şi reţinut	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Deschis şi expansiv	5	4	3	2	1
7	Politicos	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Nepoliticos	1	2	3	4	5
8	Nepăsător, indiferent	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Grijuliu, preocupat	5	4	3	2	1
9	Relaxat şi stăpân pe sine	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Încordat şi nestăpânit	5	4	3	2	
1o	Preferinţă către rutină	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Adversar al rutinei	5	4	3	2	
11	Activ şi energic	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Fără energie	1	2	3	4	
12	Fire rece şi distantă	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Fire afectuoasă	5	4	3	2	

13	Eficient în acţiuni	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	şi apropiată Ineficient în acţiuni	1	2	3	4
14	Uşor iritabil	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Calm şi neiritabil	1	2	3	
15	Dotat cu multă imaginaţie	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Dotat cu slabă imaginaţie	1	2	3	
16	Timid, inhibat	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Îndrăzneţ	5	4	3	
17	Cooperant în activitate	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Necooperant în activitate	1	2	3	
18	Dezordonat	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Ordonat	5	4	3	
19	Liniştit şi stabil emoţional	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Neliniştit şi in-stabil emoţional	5	4	3	
20	Preferinţă pentru tradiţie	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Nepăsător faţă de tradiţie	5	4	3	
21	Vorbăreţ	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Tăcut	1	2	3	
22	Neatent şi ne-delicat cu alţii	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Atent şi delicat cu oamenii	5	4	3	
23	Sârguincios şi serios în muncă	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Neserios în muncă	1	2	3	
24	Depresiv şi melancolic	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Activ şi optimist	1	2	3	
25	Cu înclinaţii pentru artă	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Nepăsător faţă de artă	1	2	3	
26	Tăcut	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Vorbăreţ	5	4	3	
27	Încrezător	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Neîncrezător	1	2	3	
28	Înclinat spre lene	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Înclinat spre hărnicie	5	4	3	
29	Mereu îngrijorat	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Lipsit de griji	1	2	3	
30	Înclinat spre lucruri clare	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Înclinat spre complicaţii	5	4	3	
31	Fire plină de	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Fire incapabilă	1	2	3	

	entuziasm															de entuziasm			
32	Iertător	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Neiertător	1	2	3
33	Nestatornic	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Perseverent	5	4	3
34	Capabil de efort îndelungat	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Incapabil de efort susţinut	1	2	3
35	Inventiv	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	Neinventiv	1	2	3

6. O analiză de fidelitate

Fidelitatea unui instrument de investigaţie psihologică pune problema stabilităţii rezultatelor şi se poate efectua prin mai multe modalităţi între care : metoda test – retest şi metoda par – impar sau *split-half*. În legătura cu metoda *split-half,* J.P. Guilford, (1954, p. 376) face câteva precizări : şirurile de date supuse acestei analize paralele, să posede pe cât posibil o anumită egalizare a gradului de împrăştiere a valorilor, testul să fie de o dificultate precizată şi deci să presupună o dificultate consonantă cu nivelul de instruire al subiecţilor.

În studiul fidelităţii chestionarului PPN-50 se pun întrebările obişnuite, respectiv: ce consistenţă prezintă instrumentul sub raportul rezultatelor oferite, ce capacitate de cuprindere prezintă ţinând seama de gradul de cunoaştere al subiecţilor utilizaţi şi faţă de situaţiile reale la care se adresează. În raport cu aceste întrebări metoda par/impar reprezintă de fapt o altă modalitate comparată de investigaţie pe direcţia a două aplicaţii efectuată pe cele 2 jumătăţi egale de date, pare şi impare ale instrumentului de lucru, cu stabilirea de abateri între ele. În analiza de semnificaţie a diferenţei dintre cele două medii se aplică raţionamentul „ipotezei specifice" alături de principiul „ipotezei nule" care funcţionează pe principiul întâmplării. Ipoteza specifică având în vedere un grad cât mai mare de asemănări între cele 2 aplicaţii până la identitate faţă de şirul primar al datelor obţinute în teren. Aceasta întrucât, pentru distribuţii normale se are în vedere reperul 1,96 la un prag $\mathbf{p} < 0{,}05$; după care dacă *Z* este mai mic decât 1,96 diferenţa constatată între cele două şiruri poate fi considerată nesemnificativă.

Din alt punct de vedere, instrumentul nostru fiind aplicat pe principiul dublei perspective, cu ajutorul său se realizează două modalităţi de bază în evaluarea grupurilor de cercetare, respectiv: retroevaluarea şi

autoevaluarea lor. Practic, aceste modalităţi pot fi considerate ca două teste, primul fiind esenţial. În calculul fidelităţii pentru chestionarul în discuţie, prin *modalitatea retroevaluării* vom supune analizei „notele" (între 1 şi 5) ale celor 8 grupuri etnice investigate, care s-au dat grupului de referinţă cercetat. În unele cazuri, cele 8 grupuri etnice investigate cuprind 300 de note cu cele de români, lipoveni, turci şi tătari, iar în alte cazuri cuprind 320 de note cu cele de : armeni, greci, italieni, ucraineni şi romi. Prin *modalitatea autoevaluării* grupurile de lucru se compun din câte 50 cazuri (la români, lipoveni, turci şi tătari) şi 30 cazuri (la armeni, greci, italieni, ucraineni şi de romi). Tot pe aceste grupuri restrânse vom realiza şi un studiu de fidelitate prin *modalitatea interevaluării etnice.* Deşi grupurile de cercetare par restrânse, noi continuăm să credem că în acest mod suplinim o mai bună recoltare de informaţie printr-o mai bună selecţie de subiecţi, cu o mai mare arie a câmpului de cercetare, realizată în aceeaşi unitate de timp.

În calcule vom aplica formula coeficientului $|Z|$ pentru relevarea semnificaţiei diferenţei dintre mediile primei jumătăţi *pare* şi a celei de a doua jumătăţi *impare* per item utilizând „testul T" al lui Student. *În toate cazurile, analiza noastră va avea în vedere numai diferenţele maximale dintre medii pentru că la limita abaterilor minimale ambele jumătăţi de şiruri, pare şi impare, vor prezenta rezultate identice în toate acţiunile de notare ; fapt valabil pentru oricare altă aplicare.* Pentru aceasta vom opera cu formula de mai jos (după A. Novak,1974, pg. 75):

$$Z = \frac{(m1 - m2)}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{N1} + \frac{\sigma_2^2}{N2}}}$$

în care

- m1 şi m2 sunt mediile celor două şiruri de date ;
- σ_1^2 şi σ_2^2 sunt dispersiile celor două şiruri
- N1 şi N2 sunt volumele la cele două şiruri de date

Pentru operaţiile de calcul s-au realizat un număr necesar de decupaje şi întabelări din baza primară de date pentru cele trei modalităţi : retroevaluare, autoevaluare şi interevaluare. În plus, prima modalitate – cea mai semnificativă pentru obiectul analizei de faţă – aceasta s-a operat studii succesive pe fiecare grup etnic. În acest fel, analiza aspectelor de fidelitate apare ca o decelare a semnificaţiei diferenţelor dintre (sub) mediile notelor provenite din împrăştierea a două sub-şiruri (*split-half)* de evaluări, efectuată pe fiecare item, în următoarele trei ipostaze.

a. Semnificaţia celor mai mari diferenţe pentru modalitatea retroevaluării ;

În retroevaluarea românilor de către celelalte 8 grupuri etnice, diferența maxima par/impar a fost de 0,33 la itemul31, *Obedienţa* , cu un coeficient $|Z| = 1{,}17$:

Retroevaluarea românilor de către 8 grupuri etnice
300 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50
(extras din *Anexa 5.2.*)

Item PPN	Suma 300 150 150	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif.** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab.Stan σ Total S-1 impar S-2 par S-3
31. Supuşenie şi obedienţă	1070	3,57		1,45	1,20
impare	510	3,40		1,46	1,21
pare	560	3,73	**0,33**	1,39	1,18

N1= 150 m1 = 3,40 $\sigma_1^2 = 1{,}46$
N2= 150 m2 = 3,73 $\sigma_2^2 = 1{,}39$

$$Z = \frac{3{,}40 - 3{,}73}{\sqrt{\frac{3{,}40}{150} + \frac{3{,}73}{150}}} = \frac{0{,}33}{0.49} = 1{,}17$$

În retroevaluarea armenilor de către toate grupurile cercetate, diferența maximă par / impar a fost de 0,22 ; la itemul 35, *Realismul,* cu un coeficient $|Z| = 1{,}10$:

Retroevaluarea armenilor de către 8 grupuri etnice
320 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 320 160 160	Media M -total S1 M impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
35. Realismul	1061	3,32		3,33	1,82
impare	513	3,21		3,23	1,80
pare	548	3,43	**0,22**	3,45	1,86

N1= 160 m1 = 3,21 $\sigma_1^2 = 3,23$
N2= 160 m2 = 3,43 $\sigma_2^2 = 3,45$

$$Z = \frac{3,23 - 3,45}{\sqrt{\frac{3,23}{160} + \frac{3,45}{160}}} = \frac{0,22}{0,20} = 1,10$$

În retroevaluarea romilor (ţiganilor) de către toate grupurile cercetate, diferenţa par / impar a fost de 0,16 ; la itemul 44, *Mândria,* cu un coeficient $|Z| = 0,88$;

Retroevaluare romilor (ţiganilor) de către 8 grupuri etnice
320 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 320 160 160	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
44. Mandria	965	3,02		2,79	1,67
impare	456	1,43		2,80	1,67
pare	509	1,59	**0,16**	2,76	1,66

N1= 160 m1 = 1,43 $\sigma_1^2 = 2,80$

N2= 160 m2 = 1,59 $\sigma_2^2 = 2,76$

$$Z = \frac{1,43 - 1,59}{\sqrt{\frac{2,80}{160} + \frac{2,76}{160}}} = \frac{0,16}{0,18} = 0,88$$

Prin urmare, nici una din diferenţele celor două medii (maximale) nu atinge reperul limită de 1,96 din tabela valorilor $|t|$ a lui *Student* . Ceea ce înseamnă că ambele jumătăţi au aceeaşi consistenţă cu cea a şirul primar de note.

b. Semnificaţia diferenţelor maximale dintre sub-medii pentru modalitatea autoevaluării, pe grupuri restrânse ;

<u>În autoevaluarea românilor</u> cea mai mare diferenţă par / impar a fost de 0.60 la itemul *31, Supuşenia şi obedienţa*, cu un coeficient $|Z| = 1,93$;

Români – Autoevaluare
50 chestionare / răspunsuri / evaluări de itemi PPN-50

(Extras din Anexa 5.1)

Item PPN	Suma 50 25 25	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
31. Supuşenia si obedieţia	193	3,86		1,31	1,14
impare	89	3,56		1,09	1,04
pare	104	4,16	**0,60**	1,39	1,18

N1= 25 m1 = 3,56 $\sigma_1^2 = 1,09$

N2= 25 m2 = 4,16 $\sigma_2^2 = 1,39$

$$Z = \frac{3,56 - 4,16}{\sqrt{\frac{1,09}{25} + \frac{1,39}{25}}} = \frac{0,60}{0,31} = 1,93$$

În autoevaluarea armenilor, diferența maximă par / impar a fost de 0.53 la itemul *37. Fatalism,* cu un coeficient $|Z| = 1{,}76$;

Armeni – Autoevaluare
50 chestionare / răspunsuri / evaluări de itemi PPN-50

Itemi PPN	Suma 30 15 5	Media M -total S1 M-impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ TotalS-1 imparS-2 par S-3
37. Fatalismul	86	2,87		0,74	0,86
impare	39	2,60		0,97	0,99
pare	47	3,13	**0,53**	0,41	0,64

N1= 15 m1 = 2,60 $\sigma_1^2 = 0{,}97$
N2= 15 m2 = 3,13 $\sigma_2^2 = 0{,}41$

$$Z = \frac{2{,}60 - 3{,}13}{\sqrt{\frac{0{,}97}{15} + \frac{0{,}41}{15}}} = \frac{0{,}53}{0{,}30} = 1.76$$

În autoevaluarea romilor (țiganilor) diferența maximă par / impar a fost de 0,87 la itemul 1, *Dominativitate*, cu un coeficient $|Z| = 1{,}58$;

Romi (țigani) – Autoevaluare 30 chestionare / răspunsuri / evaluări de itemi PPN-50

Itemi PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
1.Dominativitatea	101	3,37		2,45	1,56
impare	44	2,93		2,35	1,53
pare	57	3,80	**0,87**	2,31	1,52

N1= 15 m1 = 2,93 $\sigma_1^2 = 2,3$ 5
N2= 15 m2 = 3,80 $\sigma_2^2 = 2,3$ 1

$$Z = \frac{2,93 - 3,08}{\sqrt{\frac{2,35}{15} + \frac{2,31}{15}}} = \frac{-0,87}{\sqrt{0,3106}} = \frac{0,87}{0,55} = 1,58$$

În nici unul din cazurile autoevaluării etnice, diferenţe par / impar nu au atins limita inferioară a reperului 1,96 . Prin urmare, de fiecare dată, concluzia care se impune are în vedere faptul că cele două şiruri de note pare şi impare, chiar şi la acest număr relativ redus de subiecţi, nu se prezintă semnificativ diferenţiate. Rezultă că, în absenţa unei semnificaţii, fie şi la pragul limită inferior al diferenţelor dintre medii, trebuie acceptată consecinţa potrivit căreia cele două „jumătăţi" de şiruri au aceeaşi consistenţă şi aceeaşi stabilitate similară cu cea a şirului primar de note, în cadrul general al evaluării interetnice cu acest instrument.

c. *Semnificaţia diferenţelor maximale dintre sub-medii în cazul nterevaluării grupurilor etnice , pe loturi restrânse ;*

În retroevaluarea românilor de către armeni, diferenţă maximă par / impar a fost de 0,60 la itemul *8. Independenţa*, cu un coeficient $|Z| = 1,50$

Retroevaluarea românilor de câtre armeni

30 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif.** **Impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
8.Independenta	127			19,83	4,45
impare	59	3,93		1,92	1,39
pare	68	4,53	**0,60**	0,55	0,74

N1= 15 m1 = 3,93 $\sigma_1^2 = 1,9$ 2
N2= 15 m2 = 4,53 $\sigma_2^2 = 0,5$

$$Z = \frac{3,93 - 4,53}{\sqrt{\frac{1,92}{15} + \frac{0,55}{15}}} = \frac{0,60}{0,40} = 1,50$$

În retroevaluarea românilor de către romi (ţigani) diferenţa maximă par / impar
a fost de 0,40 la itemul 5. *Modernism,* cu un coeficient $|Z| = 1,29$;

Retroevaluarea românilor de către romi (ţigani)
30 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan σ Total S-1 impar S-2 par S-3
5. Modernismul	112	3,73		0,75	0,87
	53	3,53		0,41	0,64
	59	3,93	**0,40**	1,07	1,03

N1= 15 m1 = 3,53 $\sigma_1^2 = 0,41$
N2= 15 m2 = 3,93 $\sigma_2^2 = 1,07$

$$Z = \frac{3,53 - 3,93}{\sqrt{\frac{0,41}{15} + \frac{1,07}{15}}} = \frac{0,40}{0,31} = 1.29$$

În retroevaluarea armenilor de către români diferenţa maximă a fost de 0,60 la itemul 8. *Independenţa* , cu un coeficient $|Z| = 1,93$;

Retroevaluarea armenilor de către români
50 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 50 25 25	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif.** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan σ Total S-1 impar S-2 par S-3
8.Independenta	127	4,23		1,29	1,14
	59	3,93		1,92	1,39
	68	4,53	**-0,60**	0,55	0,74

N1= 15 m1 = 3,93 $\sigma_1^2 = 1,92$

N2= 15 m2 = 4,53 $\sigma_2^2 = 0,55$

$$Z = \frac{3,93 - 4,53}{\sqrt{\frac{1,92}{25} + \frac{0,55}{25}}} = \frac{0,60}{0,31} = 1.93$$

În retroevaluarea armenilor de către romi (ţigani) diferenţa maximă a fost de

0,80 la itemul 7. *Dispoziţia spre întrajutorare* cu un coeficient $|Z| = 1,77$

Retroevaluarea armenilor de câtre romi (ţigani)
30 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
7.Dispoziţia spre	104	3,47		14,07	3,75
întrajutorare	58	3,87		1,27	1,13
	46	3,07	**0,80**	1,78	1,33

N1= 15 m1 = 3,87 $\sigma_1^2 = 1,27$

N2= 15 m2 = 3,07 $\sigma_2^2 = 1,78$

$$Z = \frac{3,87 - 3,07}{\sqrt{\frac{1,27}{15} + \frac{1,78}{15}}} = \frac{0,80}{0,45} = 1.77$$

În retroevaluarea romilor (ţiganilor) de către români, diferenţa maximă a fost

de 1,00 la itemului 21, *Solidaritatea ;* cu un coeficient $|Z| = 2,20$:

Retroevaluarea romilor (ţiganilor) de către români
50 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 50 25 25	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif.** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
21.Solidaritatea	135	2,7		2,79	1,67
impare	80	3,2		2,83	1,68
pare	55	2,2	**1,00**	2,33	1,53

N1= 25 m1 3,20 = $\sigma_1^2 = 2,8$ 3
N2= 25 m2 2,20 = $\sigma_2^2 = 2,3$ 3

$$Z = \frac{3,20 - 2,20}{\sqrt{\frac{2,83}{25} + \frac{2,33}{25}}} = \frac{1,0}{0.45} = 2,22$$

Sau în retroevaluarea romilor (ţiganilor) de către armeni, s-au constatat 3 diferenţe maximale cu aceeaşi valoare 0,80 la itemii : 22, *Simţul onoarei* ; 32, *Omenia* şi 39, *Ambiţia* , dar faţă de care coeficientul $|Z|$ a fost diferit

În cazul itemului *32, Omenia* , coeficientul $|Z|$ a fost de 2,10 :

Retroevaluarea romilor (ţiganilor) de către armeni
30 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif.** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
32. Omenia	44	1,46		1,22	1,11
impare	28	1,87		2,12	1,46
pare	16	1,07	**0,80**	0,07	0,26

N1= 15 m1 1,87 = $\sigma_1^2 = 2,12$

N2= 15 m2 1,07 = $\sigma_2^2 = 0,07$

$$Z = \frac{1,87 - 1,07}{\sqrt{\frac{2,12}{15} + \frac{0,07}{15}}} = \frac{0,80}{0,38} = 2.10$$

Pe când în cazul itemului 39, Ambiția la aceeaşi diferență maximală de 0,80

coeficientul $|Z|$ a fost de 1.17 :

Retroevaluarea romilor (țiganilor) de către armeni
30 chestionare / răspunsuri /evaluări de itemi PPN-50

Item PPN	Suma 30 15 15	Media M -total S1 M- impar S2 M -par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
9. Ambiţia	80	2,667		3,68	1,92
impare	34	2,27		3,21	1,79
pare	46	3,07	**-0,80**	4,07	2,02

N1= 15 m1 2,27 = $\sigma_1^2 = 3,21$

N2= 15 m2 3,07 = $\sigma_2^2 = 4,07$

$$Z = \frac{2,27 - 3,07}{\sqrt{\frac{3,21}{15} + \frac{4,07}{15}}} = \frac{0,80}{0,68} = 1.17$$

În această ipostază, în primele 4 exemple, semnificația diferențelor dintre cele două sub-medii este absentă chiar în condițiile unui număr mic de note, respectiv a unui număr mic de subiecţi evaluatori. Doar în ultimele 2 exemple, referitoare la unele evaluări ale romilor despre români şi armeni, a rezultat un coeficient | Z | mai ridicat, între reperele 1,96 şi 2,58. Acest fenomen nu se produce în alți itemi din retroevaluările romilor, dar mai ales nu apare în nici un alt grup etnic.

În concluzie, dacă punem în relație rezultatele constatate în retroevaluările loturilor mari (care cuprind 300 şi 320 note / evaluări) cu interevaluările loturilor mici (care cuprind 50 şi 30 note / evaluări) se impune încheierea că determinările cauzale nu se regăsesc nici în caracteristicile chestionarului şi nici în calitățile sau defectele evaluatorilor, ci numai în unele caracteristici probabile ale grupului de romi (țigani).

Astfel, analiza noastră exprimă cu claritate că fidelitatea acestui instrument este cel puțin convenabilă şi pe ansamblul datelor obținute prezintă o suficientă stabilitate interioară pe domeniul de aplicare inițiat.

7. Alte date de prelucrare statistică

Problema inferenței statistice este de a şti în ce măsură trăsăturile modale obținute pe baza unei cercetări reflectă în mod fidel trăsăturile populației din care a fost selectat eşantionul. Pentru aceasta am operat o analiză dispersională (în alți termeni analiza varianței) pe fiecare item în parte. Statistic, se ştie că, potrivit legii numerelor mari, dacă volumul eşantionului este suficient de mare, atunci mediile de sondaj se distribuie potrivit unei funcții Gauss-Laplace cunoscută şi sub denumirea de distribuție normală. O distribuție normală, cu caracteristici de relativă simetrie, are avantajul că media performanțelor de sondaj coincide pe centru (mediană) cu media populației din care s-a extras eşantionul. Faţă de această probabilitate centrală, care este cea mai mare, celelalte probabilităţi de apariție a unor coincidențe, între mediile de sondaj şi mediile populației cercetate, descresc proporţional şi simetric spre cele două capete ale distribuției. In cazul nostru, analiza distribuției normale este semnificativă atât pentru stabilirea gradului şi a modului de răspândire în rândul populației a unor trăsături psihologice, cât şi pentru modul de prezentare şi includere a itemilor în chestionar.

Amintim că în construcția eşantionului nostru cele 350 de cazuri proiectate au fost cuprinse într-un montaj experimental de estimare a diferențelor etnopsihologice, prin introducerea a 50 de variabile independente pentru 9 grupuri etnice care s-au interevaluat pe 5 trepte de intensitate.

Din acest experiment volumul de evaluări interetnice a fost următorul **:**

- de la fiecare subiect prin administrarea celor 50 de variabile, distribuite în 9 grupuri de cercetare, totalul performanțelor etnice obținute prin interevaluare a fost de 350;
- pe total grupuri cercetate pentru fiecare variabilă / item s-au recoltat 9 x 350 = 3.150 evaluări.

Acest volum de diferențe specifice pe fiecare item este suficient de ridicat pentru a fi cuprins în programe ANOVA de procesare date în patru paşi de prelucrare statistică.

In primul pas a fost necesară stabilirea variabilității lor psihologice şi implicit, posibilitățile de cuantificare a trăsăturilor analizate, indiferent de structura

etnică a eşantionului. Pentru aceasta oferim, în *Anexa 1,* distribuţiile gaussiene pentru toate cele 50 de variabile/trăsături ale chestionarului PPN-50. In aceste reprezentări, alăturat fiecărui item mai sunt trecute şi alte date privind media, mediana, abaterea standard, înclinaţia/deplasarea spre dreapta/„plus" sau stânga/„minus" (respectiv skewness) şi gradul de extensie a intervalului de distribuţie de la baza graficului (respectiv kurtosis), împreună cu formulările explicative din vocabularul utilizat de noi în cursul investigaţiilor de teren. Din histograme putem observa că majoritatea distribuţiilor sunt relativ normale, prin faptul că între cele 2 părţi ale curbei s-a conturat o vizibilă simetrie. S-au constat distribuţii normale pentru 39 de variabile, respectiv, dominativitatea, sentimentul naturii, modernismul, dispoziţia spre întrajutorare, tăria de caracter, spiritul comercial, simţul onoarei, curăţenia şi higiena, adaptabilitatea, imitativitatea, chiar inteligenţă, scepticismul, spiritul întreprinzător, capacitatea de evitare a conflictelor, spiritul critic, profesionalismul, omenia, perseverenţa, individualismul, comunicativitatea cu sinceritate, simţul răspunderii, inventivitatea, spiritul de sacrificiu, obedienţa şi supuşenia, fatalismul, cinstea şi onestitatea, hărnicia, realismul, prietenia, cutezanţa şi receptivitatea la ideile altora. O mai slabă distribuţie avem în cazul a 6 variabile privitoare la sentimentul istoriei, independenţa, ospitalitatea, optimismul, agresivitatea şi ambiţia. In cazul altor 5 variabile s-au constatat distribuţii anormale, respectiv: tradiţionalismul, credinţa religioasă, ataşamentul faţă de România, mândria şi preţuirea propriei identităţi. După cum putem observa, (în tabelele din anexe) distribuţiile anormale prezintă o masivă grupare a performanţelor spre dreapta scalei de evaluare (cu o mare pondere a cotărilor spre treptele ridicate de intensitate). Cu aceste distribuţii, părerea noastră este că aceste variabile sunt mai mult valori etnopsihologice şi mai puţin trăsături. Prin proprietăţile lor aceste variabile -item au un profund conţinut axiologic, ca dimensiuni definitorii, cu caracter normativ, în afara cărora ideea de identitatea etnică nu poate exista. Fără un efort de conservare a credinţei religioase, a unui corp de tradiţii sau fără manifestări de preţuire a propriei identităţi etnice, grupul de referinţă nu are specificitate etnică.

Modelul de specificitate naţională rezultă din combinaţia particulară dintre trăsături şi valori, dominante/subdominante, modale/premodale, principale/secundare, proprii fiecărei comunităţi etnice. În cazul itemilor cu distribuţii anormale, mai semnificativă poate fi absenţa decât prezenţa lor în topul atributelor dominante. Întodeauna aceste valori apar în suita proprietăţilor de conţinut ale comunităţilor etnice, chiar dacă ponderile de intensitate înregistrează oscilaţii de la o comunitate la alta. In etnicitate multe trăsături psihologice sunt dublate şi de o dimensiune axiologică, de aceea,

spunem că acest chestionar este şi de valori şi de trăsături etnice. Iar faptul că unele nu se înscriu într-o variabilitate psihologică normală poate fi o discuţie de natură taxonomică în cadrul unei alte cercetări. Ar fi util să analizăm de exemplu, existenţa unor trăsături „simple", a unor foarte probabil valori psihice (să spunem trăsături generale care se „comportă" ca şi trăsăturile „simple"), cel puţin sub unghiul distribuţiei evaluărilor sau a unor trăsături-valori care se comportă diferit de trăsăturile „simple" şi de valori, în sensul că le sunt proprii distribuţiei anormale.

In al doilea pas s-au operat medii aritmetice şi abateri standard pe fiecare eşantion numai în funcţie de specificul etnic al performanţelor. Scopul lor a fost de a verifica posibilitatea de cuantificare a trăsăturilor şi variabilitatea etnopsihologică a itemilor utilizaţi. Pentru că numărul total al graficelor rezultate este prea mare, respectiv, câte 50 de grafice pentru fiecare din cele 9 grupuri etnice, am preferat formula prezentării numerice a performanţelor „modale", în *Anexa 2* (cu medii aritmetice şi abateri standard ordonate pe fiecare eşantion etnic). Semnificaţia lor va fi analizată separat, pe capitole distincte de psihodiagnoză a particularităţilor etnice specifice fiecărei comunităţi.

Pentru o corectă fundamentare în perspectiva generalizării unor observaţii pe comunităţile studiate, numai simpla constatare a unor diferenţe etnopsihologice nu este suficientă. Metodologic, ceea ce ar putea pune sub semnul întrebării mărimea redusă a unor eşantioane, se compensează cu siguranţă prin abilitatea evaluativă a subiecţilor-judecători, astfel încât caracterul obiectiv al rezultatelor au un mare grad de probabilitate. Ne putem da seama de faptul că această premiză a fost corectă din cel de al treilea pas al analizei statistice, referitoare la gradul de reprezentativitate al eşantioanelor, prin analiza pragurilor de semnificaţie a diferenţelor dintre medii. Pentru acest obiectiv, teoria verificării ipotezelor statistice are la bază principiul *ipotezei nule (întâmplătoare)* în raport cu *ipoteza (specifică) de cercetare;* în calcule se supune verificării numai ipoteza diferenţei nule pe următorul raţionament**:** dacă diferenţele de medii dintre două eşantioane **a** şi **b** întrec o anumită limită (care trebuie estimată, întrucât **b-1** nu coincide cu **b-2**), atunci putem accepta existenţa unor diferenţe certe între cele două populaţii pe baza cărora putem respinge ipoteza nulă. Dar, dacă aceste diferenţe sunt mai mici decât valoarea calculată, atunci *ipoteza nulă nu mai poate fi respinsă.* Astfel, după norme general acceptate în cercetarea psihologică, „dacă probabilitatea obţinerii rezultatului dat în afara ipotezei nule este foarte mică (de pildă, mai mică decât 0,05 ceea ce se scrie: **p.** < 0.05), atunci respingem această ipoteză şi arătăm toată încrederea ipotezei specifice. Dacă însă, probabilitatea determinată în lumina ipotezei nule este mai mare (de pildă **p.**

> 0.05 putând merge până la 1) atunci admitem ipoteza nulă şi considerăm diferenţele efectiv obţinute ca nesemnificative."(Al. Roşca, 1975, p. 544). Din diferitele teste statistice pentru stabilirea gradului de semnificaţie, noi am aplicat tot formula clasică a testului T pentru loturi independente corelate (perechi), folosind mijloacele de prelucrare automată a datelor, din limbaj EXCEL, în conformitate cu specificul cercetării noastre. Astfel, pentru fiecare din cele 50 de variabile independente totalul „N" de performanţe marcate în chestionare se compune din 350 evaluări efectuate în 350 de cazuri, pe 5 trepte de intensitate. Aceste date permit constituirea pentru fiecare variabilă independentă a unor perechi de medii din fiecare eşantion etnic cercetat (vezi tabelul nr. 17 extras din *Anexa 3*). S-au calculat mediile aritmetice şi abaterile standard pe 9 comunităţi, pe fiecare item din chestionar.

De exemplu, mediile aritmetice pe 5 trepte de intensitate la variabila dominativităţii pe loturile cercetate au fost: 4,36 pentru români; 3,52 pentru armeni; 3,37 pentru greci; 3,18 pentru italieni; 3,38 pentru turci; 3,35 pentru tătari; 2,29 pentru romi (ţigani); 2,90 pentru ruşii-lipoveni şi de 2,98 pentru ucraineni.

Din 400 teste de semnificaţie efectuate pe cele 50 de variabile repartizate în 350 cazuri din 9 comunităţi etnice cercetate, în final notăm faptul că în 380 de teste s-au constatat existenţa unor diferenţe semnificative la un **p**.< 0.05 după modelul de mai jos. (vezi *Anexa 3*)

Tabelul nr. 3.14.

STAT. BASIC	1.DOMINATIVITATEA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Esantion	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.360000*	.999484*						
Armeni	3.522857*	1.208040*	350*	.837143*	1.465669*	10.68557*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Greci	3.377143*	1.257889*	350*	.982857*	1.494879*	12.30038*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Italieni	3.182857*	1.244238*	350*	1.177143*	1.363689*	16.14908*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Turci	3.380000*	1.221184*	350*	.980000*	1.433192*	12.79251*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Tatari	3.354286*	1.172840*	350*	1.005714*	1.383477*	13.59994*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Ţigani	2.297143*	1.568948*	350*	2.062857*	1.903561*	20.27386*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Rusi	2.905714*	1.241462*	350*	1.454286*	1.503357*	18.09763*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Ucrainieni	2.982857*	1.241472*	350*	1.377143*	1.568144*	16.42961*	349*	0.000000*

In ordinea de completare a coloanelor, tabelul de mai sus cuprinde următoarele rubrici :

1. perechile de date pe eşantioane etnice în raport ce cel de români;
2. perechile de medii aritmetice ale treptelor de intensitate pentru variabila / item considerată (cu şase zecimale) ;
3. perechile de abateri standard pentru variabila / item considerată
4. numărul de cazuri (şi evaluări) pentru fiecare variabilă
5. diferenţa de medii între perechile de eşantioane
6. abaterea standard a diferenţei dintre medii
7. valoarea *T* obţinută ;
8. cuprinde numărul gradelor de libertate (df. = degrees of freedom) stabilit în funcţie de numărul de subiecţi minus unul ;
9. în funcţie de gradul de libertate în mod automat se compară *t* calculat cu *t* tabelar prin marcarea cu asterisc a diferenţelor semnificative la un **p** < .05.

Pentru cele 20 de teste, în care diferenţele de medii nu au fost semnificative putem face unele observaţii secundare. De exemplu, 6 teste cu praguri neconcludente se referă numai la lotul italian pentru variabilele de

adaptabilitate, spirit întreprinzător, modernism, disciplină şi organizare. Pentru aceşti itemi, prezentăm alăturat, un extras din *Anexa 3*.

După opinia noastră, principala cauză de distribuţie anormală a diferenţelor statistic semnificative de specific naţional, în lotul italian, rezultă din gradul de izolare şi de „ignorare" faţă de această comunitate limitată numeric din comuna Greci, jud. Tulcea. Concluzia care se impune este că diferenţele între mediile trăsăturilor care nu au fost semnificative nu permit generalizări asupra acestei comunităţi. Intr-un astfel de caz este de reţinut sensibilitatea variantei de chestionar PPN -50. Datele obţinute pe o insuficientă eşantionare şi nu permit extrapolarea lor la nivelul comunităţii cercetate. Au existat şi alte câteva situaţii disonante sub raportul semnificaţiei diferenţelor dintre medii. De exemplu, în privinţa spiritului comercial la români : mai slab faţă de armeni şi italieni, mai ridicat faţă de tătari, dar nesemnificativ în 3 teste (de semnificaţie) din cele 8 efectuate (extras din anexa 3). Este posibil ca la români să existe o tendinţă de subevaluare majoră la această trăsătură, dar nu este exclus ca aici să se anunţe un rezultat plauzibil.

Tabelul 21. Spiritul comercial (extras din tabelul 13, anexa 3)

Tabelul nr. 3.15. Adaptabilitatea (extras din tabelul 11, anexa 3)

Eşantiom	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv. Diff.	t	df	p
I Români	4.488571	1.792578						
Italieni	4.285714	2.922803	350	+0.202857	3.358519	1.13000	349	0.259254

Tabelul nr. 3.16 Disciplina şi organizarea (extras din tabelul 18, anexa 3)

Eşantiom	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv. Diff.	t	df	p
Români	3.977143	.986756						
Armeni	3.931429	.984630	350	+.045714	1.147151	.74553	349	0.456453
Români	3.977143	.986756						
Italieni	3.922857	.934713	350	+.054286	1.099581	.92362	349	0.356324

Tabelul nr.3.17. Spiritul întreprinzător (extras din tabelul 23, anexa 3)

Esantion	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Std.Dv. Diff.	t	df	p
Români	4.114286	.835166						
Greci	4.022857	1.086274	350	+.091429	1.154379	1.48172	349	0.139316
Români	4.114286	.835166						
Italieni	4.057143	1.016845	350	+.057143	1.141628	.93642	349	0.349704

O altă situaţie întâlnim în studiul diferenţelor de medii la itemii 44 şi 45, respectiv mândria şi credinţa religioasă, care au dat cele mai multe diferenţe fără semnificaţie statistică. Aceste trăsături sunt cele care nu au

prezentat o distribuţie psihologică normală. Reproducem mai jos graficele lor de repartiţie statistică.

Aici observăm o deformare puternică a curbei spre dreapta, un fenomen de „fugă a răspunsurilor" spre cote ridicate şi foarte ridicate, valabil pentru toate comunităţile studiate.

Distribuţia variabilei 44 (mândria etnică) pe total eşantion (350 evaluări).
In ce măsură respectivele comunităţi sunt mândre că aparţin etniei lor ?
Mean 4.31
Median 4.00
Standard deviation 0.76
Skewness - 0.617
Kurtosis - 0.891

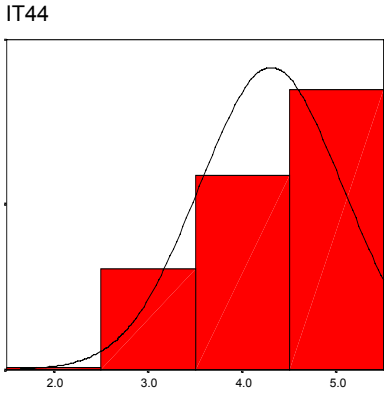

Distribuţia variabilei 45 (credinţa religioasă) pe total eşantion (350 evaluări).
In ce măsură aceste comunităţi depun eforturi pentru păstrarea credinţei lor confesionale ?
Mean 4.36
Median 4.00
Standard deviation 0.72
Skewness - 0.796
Kurtosis - 0.178

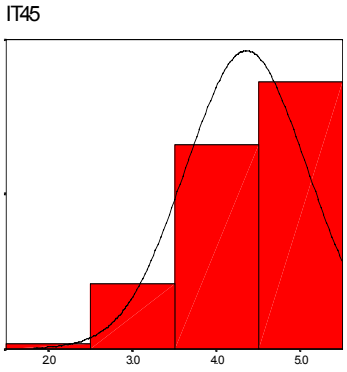

In interpretarea noastră, aceste forme grafice semnifică faptul că cele 2 variabile sunt mai puţin trăsături psihologice şi mai mult trăsături generice, ca valori posibile.

Cu aceste cazuri izolate pe care le putem considera excepţii, în metodologia de faţă din cele 400 de teste de semnificaţie efectuate *în 380 de teste s-a putut respinge ipoteza nulă*, *cu confirmarea concomitentă a ipotezei de cercetare privind existenţa unor diferenţe specifice între variabilele etnopsihologice analizate.*

In consecinţă, modelul nostru experimental se probează ca fiind valabil şi sensibil în majoritatea variabilelor considerate, urmând ca prin cercetări ulterioare să se mai aducă şi alte corecturi spre a fi acceptat ca „metodă" de investigaţie pentru relaţii (distanţe) şi trăsături etnice.

Intr-un al patrulea pas din etapele prelucrărilor statistice, s-au operat grupări de rezultate pe criterii etnice care au permis o analiză finală de circumscriere a unor particularităţi specifice fiecărei comunităţi cercetate, cu o dezvoltare a lor într-un capitol viitor.

8. Diagnoza distanţelor inter- şi intraetnice Chestionarului Bogardus -1995

Pentru diagnoza relaţiilor etnice am recurs la chestionarul Bogardus, conceput de autor pentru determinarea distanţelor sociale. Acest instrument are prima apariţie în anul 1925, într-un articol al revistei *Journal of Applied Sociology* din SUA, reeditat în capitolul *E. S. Bogardus, Measuring social distance,* din lucrarea *Attitude, theory and measurement,* NewYork, editura John Wiley & Sons Inc., din anul 1967. Din această lucrare, noi am extras şi un model de formular aplicat în S.U.A (tabelul nr. 11 din anexa acestui paragraf).

În principal, scala distanţei sociale elaborată de Bogardus cuprinde 7 trepte şi tot atâtea categorii de relaţii şi distanţe sociale cu aplicare pe orice fel de grupuri sociale, inclusiv etnice. Primele cinci trepte se referă la scala distanţelor de apropiere ; ultimele două la scala distanţelor de respingere. Pe scala de apropiere sunt cuprinse relaţiile de căsătorie, considerate de gradul I, relaţiile de prietenie considerate de gradul II, cele de vecinătate de gradul III, cele de colegialitate profesională de gradul IV şi de acordare a cetăţeniei considerate de gradul V.

De la această treaptă, autorul continuă scalarea cu încă două categorii. O categorie (de gradul VI) referitoare la acordarea sau neacordarea statutului de turist/vizitator în ţara respectivă şi ultima categorie (de gradul VII) referitoare la acordul sau dezacordul pentru expulzarea din ţară a comunităţii respective. Pentru răspunsuri se prezintă numai două alternative, de acord sau de dezacord, cu notarea în formular numai a scorurilor „de acord".

Dacă semantic toate categoriile utilizate sunt relativ bine definite, din punct de vedere psihologic în ultimele două trepte orice răspuns afirmativ reprezintă o situaţie de dezacord total, cu efecte de anulare, faţă de oricare poziţie din răspunsurile anterioare.

De aceea, deşi notarea rezultatelor părea simplă, numai prin acceptare/respingere, inversiunea psihologică de sensuri din ultimele două întrebări a ridicat serioase dificultăţi în sistemul de cuantificare.

In privinţa indicatorilor pentru determinarea distanţelor etnice, în final, toţi indicii sunt medii aritmetice de acorduri (scoruri) marcate prin însumarea succesivă a notelor, mai întâi pe fiecare chestionar, apoi pe fiecare grup de persoane şi, în fine, prin împărţirea la numărul de răspunsuri considerate.

Astfel, în sistemul de notare primul indicator prezentat de autor este *indicele distanţei de contact social* (prescurtat IDCS), cuprins între 0 şi maximum 5 puncte prin luarea în calcul a marcajelor până la întrebarea 5, chiar dacă chestionarul are 7 întrebări, pentru că orice marcaj afirmativ la întrebările 6/7 are efecte de anulare asupra acestui indice. Al doilea indicator este *indicele de contact social* (ICS). El reprezintă gradul de deschidere al evaluatorului faţă de alte grupuri etnice. În alt sens el indică numărul contactelor sociale acordate sau respinse, marcate sau nemarcate de subiect, în dreptul fiecărui grup etnic prezentat în chestionar. Dar şi în cazul acestui indicator, dacă la întrebarea VII apar în chestionare marcaje referitoare la excluderea din ţară, atunci şi acest indice se reduce la zero. Al treilea indicator este *indicele de calitate a contactelor sociale*, (ICCS). Acesta are în vedere distanţa socială estimată prin intensitatea contactelor. Prin specificul său indicele ICCS poate fi considerat cel mai relevant, prin faptul că valorile lui sunt medii aritmetice, rezultate din însumarea marcajelor (scorurilor) asociate itemilor, în funcţie de intensitate estimată a contactelor. Astfel, E. S. Bogardus acordă 7 puncte pentru primul item privitor la rudenie şi căsătorie, cu reducerea treptată a punctajului până la 1 (punct) pentru ultimul item privitor la expulzare (care reprezintă cea mai redusă intensitate de contact). şi în cazul indicelui ICCS suntem datori a formula observaţii. Este adevărat că prin acordarea unor punctaje minime de 1 (punct) şi respectiv 2 (puncte) la ultimii 2 itemi, are loc o atenuare a manifestărilor contradictorii de respingere, dar prin prezenţa lor în chestionare, efectele de distorsionare a răspunsurilor anterioare nu dispar.
Datorită acestor dificultăţi din sistemul de punctare, instrumentul a suscitat cele mai multe discuţii faţă de care chiar autorul a recomandat utilizarea restrictivă a chestionarului său. Intr-o variantă adaptată, această metodă de cercetare a fost introdusă în România prin Universitatea Bucureşti de către S. Chelcea (1994) cu aceeaşi formulă de calcul şi pe acelaşi model de punere în pagină respectiv, cu itemii pe orizontală şi grupurile etnice pe verticală. Eşantionul acestei cercetări a cuprins 1024 de persoane din 7 regiuni istorice româneşti în care, alături de români, au fost nominalizate şi 11 minorităţi conlocuitoare de armeni, bulgari, evrei, germani, maghiari, sârbi, turci, tătari, romi, ruşi-lipoveni şi ucraineni. *Conform tradiţiei, cu acest instrument, S. Chelcea şi colaboratorii oferă date numai pentru atitudinea românilor faţă de minorităţi, fără partea de reciprocitate etnică.*
In planul dublei perspective o excepţie în premieră este reprezentată de o diagnoză pe zone istorice de distanţe etnice a românilor faţă de români, în paralel cu atitudinea lor faţă de alte neamuri (vezi tabelul nr.3.10.)

Din cei 3 indicatori, S. Chelcea a dezvoltat numai indicele de calitate a contactelor sociale (ICCS) care a fost calculat până la limita superioară de 25

(puncte), fără marcajele (acordurile) de la ultimele 2 întrebări; dacă şi acestea ar fi fost însumate, scala maximă rezultată ar fi fost de 28 de puncte. În acest fel, marcajele de la ultimele două întrebări au fost scoase din calcul, tocmai pentru a se evita distorsiunile posibile.

Precizările sunt necesare pentru că în chestionarul Bogardus coexistă practic 2 scări de distanţă socială pe direcţii divergente de manifestare **:** una cu 5 itemi pe sensul de apropiere şi alta inversă cu 2 itemi pe sensul de respingere. Dacă aceste scări ar fi însumate în orice medie, întotdeauna scorul rezultat va conduce la o anulare cu efecte distorsionante asupra distanţelor sociale obţinute. Ca urmare, se impun câteva precizări cu caracter general-valabil **:**

- la aplicarea chestionarului în teren, pentru o completă investigaţie se recomandă obţinerea de date din ambele direcţii de sens, folosind toţi cei 7 itemi ai instrumentului ;
- la prelucrarea datelor „în laborator“ pentru obţinerea unor distanţe reale pe direcţia itemilor de apropiere / respingere, pentru evitarea situaţiilor de anulare se recomandă scăderea marcajelor (scorurilor) de la ultimele 2 întrebări. Aceasta se realizează fie prin eliminarea lor din calcul, fie ulterior, printr-o însumare cu semnul minus pe argumentul că sensul psihologic din ultimele 2 întrebări este invers faţă de celelalte 5 întrebări anterioare.

In urma acestei cercetări, S. Chelcea formulează concluzia că românii nu au prezentat distanţe negative cu manifestări xenofobe faţă de nici o minoritate din România. Pe baza indicatorului utilizat (ICCS), el notează că intensitatea contactelor a fost slabă, respectiv scăzută la nivelul relaţiilor cu romii (ţiganii) şi foarte puternică, respectiv, ridicată la nivelul contactelor cu germanii (vezi tabelele nr. 3.10 şi nr. 3.11). După părerea noastră, pe baza datelor acestei cercetări concluziile autorului sunt insuficiente, deoarece, în cadrul intervalului utilizat , nivelul de atitudine a românilor faţă de romi (ţigani) a fost la o distanţă de 7,32 (puncte) care semnifică o *zonă critică*. In sistemul de notare folosit, pragul de expulzare este de 5,00 faţă de care nivelul de atitudine a românilor faţă de romi (ţigani) la o valoare de 7,32 reprezintă o distanţă etnică la *limita de suportabilitate*. Faţă de celelalte 10 minorităţi, românii din eşantion s-au manifestat în mod nuanţat faţă de fiecare minoritate etnică menţionată (vezi tabelul nr. 9); pe un interval puternic pozitiv (de apropiere) faţă de germani, întrucât distanţa estimată faţă de ei a fost peste jumătatea intervalului de variaţie, respectiv peste 15,oo (puncte) ; pe un interval mediu de la o distanţă identică de 14,99 (puncte) faţă de bulgari, maghiari şi ucraineni sau de 12,99 (puncte) faţă de tătari; precum şi unul negativ (de respingere) faţă de romi (ţigani) la o distanţă de sub 11 (puncte).

Tabelul nr. 3.10

Valoarea indicelui ICCS al calităţii contactelor sociale privind atitudinea românilor faţă de români pe regiuni istorice

Regiunea istorică	Număr cazuri	Valoare ICCS	Deviaţia standard
Moldova	219	24,52	2,4828
Muntenia	169	24,07	3,5078
Dobrogea	47	24,85	1,0211
Oltenia	118	24,14	3,7383
Transilvania	155	243	1,3547
Crisana-	73	24,62	1,6041
Maramureş	46	24,46	2,8261
Banat	105	24,88	2,2687
Mun.Buc			

Tabelul nr. 3.11

Atitudinea românilor faţă de grupurile etnice din România dintr-o cercetare pe 1024 cazuri din 1993

ATITUDINE negativă		ATITUDINE . pozitivă	
FOARTE SLABĂ (I) între 3 - 6	SLABĂ (II) între 7-11	PUTERNICĂ (III) între 12-17	FOARTE PUTERNICĂ (IV) între 18 -25
	Romi (Ţigani) 7,32	Armeni 15,47 Sârbi / Evrei 15,12 Bulgari, Maghiari Ucraineni 14,99 Ruşi 14,02 Turci 13,11 Tătari 12,99	Germani 18,46

In privința cercetării noastre aceasta s-a desfăşurat în 3 faze ; prima a fost de analiză critică a chestionarului Bogardus inclusiv în forma adaptată de S. Chelcea, a doua fază a cuprins pretestarea şi elaborarea unei noi variante, iar a treia fază a fost de aplicare şi valorificare a rezultatelor obținute.
Critica noastră față de modul de utilizare şi concepția autorului acestui chestionar are în vedere următoarele aspecte :

- modul de structurare a itemilor reprezintă partea pozitivă a acestui instrument ;
- în diagnoza distanțelor etnice reale, în privința scalei de evaluarea şi a sistemului de notare al autorului există dificultăți cu riscuri de distorsionare în estimarea realităților sociale
- în unele studii de relații etnice realizate cu acest instrument se fac evaluări de distanțe ficționale, fiind supuse evaluării distanțele față de peste 30 de națiuni în absența unor condiții concrete şi vitale de cunoaştere între comunități, adică fără contacte şi fără nici o legătură directă între ele, ca în cercetarea lui R. F. Park (vezi tabelul nr. 3. 13 din anexa acestui paragraf);
- *în mod curent acest instrument s-a aplicat restrictiv numai pentru estimarea relațiilor etnice directe dintre majoritate şi minorități fără studiul relației de reciprocitate între ele ;*
- în concepția autorului american grupurile minoritare sunt asimilate celor de emigranți, concept puternic discriminativ, puțin utilizabil pentru minoritățile naționale din Europa, în marea lor majoritate grupuri etnice conlocuitoare şi nu de emigranți. Precizarea este necesară întrucât într-un fel se manifestă o relație etnică între comunități istoric conlocuitoare şi altele vor fi distanțele estimate între emigranți şi grupuri profesionale spre exemplu de profesori, oameni de afaceri etc.

Cu aceste observații, cercetarea noastră a trecut la faza de pretestare a unui nou model de chestionar, planificat de P. P. Neveanu cu intenția de a fi mai discriminativ (vezi tabelul nr. 12 din anexa acestui paragraf). Spre deosebire de formulele „ortodoxe" aplicate de majoritatea autorilor (Bogardus, R. F. Park, S. Chelcea şi alții), în variantă „Neveanu" scala de intensitate a răspunsurilor a fost extinsă de la două la cinci trepte, cu inversarea punctajelor la ultimele două întrebări. De asemenea, s-au deschis noi rubrici, cu spații libere pentru a fi completate cu scoruri (marcaje) ale altor comunități etnice la libera apreciere a celor chestionați. Dar şi cu acest model au apărut în faza de pretestare o serie de dificultăți, care ne-au convins de necesitatea altor ameliorări . Dificultățile constatate de noi în această fază au fost următoarele **:**

- pentru cetățenii din România, întrebarea 5, privitoare la acordarea cetățeniei române pentru minorități, a fost neclară şi surprinzătoare. In

România, spre deosebire de alte state europene cum ar fi Grecia, Franţa sau Germania, cetăţenia şi apartenenţa etnică sunt oficial recunoscute, distincţia dintre ele fiind o stare de fapt. Pentru orice interlocutor român, întrebarea 5 conduce la o stare de derută, întrucât trebuie să acorde sau să refuze, ceea ce în mod constituţional în România este deja acordat, ca drept oficial recunoscut. În aceste cazuri, respondentului trebuie să i se explice că pentru el situaţia din chestionar este una ipotetică la libera sa apreciere, pentru că în alte ţări europene la acordarea statutelor de cetăţenie şi apartenenţa etnică există şi practica excluderii ;

- pentru minoritarii din România o altă neclaritate apare la întrebarea 6, privitoare la statutul de turist / vizitator prin care se solicită un răspuns de acordare/ neacordare dreptului de reşedinţă. Mulţi minoritari, în mod constant şi surprinzător în perioada anilor 1994 – 1995 au răspuns afirmativ la acest item pe considerentul că statutul de turist în România ar fi mult mai convenabil pentru ei. Numai după discuţii suplimentare s-a observat că, de fapt, persoanele respective se raportau mai puţin la situaţiile interetnice din zonă şi mai mult la situaţia economică de sărăcie din România de azi, în ipoteza unor rezidenţe în ţara de origine cu un statut economic mai ridicat ;

- situaţiile de inversiune a treptelor de la ultimii 2 itemi au dus la dezorientare în rândul subiecţilor, la reacţii de suspendare şi implicit la efecte deformante în sistemul de notare a răspunsurilor, indiferent de apartenenţa etnică a subiecţilor ;

- la toate întrebările a apărut o dificultate semnificativă de estimare în cazul treptei III de intensitate. Opţiunea indecisă de răspuns „şi da şi nu" a dezvoltat un fenomen de „fugă a răspunsurilor spre centru" prin cumularea unui mare număr de răspunsuri nesigure, atât din spre partea treptele superioare cât şi din spre cele inferioare. Prin teoria diferenţiatorului semantic a lui C. E. Osgood se recomandă ca la elaborarea oricărei scări bipolare să se treacă obligatoriu şi printr-un punct zero sau printr-o zonă neutră, pentru echilibrarea sistemului de evaluare. In aplicaţii această zonă poate include până la 40 % din marcaje (scoruri). Dar, în cazul variantei „Neveanu" de chestionar Bogardus, procentele de cumulare a răspunsurilor pe treapta III, prin formula de răspuns „şi da şi nu", au fost de peste 60 %. În plus, prin prelucrarea datelor pe medii aritmetice, împreună cu această tendinţă de „fugă spre centru", printr-un alt efect cumulativ, diferenţele rezultate s-au concentrat şi mai mult, distanţele etnice rezultate devenind foarte mici. Din aceste motive acel scop iniţial privind o mai bună discriminare a răspunsurilor, nu s-a mai atins ;

- în varianta Neveanu prin notarea opţională a minorităţilor locale în chestionar, după prelucrarea datelor a rezultat o imagine atât de inegală

(chiar incompletă) asupra realităţilor etnice, încât nu puteau fi introduse pentru prelucrare la calculator.

Dar în toate variantele Bogardus, mai sus prezentate există o insuficienţă majoră. Nici una dintre ele nu se angajează dincolo de studiul distanţelor directe şi unilaterale. Actualele Chestionare Bogardus nu au în vedere relaţii bilaterale (din cadrul raporturilor majoritate / minoritate sau a minorităţilor între ele). Concluzia noastră a fost că nici una din formele actuale ale acestui chestionar nu satisface criteriul dublei perspective şi nu individualizează satisfăcător diferenţele specifice de distanţe sociale pentru fiecare comunitate studiată. Aceste concluzii au permis depăşirea fazei de pretestare, cu trecerea la faza anchetei de teren *prin construcţia unui nou instrument*, denumit *Chestionar Bogardus –1995* cu următoarele caracteristici :

- s-a păstrat egalizarea pe 5 trepte pentru studii de distanţă socială pe intensităţi diferite;
- s-a eliminat inversiunea punctajelor la ultimele două întrebări din varianta „Neveanu";
- întreaga scală de evaluare a fost parţial modificată, mai ales în zona de mijloc, respectiv, treapta III unde răspunsul „ şi da şi nu" a fost deplasat spre treapta II într-o nouă formulare, respectiv, „nu sunt sigur " (model în tabelul nr. 3.15)
- a fost simplificat instructajul de aplicare cu accent pe intensitatea contactelor
- s-au nominalizat în chestionar comunităţile coabitante din zona Dobrogei ;
- *pentru fiecare grup etnic localizat în teren s-a creat posibilitatea de manifestare/evaluare succesivă a unor distanţe sociale bilaterale, faţă de propriul grup şi faţă de fiecare comunitate conlocuitoare existentă pe plan local, introdusă de noi în cercetare.*

Prin această modalitate de lucru valoarea indicelui de calitate a contactelor interetnice are o limită superioară este de 25 puncte şi o limită inferioară la 5 puncte. Acest interval este comparabil cu cele din procedurile frecvente în prezent pe plan mondial, în toate variantele „ortodoxe" ale acestui instrument , inclusiv cele româneşti realizate de S. Chelcea (1995) ş.a. Acest nou model de investigaţie are câteva avantaje care reprezintă tot atâtea elemente de contribuţie ale autorului prezentei cercetări **:**

- posibilitatea de probare, reexperimentare şi recomparare a rezultatelor obţinute din alte aplicaţii Bogardus, intervalul de scală fiind comparabil ;
- subiecţii fiecărui eşantion, constituiţi în grupuri etnice sunt stimulaţi la o dublă scalare de atitudini: una din *perspectivă etică/internă* faţă de propria comunitate, alta din *perspectivă emică/externă* faţă de comunităţile conlocuitoare introduse în cercetare ;

- un plan mai larg de evaluare a distanţelor inter- şi intraetnice într-un mod individualizat pe fiecare comunitate studiată : cele *inter-etnice* referitoare la relaţiile dintre majoritate şi minorităţi , iar cele *intra-etnice* referitoare numai la minorităţi între ele ;
- sistemul unităţilor de măsură fiind unitar, toate distanţele etnice obţinute devin comparabile ca expresii ale relaţiilor dintre comunităţile în cauză ;
- sistemul de cuantificare utilizat permite studiul fenomenelor de dublă perspectivă ;
- evidenţierea distanţelor critice dintre comunităţi din mai multe puncte de vedere ;
- ansamblul adaptărilor enunţate, inclusiv programul adiacent de prelucrare a datelor fac trimitere la un model de maximă operativitate.

Pentru sistematizarea rezultatelor obţinute cu această variantă s-a folosit numai indicele de calitate a contactelor sociale (ICCS), prelucrat pe fiecare eşantion etnic în toate formele de reciprocitate. Pentru ordonarea întregului câmp de diferenţe specifice în mod obligatoriu vom folosi câteva concepte noi începând cu o primă ordonare a lor realizată de Luminiţa Iacob (1987) respectiv cu conceptele de imagini autoevaluate, retroevaluate şi heteroevaluate. C*onceptul de autoevaluare* este folosit în cazul grupurilor sociale, inclusiv etnice care pe baza unui instrument oarecare fac aprecieri numai asupra propriei comunităţi. Pe baza indicilor de autoevaluare se determină atitudinea comunităţii faţă de ea însăşi. *Conceptul de heteroevaluare* este folosit în cazul unor comunităţi la aprecieri pe adresa altor comunităţi. În aceste situaţii, grupul de referinţă face aprecieri directe asupra comunităţii-martor. Indicii de heteroevaluare determină atitudinile directe ale grupului de refer*inţă, faţă de grupurile-martor. Conceptul de retroevaluare* este folosit pentru cazul în care alte grupuri sociale fac diferite aprecieri asupra comunităţii de referinţă. În cazul nostru grupul de referinţă spunem că este retroevaluat de alte comunităţi. Evident că operaţiunea de retroevaluare se va face numai din perspectiva externă a grupului-martor. Indicii de retroevaluare prezintă atitudinea reciprocă a grupului-martor faţă de cel de referinţă. Pentru analiza sinoptică a întregului ansamblu de distanţe etnice regionale, cu toate cele 3 tipuri de evaluări (81 de indici ICCS), am sistematizat prelucrările de date în tabelul nr. 3.12. cu prezentarea indicilor de calitate ai contactului social la modul următor **:**

- indicii de autoevaluare au fost haşuraţi pe diagonală şi au o valoare de referinţă ;

- indicii de heteroevaluare sunt grupați pe orizontală și reprezintă atitudinile directe ale comunității din prima coloană față de toate celelalte grupuri etnice ;
- indicii de retroevaluare se parcurg pe verticală și reprezintă atitudinile reciproce ale altor comunități față de cea nominalizată în coloană.

Prima informație este evidentă pe diagonala atitudinilor față de propria comunitate, respectiv, la nivelul indicilor de autoevaluare. Astfel, indiferent cărui grup etnic aparțin, acești indici sunt întotdeauna cei mai ridicați. După părerea noastră, indicele autoevaluat, fiind constant ridicat, este mai slab diferențiat, dar are o valoare de reper. Datele cele mai semnificative sunt cele privitoare la indicii ICCS, de heteroevaluare care, în tabelul alăturat se parcurg pe șiruri de comunități. Acești indici prezintă distanțele directe ale grupului de referință în relațiile sale cu alte comunități. In tabel se mai poate observa variabilitatea acestui indice de la grup la grup. Dintr-o perspectivă mai largă, notăm faptul că în indicii de auto-evaluare se manifestă tendințe de supraestimare, pe când în cei de heteroevaluare pot apărea tendințele de subestimare. Într-o cercetare etnopsihologică este de interes modul de personalizare a acestor indici pe fiecare comunitate etnică în parte, respectiv, modalitatea de individualizare a diferențelor specifice constate pe baza modelului de cercetare experimentat.

Astfel, prin distanțele manifestate grupul românilor îi consideră pe italieni și armeni ca fiind cei mai apropiați de ei, cu un indice de 20,20 și respectiv 18,46. La o distanță mică apar localnicii turci cu un indice de 17, 37; apoi ucrainenii cu un indice de 16,65 ; urmează tătarii cu 16,41 apoi grecii cu 16,06 și lipovenii la un indice de 15,92. Pe ultimul loc în lotul românilor, apare distanța lor față de romi (țigani) la o valoare de 9,96.

Tabelul nr. 3.12.
Valorile indicelui de calitate şi distanţă a relaţiilor etnice bilaterale, între comunităţile
(majoritară şi minoritare) din Dobrogea, obţinute prin aplicarea variantei Bogardus -95

Comunităţi Dobrogene	1 Români	2 Armeni	3 Greci	4 Italie	5 Turci	6 Tătari	7 Romi	Ruşii Lipoven	9 Ucraine
Români	**24,46**	18,46	6,06	20,20	7,37	16,41	9,96	15,92	16,65
Armeni	4,62	**24,82**	23,60	23,38	8,67	16,67	6.00	9,43	19,56
Greci	23,89	18,89	**24,11**	18,75	14,79	15,68	8,17	16,20	15,86
Italieni	23,83	17,20	19,60	**24,43**	16,10	14,93	8,60	14,86	15,86
Turci	19,23	16,o5	16,61	17,20	**23,8**	22,35	11,85	15,31	15,28
Tătari	20,27	17,26	16,19	17,43	23,69	**24,53**	12,50	14,69	14,83
Romi(Ţigan)	23,10	20,26	20,40	21,10	17,76	18,73	**24,50**	18,66	18,80
Ruşii-	23,36	20,o4	20,72	20,86	18,38	19,94	10,o6	**24,42**	22,14

Lipoveni									
Ucrainieni	22,41	20,13	20,72	22,44	17,93	16,96	10,04	20,25	**24,86**

In grupul *comunităţii armene* media aritmetică a distanţei etnice fată de propria comunitate a fost de 24,82. In raport cu această medie, în planul indicilor de heteroevaluare, armenii au prezentat un maximum de apropiere mai întâi faţă de români, cu un indice de 24,62. Această valoare este atât de ridicată încât, psihologic, poate exprimă o tendinţă activă de identificare cu comunitatea românească. La un nivel mediu ridicat urmează grecii şi italienii cu indici de 23,60 şi, respectiv, de 23,38. La un nivel mediu scăzut, apar ucrainenii şi turcii cu indici de 19,56 şi, respectiv, de 18,67. Pentru armeni, cel mai scăzut indice de heteroevaluare, pe scala intensităţii gradelor de apropiere, se manifestă (tot) faţă de romi (ţigani) la o distanţă de 16,00. In general, indicii armeni de distanţă etnică au un plafon ridicat, ceea ce sugerează o mobilitate surprinzătoare cu tendinţe active de integrare în diverse comunităţi. Din aceleaşi motive indicele armean faţă de romi exprimă cel mai ridicat nivel de toleranţă din toate comunităţile dobrogene.

In lotul *comunităţii elene* eşalonarea distanţelor faţă de „alţii" începe, tot cu comunitatea majoritară a românilor, faţă de care intensitatea indicelui (elen) este la o distanţă de 23,89. Pe intervalul mediu ridicat al scalei greceşti urmează armenii şi italienii, cu valori de 18,89 şi respectiv de 18,75. Pe intervalul mediu scăzut se pot ordona ruşii-lipoveni la distanţă de 16,20 ; ucrainenii la o distanţă de 15,86 ; tătarii la o distanţă de 15,68 şi turcii la o distanţă de 14,79. Ultima distanţă pe scala elenă din Dobrogea s-a manifestat faţă de romi cu un indice de 8,17. De notat că în retro-evaluarea romilor, indicele elen a fost de cca 2 ori mai scăzut faţă de cel armean şi de fapt cel mai scăzut din tot eşantionul.

Grupul *comunităţii italiene* din judeţul Tulcea manifestă acelaşi interes sporit în primul rând pentru comunitatea românească majoritară, la o valoare ridicată de apropiere cu un indice de 23,83. Pe intervalul mediu ridicat al scalei italiene, apar în ordine grecii, armenii şi turcii cu distanţe de 19,60 ; de 17,20 şi, respectiv, de 16,10. Şi la italieni cea mai scăzută hetero-evaluare a fost tot faţă de romi (ţigani) la o distanţă de 8,60, acest indice fiind foarte apropiat de cel al grecilor (respectiv de 8,17).

Grupul *comunităţii turce* prezintă o aparentă surpriză, prin cel mai ridicat indice ICCS de heteroevaluare mai întâi faţa de tătari, la o valoare de 22,35;

urmează distanța față de români cu un indice de 19,23. Pe intervalul mediu ridicat al eşantionului turc apar italienii şi grecii cu indici de 17,20 ; respectiv, de 16,61. Iar pe intervalul mediu scăzut apar ruşii-lipoveni şi ucrainenii la valori de 15,31 şi de 15,28 față de greci şi pentru comunitatea turcă, cea mai scăzută atitudine a fost tot față de romi (țigani) la o valoare de 11,85.

La *comunitatea tătară* avem aceeaşi surpriză în privința celui mai ridicat indice de hetero-evaluare, mai întâi față de turci cu un indice de 23,69 şi abia apoi față de români cu un indice de 20,27. In cazul de față, elementul de excepție la tătarii dobrogeni trebuie remarcat în legătură cu aspectul de reciprocitate față de turci. Pe intervalul mediu ridicat al tătarilor, tot în mod surprinzător, apare un interes sporit față de italieni, cu un indice heteroevaluat de 17,43, înaintea armenilor la o distanță de 17,26 sau a grecilor la o valoare de 16,19. La cel mai scăzut nivel „de apropiere", tătarii au plasat tot comunitatea romilor (țiganilor) la o distanță de 12,50.

In grupul *romilor* diagnoza distanțelor etnice trebuie obligatoriu raportată la indicele lor de autoevaluare determinat la o distanță de 24,50. Toate valorile lor față de alte neamuri sunt foarte ridicate şi slab diferențiate între ele. Astfel, față de români, indicele de heteroevaluare al romilor a fost de 23,10. Acest indice este atât de ridicat, încât poate fi interpretat ca o tendință activă de identificare a romilor (țiganilor) cu românii. Pe intervalul mediu ridicat al eşantionului de romi (țigani) apar, în următoarea ordine, italienii cu un indice de distanță de 21,10, apoi grecii, la o distanță de 20,40 şi armenii la o distanță de 20,26. Pentru romi (țigani), cel mai scăzut indice de intensitate s-a manifestat față de comunitatea turcă la o distanță de 17,76. Dar în analiza relațională de distanțe etnice la romii (țiganii) dobrogeni, trebuie remarcat un mare câmp de comparație între şirul evaluărilor acordate de ei altor comunități (heteroevaluări, notate pe orizontală) şi cel al retroevaluărilor (primite, şi deci notate pe coloană). In cazul romilor, distanțele globale dintre aceste planuri sunt atât de mari şi de evidente, încât pentru această comunitate devin vizibile unele situații de disjuncție. Paralel cu aceste observații, la romi (țigani) trebuie notată prezența celei mai ridicate intensități față de toate comunitățile din jur, o înaltă aderență şi mobilitate interetnică, chiar mai mare decât a armenilor. Momentan, cauzalitatea acestui tonus relațional mai ridicat la armeni şi romi (țigani) nu ne este cunoscută şi numai cu datele acestui instrument nu poate fi explicată până la ultimele consecințe.

În grupul *comunității ruşilor-lipoveni,* indicele hetero-evaluat cel mai ridicat a fost față de comunitatea românilor, la o cotă de 23,36. După acest indice de apropiere urmează cel față de ucraineni la o distanță de 22,14. Pe intervalul mediu sunt eşalonate comunitățile de italieni, greci şi armeni cu indici la

distanţe de 20,86 ; de 20,72 şi, respectiv, de 20,04. Cel mai scăzut indice heteroevaluat de distanţare al lipovenilor s-a manifestat tot faţă de romi (ţigani) la o valoare de 10,06.

In grupul *comunităţii ucrainene* constatăm un surprinzător indice de intensitate a calităţii contactelor etnice, în primul rând faţă de italieni la o distanţă de 22,44 şi un indice foarte apropiat faţă de români la o valoare de 22,41. Acest aspect semnifică faptul că în imaginea localnicilor ucraineni cele două comunităţi sunt percepute pe acelaşi plan. Pe intervalul mediu ucrainean, s-au eşalonat intensităţile contactelor etnice - mai întâi faţă de greci, la o valoare de 20,72 , apoi faţă de lipoveni, la o distanţă de 20,25 şi faţă de armeni la o valoare de 20,13. Cel mai scăzut indice a fost acordat ţiganilor la o distanţă de 10,04.

Am dezvoltat pe larg cadrul analizei de relaţii *inter-etnice* dintre români şi minorităţi, precum şi unele relaţii *intra-etnice* între minorităţi, pentru a pune în evidenţă valenţele metodologice ale acestui model de diagnoză pe baza unor rezultate în premieră.

Un fapt important este că prin procedura noastră cantitativă s-au confirmat unele expectaţii cu caracter global, ca de exemplu :

- prioritatea acordată de minoritari majorităţii ,
- prezenţa unui tonus mai ridicat de mobilitate etnică la armeni şi romi (ţigani),
- distanţarea mare faţă de romi (ţigani) constatată în toate comunităţile studiate.

Din alte puncte de vedere, şi în varianta noastră putem nota o serie de limite. Cu tot efortul de aprofundare a psihodiagnozei în mod personalizat pe fiecare comunitate în parte, indiferent sub ce formă s-ar aplica acest instrument, el îşi menţine caracterul extensiv, cu o ofertă de date numai pe cadrul extern de relaţii din afara comunităţilor, fără acces la motivaţiile interne ale grupurilor de studiu. In conformitate cu trăsăturile oricărui test, pe baza acestei variante de chestionar Bogardus -95, în planul relaţiilor etnice se poate constata o mare varietate de diferenţe specifice, dar fără posibilităţi explicative asupra originii lor. Din aceste motive, în capitolele următoare, suntem datori a ne continua construcţia modelului experimental cu explorări şi pe alte planuri, de factură statistică.

Tabelul nr. 3.13

Chestionar Bogardus-1925 aplicat de Robert E. Park

într-o cercetare americană pe 110 cazuri (1967)

Numărul itemilor	1	2	3	4	5	6	7
Intensitatea contactelor	7	6	5	4	3	2	1
Naţiuni şi categorii de distanţe etnice	În relaţii de rudenie şi căsătorie	In clubul meu ca prieteni apropiaţi	Pe strada mea ca vecini	Ca angajat în ţara şi profesiunea mea	Ca cetăţean în ţara mea	Numai ca vizitatori în ţara mea	I-am exclus din ţara mea
Armeni						x	
Bulgari						x	
Canadieni	x	x	x	x	x		
Chinezi					x		
Cehoslovaci					x		
Danezi				x	x		
Olandez				x	x		
Englezi	x	x	x	x	x		
Francezi	x	x	x	x	x		
Finlande				x	x		

zi							
Germani	x	x	x	x	x		
Greci						x	
Hinduşi							x
Unguri					x		
Irlandezi	x	x	x	x	x		
Italieni				x	x		
Japonezi							x
Evrei-						x	
Evrei-ruşi						x	
Coreeni							x
Mexicani						x	
Mulatri							x
Negri							x
Norvegieni	x	x	x	x	x		
Portughezi						x	
Filipinez					x		
Polonezi				x	x		
Români				x	x		
Ruşi					x		
Sârbi					x		
Scoţieni	x	x	x	x	x		
Spanioli					x		
Sirieni							x
Suedezi				x	x		
Turci							x
Velşi	x	x	x	x	x		

Tabelul nr. 3.14
Model de chestionar Bogardus planificat şi pretestat în 1993
de P. P. Neveanu pentru o cercetare pe populaţie românească.

INSTRUCTIUNI La fiecare întrebare vă rugăm să daţi câte un singur răspuns din 5 alternative posibile. Numărul alternativei alese se va încercui.		1 V-aţi căsătorit membri familiei dvs cu ?	2 Aţi fi de acord să-i aveţi ca prieteni pe ?	3 Aţi fi de acord să aveţi vecini de locuinţă dvs. pe ?	4 Aţi fi de acord să se angajeze în profes. dvs.?	5 Aţi admite să aibă aceiaşi cetăţenie ca a dv.?	6 Aţi prefera să vină în Romînia numai ca turişti ?	7 Aţi prefera să fie daţi afara din ţară ?
Romîni	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu Acord parţial Acord total	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1** **2** **3** **4** **5**	**1** **2** **3** **4** **5**
-----	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1** **2** **3** **4** **5**	**1** **2** **3** **4** **5**

	Acord parţial Acord total							
----- --	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu Acord parţial Acord total	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1** **2** **3** **4** **5**	**1** **2** **3** **4** **5**
----- ---	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu Acord parţial Acord total	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1** **2** **3** **4** **5**	**1** **2** **3** **4** **5**
----- --	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu Acord	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1** **2** **3** **4** **5**	**1** **2** **3** **4** **5**

	parţial Acord total							
----- ---	Dezacord total Dezacord parţial Şi da şi nu Acord parţial Acord total	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	5 4 3 2 1	**1 2 3 4 5**	**1 2 3 4 5**

Tabelul nr. 3.15
Model de chestionar Bogardus - 95 completat între anii 1995 - 1996

DATE PERSONALE	INSTRUCTIUNI
Localitatea *Constanţa* Judeţul *Constanţa* Locul naşterii *urban* Sexul *feminin* Vârsta *26 ani* Stare civilă *necăsătorită* Pregătirea şcolară *liceu* Profesiunea *funcţionară*	Vă rugăm să consemnaţi cum vă raportaţi dvs. la diversele comunităţi etnice din Dobrogea. Aprecierile dvs. vor avea un caracter general, fără a vă referi la cei buni sau la cei răi din cadrul lor. La fiecare întrebare veţi trece cifra unui singur răspuns din 5 alternative posibile, astfel **:** **5** pentru acord în foarte mare măsură **4** pentru acord în mare măsură **3** acord în mică măsură **2** pentru nu sunt sigur **1** pentru nu sunt de acord.

Religia *ortodoxă* Apartenenţa etnică *armeancă*									
Întrebări	Românі	Armeni	Greci	Italieni	Turci	Tătari	Romi	Ruşi Lipo	Ucranieni
I. V-aţi căsători membri familiei dvs. cu ?	5	4	5	2	1	1	1	1	2
II. Aţi fi de acord să aveţi prieteni apropiaţi pe ?	5	5	5	5	4	3	1	2	2
III. Aţi fi de acord să fie vecini de locuinţa dvs. ?	5	5	5	4	4	4	1	3	3
IV. Aţi admite angajarea în profesiunea dvs?	5	5	5	4	4	4	2	3	3
V. Care comunităţi etnice aţi admite să fie de aceeaşi etăţenie română cu a dvs.?	5	5	5	5	5	5	5	5	5
VI. Aţi admite ca unele comunităţi locale să vină umai ca turişti şi izitatori,	1	1	1	2	1	1	1	2	2

fără reşedinţă în această regiune ?									
VII. Care comunităţi locale aţi prefera să fie date afară din ţară ?	1	1	1	1	1	1	4	1	1

Modalitatea de calcul

Distanţa etnică globală obţinută prin însumarea pe verticală a marcajelor de la toţi itemii din chestionar.	27	26	27	23	20	19	15	17	18
Indice ICCS individual de apropiere, obţinut prin scăderea scorurilor de la itemii 6 şi 7 de respingere.	25	24	25	20	18	17	10	14	15

Capitolul IV
Un model de investigaţie între cerinţe şi posibilităţi

Etnopsihologia poporului român este un domeniu de cercetare introdus în planul Academiei Române în anul 1995 după o absenţă tematică de aproape o jumătate de veac.

Momentul de lansare al acestei tematici cu implicaţii multiple prezente şi viitoare, într-un peisaj românesc marcat prin destructurarea orânduirii comuniste, nu a fost întâmplător. După un regim opresiv, care a depus eforturi disperate de reprimare a multor drepturi individuale de liberă exprimare, de emigrare, de asociere, de opţiune politică, de proprietate privată şi intelectuală, de producţie particulară, a dreptului la grevă, etc se puneau întrebări legitime despre ce a mai rămas din psihologia românilor şi care va fi sensul devenirii ei. În acest peisaj plin de dezechilibre cu efecte pe decenii întregi de dezvoltare economică se relua ideea de determinare, valorificare şi modernizare a unui fond natural de tradiţii, aptitudini şi talente româneşti, în faţa presiunilor crescânde de integrare şi globalizare europeană. Un exemplu semnificativ, comparativ cu vestul Europei, este reprezentat de ponderea scăzută a clasei mijlocii, categoria cea mai dinamică în producţia de bunuri şi servicii. In cazul României de azi ea nu depăşeşte 10 % din populaţie, faţă de peste 50 % în ţările dezvoltate din Europa. De aceea, se poate spune că tranziţia societăţii româneşti va dura cel puţin până la egalarea acestui raport. Indiferent de măsurile social-politice care se vor lua, este esenţial să se pună problema valorificării şi maximizării fondului natural de aptitudini şi talente naţionale. Intr-un astfel de context intenţia noastră a fost de a prezenta un model metodologic fundamentat pentru recuperarea şi eliminarea unor lacune dintr-o perioadă de tristă amintire, odată cu diminuarea şanselor de diletanism în cercetarea etnopsihologică.

Riscurile de eşec în acest domeniu sunt curente şi bine cunoscute. Un astfel de eşec, citat de P. P. Negulescu (1984 p. 342) s-a produs în Franţa anului 1918, când directorul revistei *La Revue*, J. Finot, a avut ideea unei anchete asupra spiritului francez în artă şi cultură. El a plecat de la o abordare aparent foarte simplă, respectiv, pentru a face psihologia poporului francez, trebuia definit modul lui de a fi din punct de vedere spiritual, spre deosebire de alte popoare. Pentru aceasta, a formulat problema şi a convocat la o dezbatere de câteva ore 30 de fruntaşi ai vieţii culturale, politice şi sociale franceze. Rezultatul a fost conform adagiului : „câte capete atâtea păreri". Colocviul s-a prelungit în dezbateri sterile, în urma cărora nu s-a ajuns nici măcar la o listă de trăsături comune.

De fapt, modul de punere a problemei, fără un set de repere pus în faţa a 30 de specialişti diferiţi, era fundamental greşit. Ulterior, J. Finot a publicat o carte - *Le prejugé des races,* cu un capitol intitulat *Falimentul psihologiei popoarelor,* în care trage concluzia eronată că nu există specific spiritual francez. Aceasta după un întreg secol „la belle epoque" , în care Franţa, în toate domeniile, a trecut printr-o strălucitoare perioadă de la industrie şi cultură până la artă şi civilizaţie. In mod evident eroarea sa era de natură metodologică. Grupul de „experţi" ai lui J. Finot, nu a avut din plecare şi nici nu şi-a propus dezbaterea unor jaloane unitare de explorare, cu o strategie pertinentă de orientare a efortului colectiv de sinteză. „Autorii" dezbaterii au fost, astfel, complet depăşiţi de complexitatea temei prin absenţa unui cadru metodologic verosimil şi adecvat scopurilor urmărite. Fără această viziune asupra temei nu se putea realiza atingerea a două obiective corelative ale unor astfel de cercetări, respectiv : repertorizarea raporturilor dintre poporul francez şi alte popoare, simultan cu decelarea trăsăturilor de factură etnopsihologică, prin care din ambele direcţii se defineşte generic specificul naţional. Pe scurt, definirea corectă a etnicităţii se realizează numai prin interetnicitate în cadrul unui set metodologic de valori transculturale, de sorginte psihologică, suficient de cuprinzător şi reprezentativ pentru fiecare grup, comunitate sau naţiune în parte. Psihodiagnoza relaţiilor etnice presupune decelarea unor raporturi şi particularităţi etnopsihologice cu personalizarea lor pe comunităţi coabitante. O relaţie socială, inclusiv etnică, prin caracterul ei bilateral presupune individualizarea a cel puţin doi actori participanţi. La rândul său fiecare participant, în autonomia şi interdependenţa sa, prezintă o diadă de atitudini - directe şi reciproce; interne faţă de sine şi externe faţă de interlocutor. Iar orice demers de individualizare şi dimensionare a unor atitudini pe criterii etnice înseamnă realizarea unui set de diferenţe caracteristice, inevitabil de specific naţional. Din punct de vedere metodologic, diagnoza în domeniul psihologiei sociale are un anumit caracter restrictiv. Ea poate avea o deplină semnificaţie ştiinţifică numai dacă surprinde diferenţe specifice, în manifestarea lor particulară, bilaterală, comparabilă şi cuantificabilă pentru fiecare actor în parte. Dacă un instrument de diagnoză nu poate măsura în acelaşi sistem metrologic, un cadru de relaţii sociale în întreaga sa varietate de atitudini *directe şi reciproce,* comensurabile între ele, atunci ea nu poate fi considerată metodă. In cazul nostru, în faza iniţială a cercetării, pe lângă un mare număr de observaţii intuitive, de factură etnoculturală, modul de lucru era incomplet prin faptul recurgerii la un sistem de evaluare numai pentru studiul atitudinilor directe, respectiv numai ale românilor *fără posibilitatea de diagnoză a câmpului de atitudini bilaterale, din perspectiva altor neamuri.* Abia ulterior

a trebuit să intervenim cu o rectificare majoră în care s-a impus cu necesitate principiul dublei perspective, într-o viziune interetnică, tocmai pentru reconsiderarea modului de punere a problemei.
Mai pot fi operate şi alte observaţii. Astfel, perspectiva *unietnică* se rezumă la o tratare descriptivă, monografică *dar mai ales unilaterală* a unor comunităţi, pe când cea *interetnică* poate şi trebuie să ofere date cu caracter dinamic, cauzal, prin desfăşurarea analizei într-un cadru regional şi relaţional mai larg, *fiind obligatoriu multilaterală.*

De fapt etnopsihologia ca ştiinţă a diferenţelor etnice are şanse de manifestare, confirmare şi aprofundare în mod evident pe un teren social cu probleme etnice sau cu populaţii etnice cât mai variate. Pentru că acolo unde există un câmp mai larg de comparaţii pe aceeaşi temă, cu siguranţă că tot acolo va exista şi un câmp al diferenţelor de aceeaşi natură. Aceste este şi un alt motiv prin care în această cercetare s-a optat şi pentru un instrument de diagnoză a distanţei sociale, în cazul de faţă etnice, respectiv chestionarul Bogardus. Pentru că apariţia unei varietăţi de distanţe între grupuri etnice diferite este indicatorul indubitabil al unor diferenţe de atitudini caracteristice comunităţilor în cauză; atitudinile interne ale acestor grupuri fiind cele care modifică distanţele sociale cu caracter extern. De asemenea, în dinamica structurală a cadrului zonal de relaţii şi valori etnice, din perspectiva trăsăturilor retroevaluate, există legături sensibile de interinfluenţă cu caracter cauzal pe baza cărora se pot formula şi alte direcţii de cercetare. Semnalăm o constantă nestudiată dar semnificativă: distanţele etnice (sociale) exercită influenţe specifice în aprecierea structurii de valori şi a trăsăturilor considerate la comunităţile aflate în relaţie de coabitare; dar este posibil ca şi reciproca să fie valabilă, prin seturi de trăsături care pot condiţiona exprimarea distanţelor etnice.
Pe de altă parte, dualitatea perspectivei este mai vizibilă în analiza de relaţii (distanţe) etnice prin chestionarul Bogardus-95, pe când în cazul chestionarului PPN-50 accentul cercetării se deplasează către latura de ierarhizare şi corelare a variabilelor -item în cadrul proceselor de portretizare reciprocă a comunităţilor de studiu. A devenit evident faptul că cele 50 de trăsături analizate nu sunt unitare nici în complexitate şi nici în omogenitate. Unii itemi au un grad de generalitate foarte ridicat, cum ar fi de exemplu, *credinţa religioasă.* Atributul diferenţial al acestui item (a se vedea întrebarea : „În ce măsură aceste comunităţi depun eforturi pentru păstrarea credinţei lor confesionale? “) are un marcat caracter general, de valoare psihosocială pe care şi-o asumă orice comunitate care se consideră „neam”, şi de aceea sensibilitatea metrologică a acestei variabile ajunge să fie scăzută (slab discriminativă). In acest caz, ca şi în alte câteva cazuri similare, mai mult

decât probabil va fi nevoie de reconsiderarea unor itemi (astfel, în loc de credinţă religioasă recomandăm termenul de *„religiozitate”* sub forma întrebării :„Cât de religioase credeţi dvs. că sunt aceste neamuri ?”). Alte trăsături, par a avea o discriminabilitate mai scăzută prin caracterul lor mai restrâns sau mai particular, cum ar fi de exemplu cel de *asumare a responsabilităţii*. In fine, nu este exclus ca în viitor să apară nevoia introducerii unor noi trăsături (variabile-item) odată cu progresul general al societăţii, de exemplu în domeniul capacităţilor referitoare la prelucrarea informaţiei, al celor de comunicare, etc. Nici în analiza dimensiunilor stilistice nu au fost epuizate posibilităţile metrologice ale modelului nostru. Investigarea lor are în vedere diagnoza a 5 dimensiuni stilistice modale pe fiecare comunitate de referinţă. Analiza unităţii de stil ar putea reprezenta un alt capitol, relativ nou de psihologie etnică, un alt plan de sinteză mai greu de anticipat la prima percepţie. De pildă, în această privinţă, avem rezerve faţă de ideea că profilurile stilistice integrate sunt mai puţin semnificative faţă de cele autoevaluate. In cadrul acestui gen de analiză, între profilul stilistic integrat şi cel autoevaluat au loc fenomene subtile de „mascare”; profilul integrat este o structură medie foarte concentrată, cu nuanţe care se estompează datorită diferenţierilor mai slabe faţă de cel autoevaluat. Profilul stilistic integrat, rămâne însă, principalul sistem de referinţă în aprecierea celorlalte profile în sensul unor „abateri” cu interpretări nuanţate. De asemenea, cadrul structural dintre trăsături se reconstituie pe cel puţin două planuri : de exemplu un plan al structurilor valorice variabile de la grup la grup şi un al doilea plan cu referire la relaţiile de influenţă, subordonare, absorbţie şi corespondenţă între variabile. Un studiu suplimentar cu ajutorul unui instrument de tip Big-Five ar putea fi benefic.

În cazul modelului de faţă a mai existat o critică prin care s-ar putea spune că modelul nostru realizează un studiu de psihologie a românilor numai din perspectiva minorităţilor conlocuitoare. Dar trebuie de reţinut că rolul grupurilor - martor este mai întâi de toate de suport comparativ. In montajul nostru, fiecare comunitate este succesiv şi grup martor şi grup de referinţă. Pentru noi, factorul etnic s-a constituit ca un criteriu necesar pentru studiul fenomenelor *de ecleraj* cu punerea în lumină a unor trăsături evidente, investigate la orice comunitate coabitantă, tehnica de investigaţie fiind identică în toate cazurile cercetate. Mai mult decât atât, relaţia generală dintre grupul de bază (de referinţă) şi grupul martor, într-un fel se complică, dar pe alte planuri se şi specifică, pentru că orice eşantion de lucru devine succesiv şi grup-martor şi de grup de referinţă, potrivit tipului de evaluare pe care îl exercită. În acest fel, modelul de faţă fundează o regulă de interactivitate pentru a maximiza obiectivitatea rezultatelor.

În acelaşi timp, modelul angajat de noi în studiul interetnicităţii impune şi o serie de restricţii. În acest domeniu sunt de prevăzut două tendinţe, al autoevaluărilor etnice întodeauna mai favorabile, precum şi un efect de *halou* din retroevaluările minoritarilor faţă de populaţia majoritară, ambele cu tendinţe de supraestimare. Chiar asimilarea dublei perspective în construcţia modelului până la faza prelucrărilor de profile modale a avut ca scop suplimentar contracararea acestor tendinţe, dar nu este suficient. Aceste tendinţe trebuie avute în vedere şi în etapa recoltării datelor din teren. Pe tot parcursul acestei etape este nevoie de practică şi profesionalism, cu instruirea şi avertizarea adecvată a corpului de operatori pentru un mod de lucru cât mai neutru, fără influenţe, cu cel mult 1-2 subiecţi. Situaţia ideală este de a folosi numai cadre de specialitate, dar a utiliza la fiecare examinare, pe regiuni întinse, numai psihologi cu înaltă calificare este foarte costisitor.

De asemenea, astfel de cercetări, în mod necesar se fac pe grupuri sociale mari şi foarte mari, faţă de care loturile noastre de câte 30 - 50 cazuri, reprezintă o construcţie modestă elaborată cu prioritate pentru ilustrarea modelului metodologic.

Pentru studii avansate de reprezentativitate statistică este nevoie de cca. 1000 cazuri pentru fiecare grup etnic în parte, studiat pe eşantioane multistrat, care să reducă marja de eroare, ordonate pe tot arealul geografic şi social-politic al manifestărilor sale. Dar un asemenea proiect impune cel puţin două condiţii ambele de mare dificultate. În primul rând respectarea unor precepte de proporţionalitate şi reprezentativitate statistică, în condiţiile unor realităţi demografice total disproporţionate ; pentru că în mod curent în toate regiunile cercetate aceste ponderi sunt numai în favoarea populaţiei majoritare. Această realitate fiind o normă prin faptul că aceasta este cea mai răspândită. Iar în al doilea rând, eşantionările pe categorii mari şi foarte mari de populaţie conduc obligatoriu la un număr mare de echipe, cu necesitatea angajării mai multe institute de profil, cu fonduri alocate şi organizare pe termen lung. În cercetarea de faţă, demarată de noi în zona Dobrogei, pentru un studiu cu 350 de cazuri din 9 comunităţi etnice a fost nevoie de 1 + 9 responsabili numai pentru partea de teren, care şi-au desfăşurat activitatea pe baza a două contracte de cercetare pe o durată de 12 luni fiecare, cu finanţare din fonduri nerambursabile la o valoare totală de cca. 4.000 doll. SUA. Dar într-o o abordare completă un studiu de etnopsihologia românilor impune investigaţii similare în cel puţin 6 regiuni istorice, respectiv : Oltenia, Muntenia, Moldova, Dobrogea, Banat şi Ardeal, în care toată partea de infrastructură a cercetării poate creşte cu fiecare zonă cercetată.

Un alt aspect deseori uitat, chiar în epoca de azi a informaticii şi calculatoarelor, constă în proiectarea bazei de date concomitent fazei de proiectare a cercetări. Acest aspect este de importanţă decisivă. În primul rând prin faptul că toată activitatea de teren se dublează în condiţii de „laborator" cu cea de introducere a datelor şi de prelucrare la calculator. În al doilea rând este de importanţă majoră alegerea şi adaptarea unui program informatic cu o memorie şi o capacitate tehnică obligatoriu *mai mare* decât volumul estimat al procesării datelor acumulate, care să permită o rulare simultană a întregii baze de date, fără impedimente, în toate direcţiile teoretic posibile. De exemplu, în cazul investigaţiilor noastre, pentru numai 350 cazuri analizate în teren programul EXCEL de prelucrare date utilizat de noi, a fost complet insuficient fiind limitat la 255 de coloane faţă de un necesar cu 450 de coloane. Astăzi, cele mai indicate limbaje informatice pentru astfel de operaţiuni fiind programele *Acces* sau *Oracle.*

In încheiere, pe principiile personalităţii modale şi ale dublei perspective studiul nostru permite formalizarea unui model analitic de diagnoză etnopsihologică aplicabil în variate condiţii sociale şi geografice. Pe scurt, contribuţia noastră se poate sintetiza la modul următor :

1. *Modelul metodologic* adoptat include 2 mari categorii de probe şi procedee de lucru. Prima mare categorie include o variantă a *Chestionarului Bogardus-1995*, adaptat pentru diagnoza cadrului de relaţii interetnice externe fiecărei comunităţi investigate şi o variantă finală a *Chestionarului PPN-50* (cu 50 variabile-item şi 5 stiluri de manifestare etnică) destinat operaţiunilor de ierarhizare şi configurare a trăsăturilor etnopsihologice, inclusiv pe stiluri etnice, interne comunităţilor cercetate. Administrarea lor s-a făcut cu ajutorul unui vocabular cu explicaţii şi exemple sub formă interogativă, pentru a asigura itemilor o maximă comprehensivitate. A doua mare categorie de probe se referă la procedeele secundare *de portretizare istorică şi socioculturală,* precum şi *elementele de analiză calitativă,* care întregesc în mod necesar studiile secvenţiale de interetnicitate. În acest fel, configuraţia modelului nostru se prezintă economic şi adecvat scopului unor cercetări de psihologie etnică.

2. *Principii metodologice.* Fundamental este *principiul dublei perspective* utilizat în interevaluarea comunităţilor coabitante. Pe baza unor procedee standard, fiecărui eşantion din aceste comunităţi i se cere să producă o operaţiune de autoevaluare şi un număr de heteroevaluări succesive faţa de celelalte comunităţi etnice. Acest tip de abordare este de speţă relaţională / interrelaţională bazat pe corelativitatea unor raporturi reale (referitoare la neamuri, trăsături, relaţii, distanţe, stiluri sau structuri stilistice matriciale), fiecare grup etnic de cercetare fiind succesiv şi lot martor şi lot de referinţă.

3. În acest cadru, *interetnictatea devine un principiu de bază în definirea etnicității.*

4. De asemenea, într-o caracterizare etnopsihologică, *principiul personalizării etnice* se prezintă pe două planuri : unul cu accente pe *trăsăturile comune*, dar cu diferențe relative de configurare de la un neam la altul şi altul de *individualizare a trăsăturilor prin diferențe de specific național* în temeiul unor caracteristici unice.

5. *Subiecți şi eşantionare.* Dualitatea perspectivei impune în operațiunile de eşantionare numai subiecți-evaluatori cu o bună şi foarte bună cunoaştere a vieții neamurilor conlocuitoare, cu o rezidență în zonă de cel puțin 15 ani şi o instruire minimă de nivel liceal. Această exigență a bunei cunoaşteri fiind situată în proximitatea statutului de expert în evaluarea de comunități şi a relațiilor etnice locale. În mod evident, este greu de probat existența unui expert „absolut" în aprecierea corectă şi completă a tuturor etniilor şi a relațiilor locale, fiecare persoană putând cunoaşte 3-4-5 dintre ele. Dar la nivel statistic şi prin compensația cunoştințelor, această bază experiențială devine suficientă pentru a proba intensitatea unor manifestări specifice, în condițiile în care fiecare comunitate etnică a fost evaluată în mod egal de către toate celelalte comunități prin 350 de „judecători". Pentru scopul relativ restrâns al investigațiilor noastre împreună cu fondurile minime care s-au alocat pentru realizarea ei - verosimilitatea unui model de cercetare a relațiilor şi trăsăturilor etnice - rezultatele obținute au confirmat ipotezele şi implicit valențele diagnostice ale acestui model.

6. *Procedee metrologice.* Factura cercetării presupune procedee statistice adecvate. Astfel, am recurs la o evaluare pe 5 trepte de intensitate (pentru distanțe, trăsături şi stiluri manifestare). Pe baza lor, s-au realizat calcule corespunzătoare de scoruri medii, pe grupuri şi, subgrupuri sau pe totalitatea subiecților examinați. S-a operat analiza dispersiei pentru a estima omogenitatea evaluărilor precum şi semnificația diferenței dintre medii spre a conchide asupra verosimilității datelor în general şi a valabilității modelului de investigație în special. Toate scorurile au fost calculate prin aceeaşi tehnică statistică pentru a fi lesne comparabile. Pentru chestionarul PPN-50 s-a întreprins şi o analiză de fidelitate, iar întreaga bază de date a fost înregistrată şi conservată pentru a servi unor analize statistico-matematice de amploare.

7. *Parametri de analiză, tipuri de rezultate.* Din factura şi posibilitățile principalelor metode aplicate, decurg următorii parametri de analiză şi tipuri de rezultate :

- *distanțe etnice,* pentru modalitățile de relaționare a comunităților cercetate;
- *ierarhii de trăsături*, modale şi submodale, generale şi particulare ;

- *tipuri de profile etnopsihologice* (autoevaluat, retroevaluate şi integrat)
- supuse comparaţiilor în vederea caracterizării comunităţilor etnice cercetate ;
- *stiluri de manifestare* exprimând deopotrivă „fizionomii" etnice cu elemente comune, ca rezultat al coabitării istorice, dar şi componente etnice diferenţiale, ca rezultat al factorilor de individualizare specifică.

Dar o prezentare descriptivă, privitoare la : *Diagnoze de relaţii etnice şi specific naţional ;* cu aplicaţii ale acestui model de cercetare pe comunităţile studiate în zona Dobrogei, vom revenii într-o lucrare viitoare.

Bibliografie

AJZEN I. - M. FISCHBEIN — *Attitudes behavior relation : A theoretical analzsis and review of empirical research* , Psychological Bulletin , 84 , 1977

ALLPORT, G. W., — *Structura şi dezvoltarea personalităţii,* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti , 1981.

ALLPORT, G. W. — *Attitudes* în „Attidudes and behaviour" (edit.Kerry Thomas), Penguin Books, 1971

ALLPORT, G. W., — *Personalitatea: o problemă de ştiinţă sau artă?* în "Revista de Psihologie", Cluj, 1938.cu prezentare de F.Ştefănescu Goangă

ANDREI, P. — *Filosofia valorii,* Editura Fundaţiilor, Bucureşti, 1945.

ANTOHI, S. — *Civitas imaginalis,* Editura Litera , Bucureşti , 1999

ANTOHI, S. — *Exerciţiul distanţei ,* Editura Nemira , Bucureşti , 1997

ARIÈS , P — *L' histoire des mentalitès* în J. Le Golf (ed) – *La Nouvelle Histoire,* Ed. Complexe , Bruxelles (I ed. 1978) , ed. 1998.

BĂLĂŞESCU, A, — *Romii - o construcţie identitară* Revista de Cercetări Sociale nr. 3 / 1997

BLAGA, L., — *Orizont şi stil,* în "*Trilogia culturii",* Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969.

BLAGA, L., — *Spaţiul mioritic*, în "*Trilogia culturii",* Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969.

BLAGA, L., — *Elogiul satului românesc,* în „*Discursuri de recepţie la Academiei Română*", Editura Albatros, Bucuresti., 1980.

BEAUVOIS, J.L., — *La psychologie quotidienne,* Paris, P.U.F., 1984.

BALES, R., F., — *Task roles andsocial roles in problem-solving groups.* In : „ Reading in Social Psychology " New York , Holt , Rinchart and Wiston, 1958, p. 437-447.

BALES, R., F., — *Some uniformities of behaviour in small social systems*, în "The language of social research", (edit.P.Lazarsfeld, M.Rosenberg), New York, The Free Press,1966.

BALES, R., F., — *Personality and Interpersonality Behavior* New York Holt Rinehart and Winston 1970

BERRY, J., W., şi — DASEN , P., *Culture and Cognition* London Ed. Methuen & Co. LTD

BERGER, P.L. şi — LUCKMANN. Th *Construirea socială a realităţii* , Ed. Univers , Buc 1999

BOIA , LUCIAN — *Mituri istorice româneşti* , Ed. Universităţii, Bucureşti , 1995

BOIA , LUCIAN — *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* Editura Humanitas Bucureşti , 1997

BRAUDEL , F. — *Gramatica civilizaţiilor,* Editura Meridiane , 2 vol. Bucureşti , 1994

CACE, SORIN şi MARIA IONESCU — *Practici pozitive în comunităţile de rromi* Editura Agenţiei de Dezvoltare Comunitară „ Impreună" Bucuresti 2000.

CAMILLERI, C., — *La gestion de l'identité en situation d'hétérogénité culturelle,* în La Recherche Interculturelle , tome 1. L' Harmattan , 1990

CARAMELE A, V., — *Relevări ale unei analize a valorilor-premise din atlasul antropologic şi axiologic naţional.* În "Studii si cercetări de antropologie " nr. 16 din 1979

CATTEL R.B. — *Description and measurement of personality*, World Book , New York, 1946.

CHAPANIS. A., — *The relevance of laboratory studies to practical situations* în „Ergonomics" nr.10 / 1967

CHELCEA, I., — *Ţiganii din România. Monografie etnografică,* Bucureşti , 1944

CHELCEA,S., — *Experimentul psihosociologic,* Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1982.

CHELCEA,S., — *Chestionarul în investigaţia sociologică,* Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Buc, 1987

CHELCEA,S., — *Imaginea de sine a românilor* în Revista de psihologie nr. 1 si 2 din 1991

CHELCEA,S., — *Chestionarul de personalitate Big-Five* – Revista Preţul succesului nr. 3 din 1992

CHELCEA,S., — *Atitudinile etnice şi măsurarea lor* , de asemenea *Atitudinile etnice ale românilor : „ distanţa socială "* în Revista *Sociologia românească* nr. 2 / 3 din 1994

Anexe Chestionar PPN-50

Anexa 1.

Distribuţia empirică pe total eşantion a performanţelor pe itemi, în cadrul chestionarului PPN-50. Se prezintă media, mediana, abaterea standard, înclinaţia (skewness) spre dreapta/plus sau spre stânga/ minus şi gradul de extensie a intervalului de distribuţie (kurtosis) la baza curbei.

1. Dominativitatea.

In ce măsură există un interes deosebit pentru ocuparea de funcţii publice, pentru activităţi de conducere, cu manifestări de autoritate la următoarele comunităţi?

Mean 3,25
Median 3,00
Standard deviation 0.88
Skewness - 0.012
Kurtosis 0.044

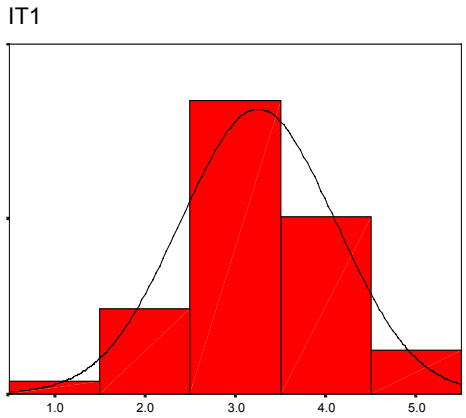

2. Prietenia.

Cât de prietenoşi sunt unii fată de alţii?

Mean 3,70
Median 4.00
Standard deviation 0.84
Skewness + 0.106
Kurtosis 0.820

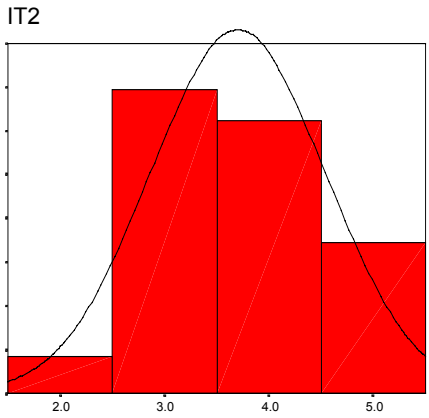

3. Încrederea în forţele proprii.

In ce măsură apreciaţi gradul de încredere în forţele proprii la respectivele comunităţi etnice ?

Mean 3,76
Median 4.00
Standard deviation 0.82
Skewness - 0.163
Kurtosis 0.529

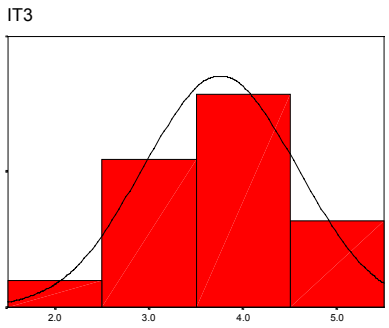

4. Sentimentul naturii

In ce măsură se manifestă sentimentul naturii (în sensul ataşamentului fată de natura) în următoarele comunităţi etnice ?

Mean 3.68
Median 4.00
Standard deviation 0.85
Skewness - 0.095
Kurtosis 0.653

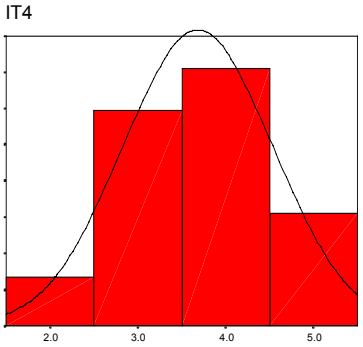

5. Modernismul

In ce măsura sunt orientate aceste comunităţi către schimbare si modernism?

Mean 3.60
Median 4.00
Standard deviation 0.73
Skewness - 0.151
Kurtosis 0.031

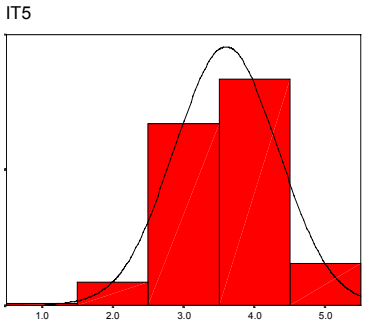

6. Sentimentul istoriei.

In ce măsură respectivele comunităţi etnice sunt legate de propria lor istorie ?

Mean 4.00
Median 4.00
Standard deviation 0.88

Skewness - 0.555

Kurtosis 0.346

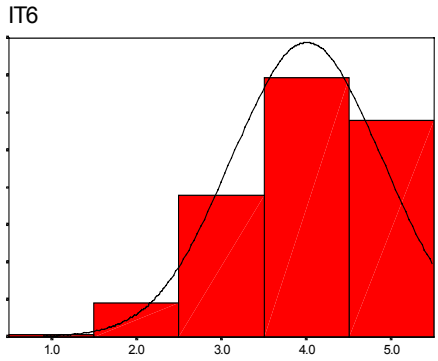

7. Dispoziţia spre într-ajutoare.

In ce măsură membri comunităţii se ajută unii pe alţii în cadrul comunităţii?

Mean 3.67
Median 4.00
Standard deviation 0.90

Skewness - 0. 018

Kurtosis 0.791

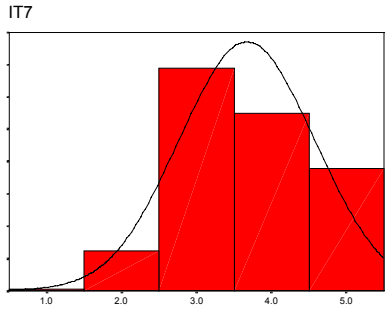

8. Independenţa.

Vă rugăm să apreciaţi în ce măsură la aceste comunităţi se manifestă independenţă în gândire şi acţiune ?

Mean 3.86
Median 4.00
Standard deviation 0.90

Skewness - 0.370

Kurtosis 0.211

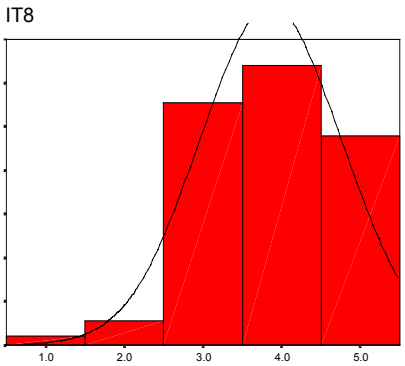

9. Ospitalitatea.
In ce măsură comunitățile etnice de mai jos sunt ospitaliere față de străini?
Mean 3.62
Median 4.00
Standard deviation 0.80

Skewness + 0.248

Kurtosis 0.647

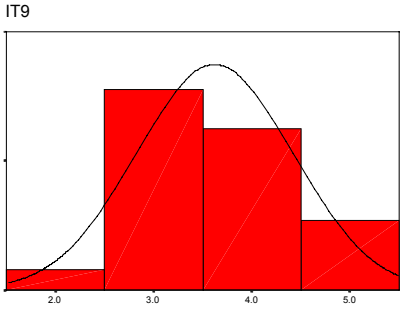

10. Curăţenia şi higiena.
Apreciate comparativ pe comunităţi, în ce măsură se caracterizează ele prin curăţenie si higienă ?
Mean 3.66
Median 4.00
Standard deviation 0.76

Skewness - 0.161

Kurtosis 0.081

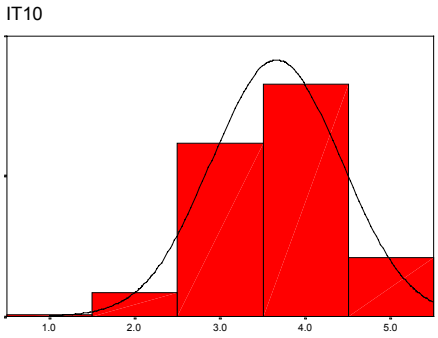

11. Adaptabilitatea. In situaţii generale de tranziţie, cum este cea pe care o parcurge în prezent România, care dintre aceste comunităţi etnice se adaptează mai uşor sau se integrează mai repede la dificultăţile economiei de piaţă şi în general la nou ?
Mean 3.78
Median 4.00
Standard deviation 0.80

Skewness - 0.128

Kurtosis 0.551

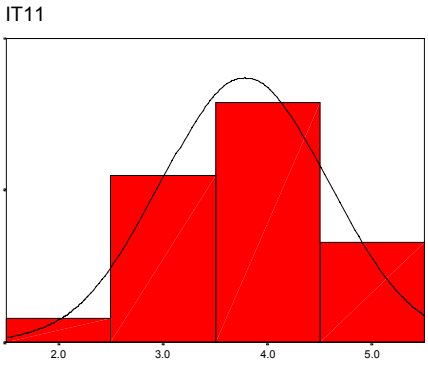

12. Tăria de caracter.

In ce măsură comunităţi etnice de mai jos dovedesc fermitate în manifestările lor obişnuite ?

Mean 3.62
Median 4.00
Standard deviation 0.74

Skewness - 0.007

Kurtosis 0.335

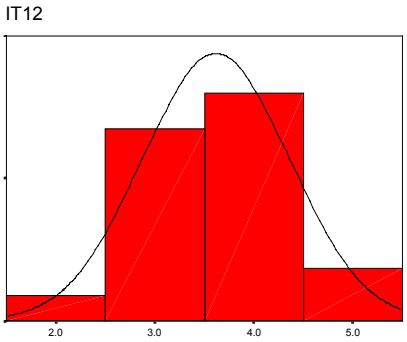

13. Spiritul comercial.

In ce măsură se manifestă la aceste comunităţi spiritul comercial, cum se mai spune fac afaceri şi au mirosul banului ?

Mean 3.70
Median 4.00
Standard deviation 0.71

Skewness - 0.358

Kurtosis 0.076

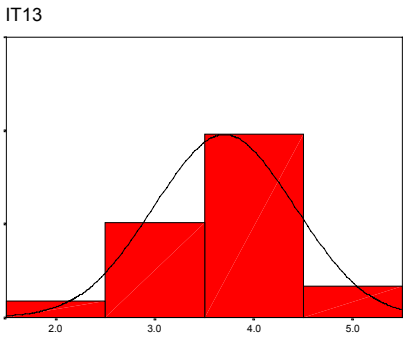

14. Simţul frumosului.

In ce măsură dispun aceste comunităţi de simţul frumosului, se îmbracă decent, înfrumuseţează casa, cumpără lucruri de bun gust, etc.?

Mean 3.91
Median 4.00
Standard deviation 0.73

Skewness - 0.332

Kurtosis 0.190

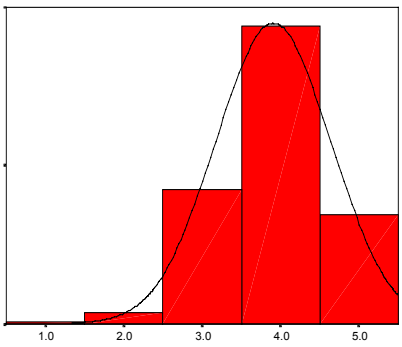

15. Optimismul.

In ce măsură respectivele comunităţi prezintă optimism cu încredere în viitor ?

Mean 3.83
Median 4.00
Standard deviation 0.96

Skewness - 0.374

Kurtosis 0.830

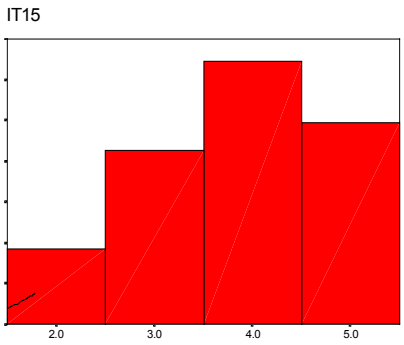

16. Capacităţi de imitaţie.

In ce măsură respectivele comunităţi imită şi copiază cu uşurinţă manifestările altor neamuri ?

Mean 3.23
Median 3.00
Standard deviation 0.90

Skewness + 0.116

Kurtosis 0.494

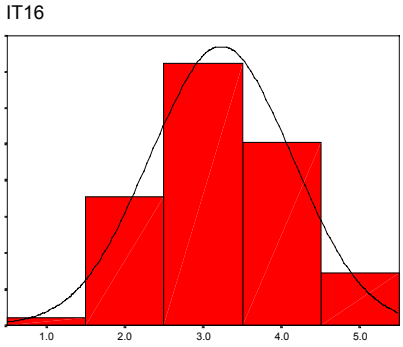

17. Scepticismul.

In ce măsură aceste comunităţi manifestă pesimism, cu interes scăzut pentru viitorul lor ?

Mean 2.80
Median 3.00
Standard deviation 0.90

Skewness + 0.027

Kurtosis 0.070

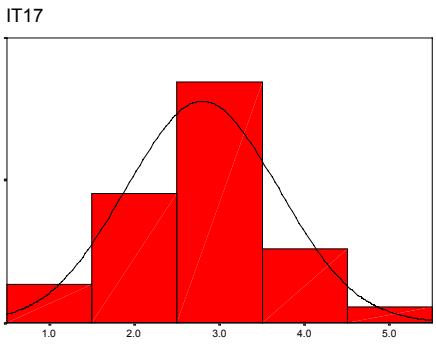

18. Disciplina şi organizarea.
In ce măsură aceste comunităţi sunt disciplinate şi organizate în viaţa de toate zilele.

Mean 3.51
Median 3.00
Standard deviation 0.71

Skewness + 0.232

Kurtosis 0.255

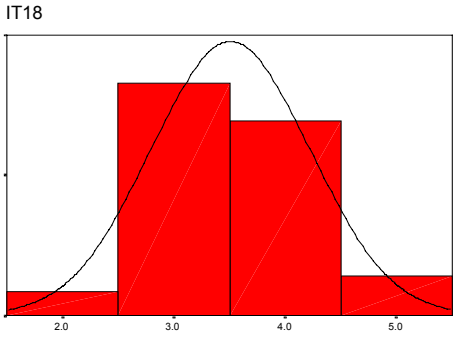

19. Bunătatea şi blândeţea.
In ce măsură aceste comunităţi dau dovadă de bunătate /blândeţe în cadrul relaţiilor dintre ele ?

Mean 3.53
Median 3.00
Standard deviation 0.73

Skewness + 0.262

Kurtosis 0.075

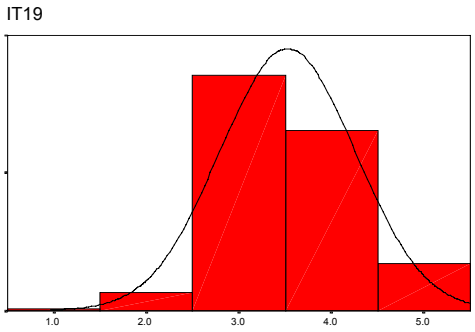

20. Inteligenţa este un criteriu general pentru înţelegerea mai uşoară şi rezolvarea mai rapidă a problemelor curente. In ce măsură apreciaţi că respectivele comunităţi dispun de această trăsătură care le ajută în viaţă ?

Mean 3.81
Median 4.00
Standard deviation 0.71

Skewness - 0.053

Kurtosis 0.366

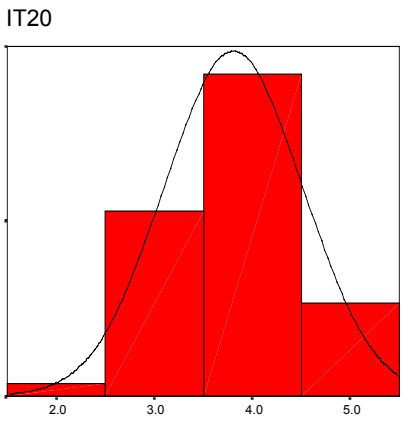

21.Solidaritatea.

In acţiunile lor comune, în ce măsură aceste comunităţi manifestă sprijin si solidaritate în rezolvarea problemelor comune ale localităţilor în care trăiesc împreună ?

Mean 3.78
Median 4.00
Standard deviation 0.84

Skewness - 0.239

Kurtosis 0.386

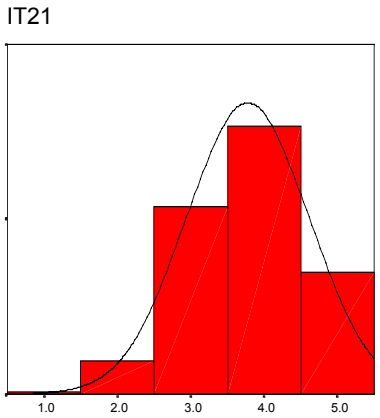

22. Simţul onoarei.

La care comunităţi etnice se manifestă respectarea cuvântului dat, a punctualităţii şi seriozităţii faţă de promisiunile făcute ?

Mean 3.66
Median 4.00
Standard deviation 0.79

Skewness - 0.106

Kurtosis 0.232

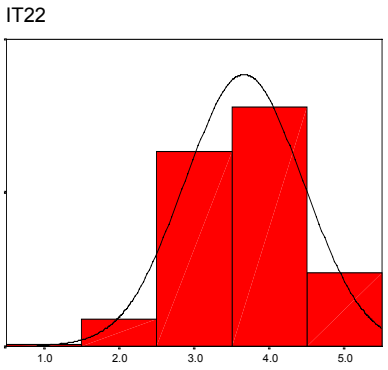

23. Spirit întreprinzător.

In ce măsură comunităţile de mai jos dau dovadă de iniţiativă, curaj în asumarea unor riscuri, capacitate de intrare în afaceri pe cont propriu cu mari cheltuieli de energie şi de dinamism ?

Mean 3.64
Median 4.00
Standard deviation 0.73

Skewness + 0.064

Kurtosis 0.387

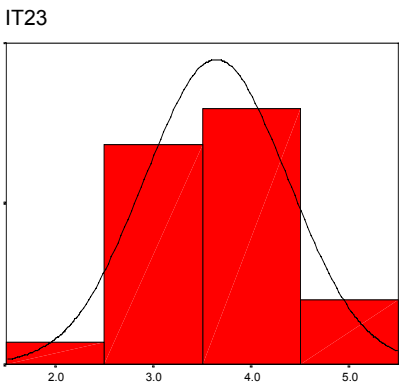

24. Evitarea conflictelor.
Indiferent de felul lor, în mod curent, între diverse comunităţi mai apar şi unele conflicte. In ce măsură aceste comunităţi ştiu să evite posibile conflicte interetnice ?

Mean 3.58
Median 4.00
Standard deviation 0.85

Skewness + 0.004

Kurtosis 0.387

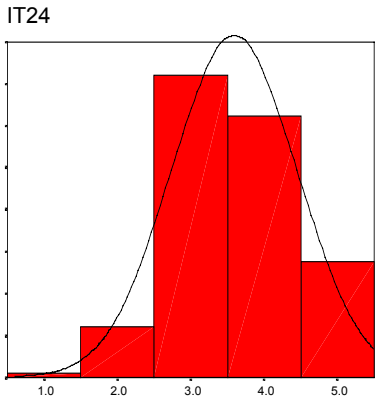

25. Spiritul critic. În ce măsură dispun aceste comunităţi de capacitatea analizei de situaţii, de verificarea a ceea ce spun alţii, de prezentarea unor puncte individuale de vedere şi de acţiune ulterioară a deciziilor asumate ?

Mean 3.34
Median 3.00
Standard deviation 0.90

Skewness + 0.125

Kurtosis 0.429

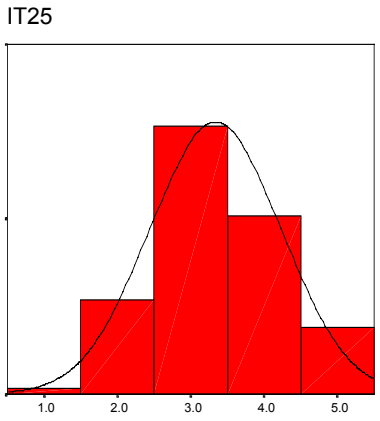

26. Ataşamentul faţă de România.
În ce măsură consideraţi că aceste comunităţi manifestă ataşamentul faţă de România, ca ţară în care trăiesc ?

Mean 3.93
Median 4.00
Standard deviation 0.94

Skewness - 0.462

Kurtosis 0.544

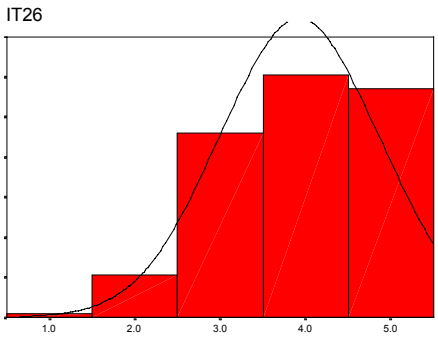

27. Individualism.

In ce măsură aceste comunităţi se caracterizează prin individualism în sensul apărării până la egoism a proprietăţii private ?

Mean 3.39
Median 3.00
Standard deviation 0.96

Skewness - 0.102

Kurtosis 0.315

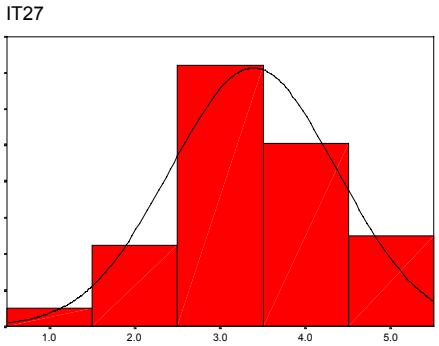

28. Perseverenţa până la finalizare.

In ce măsură respectivele comunităţi îşi duc cu tenacitate acţiunile lor până la capăt şi le urmăresc până la finalizare ?

Mean 3.53
Median 4.00
Standard deviation 0.83

Skewness + 0.235

Kurtosis 0.085

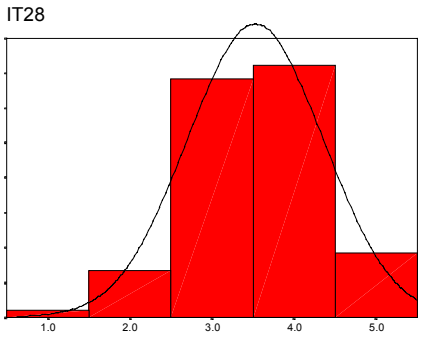

29. Agresivitatea.

In ce măsură aceste comunităţi prezintă manifestări agresive prin fapte sau manifestări verbale care împiedică buna convieţuire cu celorlalte comunităţi ?

Mean 2.69
Median 3.00
Standard deviation 1.07

Skewness + 0.039

Kurtosis 0.697

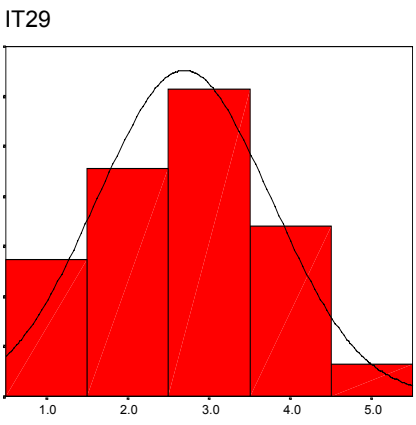

30. Tradiţionalismul

In ce măsură aceste comunităţi ţin la obiceiurile şi tradiţiile lor, care din ele sunt mai conservatoare şi manifestă o mai mare opoziţie la schimbări ?

Mean 4.16
Median 4.00
Standard deviation 0.85

Skewness - 0.848

Kurtosis 0.379

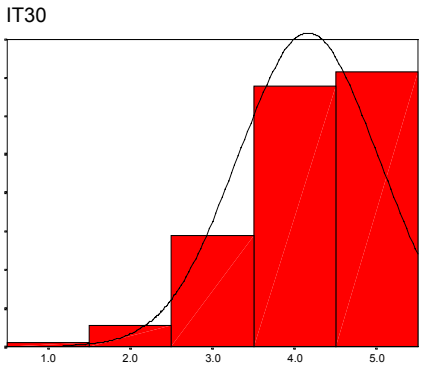

31. Supuşenia şi obedienţa.

In ce măsură acceptă ele situaţii generale de nedreptate socială ?

Mean 3.22
Median 3.00
Standard deviation 0.96

Skewness + 0.154

Kurtosis 0.331

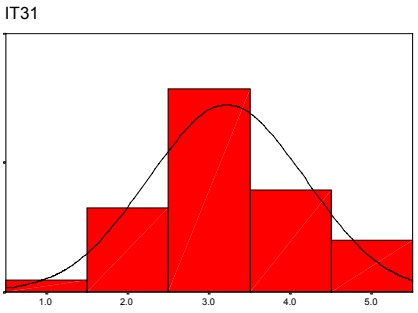

32. Omenia.

In ce măsură respectivele comunităţi dau dovadă de înţelegere si omenie în raporturile lor ?

Mean 3.72
Median 4.00
Standard deviation 0.77

Skewness - 0.007

Kurtosis 0.296

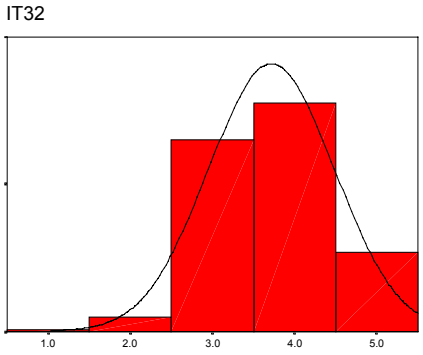

33. Capacitatea de inițiativă.
In ce măsură aceste comunități dau dovadă de inițiative pe plan local ?

Mean 3.51
Median 3.00
Standard deviation 0.75

Skewness + 0.256

Kurtosis 0.344

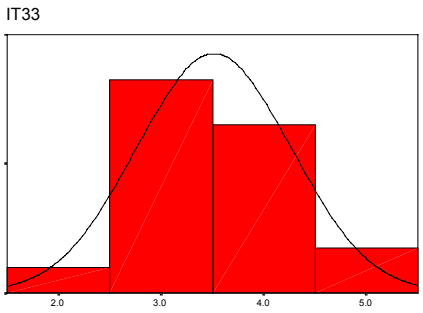

34. Simțul umorului.
In ce măsură aceste comunități manifestă detașare si umor fată de situațiile curente ?

Mean 3.64
Median 4.00
Standard deviation 0.83

Skewness - 0.032

Kurtosis 0.282

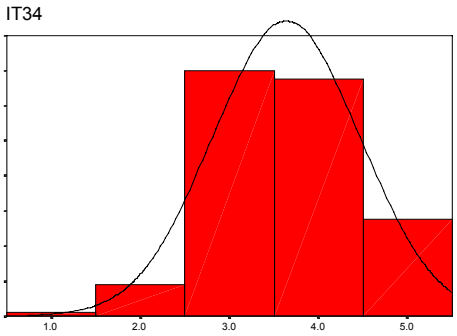

35. Realismul.
In ce măsură comunitățile prezentate dau dovadă de realism, respectiv nu cer mai mult decât pot obține ?

Mean 3.68
Median 4.00
Standard deviation 0.88

Skewness -0.030

Kurtosis -0.803

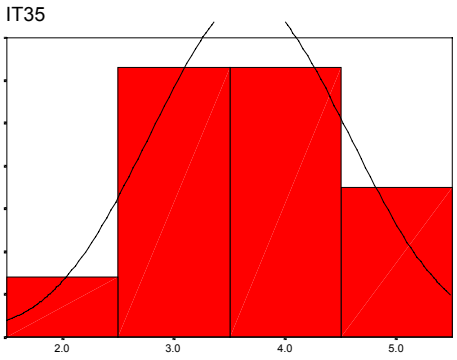

36. Preţuirea propriei identităţi etnice

In ce măsură aceste comunităţi preţuiesc faptul că aparţin unei anumite etnii, cu depunere de efort pentru păstrarea şi dezvoltarea identităţii lor ?

Mean 4.25
Median 4.00
Standard deviation 0.89

Skewness - 1.037

Kurtosis + 0.488

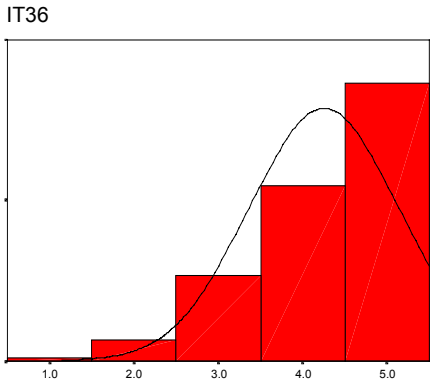

37. Fatalismul.

Care comunităţi din cele de mai jos au credinţa şi acceptă mai uşor ideea de fatalitate, predestinare, soartă sau destin ?

Mean 2.93
Median 3.00
Standard deviation 0.96

Skewness + 0.013

Kurtosis - 0.432

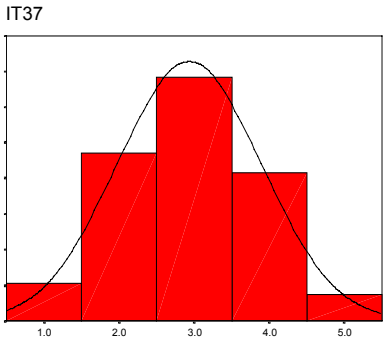

38. Profesionalismul.

In ce măsură aceste comunităţi dau dovadă de seriozitate şi competentă în acţiunile lor. Mean 3.69
Median 4.00
Standard deviation 0.75

Skewness - 0.115

Kurtosis + 0.115

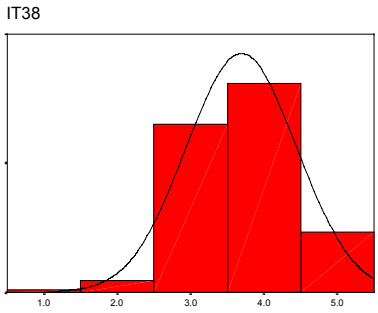

39. Ambiția.

In ce măsură respectivele comunități se caracterizează prin ambiție în realizarea scopurilor pe care şi le propun ?

Mean 3.78
Median 4.00
Standard deviation 0.81

Skewness + 0.119

Kurtosis - 0.928

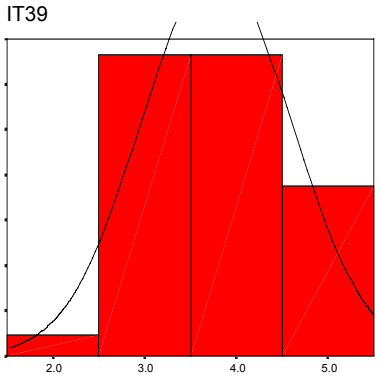

40. Inventivitatea.

In ce măsură aceste comunități dovedesc capacitatea de a inova soluții proprii la situații noi ?

Mean 3.55
Median 3.00
Standard deviation 0.79

Skewness + 0.248

Kurtosis - 0.502

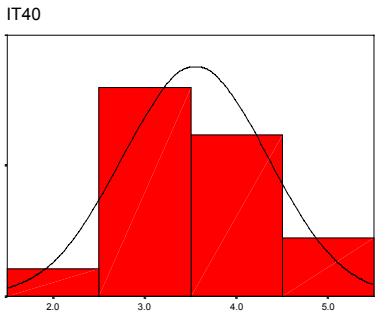

41. Comunicativitatea cu sinceritate.

In ce măsură aceste comunități manifestă disponibilitate şi dialog sincer,față de alte comunități ?

Mean 3.41
Median 3.00
Standard deviation 0.75

Skewness + 0.364

Kurtosis + 0.037

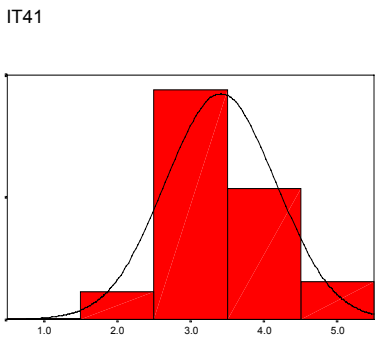

42. Spiritul de sacrificiu.

In ce măsură aceste comunităţi dovedesc spirit de sacrificiu în folosul comunităţii lor.

Mean 3.53
Median 3.00
Standard deviation 0.81

Skewness + 0.113

Kurtosis - 0. 358

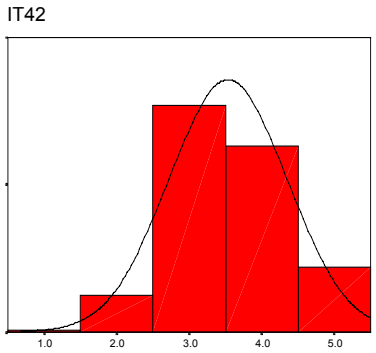

43. Hărnicia.

In ce măsură aceste comunităţi sunt recunoscute ca harnice în acţiunile lor?

Mean 3.72
Median 4.00
Standard deviation 0.75

Skewness + 0.101

Kurtosis - 0.582

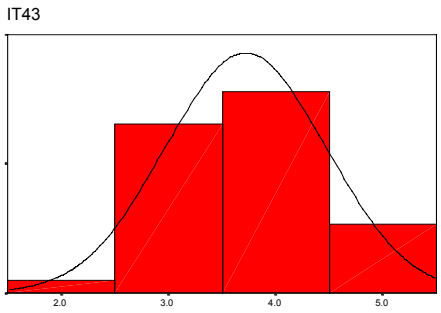

44. Mândria.

In ce măsură respectivele comunităţi sunt mândre că aparţin etniei lor ?

Mean 4.31
Median 4.00
Standard deviation 0.76

Skewness - 0.617

Kurtosis - 0.891

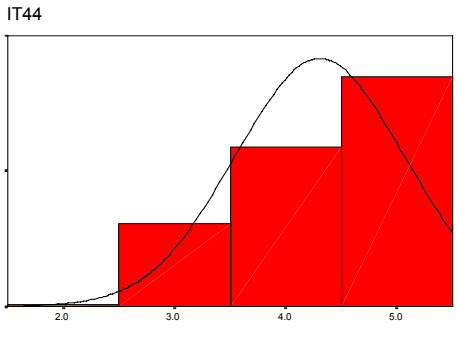

45. Credinţa religioasă.

In ce măsură aceste comunităţi depun eforturi pentru păstrarea credinţei lor confesionale ?

Mean 4.36
Median 4.00
Standard deviation 0.72

Skewness - 0.796

Kurtosis - 0.178

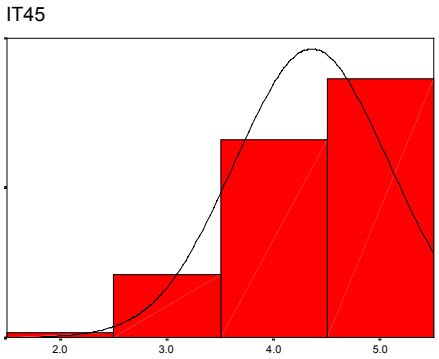

46. Toleranţa faţă de alte etnii.

In ce măsură respectivele comunităţi sunt tolerante unele faţă de altele ?

Mean 3,67
Median 4.00
Standard deviation 0.86

Skewness + 0. 121

Kurtosis - 0. 720

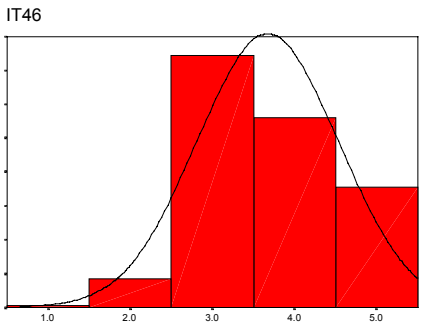

47. Onestitatea.

In ce măsură aceste comunităţi se caracterizează prin cinste si onestitate ?

Mean 3.51
Median 3.00
Standard deviation 0.77

Skewness + 0.273

Kurtosis - 0.384

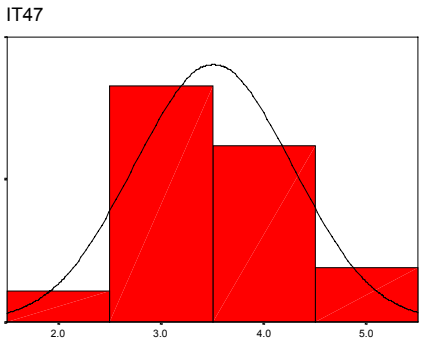

48. Simţul răspunderii.

In ce măsură respectivele comunităţi se consideră răspunzătoare pentru faptele lor ?

Mean 3.43
Median 3.00
Standard deviation 0.81

Skewness + 0.297

Kurtosis - 0.236

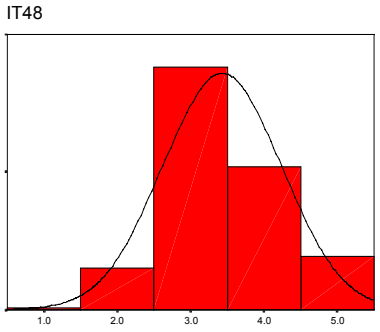

49. Curajul şi cutezanţa.

In ce măsură aceste comunităţi credeţi că dovedesc curaj şi cutezanţă ?

Mean 3.70
Median 4.00
Standard deviation 0.79

Skewness + 0.041

Kurtosis - 0.405

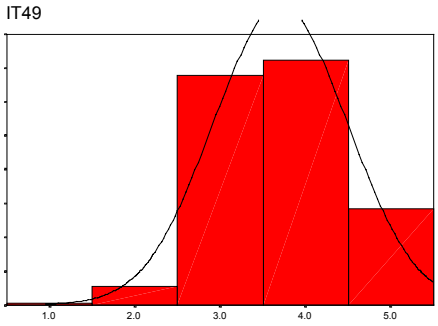

50. Receptivitatea faţă de ideile altora.

In ce măsură aceste comunităţi credeţi că sunt receptive la ideile altora ?

Mean 3.40
Median 3.00
Standard deviation 0.86

Skewness + 0. 085

Kurtosis - 0. 232

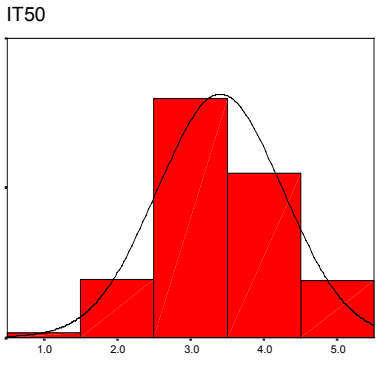

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standardla Chestionarul PPN-50

Valori si trăsături etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucrai**
1. Dominativitatea	4,36 0,99	3,54 1,20	3,40 1,25	3,21 1,23	3,40 1,21	3,37 1,17	2,31 1,58	2,92 1,25	2,92 1,25
2Prietenia	4,63 0,71	3,81 1,11	3,88 1,09	4,08 1,12	4,01 1,07	3,87 1,16	2,11 1,46	3,47 1,37	3,47 1,37
3. Încrederea în forţele proprii	4,42 0,75	3,99 1,04	3,97 1,03	3,99 0,97	3,94 1,08	3,94 1,13	2,77 1,62	3,37 1,24	3,37 1,24
4. Sentimentul naturii	4,37 0,87	3,72 1,14	3,92 1,10	4,08 1,07	3,77 1,11	3,68 1,12	2,32 1,57	3,50 1,33	3,50 1,33
5. Modernismul	4,34 0,90	3,67 1,12	3,95 1,00	4,24 1,00	3,69 1,08	3,62 1,10	2,05 1,34	3,21 1,12	3,21 1,12
6. Sentimentul istoriei	4,67 0,70	4,11 1,06	4,30 1,05	4,26 1,08	4,21 1,08	4,04 1,22	2,25 1,53	3,79 1,17	3,79 1,17
7. Dispoziţia spre întrajutor	4,16 0,88	3,74 1,15	3,81 1,13	3,84 1,13	3,82 1,19	3,72 1,23	2,65 1,65	3,43 1,23	3,43 1,23

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standardla Chestionarul PPN-50

Valori si trăsături etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucrai**
are									
8. Independenţa	4,51 0,86	3,86 1,14	4,00 1,12	4,17 1,06	4,08 1,04	4,06 1,09	3,09 1,72	3,44 1,28	3,44 1,28
9. Ospitalitatea	4,75 0,60	3,65 1,18	3,72 1,16	3,94 1,15	3,80 1,21	3,61 1,27	2,01 1,32	3,44 1,37	3,44 1,37
10. Curăţenia si igiena	4,38 0,83	3,83 1,16	3,91 1,12	4,08 1,13	3,79 1,24	3,66 1,25	1,55 1,03	3,62 1,36	3,62 1,36
11. Adaptabilitate	4,39 0,88	3,80 1,14	3,87 1,10	3,96 1,13	3,93 1,03	3,86 1,12	3,29 1,63	3,23 1,21	3,23 1,21
12. Tăria de caracter	4,22 0,86	3,91 1,11	3,89 1,13	3,84 0,99	3,87 1,00	3,76 1,08	2,38 1,51	3,26 1,17	3,26 1,17
13. Spiritul comercial	3,97 0,97	4,03 1,13	4,26 1,11	4,00 1,06	4,18 0,93	3,69 1,02	3,62 1,56	2,87 1,03	2,87 1,03
14. Simţul frumosului	4,66 0,67	4,05 1,03	4,35 0,92	4,52 0,86	4,06 0,97	3,80 1,09	2,26 1,52	3,63 1,21	3,63 1,21
15.	4,31	3,80	3,87	4,00	3,89	3,79	3,48	3,60	3,60

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standardla Chestionarul PPN-50

Valori si trăsături etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucrai**
Optimismul	0,87	1,19	1,23	1,17	1,13	1,17	1,55	1,22	1,22
16. Imitativitatea	3,93 1,06	3,19 1,19	3,22 1,15	3,31 1,20	3,35 1,18	3,28 1,18	2,93 1,60	2,96 1,17	2,96 1,17
17. Scepticismul	3,12 1,18	2,85 1,13	2,88 1,08	2,88 1,06	2,94 1,14	2,89 1,13	2,26 1,22	2,70 0,98	2,70 0,98
18 Disciplină si organizar	3,98 0,99	3,91 1,00	3,82 0,98	3,93 0,93	3,72 1,01	3,66 1,06	1,72 1,07	3,35 1,14	3,35 1,14
19. Bunătate si blândeţe	4,46 0,81	3,51, 09	3,72 1,09	3,93 0,99	3,73 1,11	3,56 1,22	1,75 1,16	3,40 1,27	3,40 1,27
20. Inteligenţa	4,47 0,76	4,14 0,95	4,16 0,92	4,26 0,92	3,88 0,99	3,79 1,06	2,10 1,31	3,44 1,18	3,44 1,18
21. Solidaritatea	4,13 0,91	3,91 1,17	3,81 1,12	3,81 1,08	3,95 1,05	3,93 1,05	3,16 1,76	3,60 1,23	3,60 1,23
22. Simţul	4,21	3,90	3,97	3,97	3,85	3,81	1,94	3,38	3,38

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standardla Chestionarul PPN-50

Valori si trăsături etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucrai**
onoarei	0,88	1,12	1,09	1,11	1,05	1,09	1,29	1,19	1,19
23. Spiritul întreprinzător	4,12 0,83	3,94 1,14	4,02 1,09	4,05 1,02	3,97 0,94	3,63 1,02	3,02 1,62	3,09 1,10	3,09 1,10
24. Evitarea conflictelor	4,28 0,86	3,89 1,13	3,89 1,13	3,88 1,11	3,74 1,07	3,64 1,15	1,85 1,16	3,42 1,23	3,42 1,23
25. Spiritul critic	3,95 0,98	3,60 1,23	3,60 1,29	3,52 1,26	3,44 1,09	3,38 1,17	2,14 1,32	3,08 1,15	3,08 1,15

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standard la Chestionarul PPN-50 (continuare)

Trăsături si valori etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucra.**
26. Ataşamentul faţă de România	4,68 0,82	4,01 1,15	3,90 1,19	3,97 1,17	4,11 1,08	4,05 1,16	3,03 1,62	3,63 1,33	3,63 1,35
27. Individualismul	3,61 1,19	3,53 1,25	3,52 1,23	3,38 1,20	3,50 1,22	3,52 1,20	3,13 1,56	3,03 1,20	3,01 1,22
28. Perseverenţa până la finalizare	3,89 0,98	3,87 1,19	3,75 1,15	3,64 1,10	3,70 1,09	3,66 1,14	2,60 1,52	3,15 1,13	3,14 1,17
29. Agresivitatea	2,59 1,31	2,46 1,27	2,52 1,27	2,45 1,26	2,85 1,39	2,97 1,47	3,75 1,55	2,42 1,23	2,38 1,20
30.Tradiţionalismul	4,42 0,91	4,13 1,12	4,12 1,12	4,04 1,11	4,38 0,93	4,32 0,99	3,76 1,55	4,00 1,26	3,90 1,23
31. Supuşenia siobedienţa	3,61 1,21	3,19 1,29	3,20 1,27	3,26 1,18	3,36 1,25	3,15 1,29	2,31 1,41	3,26 1,22	3,27 1,21
32. Omenia	4,48 0,79	3,72 1,15	3,86 1,13	4,03 1,05	3,89 1,00	3,66 1,19	2,02 1,32	3,65 1,24	3,58 1,26
33.	4,26	3,74	3,74	3,72	3,77	3,65	2,50	3,05	3,09

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standard la Chestionarul PPN-50 (continuare)

Trăsături si valori etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucra.**
Capacitatea de iniţiativă	0,89	1,16	1,12	1,14	0,94	0,98	1,55	1,17	1,19
34. Simţul umorului	4,53 0,71	3,54 1,17	3,67 1,16	4,04 1,12	3,71 1,03	3,52 1,14	2,74 1,46	3,31 1,23	3,36 1,26
35. Realismul	4,11 0,92	3,81 1,14	3,83 1,14	3,80 1,10	3,79 1,07	3,67 1,12	2,53 1,46	3,43 1,20	3,45 1,22
36Preţuirea propriei identităţi	4,52 0,87	4,21 1,16	4,24 1,11	4,26 0,99	4,43 0,92	4,42 0,93	3,64 1,66	4,07 1,17	4,01 1,18
37. Fatalismul	3,30 1,18	2,96 1,14	2,96 1,15	2,86 1,10	3,05 1,11	2,99 1,14	2,72 1,40	2,91 1,20	2,81 1,18
38. Profesionalismul	4,36 0,83	3,97 1,07	3,98 1,06	4,07 0,99	3,80 1,02	3,75 1,05	2,22 1,37	3,30 1,21	3,38 1,17
39. Ambiţie	4,30 0,87	4,05 1,08	4,01 1,10	3,94 0,97	4,02 1,07	4,05 1,13	3,06 1,62	3,39 1,20	3,40 1,21
40.Inventivitate	4,32 0,89	3,71 1,11	3,70 1,15	3,91 1,09	3,57 1,07	3,48 1,07	2,64 1,50	3,04 1,14	3,09 1,13
41.Comunicativi cu sinceritate	4,19 0,95	3,50 1,09	3,49 1,09	3,73 1,08	3,58 1,04	3,50 1,13	1,96 1,23	3,16 1,11	3,23 1,15
42. Spirit	4,10	3,56	3,71	3,72	3,83	3,75	2,32	3,38	3,39

Anexa. 2. Inventar de medii aritmetice şi abateri standard la Chestionarul PPN-50 (continuare)

Trăsături si valori etnice	**350 Români**	**350 Armeni**	**350 Greci**	**350 Italieni**	**350 Turci**	**350 Tătari**	**350 Romi**	**350 Lipoveni**	**350 Ucra.**
de sacrificiu	0,98	1,13	1,10	1,01	1,07	1,17	1,52	1,18	1,17
43. Hărnicia	4,38 0,82	4,03 1,05	4,00 1,01	4,09 0,95	3,72 1,11	3,74 1,20	1,72 1,18	3,74 1,21	3,67 1,25
44. Mândria	4,57 0,74	4,45 0,90	4,48 0,91	4,45 0,89	4,42 0,90	4,44 0,90	3,31 1,69	4,10 1,20	4,11 1,21
45. Credinţa religioasă	4,52 0,81	4,38 0,94	4,44 0,96	4,45 0,93	4,63 0,92	4,53 0,93	2,95 1,71	4,51 0,96	4,37 1,10
46. Toleranţa interetnică	4,35 0,89	3,54 1,22	3,65 1,20	3,93 1,10	3,72 1,19	3,60 1,29	2,42 1,47	3,46 1,30	3,51 1,31
47. Onestitatea	4,16 0,95	3,70 1,08	3,79 1,00	3,81 0,98	3,72 1,00	3,68 1,05	1,97 1,31	3,36 1,19	3,36 1,17
48. Simţul răspunderii	4,09 0,90	3,74 1,08	3,69 1,07	3,71 1,08	3,61 1,07	3,55 1,12	1,78 1,14	3,22 1,15	3,28 1,16
49. Curajul si cutezanţa	4,35 0,82	3,70 1,20	3,77 1,09	3,83 1,06	3,97 0,96	4,02 0,96	2,82 1,68	3,46 1,13	3,49 1,16
50. Receptivitatea	4,25 0,99	3,55 1,20	3,51 1,19	3,58 1,19	3,66 1,14	3,50 1,21	2,07 1,37	3,08 1,19	3,15 1,21

Anexa 3
Praguri de semnificatie statica

STAT. BASIC	1.DOMINATIVITATEA Testul T pentrue santioane perechi Diferențele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.360000*	.999484*						
Armeni	3.522857*	1.208040*	350*	.837143*	1.465669*	10.68557*	349*	o.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Greci	3.377143*	1.257889*	350*	.982857*	1.494879*	12.30038*	349*	o.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Italieni	3.182857*	1.244238*	350*	1.177143*	1.363689*	16.14908*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Turci	3.380000*	1.221184*	350*	.980000*	1.433192*	12.79251*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Tatari	3.354286*	1.172840*	350*	1.005714*	1.383477*	13.59994*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Ţigani	2.297143*	1.568948*	350*	2.062857*	1.903561*	20.27386*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Ruşi	2.905714*	1.241462*	350*	1.454286*	1.503357*	18.09763*	349*	0.000000*
Români	4.360000*	.999484*						
Ucrainieni	2.982857*	1.241472*	350*	1.377143*	1.568144*	16.42961*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	2. PRIETENIA. Testul T pentru esantioane perechi Diferențele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.628571*	.709563*						
Armeni	3.802857*	1.116941*	350*	.825714*	1.187770*	13.00563*	349*	0.000000*
Români	4.628571*	.709563*						
Greci	3.882857*	1.089409*	350*	.745714*	1.068390*	13.05800*	349*	0.000000*
Români	4.628571*	.709563*						
Italieni	4.074286*	1.120362*	350*	.554286*	1.035845*	10.01089*	349*	o.000000*
Români	4.628571*	.709563*						
Tuci	3.994286*	1.083860*	350*	.634286*	1.191167*	9.96200*	349*	o.000000*
Români	4.628571*	.709563*						
Tătari	3.854286*	1.164873*	350*	.774286*	1.261246*	11.48512*	349*	o.000000*
Români	4.628571*	.709563*						
Tigani	2.114286*	1.457545*	350*	2.514286*	1.612477*	29.17126*	349*	0.000000*
Rormâni	4.628571*	.709563*						
Ruşi-Lipo	3.460000*	1.378239*	350*	1.168571*	1.365828*	16.00639*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	3.INCREDEREA IN FORTELE PROPRI Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.425714*	.752396*						
Armeni	3.994286*	1.035181*	350*	.431429*	1.109808*	7.27269*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Greci	3.974286*	1.027932*	350*	.451429*	1.066116*	7.92171*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Italieni	4.000000*	.963518*	350*	.425714*	1.006524*	7.91276*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Tuci	3.934286*	1.083199*	350*	.491429*	1.179425*	7.79514*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Tătari	3.934286*	1.137393*	350*	.491429*	1.201091*	7.65453*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Ţigani	2.760000*	1.621701*	350*	1.665714*	1.754151*	17.76510*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Ruşi-Lipo	3.374286*	1.250752*	350*	1.051429*	1.340438*	14.67463*	349*	0.000000*
Români	4.425714*	.752396*						
Ucraineni	3.520000*	1.224581*	350*	.905714*	1.328429*	12.75519*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	4.SENTIMENTUL NATURII Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.380000*	.867199*						
Armeni	3.705714*	1.148923*	350*	.674286*	1.146651*	11.00136*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Greci	3.908571*	1.111382*	350*	.471429*	1.069523*	8.24631*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Italieni	4.071429*	1.088115*	350*	.308571*	1.060727*	5.44235*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Turci	3.780000*	1.107489*	350*	.600000*	1.097013*	10.23230*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Tătari	3.694286*	1.115518*	350*	.685714*	1.119543*	11.45873*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Ţigani	2.320000*	1.575384*	350*	2.060000*	1.665201*	23.14380*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Ruşi-Lipo	3.491429*	1.338727*	350*	.888571*	1.414876*	11.74919*	349*	0.000000*
Români	4.380000*	.867199*						
Ucrainei	3.520000*	1.308294*	350*	.860000*	1.383633*	11.62817*	349*	0.000000*

STAT.	5. MODERNISMUL Testul T pentru eşantioane perechi							
BASIC	Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.345714*	.891167*						
Armeni	3.685714*	1.116981*	350*	.660000*	1.170972*	10.54463*	349*	0.000000*
Români	4.345714*	.891167*						
Greci	3.965714*	.997976*	350*	.380000*	1.076527*	6.60378*	349*	0.000000*
Români	4.345714	.891167						
Italieni	4.248571	.991907	350	.097143	1.185753	1.53268	349	0.126261
Români	4.345714*	.891167*						
Tuci	3.688571*	1.085268*	350*	.657143*	1.242579*	9.89395*	349*	0.000000*
Români	4.345714*	.891167*						
Tătari	3.628571*	1.109627*	350*	.717143*	1.265587*	10.60102*	349*	0.000000*
Români	4.345714*	.891167*						
Ţigani	2.051429*	1.342574*	350*	2.294286*	1.522222*	28.19704*	349*	0.000000*
Români	4.345714*	.891167*						
Ruşi-Lipo	3.225714*	1.114078*	350*	1.120000*	1.283530*	16.32473*	349*	0.000000*
Români	4.345714*	.891167*						
Ucraineni	3.320000*	1.089360*	350*	1.025714*	1.267591*	15.13845*	349*	0.000000*

STAT.	6. SENTIMENTUL ISTORIEI Testul T pentru eşantioane perechi							
BASIC	Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.671429*	.700418*						
Armeni	4.117143*	1.060082*	350*	.554286*	1.049585*	9.87984*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Greci	4.300000*	1.053715*	350*	.371429*	1.043076*	6.66183*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Italieni	4.254286*	1.076406*	350*	.417143*	1.003000*	7.78069*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Tuci	4.208571*	1.080929*	350*	.462857*	1.113884*	7.77394*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Tătari	4.034286*	1.210731*	350*	.637143*	1.265497*	9.41911*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Ţigani	2.248571*	1.534115*	350*	2.422857*	1.571065*	28.85146*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Ruşi-Lipo	3.794286*	1.169317*	350*	.877143*	1.150205*	14.26688*	349*	0.000000*
Români	4.671429*	.700418*						
Ucraineni	3.877143*	1.186984*	350*	.794286*	1.157000*	12.84332*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	7.DISPOZITIA SPRE INTRAJUTORARE Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.160000*	.881260*						
Armeni	3.745714*	1.151016*	350*	.414286*	1.198051*	6.46932*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Greci	3.797143*	1.141302*	350*	.362857*	1.168985*	5.80712*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Italieni	3.834286*	1.133482*	350*	.325714*	1.154124*	5.27981*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Turci	3.825714*	1.173207*	350*	.334286*	1.311060*	4.77012*	349*	0.000003*
Români	4.160000*	.881260*						
Tătari	3.708571*	1.234966*	350*	.451429*	1.354896*	6.23329*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Ţigani	2.645714*	1.648190*	350*	1.514286*	1.964899*	14.41789*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Ruşi-Lipo	3.434286*	1.218281*	350*	.725714*	1.328192*	10.22207*	349*	0.000000*
Români	4.160000*	.881260*						
Ucraineni	3.431429*	1.162763*	350*	.728571*	1.179109*	11.55985*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	8. INDEPENDENTA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.514286*	.858847*						
Armeni	3.857143*	1.139116*	350*	.657143*	1.166457*	10.53962*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Greci	3.991429*	1.124071*	350*	.522857*	1.114269*	8.77863*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Italieni	4.168571*	1.055826*	350*	.345714*	.994496*	6.50352*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Turci	4.077143*	1.036466*	350*	.437143*	1.057267*	7.73522*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Tătari	4.062857*	1.092587*	350*	.451429*	1.063425*	7.94175*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Ţigani	3.091429*	1.718827*	350*	1.422857*	1.790949*	14.86319*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Ruşi-Lipo	3.434286*	1.277969*	350*	1.080000*	1.306541*	15.46446*	349*	0.000000*
Români	4.514286*	.858847*						
Ucraineni	3.505714*	1.277408*	350*	1.008571*	1.270081*	14.85625*	349*	0.000000*

9.OSPITALITATEA Testul T pentru eşantioane perechi
STAT. BASIC — Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.762857*	.538801*						
Armeni	3.660000*	1.166068*	350*	1.102857*	1.092167*	18.89141*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Greci	3.745714*	1.128389*	350*	1.017143*	1.062377*	17.91172*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Italieini	3.960000*	1.093665*	350*	.802857*	1.050852*	14.29324*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Tuci	3.825714*	1.173207*	350*	.937143*	1.158768*	15.13016*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Tătari	3.620000*	1.237499*	350*	1.142857*	1.260892*	16.95696*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Ţigani	1.997143*	1.316631*	350*	2.765714*	1.439106*	35.95410*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Ruşi-Lipo	3.460000*	1.333866*	350*	1.302857*	1.330593*	18.31831*	349*	0.00000*
Români	4.762857*	.538801*						
Ucraineni	3.431429*	1.317563*	350*	1.331429*	1.336671*	18.63492*	349*	0.00000*

10.CURATENIA SI HIGIENA Testul T pentru eşantioane perechi
STAT. BASIC — Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.408571*	.731161*						
Armeni	3.857143*	1.098132*	350*	.551429*	.993639*	10.38232*	349*	0.000000*
Românmni	4.408571*	.731161*						
Greci	3.922857*	1.085087*	350*	.485714*	.962668*	9.43927*	349*	0.000000*
Români	4.408571*	.731161*						
Italieni	4.111429*	1.071451*	350*	.297143*	1.033947*	5.37652*	349*	0.000000*
Români	4.408571*	.731161*						
Turci	3.831429*	1.156834*	350*	.577143*	1.281807*	8.42354*	349*	0.000000*
Români	4.408571*	.731161*						
Tătari	3.725714*	1.351714*	350*	.682857*	1.457907*	8.76262*	349*	0.000000*
Români	4.408571*	.731161*						
Ţigani	1.557143*	1.024565*	350*	2.851429*	1.273798*	41.87895*	349*	0.000000*
Români	4.408571*	.731161*						
Ruşi-Lipo	3.648571*	1.308748*	350*	.760000*	1.324056*	10.73844*	349*	0.000000*
Români	4.406877*	.731522*						
Ucraineni	3.595989*	1.270843*	350*	.810888*	1.272520*	11.90445*	349*	0.000000*

11.ADAPTABILITATEA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.488571*	1.792578*						
Armeni	3.894286*	1.537579*	350*	.594286*	2.199498*	5.05482*	349*	0.000001*
Români	4.488571*	1.792578*						
Greci	3.885714*	1.085762*	350*	.602857*	1.979694*	5.69705*	349*	0.000000*
Români	4.488571	1.792578						
Italieni	4.285714	2.922803	350	+.202857	3.358519	1.13000	349	0.259254
Români	4.488571*	1.792578*						
Turci	4.057143*	1.932127*	350*	.431429*	2.622284*	3.07796*	349*	0.002249*
Români	4.488571*	1.792578*						
Tătari	3.931429*	1.150998*	350*	.557143*	2.063711*	5.05070*	349*	0.000001*
Români	4.488571*	1.792578*						
Ţigani	3.285714*	1.608919*	350*	1.202857*	2.389445*	9.41783*	349*	0.000000*
Români	4.488571*	1.792578*						
Ruşi-Lipo	3.240000*	1.196748*	350*	1.248571*	1.975041*	11.82691*	349*	0.000000*
Români	4.488571*	1.792578*						
Ucraineni	3.285714*	1.174501*	350*	1.202857*	2.011854*	11.18540*	349*	0.000000*

12.TARIA DE CARACTER Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.231214*	0.853811*						
Armeni	3.904624*	1.108403*	350*	.326590*	1.271876*	4.77635*	349*	0.000003*
Români	4.233236*	0.857272*						
Greci	3.895044*	1.116361*	350*	.338192*	1.238715*	5.05638*	349*	0.000001*
Români	4.231214*	0.853811*						
Italieni	3.832370*	0.993132*	350*	.398844*	1.099354*	6.74844*	349*	0.000000*
Români	4.231214*	0.853811*						
Turci	3.858382*	0.998638*	350*	.372832*	1.185547*	5.84969*	349*	0.000000*
Români	4.231672*	0.855257*						
Tătari	4.765396*	1.080892*	350*	0.372832*	1.185547*	5.84969*	349*	0.000000*
Români	4.231214*	0.853811*						
Tigani	2.349711*	1.488784*	350*	1.881503*	1.647256*	21.24622*	349*	0.000000*
Români	4.231214*	0.853811*						
Ruşi-Lipo	3.242775*	1.159219*	350*	0.988439*	1.325288*	13.87324*	349*	o.000000*
Români	4.236152*	0.854763*						
Ucraineni	3.239067*	1.157731*	350*	0.997085*	1.351842*	13.66008*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	13. SPIRITUL COMERCIAL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români Armeni	3.971429 4.040000	.971977 1.106687	350	-.068571	1.293974	-.99141	349	0.322174
Români Greci	3.971429* 4.251429*	.971977* 1.112413*	350*	-.280000*	1.307418*	-4.00662*	349*	0.000075*
Români Italieni	3.971429 4.008571	.971977 1.033777	350	-.037143	1.168494	-.59468	349	0.552443
Români Turci	3.971429* 4.168571*	.971977* .928773*	350*	-.197143*	1.159732*	-3.18022*	349*	0.001603*
Români Tătari	3.971429 3.788571	.971977 1.955343	350	+.182857	2.005935	1.70541	349	0.089007
Români Tigani	3.971429* 3.628571*	.971977* 1.551147*	350*	.342857*	1.792101*	3.57919*	349*	0.000393*
Români Ruşi-Lipo	3.971429* 2.877143*	.971977* 1.018056*	350*	1.094286*	1.206345*	16.97045*	349*	0.000000*
Români Ucraineni	3.968481* 2.959885*	.971806* 1.049683*	350*	1.008596*	1.223541*	15.39967*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	14.SIMTUL FRUMOSULUI Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români Armeni	4.660000* 4.051429*	.669730* 1.028358*	350*	.608571*	1.031557*	11.03703*	349*	0.000000*
Români Greci	4.660000* 4.351429*	.669730* .917475*	350*	.308571*	.893585*	6.46032*	349*	0.000000*
Români Italieni	4.660000* 4.522857*	.669730* .831537*	350*	.137143*	.881873*	2.90939*	349*	0.003854*
Români Turci	4.660000* 4.057143*	.669730* .970713*	350*	.602857*	1.078305*	10.45940*	349*	0.000000*
Români Tătari	4.660000* 3.865714*	.669730* 1.484098*	350*	.794286*	1.642198*	9.04868*	349*	0.000000*
Români Tigani	4.660000* 2.265714*	.669730* 1.519961*	350*	2.394286*	1.605496*	27.89978*	349*	0.000000*
Români Ruşi-Lipo	4.660000* 3.628571*	.669730* 1.206138*	350*	1.031429*	1.163748*	16.58113*	349*	0.000000*
Români Ucraineni	4.664756* 3.696275*	.664745* 1.176647*	350*	.968481*	1.155513*	15.65774*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	15. OPTIMISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.314286*	.872090*						
Armeni	3.811429*	1.169765*	350*	.502857*	1.093740*	8.60131*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.872090*						
Greci	3.865714*	1.228469*	350*	.448571*	1.138760*	7.36942*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.872090*						
Italieni	4.080000*	1.418018*	350*	.234286*	1.435119*	3.05416*	349*	0.002430*
Români	4.314286*	.872090*						
Turci	3.865714*	1.126254*	350*	.448571*	1.141273*	7.35319*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.872090*						
Tătari	3.837143*	1.564027*	350*	.477143*	1.548932*	5.76302*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.872090*						
Tigani	3.494286*	1.547239*	350*	.820000*	1.554787*	9.86681*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.872090*						
Ruşi-Lipo	3.597143*	1.213814*	350*	.717143*	1.098315*	12.21554*	349*	0.000000*
Români	4.319885*	.869344*						
Ucraineni	3.579251*	1.245304*	350*	.740634*	1.125964*	12.25304*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	16. CAPACITATI DE IMITATIE Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.931429*	1.057589*						
Armeni	3.248571*	1.587355*	350*	.682857*	1.621663*	7.87777*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Greci	3.234286*	1.133987*	350*	.697143*	1.150429*	11.33694*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Italieni	3.342857*	1.159064*	350*	.588571*	1.149005*	9.58321*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Turci	3.360000*	1.163731*	350*	.571429*	1.201377*	8.89849*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Tătari	3.280000*	1.178314*	350*	.651429*	1.281871*	9.50729*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Tigani	2.937143*	1.597470*	350*	.994286*	1.907599*	9.75120*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Ruşi-Lipo	2.962857*	1.170944*	350*	.968571*	1.307521*	13.85852*	349*	0.000000*
Români	3.931429*	1.057589*						
Ucraineni	3.060000*	1.152722*	350*	.871429*	1.236056*	13.18948*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	17. SCEPTICISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.148571*	1.267032*						
Armeni	2.860000*	1.135693*	350*	.288571*	1.152864*	4.68284*	349*	0.000004*
Români	3.148571*	1.267032*						
Greci	2.882857*	1.076177*	350*	.265714*	1.115518*	4.45628*	349*	0.000011*
Români	3.148571*	1.267032*						
Italieni	2.882857*	1.060082*	350*	.265714*	1.150917*	4.31922*	349*	0.000020*
Români	3.148571*	1.267032*						
Turci	2.940000*	1.142736*	350*	.208571*	1.172481*	3.32800*	349*	0.000968*
Români	3.148571*	1.267032*						
Tătari	2.900000*	1.132358*	350*	.248571*	1.147283*	4.05335*	349*	0.000062*
Români	3.148571*	1.267032*						
Tigani	2.254286*	1.211654*	350*	.894286*	1.596099*	10.48215*	349*	0.000000*
Români	3.148571*	1.267032*						
Ruşi-Lipo	2.702857*	.982799*	350*	.445714*	1.276264*	6.53356*	349*	0.000000*
Români	3.123209*	1.176521*						
Ucraineni	2.676218*	1.006320*	349*	.446991*	1.117095*	7.47518*	348*	0.000000*

STAT. BASIC	18.DISCIPLINA SI ORGANIZAREA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.977143	.986756						
Armeni	3.931429	.984630	350	+.045714	1.147151	.74553	349	0.456453
Români	3.977143*	.986756*						
Greci	3.814286*	.976704*	350*	.162857*	1.155177*	2.63750*	349*	0.008726*
Români	3.977143	.986756						
Italieni	3.922857	.934713	350	+.054286	1.099581	.92362	349	0.356324
Români	3.977143*	.986756*						
Turci	3.728571*	.991676*	350*	.248571*	1.193793*	3.89544*	349*	0.000117*
Români	3.977143*	.986756*						
Tătari	3.660000*	1.063244*	350*	.317143*	1.282232*	4.62724*	349*	0.000005*
Români	3.977143*	.986756*						
Tigani	1.722857*	1.068053*	350*	2.254286*	1.452563*	29.03408*	349*	0.000000*
Români	3.977143*	.986756*						
Ruşi-Lipo	3.354286*	1.143148*	350*	.622857*	1.339522*	8.69907*	349*	0.000000*
Români	3.977143*	.986756*						
Ucraineni	3.328571*	1.157032*	350*	.648571*	1.368678*	8.86524*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	19.BUNATATEA SI BLANDETEA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.454286*	.813159*						
Armeni	3.622857*	1.956707*	350*	.831429*	1.977708*	7.86496*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Greci	3.725714*	1.072806*	350*	.728571*	1.215014*	11.21825*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Italieni	3.931429*	.987536*	350*	.522857*	1.139694*	8.58279*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Turci	3.728571*	1.108982*	350*	.725714*	1.222601*	11.10491*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Tătari	3.562857*	1.213719*	350*	.891429*	1.313228*	12.69932*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Tigani	1.748571*	1.155372*	350*	2.705714*	1.373812*	36.84585*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Ruşi-Lipo	3.414286*	1.254138*	350*	1.040000*	1.397337*	13.92407*	349*	0.000000*
Români	4.454286*	.813159*						
Ucraineni	3.408571*	1.246858*	350*	1.045714*	1.376500*	14.21251*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	20.INTELIGENTA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.465714*	.759069*						
Armeni	4.151429*	.943951*	350*	.314286*	1.109258*	5.30061*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Greci	4.168571*	.913218*	350*	.297143*	1.033947*	5.37652*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Italieni	4.280000*	.870662*	350*	.185714*	.979633*	3.54663*	349*	0.000443*
Români	4.465714*	.759069*						
Turci	3.880000*	.970865*	350*	.585714*	1.124013*	9.74874*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Tătari	3.791429*	1.051366*	350*	.674286*	1.247196*	10.11447*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Tigani	2.105714*	1.310186*	350*	2.360000*	1.512735*	29.18658*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Ruşi-Lipo	3.465714*	1.139407*	350*	1.000000*	1.234648*	15.15273*	349*	0.000000*
Români	4.465714*	.759069*						
Ucraineni	3.514286*	1.132268*	350*	.951429*	1.216145*	14.63608*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	21. SOLIDARITATEA. Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.122857*	0.914257*						
Armeni	3.911429*	1.173067*	350*	.211429*	1.324612*	2.986132*	349*	0.003025*
Români	4.122857*	0.914257*						
Greci	3.802857*	1.122060*	350*	.320000*	1.158202*	5.168917*	349*	0.000000*
Români	4.122857*	0.914257						
Italieni	3.802857*	1.080429	350	.320000	1.089360	5.495569	349	0.000000
Români	4.122857*	0.914257*						
Turci	3.954286*	1.031410*	350*	0.168571*	1.047653*	3.010236*	349*	0.002800*
Români	4.122857*	0.914257*						
Tătari	3.931429*	1.053326*	350*	.194286*	1.118724*	3.249017*	349*	0.001271*
Români	4.122857*	0.914257*						
Tigani	3.185714*	1.744557*	350*	0.937143*	1.967222*	8.912230*	349*	0.000000*
Români	4.122857*	0.914257*						
Ruşi-Lipo	3.594286*	1.210450*	350*	0.528571*	1.392998*	7.098840*	349*	0.000000*
Români	4.122857*	0.914257*						
Ucraineni	3.575931*	1.233207*	350*	0.550143*	1.364969*	7.529495*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	22. SIMTUL ONOAREI Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.202857*	.880540*						
Armeni	3.902857*	1.116042*	350*	.300000*	1.181883*	4.74877*	349*	0.000003*
Români	4.202857*	.880540*						
Greci	3.968571*	1.087378*	350*	.234286*	1.108432*	3.95431*	349*	0.000093*
Români	4.202857*	.880540*						
Italieni	3.974286*	1.090160*	350*	.228571*	1.145208*	3.73398*	349*	0.000220*
Români	4.202857*	.880540*						
Turci	3.860000*	1.043660*	350*	.342857*	1.100738*	5.82724*	349*	0.000000*
Români	4.202857*	.880540*						
Tătari	3.802857*	1.085720*	350*	.400000*	1.196940*	6.25204*	349*	0.000000*
Români	4.202857*	.880540*						
Tigani	1.940000*	1.282168*	350*	2.262857*	1.459891*	28.99818*	349*	0.000000*
Români	4.202857*	.880540*						
Ruşi-Lipo	3.385714*	1.193258*	350*	.817143*	1.211569*	12.61780*	349*	0.000000*
Români	4.202857*	.880540*						
Ucrainen	3.471429*	1.240684*	350*	.731429*	1.285531*	10.64445*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	23.SPIRITUL INTREPRINZATOR Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.114286*	.835166*						
Armeni	3.940000*	1.135189*	350*	.174286*	1.251210*	2.60595*	349*	0.009555*
Români	4.114286	.835166						
Greci	4.022857	1.086274	350	+.091429	1.154379	1.48172	349	0.139316
Români	4.114286	.835166						
Italieni	4.057143	1.016845	350	+.057143	1.141628	.93642	349	0.349704
Români	4.114286*	.835166*						
Turci	3.977143*	.945230*	350*	.137143*	1.080456*	2.37465*	349*	0.018106*
Români	4.114286*	.835166*						
Tătari	3.634286*	1.008827*	350*	.480000*	1.149760*	7.81031*	349*	0.000000*
Români	4.114286*	.835166*						
Tigani	3.037143*	1.618763*	350*	1.077143*	1.809650*	11.13558*	349*	0.000000*
Români	4.114286*	.835166*						
Ruşi-Lipo	3.091429*	1.087931*	350*	1.022857*	1.189516*	16.08713*	349*	0.000000*
Români	4.114286*	.835166*						
Ucraineni	3.171429*	1.080850*	350*	.942857*	1.163998*	15.15401*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	24.CAPACITATEA DE EVITARE A CONFLICTELOR Testul T Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.282857*	.841266*						
Armeni	3.977143*	2.007020*	350*	.305714*	1.892746*	3.02174*	349*	o.002699*
Români	4.282857*	.841266*						
Greci	4.002857*	2.469874*	350*	.280000*	2.398997*	2.18355*	349*	o.029661*
Români	4.282857*	.841266*						
Italieni	3.905714*	1.259791*	350*	.377143*	1.170577*	6.02754*	349*	o.000000*
Români	4.282857*	.841266*						
Turci	3.734286*	1.068283*	350*	.548571*	1.116013*	9.19598*	349*	o.000000*
Români	4.282857*	.841266*						
Tătari	3.648571*	1.142779*	350*	.634286*	1.179078*	10.06413*	349*	o.000000*
Români	4.280802*	.841594*						
Tigani	1.839542*	1.150980*	350*	2.441261*	1.428412*	31.92812*	349*	0.000000*
Români	4.280802*	.841594*						
Ruşi-Lipo	3.415473*	1.232646*	350*	.865330*	1.209007*	13.37105*	349*	0.000000*
Români	4.280802*	.841594*						
Ucraineni	3.489971*	1.230847*	350*	.790831*	1.195935*	12.35347*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	25. SPIRITUL CRITIC Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.951429*	.981453*						
Armeni	3.600000*	1.225330*	350*	.351429*	1.040408*	6.31928*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Greci	3.588571*	1.294416*	350*	.362857*	1.113755*	6.09509*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Italieni	3.528571*	1.245294*	350*	.422857*	1.149831*	6.88008*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Turci	3.442857*	1.092246*	350*	.508571*	1.080531*	8.80539*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Tătari	3.380000*	1.165969*	350*	.571429*	1.096640*	9.74837*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Tigani	2.145714*	1.383042*	350*	1.805714*	1.533568*	22.02826*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Ruşi-Lipo	3.091429*	1.134348*	350*	.860000*	1.143237*	14.07331*	349*	0.000000*
Români	3.951429*	.981453*						
Ucraineni	3.220000*	1.163017*	350*	.731429*	1.200232*	11.40094*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	26. ATASAMENTUL FATA DE ROMANIA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.677143*	o.816234*						
Armeni	4.014286*	1.15171*	350*	.662857*	1.177897*	10.52802*	349*	0.000000*
Români	4.677143*	o.816234*						
Greci	3.900000*	1.186722*	350*	.777143*	1.156292*	12.57382*	349*	0.000000*
Români	4.677143*	.816234*						
Italieni	3.971429*	1.172408*	350*	.705714*	1.176036*	11.22644*	349*	0.000000*
Români	4.677143*	.817222*						
Turci	4.114613	1.074008*	350*	.561605*	1.103710*	9.50579	349	0.000000*
Români	4.677143*	.816234*						
Tătari	4.057143*	1.151624*	350*	.620000*	1.190290*	9.74480*	349*	0.000000*
Români	4.677143*	.816234*						
Tigani	3.040000*	1.612487*	350*	1.637143*	1.725352*	17.75182*	349*	0.000000*
Români	4.676218*	.817222*						
Ruşi-Lipo	3.641834*	1.322038*	350*	1.034384*	1.310422*	14.74631*	349*	0.000000*
Români	4.676218*	.817222*						
Ucraineni	3.638968*	1.341759*	350*	1.037249*	1.331014*	14.55839*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	27.INDIVIDUALISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.622857	1.170577						
Armeni	3.542857	1.265429	350	+.080000	1.341171	1.115938	349	0.265217
Români	3.622857	1.170577						
Greci	3.534286	1.219574	350	+.088571	1.293863	1.280676	349	0.201158
Români	3.622857*	1.170577*						
Italieni	3.394286*	1.189241*	350*	.228571*	1.213244*	3.524584*	349*	0.000481*
Români	3.622857	1.170577						
Turci	3.514286	1.203420	350	+.108571	1.091612	1.860721	349	0.063624
Români	3.622857	1.170577						
Tătari	3.525714	1.179175	350	+.097143	1.084796	1.675316	349	0.094768
Români	3.622857*	1.170577*						
Tigani	3.128571*	1.554377*	350*	.494286*	1.630203*	5.672448*	349*	0.000000*
Români	3.622857*	1.170577*						
Ruşi-Lipo	3.045714*	1.179175*	350*	.577143*	1.236291*	8.733666*	349*	0.000000*
Români	3.622857*	1.170577*						
Ucraineni	3.028571*	1.201377*	350*	.594286*	1.276174*	8.712030*	349*	o.000000*

STAT. BASIC	28. PERSEVERENTA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.897143	.966928						
Armeni	3.874286	1.192705	350	.022857	1.324031	.32297	349	0.746914
Români	3.897143*	.966928*						
Greci	3.745714*	1.146027*	350*	.151429*	1.224130*	2.31427*	349*	0.021233*
Români	3.897143*	.966928*						
Italieni	3.640000*	1.100456*	350*	.257143*	1.163998*	4.13291*	349*	0.000045*
Români	3.897143*	.966928*						
Turci	3.714286*	1.069810*	350*	.182857*	1.150927*	2.97234*	349*	0.003161*
Români	3.897143*	.966928*						
Tătari	3.671429*	1.119269*	350*	.225714*	1.191143*	3.54511*	349*	0.000446*
Români	3.897143*	.966928*						
Tigani	2.605714*	1.519301*	350*	1.291429*	1.744639*	13.84837*	349*	0.000000*
Români	3.897143*	.966928*						
Ruşi-Lipo	3.154286*	1.132571*	350*	.742857*	1.235642*	11.24726*	349*	0.000000*
Români	3.897143*	.966928*						
Ucraineni	3.160000*	1.131776*	350*	.737143*	1.218079*	11.32166*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	29. AGRESIVITATEA estul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	2.591429	1.305240						
Armeni	2.542857	1.673026	350	+.04857	1.536727	.59131	349	0.554693
Români	2.591429	1.305240						
Greci	2.517143	1.270558	350	+.07429	1.170395	1.18743	349	0.235867
Români	2.591429*	1.305240*						
Italieni	2.454286*	1.263062*	350*	.13714*	1.031616*	2.48708*	349*	0.013346*
Români	2.591429*	1.305240*						
Turci	2.857143*	1.380230*	350*	-.26571*	1.107785*	-4.48739*	349*	0.000010*
Români	2.591429*	1.305240*						
Tătari	2.974286*	1.470599*	350*	-.38286*	1.190576*	-6.01608*	349*	0.000000*
Români	2.591429*	1.305240*						
Tigani	3.754286*	1.542956*	350*	-1.16286*	2.245478*	-9.68839*	349*	0.000000*
Români	2.591429*	1.305240*						
Ruşi-Lipo	2.411429*	1.230876*	350*	.18000*	1.270855*	2.64978*	349*	0.008421*
Români	2.590258*	1.306930*						
Ucraineni	2.378223*	1.198748*	350*	.21203*	1.239101*	3.19678*	349*	0.001517*

STAT. BASIC	30.TRADITIONALISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.434286*	.866420*						
Armeni	4.128571*	1.124377*	350*	.305714*	1.170664*	4.885595*	349*	0.000002*
Români	4.434286*	.866420*						
Greci	4.120000*	1.116380*	350*	.314286*	1.114413*	5.276095*	349*	0.000000*
Români	4.434286*	.866420*						
Italieni	4.051429*	1.085294*	350*	.382857*	.961579*	7.448793*	349*	0.000000*
Români	4.434286	.866420						
Turci	4.380000	.930939	350	.054286	.966441	1.050859	349	0.294050
Români	4.434286*	.866420*						
Tătari	4.317143*	.989627*	350*	.117143*	1.078837*	2.031394*	349*	0.042972*
Români	4.434286*	.866420*						
Tigani	3.762857*	1.548932*	350*	.671429*	1.678461*	7.483805*	349*	0.000000*
Români	4.434286*	.866420*						
Ruşi-Lipo	4.022857*	1.225116*	350*	.411429*	1.178550*	6.531010*	349*	0.000000*
Români	4.434286*	.866420*						
Ucraineni	3.894286*	1.224264*	350*	.540000*	1.186046*	8.517777*	349*	0.000000*

31.SUPUSENIA SI OBEDIENTA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.620000*	1.195095*						
Armeni	3.245714*	1.664451*	350*	.374286*	1.521544*	4.60207*	349*	0.000006*
Români	3.620000*	1.195095*						
Greci	3.197143*	1.270558*	350*	.422857*	1.114398*	7.09884*	349*	0.000000*
Români	3.620000*	1.195095*						
Italieni	3.265714*	1.180414*	350*	.354286*	.981299*	6.75439*	349*	0.000000*
Români	3.620000*	1.195095*						
Turci	3.391429*	1.393162*	350*	.228571*	1.293265*	3.30650*	349*	0.001043*
Români	3.620000*	1.195095*						
Tătari	3.157143*	1.280622*	350*	.462857*	1.210055*	7.15609*	349*	0.000000*
Români	3.620000*	1.195095*						
Tigani	2.308571*	1.410840*	350*	1.311429*	1.870487*	13.11668*	349*	0.000000*
Români	3.618911*	1.196637*						
Ruşi-Lipo	3.257880*	1.218619*	350*	.361032*	1.271380*	5.30496*	349*	0.000000*
Români	3.618911*	1.196637*						
Ucraineni	3.277937*	1.193902*	350*	.340974*	1.194364*	5.33332*	349*	0.000000*

32.OMENIA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.474286*	.785376*						
Armeni	3.720000*	1.148763*	350*	.754286*	1.123937*	12.55533*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Greci	3.865714*	1.128796*	350*	.608571*	1.116911*	10.19358*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Italieni	4.037143*	1.041430*	350*	.437143*	1.038123*	7.87787*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Turci	3.885714*	1.000614*	350*	.588571*	1.092766*	10.07641*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Tătari	3.660000*	1.192791*	350*	.814286*	1.235725*	12.32790*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Tigani	2.014286*	1.323069*	350*	2.460000*	1.604917*	28.67586*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Ruşi-Lipo	3.654286*	1.240631*	350*	.820000*	1.266337*	12.11430*	349*	0.000000*
Români	4.474286*	.785376*						
Ucraineni	3.580000*	1.259076*	350*	.894286*	1.290353*	12.96588*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	33. CAPACITATEA DE INITIATIVA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.257143*	.874433*						
Armeni	3.762857*	1.124508*	350*	.494286*	1.357868*	6.81011*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Greci	3.748571*	1.104658*	350*	.508571*	1.292999*	7.35848*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Italieni	3.722857*	1.122978*	350*	.534286*	1.274714*	7.84142*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Turci	3.777143*	.921903*	350*	.480000*	1.093560*	8.21169*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Tătari	3.668571*	.956885*	350*	.588571*	1.163871*	9.46081*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Tigani	2.502857*	1.543539*	350*	1.754286*	1.679873*	19.53700*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Ruşi-Lipo	3.045714*	1.164504*	350*	1.211429*	1.311569*	17.27988*	349*	0.000000*
Români	4.257143*	.874433*						
Ucraineni	3.105714*	1.171643*	350*	1.151429*	1.314428*	16.38832*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	34. SIMTUL UMORULUI Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.537143*	.704096*						
Armeni	3.528571*	1.171796*	350*	1.008571*	1.195711*	15.78027*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Greci	3.662857*	1.168126*	350*	.874286*	1.136108*	14.39686*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Italieni	4.045714*	1.124446*	350*	.491429*	1.093710*	8.40606*	349*	o.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Turci	3.694286*	1.041115*	350*	.842857*	1.113034*	14.16705*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Tătari	3.511429*	1.127228*	350*	1.025714*	1.202634*	15.95611*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Tigani	2.754286*	1.466794*	350*	1.782857*	1.589270*	20.98712*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Ruşi-Lipo	3.320000*	1.213770*	350*	1.217143*	1.238699*	18.38272*	349*	0.000000*
Români	4.537143*	.704096*						
Ucraineni	3.368571*	1.245570*	350*	1.168571*	1.226562*	17.82378*	349*	0.000000*

35. REALISMUL Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.105714*	.916403*						
Armeni	3.825714*	1.135982*	350*	.280000*	1.185587*	4.41834*	349*	0.000013*
Români	4.105714*	.916403*						
Greci	3.831429*	1.134323*	350*	.274286*	1.114721*	4.60332*	349*	0.000006*
Români	4.105714*	.916403*						
Italieni	3.782857*	1.104169*	350*	.322857*	1.087197*	5.55567*	349*	0.000000*
Români	4.105714*	.916403*						
Turci	3.800000*	1.012812*	350*	.305714*	1.128288*	5.06909*	349*	0.000001*
Români	4.105714*	.916403*						
Tătari	3.685714*	1.067129*	350*	.420000*	1.154610*	6.80531*	349*	0.000000*
Români	4.105714*	.916403*						
Tigani	2.514286*	1.445702*	350*	1.591429*	1.510777*	19.70701*	349*	0.000000*
Români	4.105714*	.916403*						
Ruşi-Lipo	3.440000*	1.177925*	350*	.665714*	1.189602*	10.46936*	349*	0.000000*
Români	4.105714*	.916403*						
Ucraineni	3.454286*	1.188253*	350*	.651429*	1.231714*	9.89444*	349*	0.000000*

36. PRETUIREA PROPRIEI IDENTITATI ETNICE Testul T
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.568571*	1.313206*						
Armeni	4.214286*	1.141718*	350*	.354286*	1.466013*	4.521160*	349*	0.000008*
Români	4.568571*	1.313206*						
Greci	4.237143*	1.109115*	350*	.331429*	1.481069*	4.186477*	349*	0.000036*
Români	4.568571*	1.313206*						
Italieni	4.268571*	.982299*	350*	.300000*	1.415732*	3.964370*	349*	0.000089*
Români	4.568571	1.313206						
Turci	4.428571	.917381	350	.140000	1.456278	1.798531	349	0.072957
Români	4.568571	1.313206						
Tătari	4.417143	.928839	350	.151429	1.470799	1.926143	349	0.054898
Români	4.568571*	1.313206*						
Tigani	3.634286*	1.659555*	350*	.934286*	1.956174*	8.935243*	349*	0.000000*
Români	4.568571*	1.313206*						
Ruşi-Lipo	4.068571*	1.165839*	350*	.500000*	1.578418*	5.926277*	349*	0.000000*
Români	4.515759*	.866296*						
Ucraineni	4.014327*	1.175576*	350*	.501433*	1.200155*	7.805273*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	37. FATALISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	3.308571*	1.185725*						
Armeni	2.951429*	1.145784*	350*	.357143*	.967016*	6.909429*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Greci	2.960000*	1.149860*	350*	.348571*	1.088458*	5.991206*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Italieni	2.854286*	1.096450*	350*	.454286*	.973530*	8.729989*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Turci	3.057143*	1.095520*	350*	.251429*	1.012634*	4.645111*	349*	0.000005*
Români	3.308571*	1.185725*						
Tătari	2.977143*	1.142833*	350*	.331429*	1.106835*	5.601973*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Tigani	2.728571*	1.397105*	350*	.580000*	1.723976*	6.294061*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Ruşi-Lipo	2.911429*	1.199635*	350*	.397143*	1.222751*	6.076348*	349*	0.000000*
Români	3.308571*	1.185725*						
Ucraineni	2.837143*	1.145212*	350*	.471429*	1.191198*	7.403994*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	38.PROFESIONALISMUL Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.354286*	.832830*						
Aremeni	3.985714*	1.061070*	350*	.368571*	1.147383*	6.00962*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Greci	3.980000*	1.055562*	350*	.374286*	1.059773*	6.60731*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Italieni	4.094286*	.957385*	350*	.260000*	1.003347*	4.84793*	349*	0.000002*
Români	4.354286*	.832830*						
Turci	3.814286*	1.002759*	350*	.540000*	1.118918*	9.02879*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Tătari	3.782857*	1.000712*	350*	.571429*	1.160123*	9.21492*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Tigani	2.211429*	1.356671*	350*	2.142857*	1.570554*	25.52551*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Ruşi-Lipo	3.300000*	1.205883*	350*	1.054286*	1.246162*	15.82771*	349*	0.000000*
Români	4.354286*	.832830*						
Ucraineni	3.380000*	1.173318*	350*	.974286*	1.267591*	14.37942*	349*	0.000000*

39. AMBITIA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.302857*	.872859*						
Armeni	4.051429*	1.077345*	350*	.251429*	1.291225*	3.64290*	349*	o.000310*
Români	4.302857*	.872859*						
Greci	4.005714*	1.094383*	350*	.297143*	1.217232*	4.56695*	349*	o.000007*
Români	4.302857*	.872859*						
Italieni	3.928571*	.971240*	350*	.374286*	1.009934*	6.93337*	349*	o.000000*
Români	4.302857*	.872859*						
Turci	4.011429*	1.067834*	350*	.291429*	1.180397*	4.61890*	349*	o.000005*
Români	4.302857*	.872859*						
Tătari	4.077143*	1.077136*	350*	.225714*	1.247540*	3.38484*	349*	o.000793*
Români	4.302857*	.872859*						
Tigani	3.060000*	1.616303*	350*	1.242857*	1.676021*	13.87317*	349*	0.000000*
Români	4.302857*	.872859*						
Ruşi-Lipo	3.382857*	1.200164*	350*	.920000*	1.319634*	13.04273*	349*	0.000000*
Români	4.302857*	.872859*						
Ucraineni	3.411429*	1.195448*	350*	.891429*	1.273348*	13.09704*	349*	0.000000*

40.INVENTIVITATEA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.314286*	.888366*						
Armeni	3.717143*	1.100921*	350*	.597143*	1.170552*	9.54380*	349*	o.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Greci	3.705714*	1.133861*	350*	.608571*	1.179304*	9.65428*	349*	o.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Italieni	3.920000*	1.086199*	350*	.394286*	1.215455*	6.06885*	349*	o.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Turci	3.594286*	1.019001*	350*	.720000*	1.207142*	11.15856*	349*	o.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Tătari	3.560000*	1.559002*	350*	.754286*	1.705266*	8.27519*	349*	o.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Tigani	2.640000*	1.495590*	350*	1.674286*	1.666172*	18.79940*	349*	0.000000*
Români	4.314286*	.888366*						
Ruşi-Lipo	3.045714*	1.134594*	350*	1.268571*	1.209743*	19.61804*	349*	0.000000*
Români	4.312321*	.888879*						
Ucraineni	3.083095*	1.135364*	350*	1.229226*	1.198253*	19.16444*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	41.COMUNICATIVITATE CU SINCERITATE Testul T pentru eşantioane Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.191429*	.945771*						
Armeni	3.494286*	1.085841*	350*	.697143*	1.160349*	11.24002*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Greci	3.511429*	1.075188*	350*	.680000*	1.180258*	10.77869*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Italieni	3.734286*	1.062905*	350*	.457143*	1.144136*	7.47495*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Turci	3.605714*	1.020687*	350*	.585714*	1.258699*	8.70559*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Tătari	3.497143*	1.132355*	350*	.694286*	1.293901*	10.03856*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Tigani	1.965714*	1.222507*	350*	2.225714*	1.470988*	28.30702*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Ruşi-Lipo	3.171429*	1.112207*	350*	1.020000*	1.249481*	15.27230*	349*	0.000000*
Români	4.191429*	.945771*						
Ucraineni	3.240000*	1.152846*	350*	.951429*	1.295987*	13.73440*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	42.SPIRITUL DE SACRIFICIU Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.111429*	.958530*						
Armeni	3.560000*	1.135820*	350*	.551429*	1.256016*	8.21350*	349*	0.000000*
Români	4.111429*	.958530*						
Greci	3.711429*	1.096823*	350*	.400000*	1.180064*	6.34145*	349*	0.000000*
Români	4.111429*	.958530*						
Italieni	3.705714*	1.013785*	350*	.405714*	1.054922*	7.19505*	349*	0.000000*
Români	4.111429*	.958530*						
Turci	3.828571*	1.051284*	350*	.282857*	1.146812*	4.61433*	349*	0.000006*
Români	4.111429*	.958530*						
Tătari	3.757143*	1.148510*	350*	.354286*	1.304685*	5.08021*	349*	0.000001*
Români	4.111429*	.958530*						
Tigani	2.311429*	1.511232*	350*	1.800000*	1.780184*	18.91654*	349*	0.000000*
Români	4.111429*	.958530*						
Ruşi-Lipo	3.385714*	1.168999*	350*	.725714*	1.319534*	10.28914*	349*	0.000000*
Români	4.111429*	.958530*						
Ucraineni	3.391429*	1.157230*	350*	.720000*	1.269614*	10.60950*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	43. HARNICIA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.374286*	.815271*						
Armeni	4.040000*	1.039947*	350*	.334286*	1.009821*	6.19309*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Greci	3.997143*	1.019856*	350*	.377143*	.954881*	7.38909*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Italieni	4.102857*	.942923*	350*	.271429*	1.017348*	4.99137*	349*	0.000001*
Români	4.374286*	.815271*						
Turci	3.722857*	1.107563*	350*	.651429*	1.184274*	10.29079*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Tătari	3.765714*	1.163914*	350*	.608571*	1.254647*	9.07453*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Tigani	1.711429*	1.165225*	350*	2.662857*	1.432550*	34.77541*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Ruşi-Lipo	3.771429*	1.191799*	350*	.602857*	1.310960*	8.60318*	349*	0.000000*
Români	4.374286*	.815271*						
Ucraineni	3.714286*	1.208172*	350*	.660000*	1.324813*	9.32016*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	44. MANDRIA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.665714*	1.783311*						
Armeni	4.440000*	.908792*	350*	.225714*	1.819324*	2.32104*	349*	0.020860*
Români	4.665714	1.783311						
Greci	4.477143	.900998	350	+.188571	1.830617	1.92714	349	0.054774
Români	4.665714*	1.783311*						
Italieni	4.442857*	.893076*	350*	.222857*	1.820464*	2.29023*	349*	0.022604*
Români	4.665714	1.783311						
Turci	4.500000	1.340893	350	+.165714	2.113125	1.46713	349	0.143241
Români	4.665714*	1.783311*						
Tătari	4.437143*	.899088*	350*	.228571*	1.841665*	2.32191*	349*	0.020813*
Români	4.665714*	1.783311*						
Tigani	3.320000*	1.689475*	350*	1.345714*	2.257854*	11.15042*	349*	0.000000*
Români	4.665714*	1.783311*						
Ruşi-Lipo	4.094286*	1.175062*	350*	.571429*	1.962189*	5.44823*	349*	0.000000*
Români	4.580460*	.733605*						
Ucraineni	4.137931*	1.125266*	350*	.442529*	1.110405*	7.43447*	349*	0.000000*

45.CREDINTA RELIGIOASA Testul T pentru eşantioane perechi
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.540000*	.770033*						
Armeni	4.385714*	.934730*	350*	.154286*	.865891*	3.33347*	349*	o.000950*
Români	4.540000	.770033						
Greci	4.460000	.909895	350	+.080000	.875911	1.70869	349	o.088397
Români	4.540000	.770033						
Italieni	4.468571	.884690	350	+.071429	.884788	1.51031	349	o.131868
Români	4.540000*	.770033*						
Turci	4.640000*	.787874*	350*	-.100000*	.938663*	-1.99308*	349*	o.047031*
Români	4.540000	.770033						
Tătari	4.560000	.860199	350	-.020000	.952842	-.39268	349	o.694793
Români	4.540000*	.770033*						
Tigani	2.965714*	1.702508*	350*	1.574286*	1.654696*	17.79915*	349*	0.000000*
Români	4.540000	.770033						
Ruşi-Lipo	4.525714	.938310	350	+.014286	1.022566	.26136	349	o.793966
Români	4.540000	.770033						
Ucraineni	4.442857	.952086	350	+.097143	1.013798	1.79264	349	o.073896

46.TOLERANTA FATA DE ALTE ETNII Testul T pentru eşantioane
Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

STAT. BASIC	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.365714*	.865096*						
Armeni	3.554286*	1.204657*	350*	.811429*	1.245685*	12.18642*	349*	o.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Greci	3.660000*	1.180719*	350*	.705714*	1.190565*	11.08944*	349*	o.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Italieni	3.948571*	1.077345*	350*	.417143*	1.044973*	7.46816*	349*	o.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Turci	3.765714*	1.128922*	350*	.600000*	1.199331*	9.35936*	349*	o.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Tătari	3.682857*	1.299986*	350*	.682857*	1.341211*	9.52504*	349*	o.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Tigani	2.428571*	1.471520*	350*	1.937143*	1.632950*	22.19335*	349*	0.000000*
Români	4.365714*	.865096*						
Ruşi-Lipo	3.477143*	1.295039*	350*	.888571*	1.344259*	12.36640*	349*	o.000000*
Români	4.363897*	.865669*						
Ucraineni	3.541547*	1.271536*	350*	.822350*	1.371912*	11.19806*	349*	o.000000*

47. ONESTITATEA Testul T pentru eşantioane perechi
STAT. BASIC — Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.162857*	.948105*						
Armeni	3.717143*	1.082549*	350*	.445714*	1.173329*	7.10675*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Greci	3.791429*	.992485*	350*	.371429*	1.086139*	6.39770*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Italieni	3.811429*	.977621*	350*	.351429*	.989594*	6.64376*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Turci	3.717143*	.997126*	350*	.445714*	1.183057*	7.04831*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Tătari	3.674286*	1.047399*	350*	.488571*	1.243268*	7.35186*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Tigani	1.965714*	1.306353*	350*	2.197143*	1.563734*	26.28630*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Ruşi-Lipo	3.371429*	1.194201*	350*	.791429*	1.358170*	10.90164*	349*	0.000000*
Români	4.162857*	.948105*						
Ucraineni	3.374286*	1.157966*	350*	.788571*	1.326773*	11.11932*	349*	0.000000*

48.SIMTUL RASPUNDERII Testul T pentru eşantioane perechi
STAT. BASIC — Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05

Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.085714*	.897990*						
Armeni	3.742857*	1.085007*	350*	.342857*	1.190768*	5.38667*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Greci	3.682857*	1.072978*	350*	.402857*	1.130709*	6.66553*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Italieni	3.702857*	1.080031*	350*	.382857*	1.146437*	6.24770*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Turci	3.602857*	1.062242*	350*	.482857*	1.200999*	7.52160*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Tătari	3.574286*	1.248000*	350*	.511429*	1.368343*	6.99237*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Tigani	1.768571*	1.128244*	350*	2.317143*	1.279995*	33.86714*	349*	0.000000*
Români	4.085714*	.897990*						
Ruşi-Lipo	3.222857*	1.151326*	350*	.862857*	1.201023*	13.44069*	349*	0.000000*
Români	4.083095*	.897939*						
Ucraineni	3.275072*	1.161639*	350*	.808023*	1.252741*	12.04967*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	49.CURAJUL SI CUTEZANTA Testul T pentru eşantioane perechi Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.348571*	.821408*						
Armeni	3.740000*	1.272747*	350*	.608571*	1.245478*	9.14133*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Greci	3.774286*	1.085419*	350*	.574286*	1.078002*	9.96650*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Italieni	3.868571*	1.015573*	350*	.480000*	1.011906*	8.87432*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Turci	3.968571*	.961515*	350*	.380000*	.973076*	7.30585*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Tătari	4.014286*	.967863*	350*	.334286*	1.048793*	5.96296*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Tigani	2.825714*	1.682855*	350*	1.522857*	1.828865*	15.57799*	349*	0.000000*
Români	4.348571*	.821408*						
Ruşi-Lipo	3.457143*	1.123922*	350*	.891429*	1.213433*	13.74374*	349*	0.000000*
Români	4.349570*	.822375*						
Ucraineni	3.492837*	1.151251*	350*	.856734*	1.237392*	12.93454*	349*	0.000000*

STAT. BASIC	50. RECEPTIVITATE LA IDEILE ALTORA Testul T Diferenţele marcate cu * sunt semnificative la p < .05							
Variable	Mean	Std.Dv.	N	Diff.	Dif.St.Dv.	t	df	p
Români	4.288571*	.879330*						
Armeni	3.565714*	1.086500*	350*	.722857*	1.046371*	12.92412*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Greci	3.531429*	1.142001*	350*	.757143*	1.146012*	12.36012*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Italieni	3.617143*	1.110896*	350*	.671429*	1.108982*	11.32686*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Turci	3.697143*	1.070438*	350*	.591429*	1.089905*	10.15191*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Tătari	3.531429*	1.144508*	350*	.757143*	1.153489*	12.28000*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Tigani	2.077143*	1.353037*	350*	2.211429*	1.491479*	27.73893*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Ruşi-Lipo	3.097143*	1.166261*	350*	1.191429*	1.227869*	18.15306*	349*	0.000000*
Români	4.288571*	.879330*						
Ucraineni	3.182857*	1.163309*	350*	1.105714*	1.263425*	16.37297*	349*	0.000000*

Anexa 4
Inventar de note brute si procente

Itemi	1	Dominativitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	11	22	31	34	21	18	167	45	39
2	11	50	63	83	72	72	71	106	110
3	37	90	79	80	96	101	26	75	59
4	73	95	99	93	76	84	17	79	97
5	18	92	78	60	85	75	69	44	44

Itemi	1	Dominativitatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3,14	6,29	8,86	9,71	6,00	5,14	47,7	12,86	11,14
2	3,14	14,29	18,00	23,71	20,57	20,57	20,29	30,29	31,43
3	10,57	25,71	22,57	22,86	27,43	28,86	7,43	21,43	16,86
4	20,86	27,14	28,29	26,57	21,71	24,00	4,86	22,57	27,71
5	62,29	26,29	22,29	17,14	24,29	21,43	19,71	12,57	12,57

Itemi	2	Prietenia / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	12	6	5	10	16	190	33	31
2	6	33	43	45	25	32	48	76	76
3	23	88	65	42	71	77	33	51	42
4	62	97	109	86	95	90	36	77	85
5	258	120	127	172	149	135	43	113	116

3	2	Prietenia / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	3,43	1,71	1,43	2,86	4,57	54,29	9,43	8,86
2	1,71	9,43	12,29	12,86	7,14	9,14	13,71	21,71	21,71
3	6,57	25,14	18,57	12,00	20,29	22,00	9,43	14,57	12,00
4	17,71	27,71	31,14	24,57	27,14	25,71	10,29	22,00	24,29
5	73,71	34,29	36,29	49,14	42,57	38,57	12,29	32,29	33,14

Itemi	3	Încrederea în forțele proprii / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	5	8	3	15	14	121	28	24
2	4	34	29	31	18	29	65	68	58
3	31	56	51	51	71	65	27	77	66
4	118	119	136	143	116	99	53	98	115
5	195	136	126	122	130	143	84	79	87

Itemi	3	Încrederea în forțele proprii / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	1,43	2,29	0,86	4,29	4,00	34,57	8,00	6,86
2	1,14	9,71	8,29	8,86	5,14	8,29	18,57	19,43	16,57
3	8,86	16,00	14,57	14,57	20,29	18,57	7,71	22,00	18,86
4	33,71	34,00	38,86	40,86	33,14	28,29	15,14	28,00	32,86
5	55,71	38,86	36,00	34,86	37,14	40,86	24,00	22,57	24,86

Itemi	4	Sentimentul naturii / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	5	6	4	9	11	171	22	18
2	14	65	48	42	37	42	56	88	88
3	35	74	50	39	94	93	21	54	54
4	96	91	112	102	91	100	41	71	77
5	203	115	134	163	119	104	61	115	113

Itemi	4	Sentimentul naturii / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	1,43	1,71	1,14	2,57	3,14	48,86	6,29	5,14
2	4,00	18,57	13,71	12,00	10,57	12,00	16,00	25,14	25,14
3	10,00	21,14	14,29	11,14	26,86	26,57	6,00	15,43	15,43
4	27,43	26,00	32,00	29,14	26,00	28,57	11,71	20,29	22,00
5	58,00	32,86	38,29	46,57	34,00	29,71	17,43	32,86	32,29

Itemi	5	Modernismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	5	11	1	3	13	16	174	18	11
2	11	49	42	32	36	37	77	85	87
3	41	77	48	28	86	95	42	94	82
4	99	115	136	100	125	114	20	107	121
5	194	98	123	187	90	88	37	46	49

Itemi	5	Modernismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,43	3,14	0,29	0,86	3,71	4,57	49,71	5,14	3,14
2	3,14	14,00	12,00	9,14	10,29	10,57	22,00	24,29	24,86
3	11,71	22,00	13,71	8,00	24,57	27,14	12,00	26,86	23,43
4	28,29	32,86	38,86	28,57	35,71	32,57	5,71	30,57	34,57
5	55,43	28,00	35,14	53,43	25,71	25,14	10,57	13,14	14,00

Itemi	6	Sentimentul istoriei / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	5	4	4	8	16	166	8	10
2	9	31	33	35	27	33	76	52	54
3	14	52	33	39	46	52	31	78	56
4	57	90	62	60	72	68	11	79	87
5	269	172	218	212	197	181	66	133	143

Itemi	6	Sentimentul istoriei / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	1,43	1,14	1,14	2,29	4,57	47,43	2,29	2,86
2	2,57	8,86	9,43	10,00	7,71	9,43	21,71	14,86	15,43
3	4,00	14,86	9,43	11,14	13,14	14,86	8,86	22,29	16,00
4	16,29	25,71	17,71	17,14	20,57	19,43	3,14	22,57	24,86
5	76,86	49,14	62,29	60,57	56,29	51,71	18,86	38,00	40,86

Itemi	7	Dispoziţia spre întrajutorare / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	11	11	9	14	21	141	16	12
2	8	46	47	46	46	47	49	82	82
3	64	85	65	66	56	67	33	75	78
4	127	88	107	102	106	94	44	90	101
5	148	120	120	127	128	121	83	87	77

Itemi	7	Dispoziţia spre întrajutorare / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	3,14	3,14	2,57	4,00	6,00	40,29	4,57	3,43
2	2,29	13,14	13,43	13,14	13,14	13,43	14,00	23,43	23,43
3	18,29	24,29	18,57	18,86	16,00	19,14	9,43	21,43	22,29
4	36,29	25,14	30,57	29,14	30,29	26,86	12,57	25,71	28,86
5	42,29	34,29	34,29	36,29	36,57	34,57	23,71	24,86	22,00

Itemi	8	Independenta / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	5	6	7	9	8	11	110	19	18
2	9	55	44	26	23	26	45	84	78
3	27	53	47	37	58	53	30	75	72
4	68	104	98	101	106	99	37	71	73
5	241	132	154	177	155	161	128	101	109

Itemi	8	Independenta / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,43	1,71	2,00	2,57	2,29	3,14	31,43	5,43	5,14
2	2,57	15,71	12,57	7,43	6,57	7,43	12,86	24,00	22,29
3	7,71	15,14	13,43	10,57	16,57	15,14	8,57	21,43	20,57
4	19,43	29,71	28,00	28,86	30,29	28,29	10,57	20,29	20,86
5	68,86	37,71	44,00	50,57	44,29	46,00	36,57	28,86	31,14

Itemi	9	Ospitalitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0	6	5	7	8	16	177	16	10
2	5	69	61	41	52	63	84	109	116
3	7	80	73	56	83	84	26	39	57
4	58	84	97	105	67	68	32	74	53
5	280	111	114	141	140	119	31	112	114

Itemi	9	Ospitalitatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,00	1,71	1,43	2,00	2,29	4,57	50,57	4,57	2,86
2	1,43	19,71	17,43	11,71	14,86	18,00	24,00	31,14	33,14
3	2,00	22,86	20,86	16,00	23,71	24,00	7,43	11,14	16,29
4	16,57	24,00	27,71	30,00	19,14	19,43	9,14	21,14	15,14
5	80,00	31,71	32,57	40,29	40,00	34,00	8,86	32,00	32,57

Itemi	10	Curățenia si higiena / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	3	0	1	10	13	238	13	12
2	12	58	60	49	43	53	62	89	92
3	16	54	45	34	81	89	22	40	44
4	140	110	110	98	82	73	17	76	86
5	181	125	135	168	134	122	11	132	116

Itemi	10	Curățenia si higiena / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	0,86	0,00	0,29	2,86	3,71	68,00	3,71	3,43
2	3,43	16,57	17,14	14,00	12,29	15,14	17,71	25,43	26,29
3	4,57	15,43	12,86	9,71	23,14	25,43	6,29	11,43	12,57
4	40,00	31,43	31,43	28,00	23,43	20,86	4,86	21,71	24,57
5	51,71	35,71	38,57	48,00	38,29	34,86	3,14	37,71	33,14

Itemi	11	Adaptabilitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	6	6	2	4	3	8	77	19	14
2	5	51	61	54	32	40	56	97	95
3	24	63	36	29	70	66	25	76	72
4	118	111	131	122	121	111	65	96	100
5	196	119	120	141	124	125	127	62	69

Itemi	11	Adaptabilitatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,71	1,71	0,57	1,14	0,86	2,29	22,00	5,43	4,00
2	1,43	14,57	17,43	15,43	9,14	11,43	16,00	27,71	27,14
3	6,86	18,00	10,29	8,29	20,00	18,86	7,14	21,71	20,57
4	33,71	31,71	37,43	34,86	34,57	31,71	18,57	27,43	28,57
5	56,00	34,00	34,29	40,29	35,43	35,71	36,29	17,71	19,71

Itemi	12	Tăria de caracter / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	3	6	2	4	9	149	10	9
2	9	48	55	44	32	37	72	107	104
3	59	68	45	58	81	94	41	81	90
4	120	88	109	148	122	101	29	88	77
5	160	143	135	98	111	109	59	64	70

Itemi	12	Tăria de caracter / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	0,86	1,71	0,57	1,14	2,57	42,57	2,86	2,57
2	2,57	13,71	15,71	12,57	9,14	10,57	20,57	30,57	29,71
3	16,86	19,43	12,86	16,57	23,14	26,86	11,71	23,14	25,71
4	34,29	25,14	31,14	42,29	34,86	28,86	8,29	25,14	22,00
5	45,71	40,86	38,57	28,00	31,71	31,14	16,86	18,29	20,00

Itemi	13	Spiritul comercial / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	8	6	6	0	6	58	25	22
2	28	39	40	38	22	40	39	107	103
3	68	45	27	38	59	94	44	129	123
4	128	99	64	135	106	127	43	65	70
5	123	159	213	133	163	83	166	24	32

Itemi	13	Spiritul comercial / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,29	1,71	1,71	0,00	1,71	16,57	7,14	6,29
2	8,00	11,14	11,43	10,86	6,29	11,43	11,14	30,57	29,43
3	19,43	12,86	7,71	10,86	16,86	26,86	12,57	36,86	35,14
4	36,57	28,29	18,29	38,57	30,29	36,29	12,29	18,57	20,00
5	35,14	45,43	60,86	38,00	46,57	23,71	47,43	6,86	9,14

Itemi	14	Simțul frumosului / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0	4	1	2	3	10	170	15	6
2	6	34	21	12	18	30	53	61	71
3	15	44	32	23	77	90	46	63	59
4	67	122	92	72	107	107	22	106	100
5	262	146	204	241	145	113	59	105	114

Itemi	14	Simțul frumosului / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,00	1,14	0,29	0,57	0,86	2,86	48,57	4,29	1,71
2	1,71	9,71	6,00	3,43	5,14	8,57	15,14	17,43	20,29
3	4,29	12,57	9,14	6,57	22,00	25,71	13,14	18,00	16,86
4	19,14	34,86	26,29	20,57	30,57	30,57	6,29	30,29	28,57
5	74,86	41,71	58,29	68,86	41,43	32,29	16,86	30,00	32,57

Itemi	15	Optimismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	10	12	6	3	4	64	8	11
2	12	59	63	56	61	70	47	84	87
3	43	48	34	41	48	56	38	60	53
4	108	108	95	79	103	89	63	89	91
5	184	125	146	168	135	131	138	109	108

Itemi	15	Optimismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,86	3,43	1,71	0,86	1,14	18,29	2,29	3,14
2	3,43	16,86	18,00	16,00	17,43	20,00	13,43	24,00	24,86
3	12,29	13,71	9,71	11,71	13,71	16,00	10,86	17,14	15,14
4	30,86	30,86	27,14	22,57	29,43	25,43	18,00	25,43	26,00
5	52,57	35,71	41,71	48,00	38,57	37,43	39,43	31,14	30,86

Itemi	16	Imitativitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	7	21	15	9	14	18	96	32	25
2	34	98	97	101	85	88	72	110	109
3	67	86	87	79	83	91	34	86	84
4	113	86	97	90	99	86	53	83	90
5	129	59	54	71	69	67	95	39	42

Itemi	16	Imitativitatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2,00	6,00	4,29	2,57	4,00	5,14	27,43	9,14	7,14
2	9,71	28,00	27,71	28,86	24,29	25,14	20,57	31,43	31,14
3	19,14	24,57	24,86	22,57	23,71	26,00	9,71	24,57	24,00
4	32,29	24,57	27,71	25,71	28,29	24,57	15,14	23,71	25,71
5	36,86	16,86	15,43	20,29	19,71	19,14	27,14	11,14	12,00

Itemi	17	Scepticismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Or	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	41	43	38	39	33	33	119	32	34
2	52	93	87	83	97	105	100	126	133
3	135	117	129	128	124	120	76	125	119
4	72	66	71	80	52	52	33	51	44
5	50	31	25	20	44	40	22	16	20

Itemi	17	Scepticismul / %							
Note	Ro	Ar	Or	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	11,71	12,29	10,86	11,14	9,43	9,43	34,00	9,14	9,71
2	14,86	26,57	24,86	23,71	27,71	30,00	28,57	36,00	38,00
3	38,57	33,43	36,86	36,57	35,43	34,29	21,71	35,71	34,00
4	20,57	18,86	20,29	22,86	14,86	14,86	9,43	14,57	12,57
5	14,29	8,86	7,14	5,71	12,57	11,43	6,29	4,57	5,71

Itemi	18	Disciplina si organizarea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	8	3	5	1	4	8	207	12	12
2	14	30	36	33	39	45	77	91	95
3	81	77	66	61	93	94	29	71	73
4	121	122	154	151	127	114	29	114	108
5	126	118	89	104	87	89	8	62	62

Itemi	18	Disciplina si organizarea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2,29	0,86	1,43	0,29	1,14	2,29	59,14	3,43	3,43
2	4,00	8,57	10,29	9,43	11,14	12,86	22,00	26,00	27,14
3	23,14	22,00	18,86	17,43	26,57	26,86	8,29	20,29	20,86
4	34,57	34,86	44,00	43,14	36,29	32,57	8,29	32,57	30,86
5	36,00	33,71	25,43	29,71	24,86	25,43	2,29	17,71	17,71

Itemi	19	Bunătatea si blândețea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	9	4	3	13	8	203	17	17
2	8	61	55	39	40	45	86	93	90
3	33	90	77	50	80	93	29	64	75
4	91	115	113	146	115	115	5	87	78
5	215	75	101	112	102	89	27	89	90

Itemi	19	Bunătatea si blândețea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,57	1,14	0,86	3,71	2,29	58,00	4,86	4,86
2	2,29	17,43	15,71	11,14	11,43	12,86	24,57	26,57	25,71
3	9,43	25,71	22,00	14,29	22,86	26,57	8,29	18,29	21,43
4	26,00	32,86	32,29	41,71	32,86	32,86	1,43	24,86	22,29
5	61,43	21,43	28,86	32,00	29,14	25,43	7,71	25,43	25,71

Itemi	20	Inteligenta / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	3	2	0	5	9	170	13	12
2	9	27	26	21	24	31	62	74	72
3	28	38	35	39	87	98	50	78	70
4	103	134	140	114	125	102	46	114	122
5	209	148	147	176	109	110	22	71	74

Itemi	20	Inteligenta / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	0,86	0,57	0,00	1,43	2,57	48,57	3,71	3,43
2	2,57	7,71	7,43	6,00	6,86	8,86	17,71	21,14	20,57
3	8,00	10,86	10,00	11,14	24,86	28,00	14,29	22,29	20,00
4	29,43	38,29	40,00	32,57	35,71	29,14	13,14	32,57	34,86
5	59,71	42,29	42,00	50,29	31,14	31,43	6,29	20,29	21,14

Itemi	21	Solidaritatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	9	5	4	4	10	108	12	8
2	17	51	52	53	40	32	43	77	90
3	67	52	76	57	51	52	21	63	57
4	117	88	90	127	130	136	37	88	85
5	148	150	127	109	125	120	141	110	110

Itemi	21	Solidaritatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	2,57	1,43	1,14	1,14	2,86	30,86	3,43	2,29
2	4,86	14,57	14,86	15,14	11,43	9,14	12,29	22,00	25,71
3	19,14	14,86	21,71	16,29	14,57	14,86	6,00	18,00	16,29
4	33,43	25,14	25,71	36,29	37,14	38,86	10,57	25,14	24,29
5	42,29	42,86	36,29	31,14	35,71	34,29	40,29	31,43	31,43

Itemi	22	Simțul onoarei / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4	8	3	6	8	12	190	15	12
2	13	42	49	46	27	26	68	90	91
3	39	67	46	43	89	94	40	64	64
4	143	96	109	115	109	104	25	108	86
5	151	137	143	140	117	114	27	73	97

Itemi	22	Simțul onoarei / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,14	2,29	0,86	1,71	2,29	3,43	54,29	4,29	3,43
2	3,71	12,00	14,00	13,14	7,71	7,43	19,43	25,71	26,00
3	11,14	19,14	13,14	12,29	25,43	26,86	11,43	18,29	18,29
4	40,86	27,43	31,14	32,86	31,14	29,71	7,14	30,86	24,57
5	43,14	39,14	40,86	40,00	33,43	32,57	7,71	20,86	27,71

Itemi	23	Spiritul întreprinzător / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	4	5	1	2	5	102	18	19
2	10	55	43	42	26	46	46	98	84
3	70	51	47	41	74	101	47	112	104
4	138	92	104	120	129	120	54	80	103
5	131	148	151	146	119	78	101	42	40

Itemi	23	Spiritul întreprinzător / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	1,14	1,43	0,29	0,57	1,43	29,14	5,14	5,43
2	2,86	15,71	12,29	12,00	7,43	13,14	13,14	28,00	24,00
3	20,00	14,57	13,43	11,71	21,14	28,86	13,43	32,00	29,71
4	39,43	26,29	29,71	34,29	36,86	34,29	15,43	22,86	29,43
5	37,43	42,29	43,14	41,71	34,00	22,29	28,86	12,00	11,43

Itemi	24	Capacitatea de evitare a conflictelor / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	8	7	5	13	20	192	21	15
2	10	50	54	57	30	35	75	74	78
3	41	48	43	41	91	90	39	79	78
4	127	114	116	122	119	111	30	91	81
5	169	130	130	125	97	94	14	85	98

Itemi	24	Capacitatea de evitare a conflictelor / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,29	2,00	1,43	3,71	5,71	54,86	6,00	4,29
2	2,86	14,29	15,43	16,29	8,57	10,00	21,43	21,14	22,29
3	11,71	13,71	12,29	11,71	26,00	25,71	11,14	22,57	22,29
4	36,29	32,57	33,14	34,86	34,00	31,71	8,57	26,00	23,14
5	48,29	37,14	37,14	35,71	27,71	26,86	4,00	24,29	28,00

Itemi	25	Spiritul critic / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4	18	20	20	14	21	166	19	15
2	34	66	73	72	54	60	81	107	102
3	53	57	52	61	117	110	27	97	88
4	144	108	89	100	95	85	43	79	84
5	115	101	116	97	70	74	33	48	61

Itemi	25	Spiritul critic / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,14	5,14	5,71	5,71	4,00	6,00	47,43	5,43	4,29
2	9,71	18,86	20,86	20,57	15,43	17,14	23,14	30,57	29,14
3	15,14	16,29	14,86	17,43	33,43	31,43	7,71	27,71	25,14
4	41,14	30,86	25,43	28,57	27,14	24,29	12,29	22,57	24,00
5	32,86	28,86	33,14	27,71	20,00	21,14	9,43	13,71	17,43

Itemi	26	Ataşamentul fata de România / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	7	6	4	6	8	13	91	15	18
2	8	52	65	58	31	39	61	84	84
3	15	43	52	41	46	33	51	55	45
4	34	83	74	85	96	100	36	59	66
5	286	166	155	160	169	165	111	137	137

Itemi	26	Ataşamentul fata de România / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2,00	1,71	1,14	1,71	2,29	3,71	26,00	4,29	5,14
2	2,29	14,86	18,57	16,57	8,86	11,14	17,43	24,00	24,00
3	4,29	12,29	14,86	11,71	13,14	9,43	14,57	15,71	12,86
4	9,71	23,71	21,14	24,29	27,43	28,57	10,29	16,86	18,86
5	81,71	47,43	44,29	45,71	48,29	47,14	31,71	39,14	39,14

Itemi	27	Individualismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	17	18	17	15	17	16	72	25	28
2	46	74	70	81	63	61	71	106	108
3	92	72	72	89	91	91	54	102	96
4	93	77	95	85	83	90	43	63	63
5	101	108	95	79	95	91	109	53	54

Itemi	27	Individualismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4,86	5,14	4,86	4,29	4,86	4,57	20,57	7,14	8,00
2	13,14	21,14	20,00	23,14	18,00	17,43	20,29	30,29	30,86
3	26,29	20,57	20,57	25,43	26,00	26,00	15,43	29,14	27,43
4	26,57	22,00	27,14	24,29	23,71	25,71	12,29	18,00	18,00
5	28,86	30,86	27,14	22,57	27,14	26,00	31,14	15,14	15,43

Itemi	28	Perseverenta / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	9	10	7	8	8	15	121	17	17
2	20	55	61	62	39	40	74	105	107
3	76	50	61	65	104	90	40	84	77
4	141	90	106	129	96	108	52	97	104
5	104	145	115	86	103	97	63	47	45

Itemi	28	Perseverenta / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2,57	2,86	2,00	2,29	2,29	4,29	34,57	4,86	4,86
2	5,71	15,71	17,43	17,71	11,14	11,43	21,14	30,00	30,57
3	21,71	14,29	17,43	18,57	29,71	25,71	11,43	24,00	22,00
4	40,29	25,71	30,29	36,86	27,43	30,86	14,86	27,71	29,71
5	29,71	41,43	32,86	24,57	29,43	27,71	18,00	13,43	12,86

Itemi	32	Omenia / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	9	5	3	10	21	192	17	15
2	6	59	56	43	19	45	48	68	82
3	31	68	60	45	80	69	38	50	48
4	95	104	96	114	134	115	53	104	98
5	215	110	133	145	107	100	19	111	107

Itemi	32	Omenia / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,57	1,43	0,86	2,86	6,00	54,86	4,86	4,29
2	1,71	16,86	16,00	12,29	5,43	12,86	13,71	19,43	23,43
3	8,86	19,43	17,14	12,86	22,86	19,71	10,86	14,29	13,71
4	27,14	29,71	27,43	32,57	38,29	32,86	15,14	29,71	28,00
5	61,43	31,43	38,00	41,43	30,57	28,57	5,43	31,71	30,57

Itemi	33	Capacitatea de iniţiativă / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0	9	11	12	2	5	141	30	24
2	17	51	48	46	21	30	58	93	104
3	52	74	64	78	127	127	50	99	87
4	107	103	127	108	109	108	37	85	86
5	174	113	100	106	91	80	64	43	49

Itemi	33	Capacitatea de iniţiativă / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,00	2,57	3,14	3,43	0,57	1,43	40,29	8,57	6,86
2	4,86	14,57	13,71	13,14	6,00	8,57	16,57	26,57	29,71
3	14,86	21,14	18,29	22,29	36,29	36,29	14,29	28,29	24,86
4	30,57	29,43	36,29	30,86	31,14	30,86	10,57	24,29	24,57
5	49,71	32,29	28,57	30,29	26,00	22,86	18,29	12,29	14,00

Itemi	34	Simțul umorului / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	8	8	6	7	14	98	15	15
2	10	77	66	49	39	57	76	100	100
3	14	81	71	36	99	96	49	76	62
4	107	90	99	98	114	103	70	83	89
5	218	94	106	161	91	80	57	76	84

Itemi	34	Simțul umorului / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	2,29	2,29	1,71	2,00	4,00	28,00	4,29	4,29
2	2,86	22,00	18,86	14,00	11,14	16,29	21,71	28,57	28,57
3	4,00	23,14	20,29	10,29	28,29	27,43	14,00	21,71	17,71
4	30,57	25,71	28,29	28,00	32,57	29,43	20,00	23,71	25,43
5	62,29	26,86	30,29	46,00	26,00	22,86	16,29	21,71	24,00

Itemi	35	Realismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	7	3	1	8	9	118	13	13
2	23	57	63	60	32	46	83	80	78
3	47	58	56	69	82	85	42	82	77
4	139	104	98	101	128	118	57	93	98
5	138	124	130	119	100	92	50	82	83

Itemi	35	Realismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	2,00	0,86	0,29	2,29	2,57	33,71	3,71	3,71
2	6,57	16,29	18,00	17,14	9,14	13,14	23,71	22,86	22,29
3	13,43	16,57	16,00	19,71	23,43	24,29	12,00	23,43	22,00
4	39,71	29,71	28,00	28,86	36,57	33,71	16,29	26,57	28,00
5	39,43	35,43	37,14	34,00	28,57	26,29	14,29	23,43	23,71

Itemi	36	Prețuirea propriei identități etnice / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	6	7	9	4	4	6	73	9	8
2	11	45	38	25	16	15	35	46	51
3	21	24	18	39	38	29	22	40	44
4	71	64	82	90	65	79	36	77	77
5	241	210	203	192	227	221	184	178	170

Itemi	36	Prețuirea propriei identități etnice / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,71	2,00	2,57	1,14	1,14	1,71	20,86	2,57	2,29
2	3,14	12,86	10,86	7,14	4,57	4,29	10,00	13,14	14,57
3	6,00	6,86	5,14	11,14	10,86	8,29	6,29	11,43	12,57
4	20,29	18,29	23,43	25,71	18,57	22,57	10,29	22,00	22,00
5	68,86	60,00	58,00	54,86	64,86	63,14	52,57	50,86	48,57

Itemi	37	Fatalismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	28	33	36	37	22	28	87	36	32
2	54	95	90	97	92	100	85	120	133
3	124	121	117	126	123	115	75	76	84
4	75	58	68	59	72	60	46	77	67
5	69	43	39	31	41	47	57	41	34

Itemi	37	Fatalismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	8,00	9,43	10,29	10,57	6,29	8,00	24,86	10,29	9,14
2	15,43	27,14	25,71	27,71	26,29	28,57	24,29	34,29	38,00
3	35,43	34,57	33,43	36,00	35,14	32,86	21,43	21,71	24,00
4	21,43	16,57	19,43	16,86	20,57	17,14	13,14	22,00	19,14
5	19,71	12,29	11,14	8,86	11,71	13,43	16,29	11,71	9,71

Itemi	38	Profesionalismul / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	4	3	5	8	9	155	16	10
2	8	45	43	26	28	30	68	100	98
3	36	44	51	42	83	84	47	68	62
4	116	121	114	140	136	138	51	97	110
5	187	136	139	137	95	89	29	69	70

Itemi	38	Profesionalismul / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	1,14	0,86	1,43	2,29	2,57	44,29	4,57	2,86
2	2,29	12,86	12,29	7,43	8,00	8,57	19,43	28,57	28,00
3	10,29	12,57	14,57	12,00	23,71	24,00	13,43	19,43	17,71
4	33,14	34,57	32,57	40,00	38,86	39,43	14,57	27,71	31,43
5	53,43	38,86	39,71	39,14	27,14	25,43	8,29	19,71	20,00

Itemi	39	Ambiţia / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	2	2	2	4	5	92	11	10
2	10	45	48	32	38	37	63	95	97
3	52	51	57	71	62	57	36	77	70
4	101	90	85	128	93	84	51	84	91
5	184	162	158	117	153	167	108	83	82

Itemi	39	Ambiţia / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	0,57	0,57	0,57	1,14	1,43	26,29	3,14	2,86
2	2,86	12,86	13,71	9,14	10,86	10,57	18,00	27,14	27,71
3	14,86	14,57	16,29	20,29	17,71	16,29	10,29	22,00	20,00
4	28,86	25,71	24,29	36,57	26,57	24,00	14,57	24,00	26,00
5	52,57	46,29	45,14	33,43	43,71	47,71	30,86	23,71	23,43

Itemi	40	Inventivitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4	3	6	4	2	8	120	16	16
2	12	60	61	47	55	57	60	125	118
3	43	83	76	63	114	117	52	87	84
4	104	97	98	103	99	96	62	75	87
5	187	107	109	133	80	72	56	47	45

Itemi	40	Inventivitate / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,14	0,86	1,71	1,14	0,57	2,29	34,29	4,57	4,57
2	3,43	17,14	17,43	13,43	15,71	16,29	17,14	35,71	33,71
3	12,29	23,71	21,71	18,00	32,57	33,43	14,86	24,86	24,00
4	29,71	27,71	28,00	29,43	28,29	27,43	17,71	21,43	24,86
5	53,43	30,57	31,14	38,00	22,86	20,57	16,00	13,43	12,86

Itemi	41	Comunicativitatea cu sinceritate / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	6	11	8	3	7	15	173	16	10
2	11	51	61	52	44	55	82	100	102
3	64	123	103	86	112	105	48	92	96
4	101	85	105	105	112	93	23	98	78
5	168	80	73	104	75	82	24	44	63

Itemi	41	Comunicativitatea cu sinceritate / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,71	3,14	2,29	0,86	2,00	4,29	49,43	4,57	2,86
2	3,14	14,57	17,43	14,86	12,57	15,71	23,43	28,57	29,14
3	18,29	35,14	29,43	24,57	32,00	30,00	13,71	26,29	27,43
4	28,86	24,29	30,00	30,00	32,00	26,57	6,57	28,00	22,29
5	48,00	22,86	20,86	29,71	21,43	23,43	6,86	12,57	18,00

Itemi	42	Spiritul de sacrificiu / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4	9	8	4	4	6	157	13	10
2	18	67	49	42	37	59	68	90	90
3	61	79	82	88	89	77	43	69	80
4	117	108	109	128	99	83	20	107	96
5	150	87	102	88	121	125	62	71	74

Itemi	42	Spiritul de sacrificiu / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,14	2,57	2,29	1,14	1,14	1,71	44,86	3,71	2,86
2	5,14	19,14	14,00	12,00	10,57	16,86	19,43	25,71	25,71
3	17,43	22,57	23,43	25,14	25,43	22,00	12,29	19,71	22,86
4	33,43	30,86	31,14	36,57	28,29	23,71	5,71	30,57	27,43
5	42,86	24,86	29,14	25,14	34,57	35,71	17,71	20,29	21,14

Itemi	43	Hărnicie / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	4	3	4	10	13	225	9	7
2	6	41	38	24	37	39	57	73	83
3	48	41	50	51	109	99	24	33	40
4	98	119	127	131	81	70	27	118	104
5	196	145	132	140	113	129	17	117	116

Itemi	43	Hărnicia / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	1,14	0,86	1,14	2,86	3,71	64,29	2,57	2,00
2	1,71	11,71	10,86	6,86	10,57	11,14	16,29	20,86	23,71
3	13,71	11,71	14,29	14,57	31,14	28,29	6,86	9,43	11,43
4	28,00	34,00	36,29	37,43	23,14	20,00	7,71	33,71	29,71
5	56,00	41,43	37,71	40,00	32,29	36,86	4,86	33,43	33,14

Itemi	44	Mândria / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	3	4	1	1	4	91	7	5
2	7	19	16	19	15	12	43	46	48
3	28	26	31	34	36	41	31	42	33
4	71	74	59	67	79	65	38	63	75
5	243	228	240	229	219	228	147	192	189

Itemi	44	Mândria / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	0,86	1,14	0,29	0,29	1,14	26,00	2,00	1,43
2	2,00	5,43	4,57	5,43	4,29	3,43	12,29	13,14	13,71
3	8,00	7,43	8,86	9,71	10,29	11,71	8,86	12,00	9,43
4	20,29	21,14	16,86	19,14	22,57	18,57	10,86	18,00	21,43
5	69,43	65,14	68,57	65,43	62,57	65,14	42,00	54,86	54,00

Itemi	45	Credința religioasă / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	3	4	3	3	4	107	6	4
2	7	23	18	17	14	18	67	21	29
3	34	30	28	28	11	17	36	20	19
4	72	80	67	71	54	58	15	47	69
5	235	214	233	231	268	253	125	256	229

Itemi	45	Credința religioasă / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	0,86	1,14	0,86	0,86	1,14	30,57	1,71	1,14
2	2,00	6,57	5,14	4,86	4,00	5,14	19,14	6,00	8,29
3	9,71	8,57	8,00	8,00	3,14	4,86	10,29	5,71	5,43
4	20,57	22,86	19,14	20,29	15,43	16,57	4,29	13,43	19,71
5	67,14	61,14	66,57	66,00	76,57	72,29	35,71	73,14	65,43

Itemi	46	Toleranța față de alte etnii / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1	10	7	5	10	21	132	19	13
2	15	73	71	46	45	50	84	90	88
3	41	87	68	47	86	80	44	51	62
4	93	73	91	118	91	85	35	88	75
5	199	106	112	133	117	113	55	101	111

Itemi	46	Toleranța față de alte etnii / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,29	2,86	2,00	1,43	2,86	6,00	37,71	5,43	3,71
2	4,29	20,86	20,29	13,14	12,86	14,29	24,00	25,71	25,14
3	11,71	24,86	19,43	13,43	24,57	22,86	12,57	14,57	17,71
4	26,57	20,86	26,00	33,71	26,00	24,29	10,00	25,14	21,43
5	56,86	30,29	32,00	38,00	33,43	32,29	15,71	28,86	31,71

Itemi	47	Onestitatea / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	4	7	4	3	6	11	194	17	11
2	17	49	31	35	29	28	49	85	92
3	61	85	104	86	116	119	61	75	77
4	106	110	110	129	107	99	15	101	100
5	162	99	101	97	92	93	31	72	70

Itemi	47	Onestitatea / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,14	2,00	1,14	0,86	1,71	3,14	55,43	4,86	3,14
2	4,86	14,00	8,86	10,00	8,29	8,00	14,00	24,29	26,29
3	17,43	24,29	29,71	24,57	33,14	34,00	17,43	21,43	22,00
4	30,29	31,43	31,43	36,86	30,57	28,29	4,29	28,86	28,57
5	46,29	28,29	28,86	27,71	26,29	26,57	8,86	20,57	20,00

Itemi	48	Simțul răspunderii / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	6	4	3	3	9	13	204	14	12
2	10	57	64	65	46	52	74	106	103
3	62	67	64	57	103	101	32	73	74
4	141	120	129	132	108	99	25	103	99
5	131	102	90	93	84	85	15	54	62

Itemi	48	Simțul răspunderii / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	1,71	1,14	0,86	0,86	2,57	3,71	58,29	4,00	3,43
2	2,86	16,29	18,29	18,57	13,14	14,86	21,14	30,29	29,43
3	17,71	19,14	18,29	16,29	29,43	28,86	9,14	20,86	21,14
4	40,29	34,29	36,86	37,71	30,86	28,29	7,14	29,43	28,29
5	37,43	29,14	25,71	26,57	24,00	24,29	4,29	15,43	17,71

Itemi	49	Curajul şi cutezanţa / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	2	12	4	6	3	2	133	9	10
2	9	59	61	42	24	23	39	77	80
3	42	65	52	57	80	79	27	87	72
4	112	101	128	142	119	110	60	101	107
5	185	113	105	103	124	136	91	76	81

Itemi	49	Curajul si cutezanţa / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,57	3,43	1,14	1,71	0,86	0,57	38,00	2,57	2,86
2	2,57	16,86	17,43	12,00	6,86	6,57	11,14	22,00	22,86
3	12,00	18,57	14,86	16,29	22,86	22,57	7,71	24,86	20,57
4	32,00	28,86	36,57	40,57	34,00	31,43	17,14	28,86	30,57
5	52,86	32,29	30,00	29,43	35,43	38,86	26,00	21,71	23,14

Itemi	50	Receptivitatea la ideile altora / n. brute							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	3	4	2	3	6	9	176	13	8
2	12	62	88	74	39	63	65	128	124
3	45	101	66	67	113	104	40	70	69
4	111	94	106	114	86	78	36	85	90
5	177	87	86	90	104	94	31	52	57

Itemi	50	Receptivitatea la ideile altora / %							
Note	Ro	Ar	Gr	It	Tr	Ta	Ti	Ru	Uc
1	0,86	1,14	0,57	0,86	1,71	2,57	50,29	3,71	2,29
2	3,43	17,71	25,14	21,14	11,14	18,00	18,57	36,57	35,43
3	12,86	28,86	18,86	19,14	32,29	29,71	11,43	20,00	19,71
4	31,71	26,86	30,29	32,57	24,57	22,29	10,29	24,29	25,71
5	50,57	24,86	24,57	25,71	29,71	26,86	8,86	14,86	16,29

5. Anexa 5.1

Romani – Autoevaluare
50 chestionare / răspunsuri / note / evaluări

Analize de fidelitate Itemi PPN-50	Suma 50 25 25	Media M –total S1 M- impar S2 M –par S3	**Dif.** **impar** **par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
1Dominativitate	199	3,98		0,71	0,84
impare	93	3,72		0,63	0,79
pare	105	4,22	**0,48**	0,67	0,82
2.Prietenia	233	4,66		0,43	0,66
impare	112	4,48		0,59	0,77
pare	121	4,84	**0,36**	0,22	0,47
3. Încrederea în forțele proprii	231	4,62		0,40	0,64
impare	114	4,56		0,42	0,65
pare	117	4,68	**0,12**	0,39	0,63
4.Sentimentul naturii	217	4,34		0,88	0,94
impare	107	4,28		0,96	0,98
pare	110	4,40	**0,12**	0,83	0,91
5.Modernismul	226	4,52		0,87	0,93
impare	108	4,32		1,39	1,18
pare	118	4,72	**0,40**	0,29	0,54
6. Sentimentul istoriei	232	4,64		0,64	0,80

impare	112	4,48		1,01	1,00
pare	120	4,08	**0,32**	0,25	0,50
7. Dispozitia spre intrajutoare	214	4,28		0,53	0,73
impare	103	4,12		0,61	0,78
pare	111	4,44	**0,32**	0,42	0,65
8.Independenta	221	4,42		0,98	0,99
impare	110	4,40		0,83	0,91
pare	111	4,44	**0,04**	1,17	1,08
9.Ospitalitatea	233	4,66		0,39	0,63
impare	114	4,56		0,51	0,71
pare	119	4,76	**0,10**	0,52	0,52
10 Curatenia si higiena	209	4,18		0,93	0,96
impare	103	4,12		0,94	0,97
pare	106	4,24	**0,12**	0,94	0,97
11.Adaptabilitatea	213	4,26		0,93	0,96
impare	105	4,20		0,67	0,82
pare	108	4,32	**0,12**	1,23	1,11
12. Taria de caracter	217	4,34		0,68	0,82
impare	107	4,28		0,71	0,84
pare	110	4,4	**0,12**	0,67	0,82
13. Spiritul comercial	173	3,46		1,23	1,11
impare	89	3,56		0,92	0,96
pare	84	3,36	**0,20**	1,57	1,25

14 Simtul frumosului	238	4,76		0,23	0,48
impare	117	4,68		0,23	0,48
pare	121	4,84	**0,16**	0,22	0,47
15.Optimismul	208	4,16		0,75	0,87
impare	104	4,16		0,72	0,85
pare	104	4,16	**0,00**	0,81	0,90
16.Imitativitatea	207	4,14		1,18	1,09
impare	104	4,16		0,97	0,99
pare	103	4,12	**0,04**	1,44	1,20
17.Scepticismul	143	2,86		2,53	1,59
impare	73	2,92		2,41	1,55
pare	70	2,80	**0,08**	2,75	1,66
18.Disciplina si organizarea	215	4,30		0,74	0,86
impare	107	4,28		0,63	0,79
pare	108	4,32	**0,04**	0,89	0,95
19.Bunatatea si blândeţea	226	4,52		0,74	0,86
impare	115	4,60		0,25	0,50
pare	111	4,44	**0,16**	1,26	1,12
20.Inteligenta	228	4,56		0,62	0,79
impare	114	4,56		0,59	0,77
pare	114	4,56	**0,00**	0,67	0,82
21.Solidaritatea	196	3,92		1,14	1,07
impare	100	4,00		0,92	0,96
pare	96	3,84	**0,16**	1,39	1,18

22.Simțul onoarei	211	4,22		0,79	0,89
impare	105	4,20		0,83	0,91
pare	106	4,24	**0,04**	0,77	0,88
23. Spirit întreprinzător	205	4,10		0,83	0,91
impare	102	4,08		0,66	0,81
pare	103	4,12	**0,04**	1,03	1,01
24. Capacitate evitare conflicte	217	4,34		0,51	0,72
impare	107	4,28		0,54	0,74
pare	110	4,4	**0,12**	0,50	0,71
25.Spiritul	213	4,26		0,81	0,90
impare	106	4,24		0,69	0,83
pare	107	4,28	**0,04**	0,96	0,98
26.Atasament fata de România	233	4,66		0,64	0,80
impare	117	4,68		0,48	0,69
pare	116	4,64	**0,02**	0,82	0,91
27.Individualismu	188	3,76		1,49	1,22
impare	99	3,96		1,12	1,06
pare	89	3,56	**0,2**	1,84	1,36
28.Perseverenta	202	4,04		1,43	1,19
impare	104	4,16		0,97	0,99
pare	98	3,92	**0,06**	1,91	1,38
29.Agresivitatea	137	2,74		2,65	1,63
impare	67	2,68		2,89	1,70
pare	70	2,80	**0,12**	2,50	1,58

30.Traditionalism ul	231	4,62		0,57	0,75
impare	115	4,60		0,58	0,76
pare	116	4,64	**0,04**	0,57	0,76
31. Supuşenia si obedienta	193	3,86		1,31	1,14
impare	89	3,56		1,09	1,04
pare	104	4,16	**0,6**	1,39	1,18
32.Omeniea	217	4,34		0,84	0,92
impare	105	4,20		0,67	0,82
pare	112	4,48	**0,28**	1,01	1,00
33. Capacitatea de iniţiativă	217	4,34		0,96	0,98
impare	103	4,12		1,03	1,01
pare	114	4,56	**0,44**	0,84	0,92
34. Simtul umorului	223	4,46		0,66	0,81
impare	110	4,4		0,67	0,82
pare	113	4,52	**0,12**	0,68	0,82
35.Realismul	221	4,42		0,62	0,78
impare	110	4,40		0,50	0,71
pare	111	4,44	**0,04**	0,76	0,87
36.Pretuirea prop. identităţi etnice	221	4,42		0,86	0,93
impare	111	4,44		0,76	0,87
pare	110	4,40	**0,04**	1,00	1,00

37.Fatalismul	178	3,56		1,15	1,07
impare	85	3,40		1,08	1,04
pare	93	3,72	**0,32**	1,21	1,10
38Profesionalism	219	4,38		0,85	0,92
impare	109	4,36		0,57	0,76
pare	110	4,40	**0,04**	1,17	1,08
39.Ambitia	226	4,52		0,58	0,76
impare	112	4,48		0,51	0,71
pare	114	4,56	**0,08**	0,67	0,82
40.Inventitiviatea	208	4,16		0,99	1,00
impare	104	4,16		0,81	0,90
pare	104	4,16	**0,00**	1,22	1,11
41. Comunicativi cu sinceritate	198	3,96		0,98	0,99
impare	101	4,04		0,87	0,93
pare	97	3,88	**0,08**	1,11	1,05
42.Spiritul de sacrificiu	203	4,06		1,16	1,08
impare	105	4,2		1,17	1,08
pare	98	3,92	**0,14**	1,16	1,08
43. Hărnicia	223	4,46		0,70	0,84
impare	108	4,32		0,81	0,90
pare	115	4,60	**0,32**	0,58	0,76
44.Mândria	232	4,64		0,40	0,63
impare	116	4,64		0,32	0,57
pare	116	4,64	**0,00**	0,49	0,70
45.Credința	234	4,68		0,47	0,68

religioasă					
impare	115	4,60		0,50	0,71
pare	119	4,76	**0,16**	0,44	0,66
46.Toleranta fata de alte etnii	206	4,12		1,13	1,06
impare	103	4,12		0,94	0,97
pare	103	4,12	**0,00**	1,36	1,17
47.Onestitatea	210	4,2		0,90	0,95
impare	106	4,24		0,94	0,97
pare	104	4,16	**0,02**	0,89	0,94
48.Simtul răspunderii	208	4,16		0,87	0,93
impare	106	4,24		0,77	0,88
Pare	102	4,08	**0,04**	0,99	1,00
49.Curajul si cutezanța	214	4,28		0,61	0,78
impare	106	4,24		0,61	0,78
pare	108	4,32	**0,08**	0,64	0,80
50. Receptivitate la ideile altora	220	4,40		0,86	0,93
impare	108	4,32		1,14	1,07
pare	112	4,48	**0,16**	0,59	0,77

6. Anexa 5.2

Români – Retroevaluare
300 chestionare / răspunsuri / note / evaluări

Itemi PPN-50	Suma 300 150 150	Media M –total S1 M- impar S2 M –par S3	**Dif. impar par**	Dispersia σ^2 Total S-1 Impar S-1 par S-1	Ab. Stan. σ Total S-1 impar S-2 par S-3
1.Dominativitate	1293,00	4,31		1,04	1,02
impare	646,00	4,31		1,00	1,00
pare	647,00	4,31	**0,01**	1,09	1,04
2.Prietenia	1385,00	4,62		0,53	0,73
impare	689,00	4,59		0,57	0,75
pare	696,00	4,64	**0,05**	0,50	0,71
3. Încrederea în forţele proprii	1317,00	4,39		0,60	0,77
impare	665,00	4,43		0,53	0,73
pare	652,00	4,35	**-0,09**	0,67	0,82
4.Sentimentul naturii	1315,00	4,38		0,75	0,86
impare	655,00	4,37		0,72	0,85
pare	660,00	4,40	**0,03**	0,76	0,87
5.Modernismul	1290,00	4,30		0,80	0,90
impare	635,00	4,23		0,86	0,93
pare	655,00	4,37	**0,13**	0,74	0,86
6. Sentimentul istoriei	1400,00	4,67		0,48	0,69

impare	696,00	4,64		0,50	0,71
pare	704,00	4,69	**0,05**	0,45	0,67
7. Dispoziția spre întrajutorare	1243,00	4,14		0,80	0,89
impare	617,00	4,11		0,79	0,89
pare	626,00	4,17	**0,06**	0,82	0,90
8.Independenta	1358,00	4,53		0,71	0,84
impare	680,00	4,53		0,70	0,84
pare	678,00	4,52	**-0,01**	0,71	0,84
9.Ospitalitatea	1428,00	4,76		0,32	0,57
impare	717,00	4,78		0,23	0,47
pare	711,00	4,74	**-0,04**	0,42	0,65
10 Curătenia si higiena	1327,00	4,42		0,52	0,72
impare	658,00	4,39		0,55	0,74
pare	669,00	4,46	**0,07**	0,50	0,71
11.Adaptabilitate a	1324,00	4,41		0,71	0,84
impare	674,00	4,49		0,59	0,77
pare	650,00	4,33	**-0,16**	0,82	0,91
12. Tăria de caracter	650,00	2,17		8,98	3,00
impare	620,00	4,13		2,81	1,68
pare	638,00	4,25	**0,12**	0,68	0,82
13. Spiritul comercial	1215,00	4,05		0,85	0,92

impare	601,00	4,01		0,85	0,92
pare	614,00	4,09	**0,09**	0,85	0,92
14. Simtul frumosului	1394,00	4,65		0,45	0,67
impare	693,00	4,62		0,49	0,70
pare	701,00	4,67	**0,05**	0,41	0,64
15.Optimismul	1301,00	4,34		0,77	0,88
impare	648,00	4,32		0,84	0,91
pare	653,00	4,35	**0,03**	0,70	0,84
16.Imitativitatea	1166,00	3,89		1,11	1,05
impare	584,00	3,89		1,05	1,02
pare	582,00	3,88	**-0,01**	1,18	1,09
17.Scepticismul	945,00	3,15		1,18	1,09
impare	460,00	3,07		1,14	1,07
pare	485,00	3,23	**0,17**	1,21	1,10
18.Disciplina si organizarea	1178,00	3,93		0,96	0,98
impare	594,00	3,96		0,91	0,95
pare	584,00	3,89	**-0,07**	1,00	1,00
19.Bunatatea si blândețea	1332,00	4,44		0,66	0,81
impare	665,00	4,43		0,64	0,80
pare	667,00	4,45	**0,01**	0,68	0,82
20.Inteligenta	1333,00	4,44		0,58	0,76
impare	666,00	4,44		0,63	0,79
pare	667,00	4,45	**0,01**	0,53	0,73
21.Solidaritatea	1248,00	4,16		0,75	0,87

impare	614,00	4,09		0,84	0,92
pare	634,00	4,23	**0,13**	0,66	0,82
22. Simțul onoarei	1262,00	4,21		0,73	0,86
impare	624,00	4,16		0,79	0,89
pare	638,00	4,25	**0,09**	0,67	0,82
23. Spirit întreprinzător	1234,00	4,11		0,67	0,82
impare	616,00	4,11		0,69	0,83
pare	618,00	4,12	**0,01**	0,66	0,81
24. Capacitate evitare conflicte	1281,00	4,27		0,75	0,86
impare	649,00	4,33		0,66	0,81
pare	632,00	4,21	**-0,11**	0,84	0,91
25.Spiritul	1168,00	3,89		0,96	0,98
impare	597,00	3,98		0,80	0,90
pare	571,00	3,81	**-0,17**	1,11	1,06
26.Atasament fata de România	1401,00	4,67		0,66	0,81
impare	699,00	4,66		0,68	0,83
pare	702,00	4,68	**0,02**	0,64	0,80
27.Individualismul	1074,00	3,58		1,38	1,18
impare	542,00	3,61		1,17	1,08
pare	532,00	3,55	**-0,07**	1,58	1,26
28.Perseverenta	1159,00	3,86		0,86	0,93

impare	578,00	3,85		0,84	0,92
pare	581,00	3,87	**0,02**	0,88	0,94
29.Agresivitatea	771,00	2,57		1,51	1,23
impare	374,00	2,49		1,35	1,16
pare	397,00	2,65	**0,15**	1,67	1,29
30.Traditionalismul	1318,00	4,39		0,81	0,90
impare	650,00	4,33		0,93	0,97
pare	668,00	4,45	**0,12**	0,68	0,82
31. Supușenia si obedienta	1070,00	3,57		1,45	1,20
impare	510,00	3,40		1,46	1,21
pare	560,00	3,73	**0,33**	1,39	1,18
32.Omeniea	1347,00	4,49		0,60	0,77
impare	667,00	4,45		0,62	0,79
pare	680,00	4,53	**0,09**	0,57	0,76
33. Capacitatea de inițiativă	1273,00	4,24		0,73	0,86
impare	634,00	4,23		0,77	0,88
pare	639,00	4,26	**0,03**	0,70	0,84
34.Simtul umorului	1361,00	4,54		0,50	0,70
impare	686,00	4,57		0,38	0,62
pare	675,00	4,50	**-0,07**	0,61	0,78
35.Realismul	1217,00	4,06		0,87	0,93
impare	600,00	4,00		0,99	1,00
pare	617,00	4,11	**0,11**	0,75	0,86

36.Pretuirea prop. identităţi etnice	1360,00	4,53		0,73	0,86
impare	684,00	4,56		0,69	0,83
pare	676,00	4,51	**-0,05**	0,78	0,88
37.Fatalismul	977,00	3,26		1,42	1,19
impare	462,00	3,08		1,42	1,19
pare	515,00	3,43	**0,35**	1,36	1,17
38.Profesionalism	1306,00	4,35		0,64	0,80
impare	653,00	4,35		0,70	0,84
pare	653,00	4,35	**0,00**	0,58	0,76
39.Ambitia	1278,00	4,26		0,78	0,88
impare	629,00	4,19		0,83	0,91
pare	649,00	4,33	**0,13**	0,71	0,84
40. Inventitiviatea	1299,00	4,33		0,74	0,86
impare	654,00	4,36		0,70	0,84
pare	645,00	4,30	**-0,06**	0,79	0,89
41.Comunicativi cu sinceritate	1267,00	4,22		0,89	0,94
impare	631,00	4,21		1,01	1,00
pare	636,00	4,24	**0,03**	0,77	0,88
42.Spiritul de sacrificiu	1237,00	4,12		0,85	0,92
impare	607,00	4,05		0,87	0,93

pare	630,00	4,20	**0,15**	0,82	0,91
43. Hărnicia	1310,00	4,37		0,64	0,80
impare	641,00	4,27		0,76	0,87
pare	669,00	4,46	**0,19**	0,50	0,71
44.Mândria	1366,00	4,55		0,58	0,76
impare	676,00	4,51		0,64	0,80
pare	690,00	4,60	**0,09**	0,52	0,72
45.Credința religioasă	1348,00	4,49		0,62	0,79
impare	675,00	4,50		0,59	0,77
pare	673,00	4,49	**-0,01**	0,65	0,81
46.Toleranta fata de alte etnii	1317,00	4,39		0,74	0,86
impare	648,00	4,32		0,78	0,88
pare	669,00	4,46	**0,14**	0,70	0,83
47.Onestitatea	1247,00	4,16		0,88	0,94
impare	620,00	4,13		0,82	0,91
pare	627,00	4,18	**0,05**	0,95	0,97
48.Simtul răspunderii	1226,00	4,09		0,76	0,87
impare	614,00	4,09		0,73	0,85
Pare	612,00	4,08	**-0,01**	0,80	0,89
49.Curajul si cutezanța	1306,00	4,35		0,69	0,83
impare	641,00	4,27		0,77	0,88
pare	665,00	4,43	**0,16**	0,59	0,77

50. Receptivitate la ideile altora	1272,00	4,24		0,87	0,93
impare	637,00	4,25		0,72	0,85
pare	635,00	4,23	**-0,01**	1,02	1,01